

2020

EKONOMİK RAPOR

TOBB Yayın No: 2021/008

ISBN: 978-605-137-818-3

TOBB yayınları için ayrıntılı bilgi Yayın Müdürlüğünden alınabilir.

Tel : (0312) 218 20 00

Faks : (0312) 218 20 64

İnternet : www.tobb.org.tr

TOBB yayınlarına tam metin ve ücretsiz olarak internetten ulaşabilirsiniz.

Tasarım & Baskı:

ÖNSÖZ

Covid-19'un küresel salgına dönüşmesinden bu yana bir yıl geçti. Ağır insani ve maddi kayıplar yaşandı. Can kayıplarının yanısıra milyonlarca insan işini veya gelirini kaybetti. Dünya savaşları sonrasındaki en ciddi sosyal ve ekonomik problemler ortaya çıktı.

Ekonomik faaliyetlerde ortaya çıkan büyük daralma sonrası başta gelişmiş ülkelerde olmak üzere başlatılan kapsamlı politika ve likidite destekleri, küresel ekonominin çöküntüye gitmesini önledi. Aşı konusunda sağlanan ilerlemelerle birlikte bu sağlık ve ekonomi krizinden çıkış yolu giderek daha görünür hale geldi. Ancak toparlanma hala belirsiz, dengesiz ve kırılgan. İyileşmenin gücü, dünya çapında etkili aşılamağa bağlı.

2021'de ve 2022'de küresel ekonomide toparlanma öngörülüyor. Öte yandan bu toparlanmanın bölgeler ve ülkeler arasında farklı olması da bekleniyor. Gelişmiş ekonomiler arasında, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu yıl Covid öncesi GSYH seviyesini geçmesi bekleniyor. Yükselen pazarlar ve gelişmekte olan ekonomiler arasında Çin, daha 2020 yılı sonunda Covid öncesi GSYH'ya geri dönmüştü. Ancak diğer ülkelerde 2023 yılına kadar bunun gerçekleşmesi beklenmiyor. Farklı iyileşme süreçlerinin küresel gelir dengesizliğini daha da artırmasından endişe ediliyor.

Salgınla birlikte dijitalleşmenin ve otomasyonun da hız kazandığı görülüyor. Bu durum sektörleri, firmaları ve işleri hızla dönüştürüyor. Yeterli eğitim alamayan gençler ve görece düşük becerilere sahip olanlar açısından iş olanakları daralıyor. Diğer taraftan evden çalışmayı destekleyen ürünlere yönelik güçlü talep geliyor. Dayanıklı mallara ve özellikle otomobillere yönelik bastırılmış ve ertelenmiş talebin ortaya çıkmasının 2020 yılının ikinci yarısından itibaren küresel toparlanmanın arkasındaki temel faktörler olduğu düşünülüyor. Küresel bazda sanayi üretimi hızla salgın öncesi seviyelere geri dönerken, turizm ve seyahat başta olmak üzere pek çok hizmet sektöründe pandemi kontrol altına alınmadan kalıcı toparlanma beklenmiyor. Uluslararası mal ve emtia ticaret hacimleri ise salgın öncesi seviyelere geri dönüyor.

Özetle küresel ekonomik görünüm, virüs ve aşılarda arasındaki yarışa bağlı. Aşılarla ilgili yeni ilerlemeler olumlu etkiyi artırırken, yeni virüs varyantlarının ortaya çıkması bu görünümü olumsuz etkileyecektir. Uluslararası arenada her şeyden önce, ülkelerin aşı üretimi ve dağıtımını konusunda birlikte çalışması gerekmektedir. Dünyada normal bir yılda üretilen aşı seviyesinin üç katı aşı üretilmeye çalışılıyor. Girdi tedarik darboğazları bu süreçte büyük zorluklar çıkartıyor. Ayrıca dünya nüfusunun yüzde 16'sının dozların yüzde 50'sini önceden satın almış olması da aşuya erişimde problemlere yol açıyor. Bu üretim darboğazlarını çözmek, üretimi hızlandırmak, düşük gelirli ülkelerin aşuya erişimi sağlamak için ülkelerin birlikte çalışması gerekiyor.

Salgınla mücadele ederken öğrenmiş olmamız gereken 5 önemli ders var. Birincisi kalıcı bir ekonomik iyileşme, ancak pandemiyi her yerde yenersen mümkün. Bu nedenle, özellikle aşı geliştirme ve dağıtımını konusunda güçlü bir uluslararası işbirliğine ihtiyaç vardır. İkincisi, sağlık krizinden kalıcı bir çıkış olana kadar çalışanlara ve işletmelere destekler sürdürülmelidir. Üçüncüsü, insanlara, yani beşeri sermayeye daha fazla yatırım yapılmalıdır. Dördüncüsü, bu hastalıkla birlikte iyi çalışan bir sağlık sisteminin gerekli olduğunu gördüğümüz gibi, artık iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini de görmek zorundayız. Su kıtlığı ve kuraklık şimdiden hissediliyor. Karbon bazlı ve çevreyi kirletmeye dayalı ekonomik büyüme modelleri artık değişmek zorunda. Bu da daha yeşil bir ekonomi anlamına geliyor. Yeşil dönüşüme hazır olmak gerekiyor. Beşinci olarak da daha adil ve küresel bir ticaret mimarisine ihtiyaç-

cımız var. Kurallara dayalı uluslararası ticareti güçlendirmemiz gerekiyor. Çünkü en önemli yoksulluğu azaltma ve kalkınma aracı ticarettir. Küresel ticaretin dengeli artması, çatışma olasılığını azaltacaktır. Bu da açık ve öngörülebilir uluslararası ticareti gerektirir.

Ülkemiz açısından Türkiye ekonomisi salgından önce zaten düşük büyüme temposundaydı. Salgınla birlikte sıkıntılar da büyüdü. Hem yurtiçi ekonomik aktivite hem de uluslararası ticaret hacmi daraldı. Buna rağmen özel sektörün dinamik ve yeni koşullara hızlı adapte olan yapısı sayesinde yılı pozitif büyüme ile kapattık. Bunu başaran az sayıda ülkeden biri olduk.

Ülkemizdeki temel risk alanları olarak; büyüyen bütçe açığıyla birlikte mali disiplinin zayıflaması, yüksek borçlanma ihtiyacı, döviz rezervlerindeki açıklanamayan kayıp, cari açığı ve bunun finansmanındaki sıkıntıların devam etmesi, güven duygusunda yaşanan erozyonla beraber risk algısının ve CDS risk priminin artması, dolarizasyonun devam etmesi, yüksek işsizlik ile enflasyon, AB ve ABD başta olmak üzere dış ilişkilerdeki gerilimlerin sürmesi, hukuk sistemindeki aksaklıklar, kamu idaresindeki kurumsal yapıda yaşanan sıkıntılar ön plana çıkıyor.

Tüm bunlar ekonomide kırılma eğilimi artırmakta, risk alma ve yatırım yapma iştahını azaltmaktadır. Oysa iş âlemi önünü görmek, hesap yapabilmek istemektedir. Kural hâkimiyeti ve hukuk güvenliği aramaktadır. Kurallar olacak, herkese eşit uygulanacak ve kuralların nasıl değişeceği de kurala bağlanacak. Akşam yatarken sabah hangi sürprizle karşılaşacağız endişesi olmayacak. Türkiye'nin bu yönde rota düzeltmesini gerçekleştirerek pandemi sonrası dönemin dinamiklerine odaklanması gerekmektedir.

Güven sağlanır ve geleceğe ilişkin belirsizlikler azalırsa, risk algısı, enflasyon ve faiz düşer, yatırımlar ve istihdam artar, ekonomi büyür. Bunun için de reformlara odaklanılmalı, hem salgın sonrası döneme hazır olmamızı sağlayacak, hem de yatırımcılara güven verecek bir program tasarlanmalı. Çünkü talih hazır olana güler.

Nüfus yapımız, üretim kapasitemiz, merkezi konumumuz ile büyüme potansiyeli en yüksek gelişmekte olan ülkelerden biriyiz. Risklere değil, fırsatlara odaklanmalıyız ve eksenini genişletmeliyiz. Evet, kritik virajları aştık. Ama önümüzde, inişli çıkışlı uzun ve zor bir yolculuk var. Temkinli ama kararlı bir şekilde ilerlemeyi sürdürmeliyiz.

Dünya ve Türkiye ekonomisindeki gelişmelerin değerlendirildiği Ekonomik Raporumuzun camiamıza ve ilgililere faydalı olmasını diliyorum.

M. Rifat HİSARCIKLIOĞLU

TOBB Başkanı

TOBB YÖNETİM KURULU

Başkan**M. Rifat HİSARCIKLIOĞLU**

Başkan Yrd.

Ali KOPUZ

Başkan Yrd.

Selçuk ÖZTÜRK

Başkan Yrd.

S. Zeki MURZİOĞLU

Başkan Yrd.

Ayhan ZEYTİNOĞLU

Başkan Yrd.

Tamer KIRAN

Sayman Üye

Faik YAVUZ

Üye

Cengiz GÜNAY

Üye

Mahmut ÖZGENER

Üye

Öztürk ORAN

Üye

Zeki KIVANÇ

Üye

Oğuzhan A. SADIKOĞLU

Üye

Davut ÇETİN

Üye

Engin YEŞİL

Üye

Özer MATLI

Üye

Ömer ZEYDAN

Üye

Hakan ÜLKEN

Üye

Şaban A. KARAMEHMETOĞLU

Üye

Mehmet BÜYÜKSİMİTÇİ

Üye

S. Selim KANDEMİR

Üye

M. Cihat LOKMANOĞLU

Genel Sekreter

Mustafa SARAÇÖZ

EKONOMİK RAPORU İNCELEME KOMİSYONU

Başkan	Ferhat ÇAĞLAYAN
Sözcü	Ercan ÖZKAN
Raportör	Halil BALIK
Üye	Ahmet Nejat SAĞEL
Üye	Cem DOĞAN
Üye	Ersin KAŞKA
Üye	Şakir İŞERİ
Üye	Abdullah GENÇ

HAZIRLAYANLAR

Murat AYDIN

Mali ve Sosyal Politikalar Müdürü

Serpil MERT

Mali ve Sosyal Politikalar Müdürlüğü, Uzman

Sema KAYNAK

Mali ve Sosyal Politikalar Müdürlüğü, Uzman

Zafer Özlem HATİPOĞLU

Mali ve Sosyal Politikalar Müdürlüğü, Uzman

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
TABLO LİSTESİ.....	xii
GRAFİK LİSTESİ.....	xvii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xix
BÖLÜM I. DÜNYA EKONOMİSİ	1
DÜNYA EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ.....	3
1.1 Gayrisafi Yurt İçi Hasıla.....	5
1.2 Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına Düşen GSYH	8
1.3 Tüketici Fiyat Endeksi	10
1.4 Uluslararası Mal Piyasaları ve Seçilmiş Malların Fiyatları	12
1.5 Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi	13
1.6 Dünya Ticaret Hacmi.....	14
1.7 Cari İşlemler Dengesi	17
1.8 İşsizlik Oranları	18
1.9 Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi	21
BÖLÜM II. TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	27
TÜRKİYE EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ.....	29
1. EKONOMİK GÖSTERGELER	41
1.1 Gayrisafi Yurt İçi Hasıla.....	41
1.2 Sektörel Gelişmeler.....	49
1.2.1 Tarım	49
1.2.2 Sanayi	55
1.2.2.1 Madencilik ve Taşocakçılığı.....	59
1.2.2.2 İmalat Sanayi	59
1.2.2.3 Enerji	68
1.2.3 Hizmetler	70
1.2.3.1 İnşaat	70
1.2.3.2 Ticaret Borsaları İşlem Hacmi	73

1.2.3.3 Kurulan ve Kapanan Şirketler	75
1.2.3.4 Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler.....	78
1.2.3.5 Turizm	79
1.2.3.6 Ulaştırma.....	82
1.3 Yatırımlar.....	84
1.4 Parasal ve Mali Gelişmeler	92
1.4.1 Enflasyon	92
1.4.1.1 Tüketici Fiyat Endeksi	92
1.4.1.2 Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi	99
1.4.1.3 Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi.....	104
1.4.1.4 Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi.....	105
1.4.2 Para, Banka	107
1.4.3 Sermaye Piyasası	117
1.4.4 Kamu Maliyesi.....	122
1.4.4.1 Merkezi Yönetim Bütçesi.....	124
1.4.4.1.1 Gelirler	126
1.4.4.1.2 Giderler	129
1.4.4.2 Fonlar	131
1.4.4.3 Kamu İktisadi Teşebbüsleri	131
1.4.4.4 Kamu Finansman Açığı.....	132
1.4.4.5 Özelleştirme	133
1.4.4.6 Merkezi Yönetim Borç Stoku.....	134
1.4.5 Altın Fiyatları	139
1.4.6 Döviz Kurları.....	141
1.5 Dış Ekonomik Gelişmeler.....	147
1.5.1 Dış Ticaret Göstergeleri	147
1.5.1.1 İhracat	148
1.5.1.2 İthalat	150
1.5.1.3 İllere Göre Dış Ticaret	152
1.5.1.4 Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret.....	154
1.5.1.5 Komşu Ülkelerle Dış Ticaret.....	160
1.5.2 Ödemeler Dengesi	162
1.5.3 Uluslararası Doğrudan Yatırımlar.....	164
1.5.4 Dış Borçlar	169

2. SOSYAL GÖSTERGELER	174
2.1. Nüfus ve Göç	174
2.2 Eğitim	179
2.2.1 Okullaşma Oranları	179
2.2.2 Okul, Öğrenci, Öğretmen, Mezun Olan Öğrenci ve Derslik Sayısı	180
2.3 Sağlık	182
2.4 Çalışma Hayatı	185
2.4.1 İşgücü.....	185
2.4.1.1 Temel İşgücü Göstergeleri	185
2.4.1.2 Eğitim Durumuna Göre İşgücü	188
2.4.1.3 Bölgesel Düzeyde İşgücü Göstergeleri	190
2.4.2 İstihdam.....	192
2.4.2.1 İstihdamın Sektörel Dağılımı	192
2.4.2.2 Bölgesel Düzeyde İstihdam Göstergeleri	193
2.4.2.3 İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu.....	195
2.4.2.4 Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanların Sektör ve İşteki Durumu.....	198
2.4.2.5 İş Arama Sürelerine Göre İşsizler	199
2.4.3 Toplu İş Sözleşmesi ve Ücretler	199
EK I- Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (2016-2020).....	203
EK II- İller ve Bölgeler İtibarıyla Seçilmiş Ekonomik ve Sosyal Göstergeler	207

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.	GSYH Büyüme Hızları	5
Tablo 2.	Kişi Başına GSYH (Satın Alma Gücü Paritesine Göre)	9
Tablo 3.	Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları	11
Tablo 4.	Dünya Mal Fiyat Endeksleri	12
Tablo 5.	Uluslararası Piyasalarda Seçilmiş Ürünlerin Fiyatları	13
Tablo 6.	Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi/GSYH	14
Tablo 7.	Dünya Ticaret Hacmi (Mal ve Hizmet Ticareti) Değişim Oranları	16
Tablo 8.	Cari İşlemler Dengesi/GSYH.....	17
Tablo 9.	İşsizlik Oranları.....	20
Tablo 10.	Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 4.0 (KREE 4.0)	24
Tablo 11.	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre A10 Düzeyinde Zincirlenmiş Hacim ve Endeks	42
Tablo 12.	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre A10 Düzeyinde Cari Fiyatlarla	44
Tablo 13.	Sektörlerin Gayrisafi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payları	45
Tablo 14.	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Harcama Yöntemiyle Zincirlenmiş Hacim ve Endeks	46
Tablo 15.	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Harcama Yöntemiyle Cari Fiyatlarla	47
Tablo 16.	Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalkı Nihai Tüketim Harcamaları, Dayanıklılık Türüne Göre Zincirlenmiş Hacim Endeksi.....	47
Tablo 17.	Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalkı Nihai Tüketim Harcamaları, Dayanıklılık Türüne Göre Cari Fiyatlarla.....	48
Tablo 18.	Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu, Zincirlenmiş Hacim Endeksi.....	48
Tablo 19.	Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu, Cari Fiyatlarla.....	48
Tablo 20.	Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla.....	49
Tablo 21.	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretim Miktarları	50
Tablo 22.	Sebze Ürünleri Üretim Miktarları	52
Tablo 23.	Meyve Ürünleri, İçecek ve Baharat Bitkileri Üretim Miktarları	53
Tablo 24.	Tarımsal Destekleme Ödemeleri	55
Tablo 25.	Sanayi Üretim Endeksi.....	57
Tablo 26.	Ana Sanayi Gruplarına Göre Sanayi Üretim Endeksi	58
Tablo 27.	Madencilik ve Taşocakçılığı Üretim Endeksi	59
Tablo 28.	İmalat Sanayi Üretim Endeksi	60
Tablo 29.	İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları	61
Tablo 30.	Mal Gruplarına Göre Kapasite Kullanım Oranları	62

Tablo 31.	Çalışan Aralıklarına Göre Kapasite Raporu Sayısı ve Toplam Çalışan Sayısı	63
Tablo 32.	Ana Faaliyet Gruplarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı	65
Tablo 33.	Teknoloji Gruplarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı	66
Tablo 34.	Bölgelere Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı ve Toplam Çalışan Sayısı.....	67
Tablo 35.	Enerji Sektörü Üretim Endeksi	68
Tablo 36.	Elektrik Enerjisi Üretimine Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı	68
Tablo 37.	Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketiminde Gelişmeler	69
Tablo 38.	Yapı Ruhsatına Göre Bina İnşaatı Yüzölçümleri	70
Tablo 39.	Yapı Kullanma İzin Belgesine Göre Bina İnşaatı Yüzölçümleri	71
Tablo 40.	Konut Satış Sayıları	72
Tablo 41.	Ticaret Borsaları İşlem Hacmi	73
Tablo 42.	İşlem Hacmine Göre İlk Yirmi Ticaret Borsası.....	74
Tablo 43.	Kurulan, Kapanan, Sermaye Artıran ve Tasfiye Olan Şirket ve Kooperatif Sayıları	75
Tablo 44.	Faaliyetlere Göre Kurulan, Kapanan Şirket ve Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayıları	77
Tablo 45.	Kurulan Yabancı Sermayeli Şirketlerin Ülkelere Göre Dağılımı	78
Tablo 46.	Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler.....	79
Tablo 47.	Çıkış Yapan Ziyaretçi ve Giriş Yapan Vatandaş Sayısı	80
Tablo 48.	Milliyetlere Göre Türkiye'den Çıkış Yapan Yabancı Sayısı	80
Tablo 49.	Turizm Gelir-Gider Dengesi ve Ortalama Harcamalar	81
Tablo 50.	Ulaştırma İstatistikleri	82
Tablo 51.	Türkiye Geneli Havalimanları Uçak, Yolcu ve Yük Trafik İstatistikleri	83
Tablo 52.	Sabit Sermaye Yatırımları	84
Tablo 53.	Sektörler İtibarıyla Sabit Sermaye Yatırımları	86
Tablo 54.	Sektörlere Göre Yatırım Teşvik Belgeleri	87
Tablo 55.	Mahiyetlerine Göre Yatırım Teşvik Belgeleri	88
Tablo 56.	Bölgelere Göre Yatırım Teşvik Belgeleri.....	89
Tablo 57.	Destek Sınıflarına Göre Yatırım Teşvik Belgeleri	91
Tablo 58.	Ana Harcama Gruplarına Göre Tüketici Fiyat Endeksi	95
Tablo 59.	Özel Kapsamlı Tüketici Fiyat Endeksi.....	97
Tablo 60.	Bölgelere Göre Tüketici Fiyat Endeksi	100
Tablo 61.	Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi	101
Tablo 62.	Ana Sanayi Gruplarına Göre Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi	103
Tablo 63.	Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi.....	104
Tablo 64.	Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi.....	106
Tablo 65.	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Faiz Oranları	108
Tablo 66.	Para Arzları	110

Tablo 67.	Mevduat Bankalarındaki Mevduat.....	111
Tablo 68.	Banka Kredileri	113
Tablo 69.	Bankacılık Sektörü Tüketici Kredileri.....	114
Tablo 70.	Bireysel Kredi ve Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı	115
Tablo 71.	Uluslararası Rezervler.....	115
Tablo 72.	TCMB Rezervleri ve İthalatı Karşılama Oranı	116
Tablo 73.	Türk Bankacılık Sisteminde Banka, Şube ve Personel Bilgileri	117
Tablo 74.	Menkul Kıymet Stokları	118
Tablo 75.	Borsa İstanbul (BİST) Endeksi ve İşlem Hacmi	120
Tablo 76.	Borsa İstanbulda Yatırım Yapan Yatırımcı Sayısı ve Portföy Değeri.....	121
Tablo 77.	Borsa İstanbulda Yabancı Yatırımcılarda İlk On Ülke	121
Tablo 78.	Genel Devlet Gelirleri.....	122
Tablo 79.	Genel Devlet Harcamaları.....	123
Tablo 80.	Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmesi	125
Tablo 81.	Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri.....	126
Tablo 82.	Vergi Yükü ve Vergi Esnekliği Katsayıları	128
Tablo 83.	Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri.....	130
Tablo 84.	Fon Dengesi.....	131
Tablo 85.	İşletmeci KİT Finansman Dengesi	132
Tablo 86.	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği.....	133
Tablo 87.	Özelleştirme İşlemleri.....	134
Tablo 88.	Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku	136
Tablo 89.	Merkezi Yönetim İç Borç Stoku.....	137
Tablo 90.	İç Borçlanmanın Ortalama Vadesi ve Maliyeti.....	137
Tablo 91.	Merkezi Yönetim Borç Stoku Döviz/Faiz Yapısı	138
Tablo 92.	İç Borç Stokunun Elinde Bulunduranlara Göre Dağılımı	139
Tablo 93.	Altın Fiyatları	140
Tablo 94.	TCMB Tarafından Yapılan Döviz Alım-Satım Tutarları	142
Tablo 95.	Yıllar İtibarıyla Döviz Kurları.....	142
Tablo 96.	Döviz Kurları.....	144
Tablo 97.	Reel Efektif Döviz Kuru	146
Tablo 98.	Dış Ticaret Göstergeleri	147
Tablo 99.	Sektörlere Göre İhracat.....	149
Tablo 100.	Geniş Ekonomik Gruplar Sınıflamasına Göre İhracat.....	149
Tablo 101.	İhracatta İlk On Fasıllar.....	150
Tablo 102.	Sektörlere Göre İthalat.....	151

Tablo 103. Geniş Ekonomik Gruplar Sınıflamasına Göre İthalat	151
Tablo 104. İthalatta İlk On Fasıll	152
Tablo 105. En Çok İhracat Yapan İlk On İl	153
Tablo 106. En Çok İthalat Yapan İlk On İl	153
Tablo 107. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Göstergeleri	154
Tablo 108. Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Göstergeleri.....	158
Tablo 109. En Çok İhracat Yapılan İlk On Ülke	159
Tablo 110. En Çok İthalat Yapılan İlk On Ülke	160
Tablo 111. Sınır Komşularımızla Dış Ticaret.....	161
Tablo 112. Ödemeler Dengesi	163
Tablo 113. Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Fiili Girişler)	165
Tablo 114. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Sektörel Dağılımı	166
Tablo 115. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı	168
Tablo 116. Brüt Dış Borç Stoku.....	169
Tablo 117. Özel Sektörün Yurtdışından Sağladığı Kısa ve Uzun Vadeli Kredi Borçları	171
Tablo 118. Finansal Olmayan Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kısa ve Uzun Vadeli Kredi Borcunun Sektörel Dağılımı	173
Tablo 119. Temel Nüfus Göstergeleri.....	175
Tablo 120. 2020 Yılında En Fazla ve En Az Nüfusa Sahip İlk 5 İlin Cinsiyete Göre Dağılımı	175
Tablo. 121 Nüfusun Yaş Grupları ve Bağımlılıklara Göre Dağılımı, Ortanca Yaş	176
Tablo 122. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre Nüfusa Yönelik Seçilmiş Göstergeler	177
Tablo 123. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre Göç İstatistikleri.....	179
Tablo 124. Eğitim Seviyelerine Göre Okullaşma Oranları.....	179
Tablo 125. Yaş Gruplarına (Doğum Yıllarına) Göre Net Okullaşma Oranı	180
Tablo 126. Okul/Kurum, Öğrenci, Öğretmen ve Derslik Sayısı.....	181
Tablo 127. Okul Türü ve Öğretim Yılına Göre Okul/Birim, Öğretmen, Öğrenci ve Mezun Olan Öğrenci Sayısı.....	182
Tablo 128. Dallara Göre Hastane ve Yatak Sayıları	183
Tablo 129. Sağlık Personeli Sayıları (Tüm Sektörler)	184
Tablo 130. Temel İşgücü Göstergeleri	186
Tablo 131. Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu	189
Tablo 132. İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İşgücü Göstergeleri-1	190
Tablo 133. İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İşgücü Göstergeleri-2	191
Tablo 134. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı	192
Tablo 135. İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı	194

Tablo 136. İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu.....	195
Tablo 137. İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu	197
Tablo 138. Kayıt Dışı İstihdam Oranı	198
Tablo 139. İş Arama Sürelerine Göre İşsizler	199
Tablo 140. Toplu İş Sözleşmelerinin Kapsadığı İşyeri ve İşçi Sayıları	199
Tablo 141. Grev Uygulamaları	200
Tablo 142. Toplu İş Sözleşmesi Kapsamında Kamu Kesimi İşçi Ücretlerinde Gelişmeler	200
Tablo 143. Günlük ve Aylık Asgari Ücretler	201
Tablo 144. Asgari Ücretin İşverene Maliyeti.....	201
Tablo 145. Memur Maaşlarında Nominal ve Reel Değişimler.....	202

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1.	Seçilmiş Ülke Grupları GSYH Büyüme Hızları.....	6
Grafik 2.	Kişi Başına GSYH (Satın Alma Gücü Paritesine Göre)	9
Grafik 3.	Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları	11
Grafik 4.	Cari İşlemler Dengesi /GSYH.....	18
Grafik 5.	İşsizlik Oranları.....	20
Grafik 6.	Dönemler İtibarıyla Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Büyüme Hızları	43
Grafik 7.	Gayrisafi Yurt İçi Hasılayı Oluşturan Faaliyetlerin Büyüme Hızları (Zincirlenmiş Hacim Endeksi, 2009=100)	44
Grafik 8.	Sektörlerin Gayrisafi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payları (Cari Fiyatlarla)	45
Grafik 9.	Bitkisel Üretim Değişim Oranları	51
Grafik 10.	Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (Yıllık Ortalama, %) (Takvim Etkisinden Arındırılmış, 2015=100)	56
Grafik 11.	Sektörlere Göre Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (Yıllık Ortalama, %) (Takvim Etkisinden Arındırılmış, 2015=100)	57
Grafik 12.	Ana Sanayi Gruplarına Göre Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (Yıllık Ortalama, %) (Takvim Etkisinden Arındırılmış, 2015=100)	58
Grafik 13.	Mal Gruplarına Göre Kapasite Kullanım Oranları (Ağırlıklı Ortalama, %)	62
Grafik 14.	Çalışan Aralıklarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı	64
Grafik 15.	Teknoloji Gruplarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı	66
Grafik 16.	Elektrik Enerjisi Üretiminin Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı	69
Grafik 17.	Yapı Ruhsatı ve Yapı Kullanma İzin Belgesi Verilen Yapıların Yüzölçümleri.....	71
Grafik 18.	Ticaret Borsaları İşlem Hacmi	73
Grafik 19.	Kurulan, Kapanan, Sermaye Artıran ve Tasfiye Olan Şirket Sayılarının Değişim Oranı	76
Grafik 20.	Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler	79
Grafik 21.	Turizm Gelir ve Giderleri	81
Grafik 22.	Sabit Sermaye Yatırımlarının Dağılımı (2020, %)	84
Grafik 23.	Yatırım Teşviklerinin Sektörel Dağılımı (Sabit Yatırım).....	87
Grafik 24.	Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı (Sabit Yatırım)	89
Grafik 25.	Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşme	93
Grafik 26.	Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık)	94
Grafik 27.	Ana Harcama Grupları İtibarıyla Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre)	96

Grafik 28. TÜFE, B (H) ve C (I) Çekirdek Enflasyonu (Yıllık)	98
Grafik 29. Özel Kapsamlı Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre).....	98
Grafik 30. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre)	101
Grafik 31. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık).....	102
Grafik 32. Ana Sanayi Gruplarına Göre Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre)	103
Grafik 33. Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık).....	105
Grafik 34. Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık).....	107
Grafik 35. Para Arzları	110
Grafik 36. Mevduat Bankalarındaki Mevduat.....	112
Grafik 37. Uluslararası Rezervler.....	115
Grafik 38. Menkul Kıymet Stokları	118
Grafik 39. Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmesi	125
Grafik 40. Vergi Yükü.....	128
Grafik 41. Vergi Esnekliği Katsayıları.....	129
Grafik 42. Merkezi Yönetim Borç Stoku	136
Grafik 43. Döviz Kurları.....	143
Grafik 44. Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri (2003=100).....	145
Grafik 45. Dış Ticaret Göstergeleri	148
Grafik 46. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	148
Grafik 47. Belirli Ülke Gruplarına Göre İhracat	155
Grafik 48. Belirli Ülke Gruplarına Göre İthalat	156
Grafik 49. Ödemeler Dengesi	162
Grafik 50. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Sektörel Dağılımı	167
Grafik 51. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Ünelere Göre Dağılımı	168
Grafik 52. Dış Borç Stoku	170
Grafik 53. Dış Borç Stokunun Borçlulara Göre Dağılımı.....	171
Grafik 54. İl/İlçe Merkezi ve Belde/Köy Nüfusları.....	174
Grafik 55. Sağlık Personeli Sayıları (Tüm Sektörler).....	184
Grafik 56. İşsizlik Oranları.....	187
Grafik 57. Mevsim Etkilerinden Arındırılmış İşgücü Göstergeleri	188
Grafik 58. Eğitim Durumuna Göre İşgücünün Dağılımı	189
Grafik 59. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı	193
Grafik 60. İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu.....	195
Grafik 61. Kayıt Dışı İstihdam Oranı	198

SİMGE VE KISALTMALAR

SİMGELER

-	:	Bilgi mevcut değildir.
\$	:	Amerikan doları
€	:	Euro
m ²	:	Metrekare
GWh	:	Gigawatt saat (GWh = 1 milyar KWh)
Km ²	:	Kilometre kare
KWh	:	Kilowatt saat
MW	:	Megawatt
bbl	:	Varil (1 bbl = 159 lt)
lb	:	1 lb = 0,4536 Kg
MT	:	Metrik ton
cts	:	Cents
Kişi/Km ²	:	Nüfus yoğunluğu
%	:	Binde

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AÇSHB	:	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ADNKS	:	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ASEAN	:	Güneydoğu Asya Milletler Birliği
BB-BGB	:	Banka Bonoları-Banka Garantili Bonolar
BDDK	:	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİST	:	Borsa İstanbul
ÇATAK	:	Çevre Amaçlı Tarım Alanlarının Korunması
DHMI	:	Devlet Hava Meydanları İşletmesi
DİBS	:	Devlet İç Borçlanma Senedi
DTH	:	Döviz Tevdiat Hesabı
EFTA	:	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EİT	:	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
G-7	:	ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya ve Kanada
GLP	:	Geç Likidite Penceresi
GSYH	:	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

HMB	:	Hazine ve Maliye Bakanlığı
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
İBBS	:	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması
İİT	:	İslam İşbirliği Teşkilatı
KEİ	:	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KREE	:	Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi
KZOB	:	Kar ve Zarar Ortaklığı Belgesi
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
MKK	:	Merkezi Kayıt Kurumu
MTEP	:	Milyon Ton Eşdeğer Petrol
NACE	:	Avrupa Topluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması
OECD	:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ÖTV	:	Özel Tüketim Vergisi
SB	:	Sağlık Bakanlığı
SBB	:	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SGK	:	Sosyal Güvenlik Kurumu
SAGP	:	Satın Alma Gücü Paritesi
SKR	:	Sanayi Kapasite Raporu
SPK	:	Sermaye Piyasası Kurulu
STB	:	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
TBB	:	Türkiye Bankalar Birliği
TBBRM	:	Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEİAŞ	:	Türkiye Elektrik İletim A.Ş.
THY	:	Türk Hava Yolları
TKBB	:	Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TMSF	:	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOBB	:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜFE	:	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
YD-ÜFE	:	Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi
Yİ-ÜFE	:	Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi
VDMK	:	Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler
VOB	:	Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası
YF	:	Yatırım Fonu
YP	:	Yabancı Para

BÖLÜM I. DÜNYA EKONOMİSİ

77. GENEL KURUL

DÜNYA EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ¹

Ülke ekonomilerinde artan ticari engellerle ticari iş yapma güvenindeki düşüş, ABD ile Çin arasındaki ticaret anlaşmazlıkları, Avrupa Birliği ile İngiltere arasında Brexit sürecinde yaşanan sorunlar, ticareti çevreleyen yoğun ekonomik, siyasi ve jeopolitik politika belirsizlikleri, gelişmekte olan bazı ekonomilerde görülen makroekonomik gerginlik, gelişmiş ülkelerde yaşanan nüfus ve düşük verimlilik gibi yapısal faktörler ve Hindistan gibi birkaç gelişmekte olan ekonomide, ekonomik faaliyetlere yönelik olumsuz riskler ve artan toplumsal huzursuzluğun etkisiyle 2019 yılında küresel büyümedeki zayıflama belirginleşmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ile ticaret ortakları arasındaki ekonomik ilişkilerin veya diğer ülkeleri içeren ticari ilişkilerin birçok ekonomide iş dünyasına zarar vermesi, bileşik döngüsel ve yapısal yavaşlamalarla daha da kötüleşmesi, yeni küresel üretim ve ticaretin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Küresel büyüme hızı 2019 yılında önceki yıl seviyesinin 0,6 puan altına düşerek % 2,8 olmuştur.

Küresel ölçekte ekonomide yaşanan mevcut ivme kaybı, 2020 yılının başından itibaren koronavirüs (Covid-19) salgını nedeniyle, çok daha fazla belirsizlik içeren tarihsel bir süreç ve bunalıma girmiştir. Salgın nedeniyle bir milyondan fazla insan trajik şekilde hayatını kayberken bir çoğu da ciddi hastalıklara maruz kalmıştır. Buna ek olarak, milyonlarca insan işlerini, gelirlerini ve birikimlerini kaybederek kiralalarını ve faturalarını ödeyememiştir. Salgın ile derinleşen kriz, küresel finansal istikrarı baltalamış ve küresel ekonomi, kayıt dışı ekonomi de dahil olmak üzere durma noktasına gelmiştir. Ülkeler hayat kurtarmak için ek sağlık ve acil durum hizmetlerini finanse etmiş, bütçelerindeki koşulların izin verdiği ölçüde veya aynı zamanda olağanüstü parasal ve mali desteklerle küresel daralmanın serbest düşüşünü durdurmaya çalışmışlardır.

Salgının sağlık sektöründe olumsuz etkileri artmaya devam ederken umut veren gelişmeler de yaşanmıştır. Bu kapsamda testler hızlandırılmış, tedaviler geliştirilmiş ve aşı denemelerinden bazıları eşi benzeri görülmemiş bir hızda test aşamasından geçerek insanlığın kullanımına sunulmuştur. Ticaretin gerilemesiyle uluslararası dayanışma bazı boyutlarda güçlenmiştir. Savunmasız ülkeler için mali yardımın artırılmasına yönelik tıbbi ekipman üzerindeki kısıtlamalar azaltılırken son zamanlarda birçok ekonomi verisi, ülkeler büyük kilitlenmeden çıkıp ekonomik faaliyetleri yeniden açıldıktan sonra beklenenden daha hızlı bir şekilde iyileşme göstermiştir. Hareketliliğin azalmasına rağmen yeni çalışma yöntemlerine adapte olunması bölgeler arasında beklenenden daha güçlü bir toparlanmaya yol açmıştır. Büyük ekonomilerde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde ek mali destek görünümü daha da iyileştirmiştir. Koronavirüs (Covid-19) salgını nedeniyle milyonlar işlerini kaybederek halâ aşırı sosyal ve ekonomik zorlukla karşı karşıya kalsa da bilim insanlarının yaratı-

¹ Bu bölümün hazırlanmasında IMF'nin "World Economic Outlook, October, 2020" ve "World Economic Outlook, Update January 2021" ve "World Economic Outlook, April, 2021" raporlarından yararlanılmıştır.

cılığı sayesinde giderek yüz milyonlarca insan aşılanmakta ve 2021 yılı sonlarında birçok ülkede iyileşmeleri güçlendirmesi beklenmektedir.

Son aşı onayları, 2021 yılının sonlarında pandeminin biteceğine dair umutları artırsa da, virüsün yenilenen dalgaları ve yeni varyantları endişe yaratmaktadır. Aşı destekli faaliyetlerin güçlenmesi beklentileri, birkaç büyük ekonomide ek politika desteği ve ekonomik faaliyetin bastırılmış hareketliliğe adaptasyonunun devam etmesiyle küresel ekonomi için güçlü bir toparlanma öngörülmekle birlikte, gelecek göz korkutucu zorluklar sunmaktadır. Pandemi henüz yenilmemiş ve birçok ülkede virüs vakaları hızlanmıştır. Daha yavaş aşı uygulaması, daha sınırlı politika desteği ve turizme daha fazla bağımlı olan ekonomiler daha az başarılı olduğundan, iyileşmeler de ülkeler arasında ve içinde tehlikeli biçimde farklılaşmaktadır. Salgının; kadınlar, gençler, yoksullar, kayıt dışı çalışanlar ile yoğun temaslı sektörlerde çalışanlar üzerinde ileride ciddi olumsuz etkilere sahip olacağı gözlenmektedir.

2020 yılında dünya ekonomisinde % 3,3 küçülme gerçekleşmiştir. İstisnai belirsizliğin ortasında aşı ve ekonomideki ilave mali ve finansal desteklerle küresel ekonominin 2021 yılında % 6,0 ve 2022 yılında % 4,4 büyüyeceği tahmin edilmektedir.

İyileşmenin gücünün; aşılarla ve tıbbi müdahalelere erişim, politika desteklerinin etkinliği, ülkelerarası yayımlara maruz kalma ve krize giren yapısal özelliklere bağlı olarak ülkeler arasında önemli ölçüde değişeceği öngörülmektedir.

Toparlanma kesin bir şekilde varolana kadar potansiyel üretimin artırılması, tüm bireylere fayda sağlayan katılımcı büyümenin sağlanması ve daha düşük karbon bağımlılığına geçişin hızlandırılmasına ilişkin temel politikalara ilişkin etkin destekler sürdürülmesi gerekmektedir. Yeşil ekonomiye yönelik bir yatırım hamlesi pandemik durgunluktan kurtulmayı destekleyecektir.

Nisan ayı 2021 yılı Dünya Ekonomik Raporu'na göre politika yapıcıların, pandemi öncesine göre daha sınırlı politika alanı ve daha yüksek borç seviyeleri ile uğraşırken ekonomilerini desteklemeye devam etmeleri gerekmektedir. Pandemi aşamasında çok hızlı iyileşmelere ulaşmak için münferit, ülkelerin yapısal özelliklerine göre iyi ayarlanmış politikalarla özel bir yaklaşım sergilenmelidir.

Ülkelerin temel hedefi aşılar, tedaviler ve sağlık hizmetleri altyapısı gibi sağlık harcamalarına öncelik vererek sağlık krizinden kaçmak olmalıdır. Çocukların kaybedilen öğretim süresini yakalamalarına yardımcı olmak için kaynaklar ayrılmalıdır. Mali destekler, salgından etkilenen hanehalkları ve firmalara yönlendirilmelidir. İşgücü piyasaları normalleştikçe, işçi elde tutma önlemleri gibi destekler kademeli olarak küçültülmelidir. İşçilerin değişen koşullara göre yeniden vasıflandırılması sağlanmalıdır. Hızlı firma iflaslarının önüne geçmek için likidite destekleri (krediler) uygulanabilir firmalar için özkaynak benzeri desteğe dönüştürülmelidir.

Öncelikler, iklim değişikliğini hafifletmeye yardımcı olacak yeşil altyapı yatırımını, üretken kapasiteyi artırmak için dijital altyapı yatırımını ve artan eşitsizliği durdurmak için sosyal yardımı güçlendirmeyi içermelidir.

Pandemiyi her yerde kontrol altına almak için güçlü ve çok taraflı bir işbirliğine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu tür çabalar, tüm ülkeler için aşılara erişimi hızlandırmak, aşuların evrensel dağıtımını sağlamak ve herkes için uygun fiyatlarla terapötik maddelere erişimi kolaylaştırmak, kişisel koruyucu ekipman temini ve sağlık tesislerinin kurulması için fon sağlamayı içermektedir. Pek çok ülke, özellikle düşük gelirli gelişmekte olan ekonomiler, pandemi sırasında daha da artan krize yüksek borçla girmiştir. Küresel toplumun, bu ülkelerin uluslararası likiditeye yeterli erişimi sağlamak için işbirliği içinde çalışmaya devam etmesi gerekecektir.

1.1 Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

Küresel ekonomide 2018 yılının ilk yarısında kaydedilen nispeten güçlü büyüme ikinci yarısında yerini zayıflamaya bırakmıştır. 2019 yılı genelinde küresel büyümedeki yavaşlama devam etmiştir. 2020 yılının ilk aylarında Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkan ve hızla tüm dünyaya yayılan koronavirus (Covid-19) salgını birçok ülkede iktisadi faaliyetleri durma noktasına getirirken küresel ekonomideki ivme kaybını hızlandırmıştır.

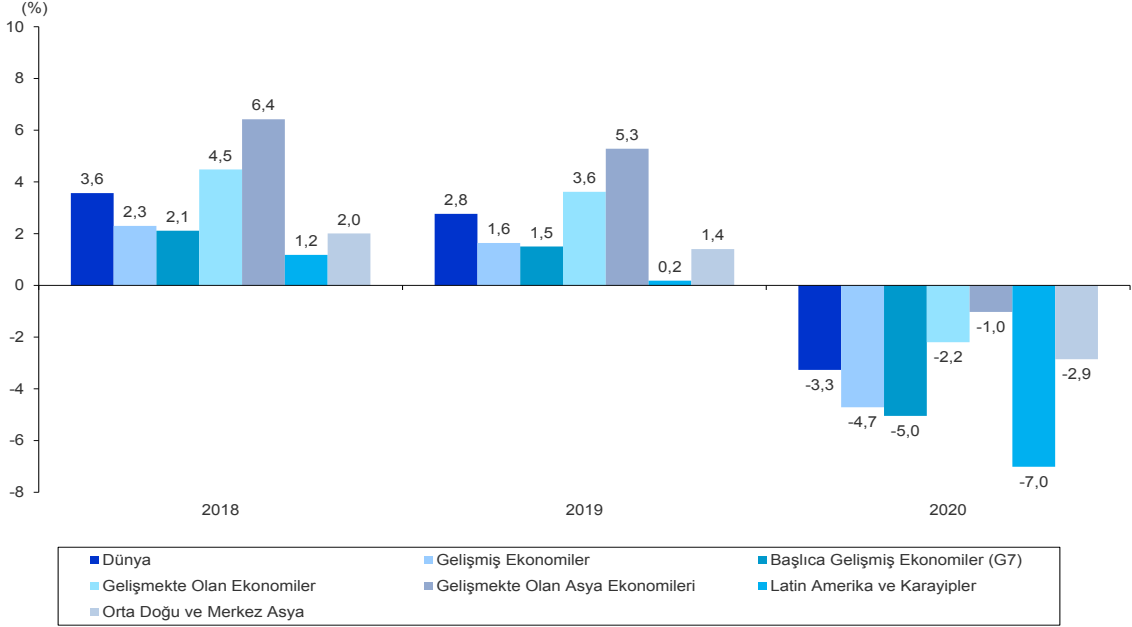
Böylece 2018 yılında % 3,6, 2019 yılında % 2,8 büyüyen dünya ekonomisinde, 2020 yılında bütün ülke grupları büyüme hızındaki düşüşlerin etkisiyle % 3,3 daralma kaydedilmiştir (Tablo1, Grafik 1).

Tablo 1. GSYH Büyüme Hızları

Ülke Grupları/Ülkeler	2018	2019	2020 (%)
Dünya	3,6	2,8	-3,3
Gelişmiş Ekonomiler	2,3	1,6	-4,7
ABD	3,0	2,2	-3,5
Euro Bölgesi	1,9	1,3	-6,6
Almanya	1,3	0,6	-4,9
Fransa	1,9	1,5	-8,2
İtalya	0,9	0,3	-8,9
İspanya	2,4	2,0	-11,0
Yunanistan	1,6	1,9	-8,2
Japonya	0,6	0,3	-4,8
Kanada	2,4	1,9	-5,4
Birleşik Krallık	1,3	1,4	-9,9
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	2,1	1,5	-5,0
Gelişmekte Olan Ekonomiler	4,5	3,6	-2,2
Rusya	2,8	2,0	-3,1
Türkiye	3,0	0,9	-1,8
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	6,4	5,3	-1,0
Çin	6,7	5,8	2,3
Hindistan	6,5	4,0	-8,0
ASEAN-5 ⁽¹⁾	5,3	4,8	-3,4
Latin Amerika ve Karayipler	1,2	0,2	-7,0
Brezilya	1,8	1,4	-4,1
Meksika	2,2	-0,1	-8,2
Orta Doğu ve Merkez Asya	2,0	1,4	-2,9

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2021.

(1): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

Grafik 1. Seçilmiş Ülke Grupları GSYH Büyüme Hızları

Kaynak: IMF.

2020 yılında koronavirüs (Covid-19) salgını tarafından tetiklenen ekonomik gerilemenin geçmiş durgunluklarla karşılaştırıldığında benzersiz olduğu gözlenmektedir. Önceki krizlerde imalat sektörüne göre hizmet odaklı sektörler daha küçük büyüme düşüşlerine maruz kalma eğilimindeyken mevcut krizde gerekli sağlıklı davranış değişiklikleri ile birlikte sosyal mesafeyi ve hareketliliği yavaşlatmak amacıyla hizmet sektörleri özellikle toptan ve perakende ticaret, konaklama, sanat ve eğlence yüz yüze etkileşimlere bağlı olduğundan daha büyük kısıtlanmalara maruz kalmıştır. Bu tür sektörler için virüsle mücadele etmenin, özellikle aşı ve etkili tedaviler olmadan normalliğin herhangi bir görüntüsüne geri dönüşünün zor olduğu görülmüştür.

Büyüme hızları ülke gruplarına göre incelendiğinde, birçok ülkede yaygın salgınların yaşandığı ve sınırlama önlemlerinin uygulandığı gelişmiş ekonomiler grubunda, 2020 yılında salgının etkisiyle % 4,7 seviyesinde ekonomik daralma kaydedilmiştir. Bu ülke grubu altında yer alan ABD'de % 3,5, Japonya'da % 4,8, Euro bölgesinde % 6,6, Birleşik Krallık'ta % 9,9 seviyesinde ekonomik daralma olmuştur.

Gelişmiş ekonomiler, hanehalkı ve firmalara doğrudan vergi ve harcama önlemlerinin yanı sıra öz sermaye enjeksiyonları, krediler ve garantiler şeklinde geniş mali destek sağlayabilmiş ve merkez bankaları bu destekleri genişletilmiş varlık satın alımıyla, genişletilmiş varlık satın alma programları, borç verme için finansman olanakları ve faiz indirimleriyle pekiştirmiştir.

Gelişmekte olan ekonomiler grubunda 2019 yılında % 3,6 büyüme kaydedilirken, 2020 yılında % 2,2 seviyesinde daralma kaydedilmiştir. G7 ülkelerinde 2019 yılında % 1,5 olan büyüme hızını % 5,0 küçülmeye bırakmıştır.

Dünya ekonomisinin ana unsurlarından gelişmekte olan Asya ekonomilerinde 2019 yılında gerçekleşen % 5,3'lük büyümenin yerini 2020 yılında % 1,0 seviyesinde daralma almıştır. Koronavirüs salgınından ilk etkilenen ülke olmasına rağmen alınan tedbirlerle hızla toparlanma sürecine girerek % 2,3'lük ekonomik büyüme kaydeden Çin salgın öncesi GSYH'ya dönerek bu ülke grubundaki küçülmenin diğer ülke gruplarına göre sınırlı düzeyde kalmasını sağlamıştır.

ASEAN-5 ülkelerinde Endonezya ve Tayland için ihracatta devam eden zayıflığın iç talep üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiyle 2019 yılında % 4,8'e düşen büyüme hızı, 2020 yılında salgının da etkisiyle % 3,4 daralmaya dönüşmüştür.

Latin Amerika ve Karayipler'de 2019 yılında durma noktasına yaklaşan ekonomik büyümedeki olumsuz görünümün yerini 2020 yılında % 7,0 daralma almıştır. Orta Doğu ve Merkez Asya ülkelerinde 2019 yılında gerçekleşen % 1,4'lük büyüme, 2020 yılında % 2,9'lük küçülmeye dönüşmüştür.

Gelişmiş ülkeler grubunda iyileştirme yöntemleri çeşitlilik gösterse de ABD, Japonya, Euro bölgesi ve Birleşik Krallık'ın 2021 yılının ikinci yarısında 2019 sonu faaliyet seviyelerini yeniden yakalayacağı öngörülmektedir. Ülkeler arasında gözlenen sapmalar, önceden var olan eğilimlere ve yapısal katılıklara bağlı olarak ülkelerin enfeksiyona karşı davranışsal ve halk sağlığı açısından aldığı önlemler ile düşük ekonomik hareketliliğe karşı tedbirlerinin esnekliğine ve uyarlanabilirliğine bağlı olarak önemli ölçüde değişen farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

2021 ve 2022 için küresel büyümedeki iyileşmelerin, temel olarak gelişmiş ekonomiler için özellikle de Amerika Birleşik Devletleri için uygulamaya konulan iyileştirmelere bağlı olduğu gözlenmiştir. Euro bölgesi de dahil olmak üzere diğer gelişmiş ekonomilerin de 2021 yılında toparlanacağı, ancak bu toparlanmanın daha yavaş bir hızda olacağı gözlenmektedir.

Gelişmekte olan ekonomilerin de ilerleyen dönemlerde farklı iyileşme yollarını izleyeceği tahmin edilmektedir. Etkili sınırlama önlemleri, güçlü bir kamu yatırımı müdahalesi ve merkez bankası likidite desteğinin güçlü bir toparlanmayı kolaylaştırdığı Çin ile diğer ekonomiler arasında önemli farklılaşma gözlenmektedir. Grup içindeki petrol ihracatçıları ve turizme dayalı ekonomiler, sınır ötesi seyahatin beklenenden yavaş normalleşmesi ve petrol fiyatlarının bastırılmış görünümü dikkate alındığında büyüme öngörülerini yapmakta güçlük çekmektedirler. Salgının son yirmi yılda yoksulluğun azaltılmasında kaydedilen ilerlemeyi tersine çevirmesi beklenmektedir. 95 milyona yakın insanın 2020-2021 döneminde aşırı

yoksulluk eşiğinin altına düşmesi muhtemeldir. Bölgeler genelinde, kırılğanlıklar, ekonomik yapı ve kriz öncesi büyüme eğilimleri, salgının ciddiyeti ve seyri ile mücadeleye yönelik politika tepkisinin boyutu ile birlikte kurtarma profilleri şekillenmektedir.

1.2 Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına Düşen GSYH

Satın alma gücü paritesi (SAGP), ülkeler arasında fiyat düzeyleri farklılaşmasını ortadan kaldırarak ülkelerin belirli bir dönemde sahip olduğu kişi başına milli gelir değerlerinin kıyaslanabilmesine olanak veren ve daha anlamlı sonuçlar elde edilmesini sağlayan önemli bir göstergedir.

2000 yılından beri gelişmekte olan ekonomiler yoksulluğun azaltılmasında ve hayatta kalma süresinde kayda değer ilerleme kaydetmiştir. Covid-19'un özellikle de yoksulluğu azaltma koşullarının bozulması ve mevcut gelir eşitsizliğinin artışı, eğitime erişimde aksaklıklar ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin bozulması yönünde risk teşkil ederek ilerlemeyi tersine çevirebileceği değerlendirilmektedir. Bu nedenle olumsuz etkilenen kişi ve firmaları destekleyici politika ve tedbirlerin alınmasının, gelir eşitsizliğinin azaltılması ve refah düzeyinin artırılması yönündeki gelişmelerdeki olumsuz baskının azaltılmasında büyük önem arz ettiği değerlendirilmektedir.

2020 yılında SAGP'ye göre gayrisafi yurtiçi hasılda bütün ülke gruplarında beklenen azalışın, ülke grupları itibarıyla en düşük değerini % 0,7 ile gelişmekte olan Asya ekonomilerinde, en yüksek değerini ise % 7,0 ile Latin Amerika ve Karayipler'de ve % 4,2 ile başlıca gelişmiş ekonomilerde (G7) aldığı görülmektedir. SAGP'ye göre kişi başına GSYH'nın en yüksek olduğu ülke grubu 53.304 dolar ile G7 ülkeleri olurken, en düşük olduğu ülke grubu 11.346 dolar ile Orta Doğu ve Merkez Asya ekonomileri olmuştur (Tablo 2, Grafik 2).

IMF'nin 2021 yılı Nisan ayında yayımlanan Dünya Ekonomik Görünümü Raporunda yer alan tahmini verilere göre tabloda yer alan ülkeler içinde kişi başına milli geliri en yüksek ülke 63.416 dolar ile ABD olmuştur. ABD'yi 54.076 dolar ile Almanya, 48.720 dolar ile Kanada, 46.062 dolar ile Fransa, 44.117 dolar ile Birleşik Krallık, 42.248 dolar ile Japonya ve 40.861 dolar ile İtalya takip etmiştir. SAGP'ye göre kişi başına milli geliri en düşük ülkeler ise 6.461 dolar ile Hindistan, 14.916 dolar ile Brezilya ve 17.192 dolar ile Çin olmuştur.

Tablo 2. Kişi Başına GSYH (Satın Alma Gücü Paritesine Göre)

Ülke Grupları/Ülkeler	(Dolar)					
	2018	2019	2020	Değişim (%)		
				2019	2020	
Gelişmiş Ekonomiler	52.580	54.182	52.038	3,0	-4,0	
ABD ⁽¹⁾	63.056	65.254	63.416	3,5	-2,8	
Euro Bölgesi	-	-	-	-	-	
Almanya	55.059	56.226	54.076	2,1	-3,8	
Fransa ⁽¹⁾	48.216	49.696	46.062	3,1	-7,3	
İtalya ⁽¹⁾	43.228	44.218	40.861	2,3	-7,6	
İspanya ⁽¹⁾	41.389	42.609	38.392	2,9	-9,9	
Yunanistan ⁽¹⁾	29.775	30.917	28.748	3,8	-7,0	
Japonya ⁽²⁾	42.725	43.710	42.248	2,3	-3,3	
Kanada ⁽¹⁾	50.367	51.481	48.720	2,2	-5,4	
Birleşik Krallık ⁽¹⁾	47.331	48.603	44.117	2,7	-9,2	
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	54.023	55.639	53.304	3,0	-4,2	
Gelişmekte Olan Ekonomiler	11.336	11.802	11.523	4,1	-2,4	
Rusya ⁽¹⁾	27.389	28.450	27.903	3,9	-1,9	
Türkiye	29.343	29.724	30.253	1,3	1,8	
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	10.927	11.615	11.532	6,3	-0,7	
Çin ⁽¹⁾	15.519	16.659	17.192	7,4	3,2	
Hindistan ⁽²⁾	6.675	6.992	6.461	4,7	-7,6	
ASEAN-5 ⁽³⁾	12.635	13.330	12.875	5,5	-3,4	
Latin Amerika ve Karayipler	16.101	16.204	15.077	0,6	-7,0	
Brezilya ⁽¹⁾	15.091	15.454	14.916	2,4	-3,5	
Meksika	20.646	20.796	19.130	0,7	-8,0	
Orta Doğu ve Merkez Asya	11.675	11.816	11.346	1,2	-4,0	

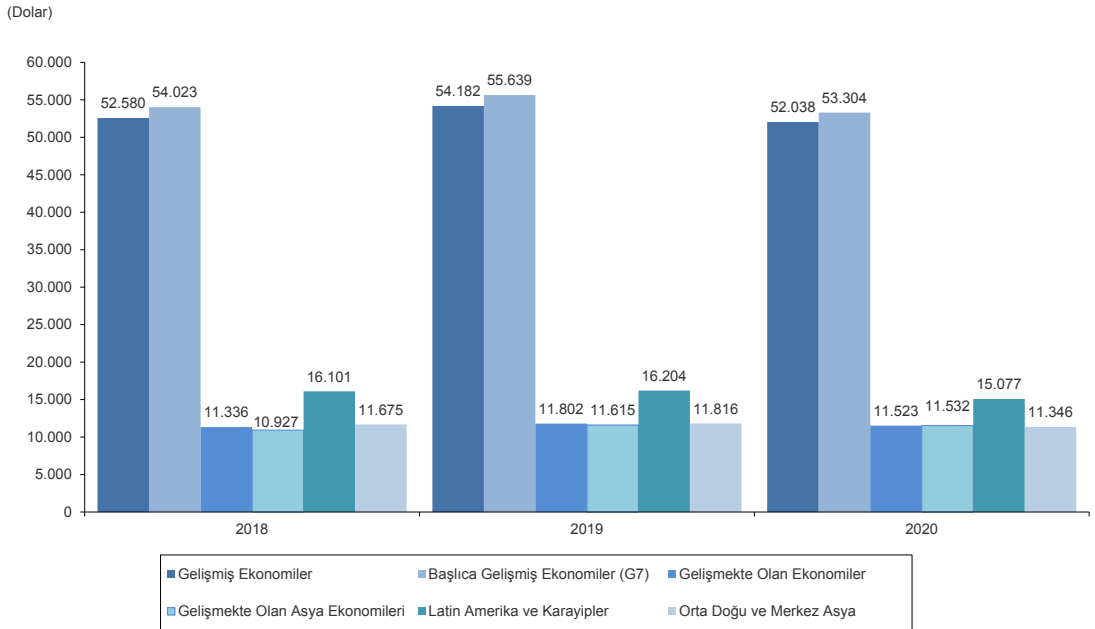
Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2021.

(1): 2020 yılı verisi tahmindir.

(2): 2018, 2019 ve 2020 yılı verisi tahmindir.

(3): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

Grafik 2. Kişi Başına GSYH (Satın Alma Gücü Paritesine Göre)

1.3 Tüketici Fiyat Endeksi

Covid-19 salgını nedeniyle küresel ekonomik görünümün hızla bozulmasıyla toplam talepteki gerileme ve petrol tedarikçileri arasında OPEC + (Rusya ve diğer OPEC dışı petrol ihracatçıları da dahil olmak üzere Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) anlaşmasının çöküşü petrol ve emtia fiyatlarında keskin bir düşüş yaşanmasına neden olmuştur. 2020 yılının ilk aylarında küresel enflasyonda başlayan düşük seyir yıl genelinde devam etmiştir. Böylece küresel enflasyonda 2016 yılında başlayan artış eğilimi 2020 yılında yerini düşüşe bırakırken tüketici fiyatlarında % 2,7 artış gerçekleşmiştir. 2020 yılında küresel enflasyonda yaşanan düşüşte Covid-19 salgınının toplam talepte oluşturduğu gerileme petrol ve bazı emtia fiyatlarında yaşanan daralmanın etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Yatırımcıların, pandemi etkisi ile likiditeye ve güvenlik arayışında olan davranışları nedeniyle riskli varlıkların fiyatlarında keskin düşüşler yaşanmıştır. Yatırımcıların azalan risk alma iştahına karşı bir dizi önlem alınmış; merkez bankaları faiz indirimi yapmış, likiditeyi desteklememiş ve bazı durumlarda ABD Federal Rezervi, Avrupa Merkez Bankası, İngiltere Bankası, Bank of Bank Japonya, Kanada Bankası ve Avustralya Merkez Bankası'nın yanı sıra Brezilya, Çin, Hindistan, Malezya, Meksika, Filipinler, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülke merkez bankaları mali şartlardaki sıkışmayı kısmen dengelemeye yardımcı olacak tedbirleri uygulamaya koymuşlardır. Ayrıca bazı merkez bankaları, yargı bölgelerindeki uluslararası likiditeye erişimi artırmak için ikili swap hatlarını etkinleştirmiştir.

Ülke grupları itibarıyla yıllık enflasyon önceki yıla göre 1,0 puanlık düşüşlerle gelişmiş ekonomilerde % 0,5 ve başlıca gelişmiş ekonomilerde (G7) % 0,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Euro bölgesinde 2019 yılında % 1,3 artan tüketici fiyatlarında 2020 yılında % 0,3 düşüş kaydedilmiştir. Enflasyon gelişmekte olan ekonomilerde 1,2 puanlık düşüşle % 4,4, gelişmekte olan Asya ekonomilerinde 3,5 puanlık düşüşle % 1,2, Latin Amerika ve Karayiplerde 1,4 puanlık düşüşle % 6,3 düzeyine gerilemiştir. Ülke grupları içinde en fazla enflasyon düşüşü 3,5 puanla gelişmekte olan Asya ekonomilerinde yaşanmıştır. 2020 yılında enflasyon oranı artış olan tek ülke grubu 6,1 puanlık artışla % 12,5 düzeyine yükselen Ortadoğu ve Merkez Asya olmuştur.

Enflasyon oranı bir önceki yıla göre Rusya, Brezilya ve Meksika'da artmış, ABD, Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Yunanistan, Japonya, Kanada, Birleşik Krallık, Çin ve Hindistan'da ise küçülmüştür (Tablo 3, Grafik 3).

Tüketici fiyat endeksinde gelişmiş ülkeler grubunda yer alan Almanya'da % 0,7, Fransa'da % 0,1, İtalya'da % 0,3, İspanya'da % 0,5, Yunanistan'da % 2,4, Japonya'da % 0,9 ve gelişmekte olan Asya ekonomileri grubunda yer alan Çin'de % 0,3 seviyesinde daralma olmuştur.

Tüketici fiyat endeksindeki artış oranı ABD'de 0,7 puanlık düşüşle % 1,4'e, Birleşik Krallık'ta 0,9 puanlık düşüşle % 0,5'e, Kanada'da 1,3 puanlık düşüşle % 0,8'e, Hindistan'da 1,8 puanlık düşüşle % 4,9'a gerilerken, Rusya'da 1,9 puanlık artışla % 4,9'a, Brezilya'da 0,2 puanlık artışla % 4,5'e, Meksika'da 0,4 puanlık artışla % 3,2'ye yükselmiştir.

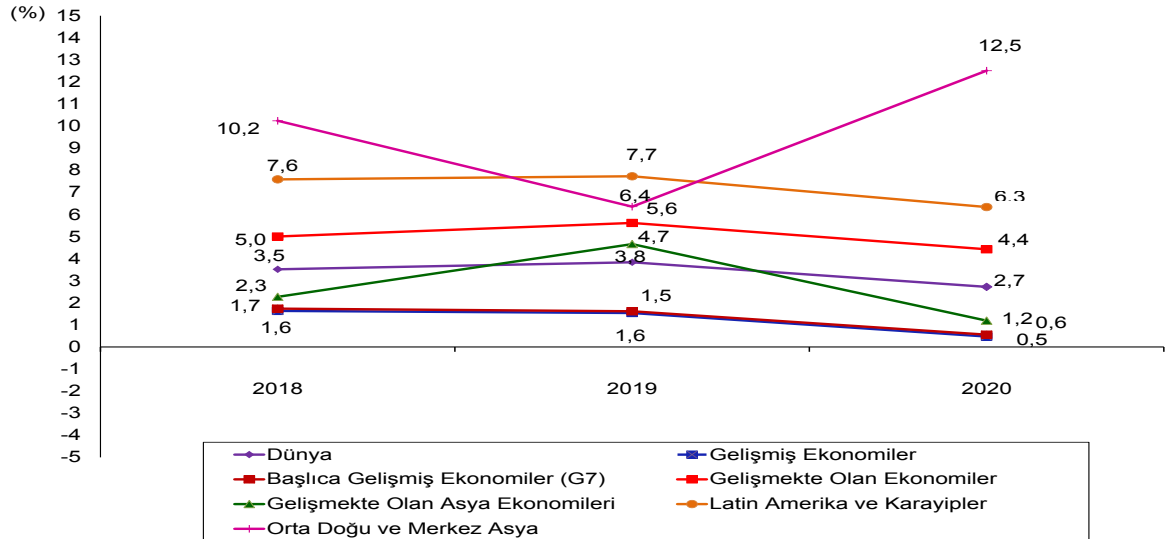
Tablo 3. Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları

Ülke Grupları / Ülkeler	2018	2019	2020
Dünya	3,5	3,8	2,7
Gelişmiş Ekonomiler	1,6	1,5	0,5
ABD	1,9	2,1	1,4
Euro Bölgesi	1,5	1,3	-0,3
Almanya	1,8	1,5	-0,7
Fransa	1,9	1,6	-0,1
İtalya	1,2	0,5	-0,3
İspanya	1,2	0,8	-0,5
Yunanistan	0,6	1,1	-2,4
Japonya	0,8	0,5	-0,9
Kanada	2,1	2,1	0,8
Birleşik Krallık	2,3	1,4	0,5
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	1,7	1,6	0,6
Gelişmekte Olan Ekonomiler	5,0	5,6	4,4
Rusya	4,3	3,0	4,9
Türkiye	20,3	11,8	14,6
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	2,3	4,7	1,2
Çin	1,9	4,5	-0,3
Hindistan	2,5	6,7	4,9
ASEAN-5 ⁽¹⁾	2,5	2,4	1,0
Latin Amerika ve Karayipler	7,6	7,7	6,3
Brezilya	3,7	4,3	4,5
Meksika	4,8	2,8	3,2
Orta Doğu ve Merkez Asya	10,2	6,4	12,5

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2021.

(1): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

Grafik 3. Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları

Kaynak: IMF.

1.4 Uluslararası Mal Piyasaları ve Seçilmiş Malların Fiyatları

2020 yılında koranavirüs (Covid-19) salgınının küresel talep üzerinde oluşturduğu daralma emtia fiyatlarının zayıf bir seyir izlemesine yol açmıştır. Bir önceki yıla göre petrol dışı mal fiyat endeksi % 6,7, gıda ve içecek ürünleri fiyat endeksi % 1,8, sanayi girdileri fiyat endeksi % 1,9, metal ürünleri fiyat endeksi % 3,5 artış gösterirken, petrol ve petrol dışı mal fiyat endeksi % 9,9, tarımsal hammadde fiyat endeksi % 3,4, enerji fiyat endeksi % 29,9, petrol fiyat endeksi % 32,7 ve doğal gaz fiyat endeksi % 23,7 azalış göstermiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Dünya Mal Fiyat Endeksleri

Bileşenler	Endeks			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Petrol ve petrol dışı mal fiyat endeksi	128,2	117,6	105,9	-8,3	-9,9
Petrol dışı mal fiyat endeksi	107,8	108,7	115,9	0,8	6,7
Gıda ve içecek ürünleri fiyat endeksi	101,3	98,2	99,9	-3,1	1,8
Sanayi girdileri fiyat endeksi	123,8	125,6	128,0	1,5	1,9
Tarımsal hammadde fiyat endeksi	107,3	101,5	98,1	-5,4	-3,4
Metal ürünleri fiyat endeksi	130,3	135,1	139,8	3,7	3,5
Enerji fiyat endeksi	157,7	130,4	91,4	-17,3	-29,9
Petrol fiyat endeksi	159,6	143,5	96,5	-10,1	-32,7
Doğal gaz fiyat endeksi	146,7	92,8	70,8	-36,7	-23,7

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2021.

IMF'nin "Nisan ayı 2021 yılı Dünya Ekonomik Görünümü" raporunda yayımlanan verilere göre, 2020 yılında fiyatı en çok artan gıda ürünü % 20,5 ile pirinç olurken onu % 19,6 ile ayçiçek yağı, % 14,1 ile kahve (yumuşak aroma) ve % 13,6 ile buğday izlemiştir. Fiyatlarında düşme görülen gıda ürünleri ise % 17,0 ile zeytinyağı, % 5,3 ile çay, % 2,7 ile mısır ve % 2,1 ile kahve (sert aroma) olmuştur (Tablo 5).

2020 yılında brent ham petrol fiyatı 2019 yılına göre % 33,9 azalarak varil başına 64,0 dolardan 42,3 dolara düşmüştür. Batı Teksas ham petrol fiyatında da % 30,8 düşüş olmuştur. Demir fiyatı % 15,4, kauçuk fiyatı % 6,8 ve bakır fiyatı % 2,7 artarken çinko fiyatında % 11,1, alüminyum fiyatında % 5,0, nikel fiyatında % 0,9 düşüş kaydedilmiştir. Pamuk fiyatında % 7,6, yün fiyatında ise % 37,6 düşüş gerçekleşmiştir.

Tablo 5. Uluslararası Piyasalarda Seçilmiş Ürünlerin Fiyatları

Seçilmiş Ürünler	Ölçü ⁽¹⁾	Fiyat			Değişim (%)	
		2018	2019	2020	2019	2020
Buğday	\$/MT	186,1	163,3	185,5	-12,3	13,6
Mısır	\$/MT	164,5	170,2	165,6	3,4	-2,7
Pirinç	\$/MT	403,1	396,5	477,8	-1,6	20,5
Soya fasulyesi	\$/MT	342,5	327,0	349,9	-4,5	7,0
Yerfıstığı	\$/MT	2.048,4	1.846,1	1.935,6	-9,9	4,8
Ayçiçek yağı	\$/MT	900,8	883,5	1.056,5	-1,9	19,6
Zeytinyağı	\$/MT	3.911,7	3.166,3	2.628,3	-19,1	-17,0
Portakal	\$/MT	1,5	1,1	1,1	-29,3	8,2
Muz	\$/MT	1.147,7	1.142,5	1.217,2	-0,5	6,5
Şeker (Serbest Piyasa)	cts/lb	12,3	12,4	12,9	0,8	4,3
Çay	cts/Kg	298,3	268,3	253,9	-10,1	-5,3
Kahve (yumuşak aroma)	cts/lb	137,4	137,5	156,9	0,1	14,1
Kahve (sert aroma)	cts/lb	88,3	80,0	78,3	-9,4	-2,1
Pamuk	cts/lb	91,4	77,9	71,9	-14,8	-7,6
Yün (23 Mikron)	cts/Kg	1.519,2	1.393,4	869,6	-8,3	-37,6
Kauçuk	cts/lb	70,4	74,8	79,9	6,3	6,8
Alüminyum	\$/MT	2.108,5	1.794,5	1.704,1	-14,9	-5,0
Bakır	\$/MT	6.529,8	6.010,1	6.174,6	-8,0	2,7
Nikel	\$/MT	13.114,1	13.913,9	13.790,4	6,1	-0,9
Çinko	\$/MT	2.922,4	2.550,4	2.266,8	-12,7	-11,1
Demir	\$/MT	70,1	93,6	108,1	33,5	15,4
Ham petrol (Brent)	\$/bbl	71,1	64,0	42,3	-9,9	-33,9
Ham petrol (Batı Teksas)	\$/bbl	64,8	57,0	39,4	-12,0	-30,8

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2021.

(1): lb=0.4536 Kg, bbl(varil)=159 lt, MT: Metrik Ton

1.5 Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi

Birçok ülkede pandemi krizinin, olumsuz etkilerinin azaltılması amacıyla eşi görülmemiş mali tedbirler hayata geçirilmiştir. Bunun sonucunda bütçe dengeleri bozulmuş, kamu borçlarında ciddi artışlar oluşmuştur. Pandemi kontrol altına alındığında hükümetlerin rekor açıklar, yüksek kamu borç seviyeleri, artan işsizlik ve artan yoksulluk dahil olmak üzere krizin mirasını ele almaları gerekecektir. Büyük istihdam yaratma potansiyeline sahip kamu yatırımlarının salgın sonrası toparlanmayı desteklemede çok önemli bir rol oynaması gerekmektedir. Kamu mali desteğinin tüm faydalarından yararlanmak ve halkın güvenini sürdürmek için iyi yönetim, bütçe uygulaması ve iletişim büyük önem taşımaktadır.

Merkezi yönetim bütçe açığının gayrisafı yurtiçi hasılaya oranı gelişmiş ülkelerde 4,8 puanlık artışla % 8,0'e, G7 ülkelerinde 5,0 puanlık artışla % 8,9'a, Euro bölgesinde 3,5 puanlık artışla % 4,0'e yükselmiştir.

2020 yılında Birleşik Krallık merkezi yönetim bütçesi fazla verirken diğer ülkelerin merkezi yönetim bütçeleri açık vermiştir. 2020 yılında Birleşik Krallık gayrisafi yurtiçi hasılasının % 0,5'i oranında bütçe fazlası verirken geçen yıl merkezi yönetim bütçe fazlası veren Almanya, Yunanistan, Kanada ve Rusya'da sırasıyla gayrisafi yurtiçi hasılasının % 2,6, % 4,8, % 7,8, ve % 4,4'ü oranında bütçe açığı oluşmuştur. 2020 yılında, 2019 yılına göre merkezi bütçe açığının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı diğer ülkelerde artış göstermiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi/GSYH

Ülke Grupları/Ülkeler	2018	2019	(%) 2020
Gelişmiş Ekonomiler	-2,7	-3,2	-8,0
ABD ⁽¹⁾	-5,4	-6,1	-11,7
Euro Bölgesi	-0,5	-0,5	-4,0
Almanya	1,3	1,3	-2,6
Fransa ⁽¹⁾	-1,8	-2,0	-3,6
İtalya	-1,9	-1,1	-5,1
İspanya ⁽¹⁾	-2,3	-3,2	-5,8
Yunanistan ⁽¹⁾	4,3	3,6	-4,8
Japonya ⁽¹⁾	-2,7	-2,6	-11,3
Kanada	0,0	0,3	-7,8
Birleşik Krallık	-2,3	-2,3	0,5
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	-3,4	-3,9	-8,9
Gelişmekte Olan Ekonomiler	-	-	-
Rusya ⁽¹⁾	2,9	2,0	-4,4
Türkiye	-3,2	-4,8	-3,3
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	-	-	-
Çin ⁽¹⁾	-4,5	-5,9	-9,7
Hindistan	-6,8	-7,4	-8,2
ASEAN-5 ⁽²⁾	-	-	-
Latin Amerika ve Karayipler	-	-	-
Brezilya	-6,8	-6,1	-11,9
Meksika	-2,5	-2,4	-2,8
Orta Doğu ve Merkez Asya	-	-	-

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2021.

(1): 2020 yılı verisi tahmindir.

(2): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

Merkezi yönetim bütçe açığının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranları 2020 yılında ABD'de % 11,7'ye, Fransa'da % 3,6'ya, İtalya'da % 5,1'e, İspanya'da % 5,8'e, Japonya'da % 11,3'e, Kanada'da % 7,8'e, Çin'de % 9,7'ye, Hindistan'da % 8,2'ye, Brezilya'da % 11,9'a ve Meksika'da % 2,8'e yükselmiştir.

1.6 Dünya Ticaret Hacmi

Dünya ekonomisinin değişim seyri, küresel dış ticarete de yansımaktadır. Ekonomik faaliyetlerdeki durağanlığın ve artan korumacılık eğilimlerinin etkisiyle dünya ticaret hacmi artış oranında 2018 yılında başlayan gerileme 2019 yılında devam ederek % 0,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2020 yılında söz konusu etkilerin pandeminin de etkisiyle derinleşmesiyle dünya ticaret hacminde % 8,5 seviyesinde küçülme gerçekleşmiştir (Tablo 7).

2019 yılında % 1,0 artan dünya ihracat hacminde 2020 yılında % 8,1 düşüş olmuştur. Ülke grupları itibarıyla yapılan değerlendirmede bütün ülke gruplarının ihracat hacimlerinin küçüldüğü görülmektedir.

Gelişmiş ekonomilerin ihracat hacminde % 9,5 daralma olmuştur. Bu ekonomiler içerisinde yer alan bütün ülkelerin ihracat hacimleri küçülmüştür. ABD'de % 13,0, Japonya'da % 12,3, Kanada'da % 9,9 ve Birleşik Krallık'ta % 16,7 oranında ihracat daralması gerçekleşmiştir.

2020 yılında Euro bölgesi ihracat hacminde % 9,7 küçülme olmuştur. Bölge ülkelerinden Almanya'da % 10,2 Fransa'da % 16,3, İtalya'da % 13,8 ihracat küçülmesi gerçekleşmiştir. İspanya'da % 20,9, Yunanistan'da % 25,7 ihracat daralması beklenmektedir.

Gelişmekte olan ekonomiler ve gelişmekte olan Asya ekonomilerinde 2019 yılında gerçekleşen ihracat artış hızındaki düşüş, 2020 yılında daralmaya dönüşmüştür. 2020 yılında gelişmekte olan ekonomilerin ihracat hacminde % 5,7'lik ve gelişmekte olan Asya ekonomileri ihracat hacminde % 2,1'lik küçülme kaydedilmiştir. Bu ülkeler içerisinde yer alan Rusya'da % 7,9 ihracat azalışı beklenirken Hindistan'ın % 8,0 ihracatında, Çin'in ihracatında % 2,0 büyüme kaydedilmiştir.

Latin Amerika ve Karayipler'de de 2020 yılı ihracat artış hızı ivme kaybetmeye devam etmiştir. 2019 yılında % 0,2 artan bölge ihracatı 2020 yılında % 9,3 küçülmüştür. Bölge ülkelerinden Brezilya'nın ihracat hacmi % 1,3 ve Meksika'nın ihracat hacmi % 7,9 küçülmüştür.

2020 yılı dünya ithalat hacminde % 8,9 azalma olmuştur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke gruplarında ithalat küçülmeleri sırasıyla % 9,1 ve % 8,6 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkeler içerisinde yer alan ABD'nin ithalat hacmi % 9,3, Birleşik Krallık'ın ithalat hacmi % 18,1, Kanada'nın ithalat hacmi % 11,3 ve Japonya'nın ithalat hacmi % 6,8 küçülmüştür.

2020 yılı Euro bölgesi ithalat hacminde 2020 yılında % 9,4 oranında küçülme gerçekleşmiştir. Bölge ülkelerinden Almanya'da % 9,0, Fransa'da % 11,5, İtalya'da % 12,6 ihracat küçülmesi gerçekleşmiştir. İthalat hacminin Yunanistan'da % 14,0 ve İspanya'da % 16,8 küçüleceği tahmin edilmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan Rusya'da ithalat hacminin % 13,5 küçülmesi beklenirken, Çin'in ithalat hacminde % 1,5 ve Hindistan'ın ithalat hacminde % 15,4 oranlarında küçülme gerçekleşmiştir.

Tablo 7. Dünya Ticaret Hacmi (Mal ve Hizmet Ticareti) Değişim Oranları

Ülke Grupları/Ülkeler	2018	2019	(%) 2020
Dünya Ticaret Hacmi	3,9	0,9	-8,5
Dünya İhracat Hacmi	3,7	1,0	-8,1
Gelişmiş Ekonomiler	3,6	1,3	-9,5
ABD	3,0	-0,1	-13,0
Euro Bölgesi	3,7	2,5	-9,7
Almanya	2,5	1,0	-10,2
Fransa	4,7	1,8	-16,3
İtalya	2,1	1,6	-13,8
İspanya ⁽¹⁾	2,3	2,3	-20,9
Yunanistan ⁽¹⁾	8,8	7,5	-25,7
Japonya	3,8	-1,4	-12,3
Kanada	3,7	1,3	-9,9
Birleşik Krallık	3,0	2,7	-16,7
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	3,1	0,7	-12,9
Gelişmekte Olan Ekonomiler	3,9	0,5	-5,7
Rusya ⁽¹⁾	5,1	-3,4	-7,9
Türkiye	9,8	7,9	-18,0
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	4,5	0,4	-2,1
Çin	3,7	0,8	2,0
Hindistan	4,8	-2,1	-8,0
ASEAN-5 ⁽²⁾	6,0	-0,2	-7,7
Latin Amerika ve Karayipler	3,1	0,2	-9,3
Brezilya	3,5	-1,6	-1,3
Meksika	6,0	1,5	-7,9
Orta Doğu ve Merkez Asya	0,4	-1,7	-9,9
Dünya İthalat Hacmi	4,1	0,7	-8,9
Gelişmiş Ekonomiler	3,7	1,7	-9,1
ABD	4,1	1,1	-9,3
Euro Bölgesi	3,7	3,8	-9,4
Almanya	3,8	2,6	-9,0
Fransa	3,2	2,6	-11,5
İtalya	3,4	-0,7	-12,6
İspanya ⁽¹⁾	4,2	0,7	-16,8
Yunanistan ⁽¹⁾	8,3	6,9	-14,0
Japonya	3,8	-0,4	-6,8
Kanada	3,4	0,3	-11,3
Birleşik Krallık	2,7	2,7	-18,1
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	3,7	1,4	-10,5
Gelişmekte Olan Ekonomiler	4,7	-1,0	-8,6
Rusya ⁽¹⁾	2,7	2,8	-13,5
Türkiye	-8,4	-4,3	5,4
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	6,9	-2,9	-5,9
Çin	6,7	-3,2	-1,5
Hindistan	4,0	-4,2	-15,4
ASEAN-5 ⁽²⁾	8,5	-2,3	-10,3
Latin Amerika ve Karayipler	4,0	-1,4	-13,2
Brezilya	5,9	3,5	-7,7
Meksika	6,4	-0,7	-15,5
Orta Doğu ve Merkez Asya	-1,2	-1,0	-15,1

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2021.

(1): 2020 yılı verisi tahmindir.

(2): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

1.7 Cari İşlemler Dengesi

2020 yılında gelişmiş ekonomilerde GSYH'nin % 0,3'ü, gelişmekte olan ekonomilerde GSYH'nin % 0,6'sı, gelişmekte olan Asya ekonomilerinde GSYH'nin % 1,7'si, Euro bölgesinde GSYH'nin % 2,3'ü, ASEAN-5 ülkelerinde GSYH'nin % 1,8'i ve Latin Amerika ve Karayipler'de GSYH'nin % 0,2'si seviyesinde cari işlemler fazlası gerçekleşmiştir.

G7 ülkelerinde GSYH'nin % 0,9'u ve Orta Doğu ve Merkez Asya ülkelerinde GSYH'nin % 3,0'ü seviyesinde cari işlemler açığı verilmiştir (Tablo 8, Grafik 4).

Tablo 8. Cari İşlemler Dengesi/GSYH

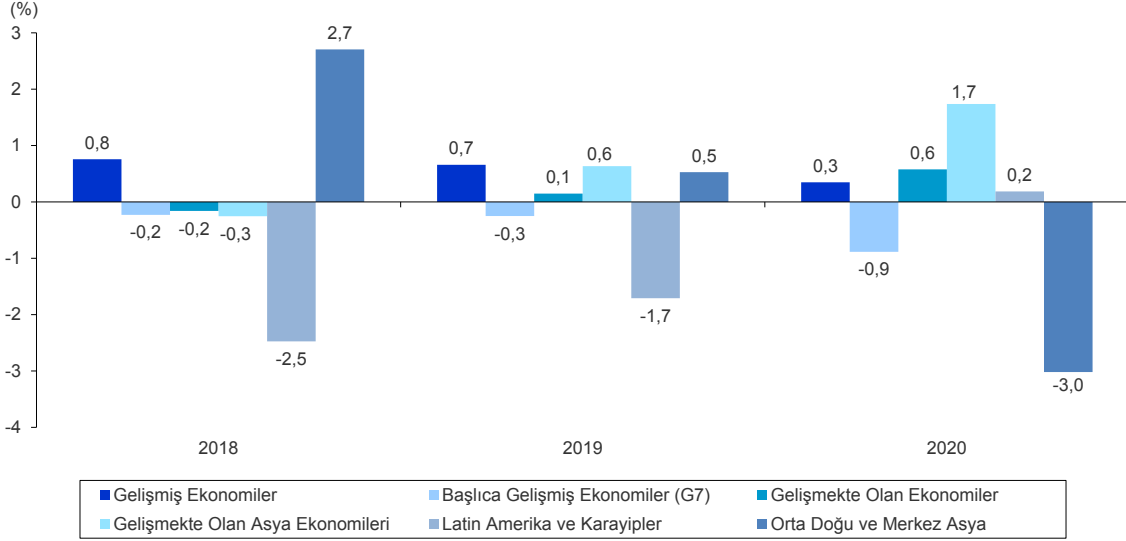
Ülke Grupları/Ülkeler	2018	2019	2020 (%)
Gelişmiş Ekonomiler	0,8	0,7	0,3
ABD ⁽¹⁾	-2,2	-2,2	-3,1
Euro Bölgesi	2,9	2,3	2,3
Almanya	7,4	7,1	7,1
Fransa	-0,6	-0,7	-2,3
İtalya	2,5	3,0	3,6
İspanya ⁽¹⁾	1,9	2,1	0,7
Yunanistan ⁽¹⁾	-3,6	-2,2	-7,4
Japonya	3,5	3,7	3,3
Kanada	-2,3	-2,1	-1,9
Birleşik Krallık ⁽¹⁾	-3,7	-3,1	-3,9
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	-0,2	-0,3	-0,9
Gelişmekte Olan Ekonomiler	-0,2	0,1	0,6
Rusya ⁽¹⁾	7,0	3,8	2,2
Türkiye	-2,8	0,9	-5,1
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	-0,3	0,6	1,7
Çin	0,2	1,0	2,0
Hindistan	-2,1	-0,9	1,0
ASEAN-5 ⁽²⁾	0,1	1,1	1,8
Latin Amerika ve Karayipler	-2,5	-1,7	0,2
Brezilya	-2,2	-2,7	-0,9
Meksika ⁽¹⁾	-2,1	-0,3	2,5
Orta Doğu ve Merkez Asya	2,7	0,5	-3,0

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2021.

(1): 2020 yılı verisi tahmindir.

(2): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

Grafik 4. Cari İşlemler Dengesi /GSYH

Kaynak: IMF.

Geçen yıl ile aynı seviyede cari işlemler dengesi fazla vermeye devam eden Euro bölgesinde 2020 yılında Almanya'nın GSYH'nin % 7,1'i ile en çok cari fazla veren ülkelerden biri olduğu görülmektedir. Tabloda yer alan bölge ülkelerinden Fransa GSYH'nin % 2,3'ü cari açık verirken Yunanistan'ın da GSYH'nin % 7,4'ü düzeyinde cari açık vereceği tahmin edilmektedir. İtalya GSYH'nin % 3,6'sı oranında cari fazla verirken İspanya'nın da GSYH'nin % 0,5 oranında cari fazla vermesi beklenmektedir.

Gelişmiş ülkeler içinde yer alan Japonya'da cari işlemler dengesi GSYH'nin % 3,3'ü oranında fazla verirken, ABD'de % 3,1, Birleşik Krallık'da % 3,9 oranında açık vereceği tahmin edilmektedir. Kanada'da GSYH'nin % 1,9 oranında cari açık vermiştir.

2020 yılında cari işlemler dengesinin GSYH'nin Rusya'da % 2,2'si ve Meksika'da % 2,5'i oranında fazla vereceği tahmin edilmektedir. Cari işlemler dengesi GSYH'nin Çin'de % 2,0'si, Hindistan'da % 1,0'i oranında fazla verirken Brezilya'da % 0,9'u oranında açık vermiştir.

1.8 İşsizlik Oranları

Koronavirüs (Covid-19) salgını küresel işgücü piyasalarını olumsuz şekilde etkilemiştir. Salgın hastalık nedeniyle alınan kapanma kararları çalışma modellerinde belirgin ve radikal değişikliklere yol açmıştır. Küresel faaliyetlerdeki zayıflık ve yavaşlayan ekonomik aktivite işgücü piyasalarında daralmaya yol açmıştır. 2020 yılında dünya genelinde işsizlik oranlarında ciddi artışlar meydana gelmiştir. Alınan tedbirler sonucunda bazı ülkelerde istihdam genel olarak önceki kriz dönemlerine göre daha hızlı toparlanmış gibi görünse de, birçok ülkede çok sayıda insan hala işsiz ve eksik istihdam durumundadır.

İşgücü piyasası koşulları ülkeye özgü değişiklik göstermekte, salgın farklı derecelerde kalıcı hasarlar bırakmaktadır. Temas yoğun endüstrilere, emtia ihracatçılarına ve okulların kapanmasının insan sermayesi birikiminde büyük gerilemelere yol açtığı ekonomilere büyük ölçüde bel bağlayan ekonomiler, özellikle arz potansiyeline yönelik kalıcı zararlara maruz kalmaktadır. Krizin çalışanlar üzerindeki yükü de gruplar arasında dengesiz bir şekilde dağılmakta, nispeten daha az eğitilmişler, kadınlar, gençler, temas yoğun sektörlerde çalışanlar ve kayıt dışı çalışanlar orantısız geçim ve gelir kayıpları yaşamaktadır. Yaygın okul kapanmalarından sonra insan sermayesi birikiminin kaybı da ülkelerin refah düzeyinde ek bir zorluk teşkil etmektedir.

Hükümetler pandemi krizine, halihazırdaki gelir kayıplarını hafifletmek için işe almayı ve istihdamı korumayı teşvik etme, sosyal yardımı genişletme, krediyi garanti etme ve şirketlere öz sermaye desteği sağlama gibi çeşitli mali önlemlerle yanıt vermiştir. Bu önlemler, yaygın şirket iflaslarını engellemiş, istihdamı kısmen toparlamış ve işsizlik oranlarında göreceli düşüş eğilimi izlenmiştir. Bununla birlikte, istihdam ve işgücüne katılım pandemi öncesi seviyelere göre oldukça düşüktür ve birçok iş kriz sürdüğü müddetçe risk altında olacaktır. Salgın döneminde iyileşme sürecinin hükümetlerce istihdamı korumak ve geliştirmek amacıyla daralan ve yükselen sektörlerle göre yeniden eğitim ve yeniden beceri kazandırma programları yoluyla ve çalışanlara ihtiyaca uygun gelir transferleri sağlanarak desteklenmesi gerekmektedir.

2020 yılında gelişmiş ekonomiler grubunun genel işsizlik düzeyi bir önceki yıla göre 1,8 puanlık artışla % 6,6 olarak gerçekleşmiştir. ABD'de 2018 yılında % 3,9'a ve 2019 yılında % 3,7'ye gerileyen işsizlik oranı 2020 yılında artışa geçerek % 8,1 seviyesine yükselmiştir. Diğer gelişmiş ülkelerden Japonya'da son iki yıl % 2,4 ile durağan seyreden işsizlik oranı 0,4 puanlık artışla % 2,8 olmuştur. Kanada'da önceki yıla göre 3,9 puanlık artışla % 9,6 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, Birleşik Krallık'ta 0,7 puan artarak % 4,5 seviyesine yükselmiştir.

Euro bölgesinde işsizlik oranı son iki yıldaki azalış trendini 2020 yılında pandemi nedeniyle koruyamamış % 7,6'dan % 7,9 seviyesine yükselmiştir. Bölgede nispeten düşük işsizlik verilerine sahip olan Almanya'da işsizlik oranı gerileme eğilimini koruyamamış ve % 4,2 düzeyi ile geçen yılın 0,1 puan üstünde gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı Fransa'da 0,3 puanlık düşüşle % 8,2'ye gerilerken İtalya'da % 9,1 ve Yunanistan'da % 16,4 seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir. İspanya'da ise işsizlik oranının % 15,5 seviyesi ile geçen yıla göre yükseleceği beklenmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler içinde yer alan Rusya'da işsizlik oranının % 5,8 ile geçen yılın 1,2 puan üstünde olacağı beklenmektedir. 2020 yılında Çin'de işsizlik oranı geçen yıla göre 0,2 puan artarak % 3,8 olmuştur. Meksika'da işsizlik oranı % 4,4 düzeyi ile geçen yıla göre 0,9 puan artmış, Brezilya'da da 1,3 puan artarak % 13,2'ye yükselmiştir (Tablo 9, Grafik 5).

Tablo 9. İşsizlik Oranları

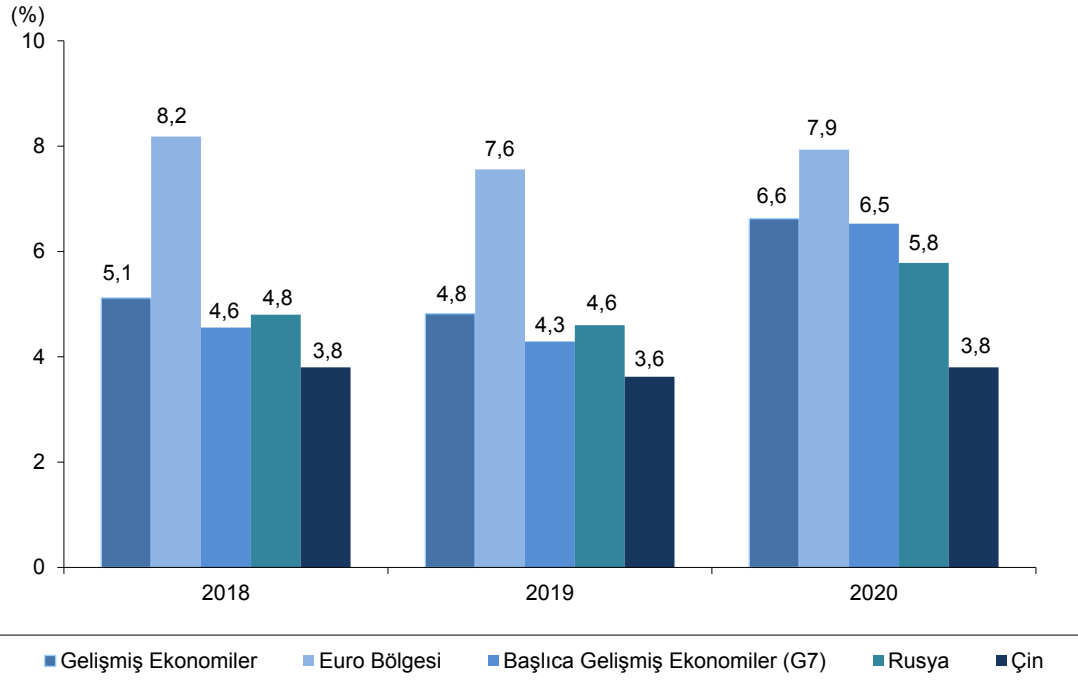
Ülke Grupları/Ülkeler	2018	2019	2020 (%)
Gelişmiş Ekonomiler	5,1	4,8	6,6
ABD	3,9	3,7	8,1
Euro Bölgesi	8,2	7,6	7,9
Almanya	3,4	3,2	4,2
Fransa	9,0	8,5	8,2
İtalya ⁽¹⁾	10,6	9,9	9,1
İspanya ⁽¹⁾	15,3	14,1	15,5
Yunanistan ⁽¹⁾	19,3	17,3	16,4
Japonya	2,4	2,4	2,8
Kanada	5,9	5,7	9,6
Birleşik Krallık	4,1	3,8	4,5
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler (G7)	4,6	4,3	6,5
Gelişmekte Olan Ekonomiler	-	-	-
Rusya ⁽¹⁾	4,8	4,6	5,8
Türkiye	11,0	13,7	13,2
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	-	-	-
Çin	3,8	3,6	3,8
Hindistan	-	-	-
ASEAN-5 ⁽²⁾	-	-	-
Latin Amerika ve Karayipler	-	-	-
Brezilya	12,3	11,9	13,2
Meksika	3,3	3,5	4,4
Orta Doğu ve Merkez Asya	-	-	-

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2021.

(1): 2020 yılı verisi tahmindir.

(2): Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam.

Grafik 5. İşsizlik Oranları

Kaynak: IMF.

1.9 Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi

2020 yılında küresel sağlık ve ekonomik şokları milyonlarca hanenin geçim kaynaklarını etkilemiş, iş faaliyetlerini aksatmış ve sosyal koruma ve sağlık sistemlerindeki fay hatlarını ortaya çıkarmıştır. Kriz ayrıca Dördüncü Sanayi Devrimi'nin ticaret, beceriler, dijitalleşme, rekabet ve istihdam üzerindeki etkilerini daha da hızlandırmıştır. Ekonomik sistemler ile toplumsal dayanıklılık arasındaki kopukluğun altını çizmiştir.

Koronavirüs salgını sürecinde, yalnızca büyümeye en iyi nasıl geri döneceğini değil, aynı zamanda insanlar ve gezegen için sonuçları iyileştiren daha iyi ekonomilerin nasıl yeniden inşa edileceğini düşünmek de çok önemli olduğundan Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu'nun 2020 yılı için önceki raporlarından farklı bir özel baskı yayımlamıştır. Raporda pandeminin olumsuz etkileri hesaba katılarak ülkelerarası sıralama yapılmayarak küresel rekabet edebilirlik endeksi yayımlanmamıştır.

2020 yılı Özel Seri Raporunda politika yapıcılara “krizden önce ortaya çıkan öncelikler, daha kısa vadede canlanma için kritik olan öncelikler ve gelecekte paylaşılan refah ve sürdürülebilirlik konusunda daha iyi sonuçlar için uzun vadeli dönüşüm” şeklinde üç zaman dilimi boyunca öncelikler sunularak, derin düşünmeyi desteklemek için bir temel sağlanmaya çalışılmıştır.

1979'dan bu yana Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu serisi, politika yapıcıların, iş dünyasının ve halkın ekonomik üretkenliği ve daha geniş esnekliği artırmak için tek başına büyümenin ötesine bakma konusundaki görüşlerini genişletmeyi amaçlamaktadır. Raporun 2020 yılına ilişkin özel sürümünde, küresel ekonominin söz konusu çalkantılı zamanında, Küresel Rekabet Endeksi'ndeki karşılaştırmalı ülke sıralamalarına ara verilmiştir. Bunun yerine, ekonomilerin, insani gelişmeyi ve çevre ile uyumluluğu artırmak için ekonomik sistemlerini iyileştirip yeniden tasarlarken canlanma ve dönüşüm hakkında nasıl düşünmeleri gerektiğine temel bir bakış açısı sunulmuştur.

Özel sürüm raporda liderlere; dönüştürücü politikaları, cesur yatırımları ve yeni girişimleri sosyal ve ekonomik toparlanmaya dahil edebilmek amacıyla proaktif adımlar atmaları için yollar sağlanmasının amaçlandığı belirtilmektedir. Böyle bir yaklaşımın, cesur bir vizyon ve kısa ve uzun vade arasında incelikli bir denge gerektirdiği vurgulanmıştır. Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu'nun ana sayfası olan Yeni Ekonomi ve Toplum Platformu'nda, bu tür aktörler için bir ekosistem sağlanmaktadır. Bu kapsamda hükümet, iş dünyası ve sivil toplumdan 200'ün üzerinde lider, birbiriyle derinlemesine bağlantılı “1) Ekonomik büyüme, canlanma ve dönüşüm, 2) İş, ücretler ve iş yaratma, 3) Eğitim, beceriler ve öğrenme ve 4) Çeşitlilik, kapsayıcılık, eşitlik ve sosyal adalet” şeklinde dört alanda yeni bir vizyon oluşturmak, yeni standartlar tasarlamak ve ölçeklenebilir, işbirliğine dayalı eylemleri yönlendirmek için birlikte çalışmaktadırlar. Raporda anılan Platformun; içgörüyü,

standartları ve eylemleri birleştirerek ortaya çıkan çözümleri, rehberleri ve ortaklıkları destekleyen liderler için bir hızlandırıcı görevi gördüğü vurgulanmaktadır.

Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu'nun özel basımının, herkes için fırsatlar sağlayan büyüyen, üretken, sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomiler için yeni bir ekonomik gündem oluşturmak için gerekli olan vizyoner ve cesur liderliğe katılmaya yönelik bir eylem çağrısı işlevi göreceği umulmaktadır.

Bu itibarla 2019 yılında yayımlanan Dünya Ekonomik Forumu'nun (DEF) 2019 Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu (KRR) göstergelerine raporumuzda yeniden yer verilmiştir: DEF 2019 KRR ülkelerin rekabet gücü sıralamalarında ilk kez 2018 yılında yayınlanan yeni bir endeksi temel almıştır. Raporda, "Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 4.0 (Global Competitiveness Index 4.0)" adı verilen bu endeks ile 2008 krizi ve Dördüncü Endüstri Devrimi döneminin harekete geçirdiği verimlilik ve uzun vadeli büyümenin itici güçleri ve dinamiklerini rekabet gücü tanımına katmak ve böylece politika yapıcılarının ve diğer paydaşların ekonomik stratejileri şekillendirmesine ve izlemelerine yardımcı olmak amaçlanmıştır.

Endekste Dördüncü Endüstri Devriminin dört ana kavramı olan esneklik (resilience), çeviklik (agility), inovasyon ekosistemleri (innovation ecosystems) ve insan odaklı yaklaşım (human capital) doğrultusunda 12 yeni bileşen kullanılmıştır.

Rekabet gücünün karşılaştırılmasında yirmi yıllık deneyime dayanan endeks, 2019 yılında 141 ekonominin rekabet edebilirlik manzarasını 12 tema halinde düzenleyerek 103 gösterge ile eşleştirmektedir. Her gösterge, 0'dan 100'e kadar bir ölçek kullanarak, bir ekonominin rekabet edebilirliğin ideal durumuna veya "sınırına" ne kadar yakın olduğunu göstermektedir. Geniş sosyo-ekonomik unsurları kapsayan sütunlar şunlardır: kurumlar, altyapı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) benimsenmesi, makroekonomik istikrar, sağlık, beceriler, ürün piyasası, işgücü piyasası, finansal sistem, pazar büyüklüğü, iş dinamizmi ve yenilik kabiliyeti. İncelen 141 ülkenin 2019 yılı küresel rekabet edebilirlik 4.0 endeksi ortalaması 60.7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle sözkonusu ülkelerin küresel rekabet edebilirlik açığı neredeyse ortalama 40 puandır. 12 bileşenden sadece sağlık ve makroekonomik istikrar bileşenlerinde küresel olarak ortalamanın üzerinde iyi performans sergilenmiştir.

Genel olarak, küresel rekabet gücü BİT'teki artıştan ötürü yıllık bazda 1,3 puan artmıştır. Bu cesaret verici olsa da, hala 40 puanlık bir açıklıkla değişimin hızı mütevazı kalmıştır. Bu da göstermektedir ki üretkenliği artıran yapısal reformların çoğunun somut sonuçlar elde etmek için on yıllarca olmasa bile yıllarca zaman geçmesi gerekmektedir. Genel olumlu eğilime rağmen, 2018 yılı boyunca 41 ülke ekonomisi, G7 ülkelerinden Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Almanya, İngiltere ve Kanada'da dahil olmak üzere daha az rekabetçi hale gelmiştir.

2019 yılı Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu, dünya GSYH'sının % 99'unu oluşturan 141 ekonomiyi kapsamakta ve 13.000 şirket yöneticisine uygulanan anket sonucunda ekonomide belirsizliğin derinleştiğini ve güven kaybının arttığını ortaya koymaktadır. Rapor, dört büyük merkez bankası tarafından piyasalara 10 trilyon dolardan fazla nakit pompalamasına rağmen küresel mali krizden on yıl sonra çoğu ekonominin hala düşük veya sabit verimlilik artışı döngüsünde sıkışıp kaldığını tespit etmektedir. Bununla beraber, sosyo-ekonomik zorluklara bütünsel bir yaklaşımı olan ülkelerin, zorluklarla baş edebilmekte daha başarılı olacağı vurgulanmaktadır.

Raporda, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde verimlilik artışının 2000 yılında yavaşlamaya başladığı ve krizden sonra daha da yavaşladığı (2011 ve 2016 arasında, "toplam faktör verimliliği artışı" gelişmiş ekonomilerde % 0,3, gelişmekte olan ekonomilerde % 1,3 oranında gerçekleşmiştir) belirtilmektedir. Bu yavaşlamaya, "verimlilik histerezisi" yoluyla eklenmiş olan finansal krizin, piyasalardaki belirsizlik, düşük talep ve daha sıkı kredi koşullarıyla zayıflayan yatırımların uzun süreli gecikmeli etkilerinin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Politika yapıcılar tarafından vaat edilen üretkenliği canlandırmak amacıyla tasarlanan yapısal reformların, finansal sistemi güçlendirmede olduğu gibi çoğunun da hayata geçirilmediği belirtilmektedir.

Raporda vurgulanan temel bulgular; "Dünya, sosyo-ekonomik ve çevresel açıdan kritik bir eşik ve ülkelerarası rekabet gücünde giderek genişleyen bir uçurum noktasındadır. Düşük büyüme, artan eşitsizlikler ve hızlanan iklim değişikliği; kapitalizme, küreselleşmeye, teknolojiye ve seçkinlere karşı bir tepki yaratmaktadır. Uluslararası yönetim sistemindeki kilitlenme, artan ticari ve jeopolitik gerilimler belirsizliği körüklemektedir. Bu da küresel tedarik zincirlerinde aksamalar, ani fiyat artışları veya kilit kaynakların mevcudiyetinde kesintiler yoluyla yatırımı engellemekte ve arz şokları riskini artırmaktadır." şeklinde açıklanmaktadır.

Endeksin sonuçları, işgücü ve eğitim politikalarının, en büyük ve en yenilikçi ekonomilerden bazıları da dahil olmak üzere çoğu ülkede inovasyon hızına ayak uyduramadığını göstermektedir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin kırılgan ekonomik temelleri, onları şoklara karşı oldukça savunmasız hale getirmektedir. Aşırı yoksulluğun azalmasının yavaşlaması ve insanlığın yaklaşık yarısının hala temel ihtiyaçları karşılamak için mücadele etmesi ile birlikte Raporda, daha iyi yaşam standartları için kritik olan sürdürülebilir, üretkenliği artıran ekonomik büyümeye duyulan ihtiyaç ortaya koyulmaktadır.

Bununla birlikte gelişmekte olan iklim krizi, politika yapıcılar tarafından acil, kararlı ve koordineli bir stratejik eylemi gerektirmektedir. Ekonomik büyümeyi her ne pahasına olursa olsun desteklemenin artık tek amaç olamayacağı, hükümetlerin, teknolojik entegrasyonun

istenmeyen sonuçlarını daha iyi tahmin etmesi ve Dördüncü Sanayi Devrimi yoluyla nüfusları destekleyen tamamlayıcı sosyal politikalar uygulaması gerektiği, işgücünün beceri geliştirme ve yetenek uyumununun işleri değil, işçileri koruyan iyi işleyen bir işgücü piyasasının varlığını, inovasyon kapasitesi arttıkça, olumsuz sosyal yayılma risklerini en aza indirmek için işgücü becerilerini ve işgücü piyasasını güçlendirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Ekonomik politikalarını; altyapıyı artıran, işgücü becerilerini geliştiren, yetenek uyumunu sağlayan, araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile geride kalanları destekleyen politikalarla birleştiren ülkelerin, yalnızca geleneksel faktörlere odaklanana göre daha başarılı sürdürülebilir bir büyüme göstereceği değerlendirilmektedir.

2019 Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu 4.0'ın rekabet gücü sıralamasında yer alan 141 ülke arasında ilk 10 sırayı Singapur, ABD, Hong Kong SAR, Hollanda, İsviçre, Japonya, Almanya, İsveç, Birleşik Krallık ve Danimarka almıştır (Tablo 10).

Tablo 10. Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 4.0 (KREE 4.0)

Ülkeler	KREE 2019 4.0			KREE 2018 4.0			KREE 2017 4.0	
	Sıralama	Skor	Değişim	Sıralama	Skor	Değişim	Sıralama	Skor
Singapur	1	84,8	1	2	83,5	0	2	83,0
ABD	2	83,7	-1	1	85,6	0	1	82,7
Hong Kong SAR	3	83,1	4	7	82,3	0	7	82,0
Hollanda	4	82,4	2	6	82,4	-1	5	82,2
İsviçre	5	82,3	-1	4	82,6	0	4	82,4
Japonya	6	82,3	-1	5	82,5	3	8	81,6
Almanya	7	81,8	-4	3	82,8	0	3	82,6
İsveç	8	81,2	1	9	81,7	0	9	81,6
Birleşik Krallık	9	81,2	-1	8	82,0	2	10	82,1
Danimarka	10	81,2	0	10	80,6	1	11	79,9
Finlandiya	11	80,2	0	11	80,3	1	12	79,8
Tayvan, Çin	12	80,2	1	13	79,3	0	13	79,2
Kore Cumhuriyeti	13	79,6	2	15	78,8	2	17	78,0
Kanada	14	79,6	-2	12	79,9	-2	10	80,0
Fransa	15	78,8	2	17	78,0	1	18	77,4
Avustralya	16	78,7	-2	14	78,9	1	15	78,2
Norveç	17	78,1	-1	16	78,2	-2	14	79,0
Lüksemburg	18	77,0	1	19	76,6	3	22	76,0
Yeni Zelanda	19	76,7	-1	18	75,5	-2	16	76,1
İsrail	20	76,7	0	20	76,6	0	20	76,2
Türkiye	61	62,1	0	61	61,6	-3	58	61,4

Kaynak: World Economic Forum.

Not: İlk defa 2018 yılında 0-100 puan arasında farklılaştırılmış bileşenlerle ölçülen Küresel Rekabet Edebilirlik 4.0 Endeksi; uzun dönemi etkileyen gelişmeleri kapsadığından son dönem gelişmeleri, ancak uzun vadede etkili olabilecek bir değişken durumdaysa verilere yansıtılmaktadır. 140 ülkenin 2017 yılı göstergelerinin 2018 yılındaki yeni ölçümleme ile karşılaştırabilmesi amacıyla WEF uzmanları KREE 4.0 için bir metot geliştirmiştir.

Türkiye 2019 yılı Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 4.0 hesaplamalarına göre, 2019 yılında 141 ülke arasında 61. sıradaki yerini geçen yıla göre korumakla birlikte skorunu hafif bir artışla 0,5 puan yükseltmiştir.

Türkiye 2019 yılında göreceli olarak büyük pazar boyutuna ek olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) benimsenmesi, altyapı ve işgücü piyasası bileşenlerinde daha iyi performans göstermiştir.

Daha ayrıntılı incelenecek olursa BİT'lerde internetin yayılımının önemli ölçüde genişletmesi ve sabit geniş bant teknolojilerindeki artış, altyapı açısından çok güçlü hava ulaşım bağlantısı ve karayolu ağları, işgücü piyasasında yabancı işgücü alma kolaylığı, işçilerin hakları ve kadınların işgücüne katılımı gibi bazı küçük ama önemli gelişmeler Türkiye'nin iyileştirme gösterdiği alanlar olarak dikkat çekmektedir.

Makroekonomik çevre, enflasyon, ürün pazar verimliliği ve tarife dışı engeller Türkiye'nin göreceli olarak performansının azaldığı bileşenler olmuştur.

Türkiye için iyimserlikle bakılabilecek bir diğer husus da becerilerin gelişimidir. Mevcut işgücünün becerilerinin sayısı ve kalitesi ortalamanın altında olsa da gelecekteki işgücü önemli ölçüde daha fazla insan sermayesi biriktirmektedir.

77. GENEL KURUL

BÖLÜM II. TÜRKİYE EKONOMİSİ

GENEL
KURUL

77. GENEL KURUL

TÜRKİYE EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ

Türkiye ekonomisinde 2017 yılı sonrası başlayan yavaşlama ve aşağı yönlü eğilim, 2019 yılında küresel iktisadi faaliyetlerdeki yavaşlama, mahalli seçimlerin ve jeopolitik gelişmelerin piyasalarda oluşturduğu belirsizliğin etkisiyle iyice belirginleşmiş ve büyüme hızı % 0,9 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2020 yılına son iki yılda giderek artan durgunluk ile başlayan Türkiye, Mart ayından itibaren Çin'in Wuhan kentinden başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüs (Covid-19) salgınının etkisi altında kalmıştır.

Salgının yayılımını engellemek amacıyla uygulamaya koyulan tedbirler kapsamında sınırların kapatılması, uluslararası uçuşların durdurulması, seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları gibi karantina uygulamaları iç ve dış talebi olumsuz etkileyerek iktisadi faaliyette yavaşlamaya neden olmuştur. İlk çeyrekte % 4,5 büyüyen Türkiye ekonomisi ekonomik aktivitedeki yavaşlamaya bağlı olarak ikinci çeyrekte % 10,3 küçülmüştür. Salgının açık ve olası etkilerini asgari seviyeye indirmek amacıyla uygulamaya koyulan parasal ve mali politikalar ve kademeli normalleşme adımları ile güçlü kredi ivmesi, tüketim ve yatırım harcamalarındaki artış büyümeyi desteklemiş, ekonomi toparlanma sürecine girerek üçüncü çeyrekte % 6,3 büyümüştür. Yılın son çeyreğinde ekonomik faaliyetlerdeki toparlanma ivme kaybederek devam etmiş, inşaat dışında tüm ana sektörler büyümeyi desteklerken, tüketim harcamaları da büyümede belirleyici olmuştur. Para politikasındaki sıkılaşıma ve salgına karşı alınan kısıtlayıcı tedbirlere rağmen yurtdışı talebin pozitif katkısı ile yılın son çeyreğinde % 5,9 büyüme kaydedilmiştir.

Yılın ikinci yarısındaki güçlü büyüme trendine rağmen ikinci çeyrekteki yüksek oranlı küçülmenin büyümeyi sınırlandırıcı etkisiyle Türkiye ekonomisinin yıllık büyüme hızı % 1,8 düzeyinde kalmıştır. Bununla birlikte Türkiye ekonomisi 2020 yılında büyüme açısından pek çok ülkeden daha iyi bir performans göstermiştir.

2020 yılı genelinde küresel iktisadi faaliyetlerdeki zayıflama ve net ihracat büyüme hızını düşürücü yönde etki yaparken, güçlü faiz indirimlerinin desteği ile artan krediler tüketimi artırmış, iç talepteki artış büyümeye pozitif katkı sağlamıştır.

2019 yılı Ekim ayında açıklanan 2020-2022 Yeni Ekonomi Programında (Orta Vadeli Program) Türkiye ekonomisinde büyüme gerçekleşme tahmini 2020 yılı için % 5,0 olarak öngörülmüş ancak, yıl içinde yaşanan gelişmeler dikkate alınarak 2020 yılı Eylül ayında açıklanan 2021-2023 Yeni Ekonomi Programında (Orta Vadeli Program) gerçekleşme tahmini % 0,3 olarak revize edilmiştir. Böylece yıllık büyüme hızı programlanan % 5,0'lık büyüme

hızının 3,2 puan gerisinde kalırken, % 0,3 olarak tahmin edilen büyüme hızının 1,5 puan üzerinde gerçekleşmiştir.

2020 yılında tarım sektörü katma değeri % 4,8, sanayi sektörü katma değeri % 2,0 artmıştır. Ticaret, ulaştırma, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetlerinin toplamından oluşan hizmetler sektörü katma değeri % 4,3 ve inşaat sektörü katma değeri % 3,5 küçülmüştür.

2020 yılında üretim yöntemiyle GSYH cari fiyatlarla % 16,8 büyüyerek 5.047.909 milyon TL'ye ulaşmıştır. Bunun 333.341 milyon TL'si tarım, 1.130.779 milyon TL'si sanayi, 272.302 milyon TL'si inşaat, 1.153.201 milyon TL'si hizmetler ve 1.605.180 milyon TL'si diğer sektörler tarafından sağlanırken, 553.106 milyon TL'sini de ürün üzerindeki vergiler eksi sübvansiyonlar oluşturmuştur.

2020 yılında bir önceki yıla göre GSYH içinde tarım sektörünün payı 0,2 puan artarak % 6,6'ya, sanayi sektörünün payı 0,6 puan artarak % 22,4'e yükselirken, hizmetler sektörünün payı 1,6 puan azalarak % 22,8'e, diğer faaliyetlerin payı 0,3 puan azalarak % 31,8'e gerilemiş, inşaat sektörünün payı % 5,4 ile aynı düzeyde kalmıştır.

Harcamalar yöntemiyle zincirlenmiş hacim endeksine göre, 2020 yılında yerleşik hanehalklarının tüketim harcamaları % 3,2, hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların tüketimi % 3,6 ve devletin nihai tüketim harcamaları % 2,3 artmıştır. Böylece toplam tüketim harcamaları büyüme hızı 2019 yılına göre 0,9 puan artarak % 3,0 olurken, 2019 yılında % 12,4 küçülen toplam sabit sermaye yatırımları 2020 yılında % 6,5 büyümüştür.

Kişi başına GSYH 2020 yılında cari fiyatlarla % 15,7 artışla 60.537 TL'ye yükselmiştir. 2019 yılında 9.213 dolar olan kişi başına GSYH, 2020 yılında % 6,7 düşüşle 8.599 dolara gerilemiştir.

2019 yılında % 0,5 küçülen sanayi üretimi, Çin'de ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan koronavirüs (Covid-19) pandemisinin yanı sıra ekonomik aktivitelerde yaşanan daralma, tedarik kaynaklı sorunlar ve belirsizliklere bağlı olarak 2020 yılının ilk yarısında küçülmeye devam etmiştir. Yılın ikinci yarısında salgına karşı alınan önlemler, kısıtlayıcı uygulamalardaki gevşeme ve iç talepteki toparlanmanın olumlu etkisiyle iyileşme sürecine giren sanayi üretimi yıllık bazda % 1,6 artış göstermiştir. Sanayi üretiminde meydana gelen artışta alt sektörler itibarıyla büyük ölçüde imalat sanayi üretiminde yaşanan yükseliş etkili olmuştur.

2019 yılında imalat sanayi kapasite kullanım oranında kaydedilen düşüş, 2020 yılında artarak devam etmiştir. 2019 yılında bir önceki yıla göre 0,9 puan azalarak % 75,9 seviyesine gerileyen imalat sanayi kapasite kullanım oranı, 2020 yılında 4 puan azalarak % 71,9 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2020 yılında imalat sanayi alt sektörlerinde en yüksek kapasite kullanımı % 83,5 ile kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatında olurken, onu sırasıyla % 79,8 ile ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri (mobilya hariç) ve % 79,2 ile bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı sektörleri takip etmiştir. Kapasite kullanım oranının en düşük olduğu alt sektörler ise % 55,2 ile deri ve ilgili ürünlerin imalatı, % 58,4 ile içeceklerin imalatı ve % 62,1 ile diğer imalatlar sektörü olmuştur.

Resmi İstatistik Programı kapsamında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından açıklanan sanayi kapasite raporu istatistiklerine göre, 2020 yılı sonu itibarıyla geçerliliği devam eden sanayi kapasite raporu sayısı, 2019 yılı sonuna göre % 4,7 artarak 79.221'e, toplam çalışan sayısı da % 4,0 artarak 3.306.486'ya yükselmiştir.

2019 yılında % 16,7 artan ticaret borsaları işlem hacmi, 2020 yılında % 24,6 artış göstermiştir. Böylece 2019 yılında 345.738 milyon TL olan ticaret borsaları işlem hacmi 2020 yılında 430.852 milyon TL'ye yükselmiştir.

2020 yılında yapılması planlanan inşaatlara ilişkin olarak belediyeler tarafından verilen yapı ruhsatlarının yüzölçümü % 48,7 artarak 110.976 bin m²'ye yükselirken, ruhsata bağlanmış ve bitirilmiş inşaatlarla ilgili belediyelerce verilen yapı kullanma izin belgeleri toplam inşaat alanı % 18,9 azalışla 122.013 bin m²'ye gerilemiştir.

2018 yılında konut satışlarında kredi faizlerindeki yükselişle birlikte finansmana erişmedeki zorluk ve talepteki daralma nedeniyle yaşanan daralma, 2019 yılında vergi indirimleri ve kredi faizlerindeki göreceli düşüş ile azalarak devam etmiştir. 2020 yılında ipotekli konut satışlarında gereken peşinat oranının düşürülmesi ve kamu bankaları öncülüğünde konut kredi faizlerinin tarihi düşük seviyelere çekilmesi ile satışlar rekor seviyede artmıştır. Böylece 2019 yılında % 1,9 azalan konut satışları 2020 yılında % 11,2 artmıştır.

TOBB tarafından Resmi İstatistik Programı kapsamında yayımlanan bir başka veri olan kurulan ve kapanan şirket istatistiklerine göre, 2020 yılında 14.045'i anonim, 87.269'u limited, 14'ü kolektif olmak üzere toplam 101.328 şirket kurulmuştur. Kurulan anonim şirket sayısı % 22,7, limited şirket sayısı % 20,1 artarken, kolektif şirket sayısı aynı kalmış, komandit şirket kuruluşu olmamıştır. 2019 yılında % 1,4 azalan toplam kurulan şirket sayısında 2020 yılında % 20,5 artış gerçekleşmiştir. Kurulan gerçek kişi ticari işletme sayısında % 26,9, kurulan kooperatif sayısında da % 27,5 artış olmuştur.

2020 yılında bir önceki yıla göre kapanan anonim şirket sayısı % 16,4, limited şirket sayısı % 19,3, kolektif şirket sayısı 7,1 artarken, komandit şirket sayısı % 50,0 azalmıştır. Kapanan gerçek kişi ticari işletme sayısı % 3,1 artmış, kooperatif sayısı ise % 30,5 azalmıştır.

2020 yılında protesto edilen senet sayısı ve karşılıksız çıkan çek sayılarında düşüş artarak devam etmiştir. Bir önceki yıla göre protesto edilen senet sayısı % 37,6 azalışla 916 binden 572 bine ve karşılıksız çıkan çek sayısı % 64,1 azalarak 543 binden 195 bine gerilemiştir.

2017-2019 yıllarında hızı giderek küçülmekle birlikte olumlu gelişmelerin yaşandığı turizm sektörü 2020 yılına da olumlu beklentilerle başlamıştır. Ancak koronavirüs (Covid-19) pandemiden dolayı büyük kayıplar yaşamıştır. Ülke sınırlarının kapanması, havayolu seferlerinin durdurulması, seyahatlerin yasaklanması, sokağa çıkma yasağı gibi kısıtlamalar nedeniyle sektör 2020 yılının ilk yarısında durma noktasına gelmiştir. Haziran ayından itibaren pandeminin sektördeki olumsuz etkilerini azaltmak için alınan önlemler ve kontrollü normalleşme sürecine geçilmesiyle kısmen toparlanma sürecine girmekle birlikte yılı büyük kayıplarla tamamlamıştır.

Ülkemizden çıkış yapan ziyaretçi sayısı 2020 yılında bir önceki yıla göre % 69,5 azalarak 51.860 bin kişiden 15.826 bin kişiye, giriş yapan vatandaş sayısı % 76,8 azalarak 9.651 bin kişiden 2.243 bin kişiye gerilemiştir.

2020 yılında ülkemizden çıkış yapan ziyaretçilerin ilk 20'de yer alan milliyetlere göre sıralamasında Rusya Federasyonu birinci sırada yer alırken, onu Bulgaristan, Almanya, Ukrayna, İngiltere, Gürcistan, Irak ve İran takip etmiştir.

2020 yılında turizm gelirleri % 65,1 düşüşle 12.059 milyon dolara, turizm giderleri de % 74,9 düşüşle 1.105 milyon dolara gerilemiştir. Böylece net turizm gelirleri % 63,6 azalarak 10.954 milyon dolar olmuştur.

2020 yılında yatırımların artırılmasına katkı sağlamak, yatırımcıları desteklemek ve yönlendirmek amacıyla teşvik uygulamalarına devam edilmiştir. Yatırım teşvik belgesine bağlanan sabit yatırım tutarı tarım, imalat ve enerji sektörüne verilen teşviklerdeki olumlu gelişmelere bağlı olarak % 24,7 artmıştır. Böylece 2019 yılında 191.128 milyon TL olan teşvik belgesine bağlanan sabit yatırımlar, 2020 yılında 238.416 milyon TL'ye yükselmiştir.

2020 yılında da teşvik belgesine bağlanan sabit yatırımlar içinde en büyük payı % 61,0 ile imalat sanayi sektörü alırken, onu % 18,6 ile enerji sektörü, % 15,1 ile hizmetler sektörü, % 2,9 ile madencilik sektörü ve % 2,4 ile tarım sektörü takip etmiştir.

Temel amacı fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek olan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), "2020 Yılı Para ve Kur Politikası" metninde 2020 yılı için enflasyon hedefini Hükümet ile varılan mutabakatla uyumlu olarak % 5 seviyesinde korumuştur. Enflasyonun hedeften belirgin olarak saptığı durumlarda enflasyon raporlarında güncellenen tahminlerin, enflasyon orta vadede hedefe yakınsarken izleyeceği dezenflasyon süreci için referans teşkil edeceği belirtilmiştir. Belirlenen bu patika ile enflasyonun öncelikle tek hanelere indirilmesi, daha sonra kademeli şekilde azalarak % 5 düzeyinde istikrar kazanması hedeflenmiştir.

2020 yılında krediler ve parasal büyüklüklerdeki genişleme, Türk lirasında gözlenen değer kaybı, birikimli maliyet etkileri, uluslararası emtia fiyatlarındaki yukarı yönlü eğilim, enflasyon beklentilerindeki yükseliş ve gıda fiyatlarındaki gelişmeler neticesinde enflasyon yüksek bir seyir izlemiştir. Yıl sonunda talep ve maliyet yönlü unsurların etkisiyle bir önceki yıla göre 2,76 puan yükselerek % 14,60 düzeyine çıkmıştır. Böylece % 5 olan enflasyon hedefinin 9,60 puan, belirsizlik aralığının 7,60 puan üzerinde gerçekleşmiştir.

Ana harcama grupları itibarıyla en yüksek fiyat artışı % 28,12 ile çeşitli mal ve hizmetler grubunda görülürken, onu % 21,12 ile ulaştırma, % 20,61 ile gıda ve alkolsüz içecekler grubundaki artışlar izlemiştir. En düşük fiyat artışı ise % 0,65 ile alkollü içecekler ve tütün harcama grubunda gerçekleşmiş onu, % 5,73 ile haberleşme, % 6,84 ile eğitim grubundaki artışlar takip etmiştir.

Enflasyonun geleceğini tahmin etmede ve para politikasının belirlenmesinde etkili olduğundan TCMB tarafından takip edilen işlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler ve tütün ile altın hariç tutularak hesaplanan B ve enerji, gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç tutularak hesaplanan C çekirdek enflasyon göstergeleri 2020 yılında bir önceki yıla göre yükselerek yıllık bazda sırasıyla % 14,52 ve % 14,31 olmuştur.

Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE) 2020 yılında bir önceki yıla göre 17,79 puan artarak % 25,15 seviyesine yükselmiştir. Yİ-ÜFE deki bu belirgin artışla döviz kurlarında yaşanan değişime bağlı olarak Türk lirasındaki değer kaybı, uluslararası emtia fiyatlarındaki artış, düşük baz etkisi, güçlü talep koşulları ve bazı sektörlerde yoğun şekilde hissedilen arz kırsıtları etkili olmuştur.

TCMB 2020 yılında fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek için elindeki bütün araçları kullanmıştır. Para politikası kararlarını oluştururken enflasyon beklentileri, fiyatlama davranışları ve enflasyonu etkileyen bütün unsurları dikkate almıştır. Makroekonomik göstergelerin tamamını içeren veri odaklı bir yaklaşım ile hareket ederken, fiyat istikrarının tamamlayıcı unsuru olarak gördüğü finansal istikrarı da gözetmeye devam etmiştir.

2020 yılı başlarında bütün dünyayı etkisi altına alan koronavirüs salgınının seyri ve ekonomi üzerindeki etkileri Para Politikası Kurulunun 2020 yılı Para Politikasına ilişkin düzenlemelerinde büyük ölçüde belirleyici olmuştur.

TCMB faiz oranlarında 2019 yılının Temmuz ayında başladığı indirimlere enflasyonun yıl sonu tahminleriyle uyumlu olduğu gerekçesiyle 2020 yılı Ocak ve Şubat aylarında da devam etmiştir. Koronavirüs salgınının dünya ve Türkiye ekonomisinde yarattığı belirsizliğin etkisiyle Türk lirasında yaşanan değer kaybına karşın uluslararası emtia fiyatlarındaki düşüş ve toplam talebin enflasyonu sınırlayıcı etkisinin güçlenmesi üzerine politika faizinde ölçülü adımlarla Mayıs ayı sonuna kadar indirime gitmiştir.

Bu dönemde koronavirüs salgınının sermaye akımları, finansal koşullar, dış ticaret ve emtia fiyatları kanalıyla yarattığı olumsuz etkiler ve küresel çapta belirsizlikler TCMB'nin kararlarında etkili olmuş, piyasa likiditesinin artırılması için birtakım tedbirleri uygulamaya koymuştur.

Salgını önlemeye yönelik alınan tedbirlerle kısa vadede etkili olan arz yönlü unsurların normalleşme süreciyle birlikte kademeli olarak ortadan kalkacağı ve enflasyonist etkilerin daha belirgin hale geleceğini öngören TCMB, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında politika faizini sabit tutmuştur. Enflasyonun beklentilerin üzerinde seyretmesiyle dezenflasyon sürecini yeniden tesis etmek ve fiyat istikrarını desteklemek için politika faizini Eylül, Kasım ve Aralık aylarında yükseltmiştir. Böylece Ocak ayında % 11,25 düzeyinde olan politika faizi, Aralık ayında % 17,00 seviyesine yükselmiştir.

Fiyat istikrarı ve finansal istikrar amaçları doğrultusunda elindeki bütün araçları kullanmaya devam eden TCMB, gecelik borçlanma ve borç verme faiz oranı ile geç likidite penceresi (GLP) borç verme faiz oranını Mayıs ayına kadar kademeli olarak indirmiş, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında sabit tutmuş, Eylül ayından itibaren yılsonuna kadar politika faiz oranı ile paralel artırmıştır. Yıl sonu itibarıyla geç likidite penceresi (GLP) uygulaması çerçevesinde borç verme faiz oranını % 21,50, gecelik borçlanma faiz oranını % 15,50 ve gecelik borç verme faiz oranını % 18,50'ye yükseltmiştir.

2020 yılı para politikası uygulamaları ve salgına karşı alınan tedbirler sonucunda kredi ve parasal büyüklüklerde hızlı ve yüksek hacimli genişleme olmuştur. Bir önceki yıla göre dar tanımlı para arzı M1 % 71,1'lik artışla 1.219.864 milyon TL'ye, M2 para arzı % 35,3'lük artışla 3.325.046 milyon TL'ye, M3 para arzı % 32,8'lik artışla 3.418.636 milyon TL'ye yükselmiştir.

2020 yılında mevduat bankalarındaki tasarruf mevduatı % 12,2'lik artışla 783.905 milyon TL, ticari kurumlar mevduatı % 40,8'lik artışla 447.110 milyon TL, diğer kurumlar mevduatı % 34,8'lik artışla 76.037 milyon TL, resmi kurumlar mevduatı % 69,9'lük artışla 130.350 milyon TL, döviz tevdiat hesapları % 33,4'lük artışla 1.446.142 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Böylece mevduat bankalarındaki toplam mevduat % 34,7'lik artışla 3.234.867 milyon TL'ye yükselmiştir.

TCMB'nin 2019 yılının ikinci yarısında başlattığı ve koronavirüs (Covid-19) salgınının ekonomik ve finansal etkilerini yavaşlatmak amacıyla 2020 yılının Mayıs ayına kadar devam ettirdiği faiz indirimleri ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından yapılan düzenlemeler kredilerde güçlü bir ivmelenme oluşturmuştur. Toplam banka kredileri 2020 yılında % 35,9'lik artışla 3.320.086 milyon TL'ye yükselmiştir.

Salgın nedeniyle dünya genelinde merkez bankaları tarafından zorunlu olarak uygulan ted-

birlerin etkisiyle oluşan parasal genişleme, bol likidite ve faiz oranlarının düşüklüğü yatırımcıları borsaya yöneltmiştir. Borsa İstanbul işlem hacmi ve endeks değeri rekor seviyelere yükselerek tüm zamanların en iyi değerlerine ulaşırken dünyada en iyi getiriye sağlayan piyasalardan biri olmuştur.

2019 yılını 1.144,3 seviyesinde kapatan Borsa İstanbul 100 Endeksi, 2020 yılı sonunda 1.476,7 seviyesine yükselirken, toplam işlem hacmi % 209,6'lık rekor artışla 2.130.111 milyon TL'den 6.594.272 milyon TL'ye yükselmiştir.

2020 yılında Borsa İstanbul'da hisse senedi portföyü bulunan yerli yatırımcı sayısı 2019 yılına göre % 65,6 artarak 1.976.976'ya ve yabancı yatırımcı sayısı % 23,3 artarak 11.964'e yükselmiştir. Böylece 2020 yılında Borsa İstanbul'da yatırım yapan toplam yatırımcı sayısı % 65,3 artarak 1.988.940 olmuştur. Yatırımcı sayısındaki artışa paralel olarak portföy değerleri de artmıştır. Yerli yatırımcıların Borsa İstanbul'daki portföy değeri % 105,0 artarak 380.788 milyon TL, yabancı yatırımcıların portföy değeri % 24,5 artarak 361.667 milyon TL, toplam portföy değeri de % 55,9 artarak 742.455 milyon TL olmuştur.

Orta Vadeli Mali Planda (2020-2022) maliye politikasının temel hedefi mali disipline kararlılıkla devam edilmesi olarak belirlenmiştir. Kaynakların verimli kullanılmasının sağlanması ve belirlenen alanlarda tasarruf sağlayacak yapısal değişikliklerin hayata geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Bütçenin gelir performansının yükseltilmesi amacıyla sürekli ve kalıcı gelir kaynakları oluşturulması, vergi tahsilatında etkinliğin artırılması ve ekonomide kayıt dışılığın azaltılması öngörülmüştür. Böylece kamu borcunun düşük düzeylerde tutularak, maliye politikasının para politikası ile eşgüdüm içerisinde yürütülmesi hedeflenmiştir.

Plan dahilinde merkezi yönetim bütçesi ile kaynakların belirlenen politika öncelikleri doğrultusunda tahsisi, etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılması amaçlanmıştır. Plan dönemi boyunca, merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ye oranının % 3,0'ın altında tutulması öngörülmüştür.

Mali disiplinin önceki yıllarda olduğu gibi sürdürülmesi, verimsiz harcama alanlarının tasfiye edilmesi ve oluşturulacak mali alanın öncelikli harcama alanlarına tahsis edilmesi hedeflenmiştir. Süreklilik arz etmeyen ve konjonktüre dayalı gelirlerin oluşturduğu geçici kaynaklara karşılık olarak kalıcı mahiyette harcama oluşturulmaması, kamu yatırım, harcama, teşvik ve desteklerinin etkinliğinin artırılması kararlaştırılmıştır.

2020 yılında merkezi yönetim bütçesinde kaynakların maliye politikası öncelikleri doğrultusunda tahsisi, etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılması amaçlanmıştır. Ancak Mart ayı sonlarından itibaren ülkemizi etkilemeye başlayan koronavirüs (Covid-19) pandemisinin ekonomik faaliyetler üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle maliye politikasında yeni adımlar atılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Salgının olumsuz etkilerini önlemeye yönelik olarak Hazine ve Maliye Bakanlığı açıkladığı Ekonomi İstikrar Kalkanı Paketi ile bir takım düzenlemeler yapmıştır. Paket kapsamında vergi oranlarında sektörel odaklı indirimle gidilmiş, konaklama vergisinin uygulanması ertelenmiş, salgından ciddi şekilde etkilenen sektörlerde faaliyet gösteren mükelleflere mücbir sebep halinin varlığı kabul edilerek muhtasar, KDV ve sosyal güvenlik beyannamelerinin verme ve ödeme süreleri uzatılmış, tüm gelir vergisi mükellefleri mücbir sebep kapsamına alınmış, kredi koşulları gevşetilmiştir. Paketin kapsamı ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda alınan yeni tedbirler ile genişletilmiştir.

Koronavirüs salgınının oluşturduğu olumsuz ortam ve salgının ekonomik etkileri ile mücadelede maliye politikası araçları etkin olarak kullanılmıştır. Kamu kaynakları hanehalkını, reel sektörü ve sağlık sistemini desteklemeye tahsis edilerek, geniş çaplı vergisel ve nakdi destekler uygulamaya konulmuştur.

Genişletici maliye politikası tedbirleri kapsamında sağlanan destek ve teşvikler merkezi yönetim bütçesi giderlerini öngörülenin üzerinde artırarak bütçe dengesini olumsuz şekilde etkilemiştir. İşsizlik Sigortası Fonu'nun salgının işgücü piyasası üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak ve istihdamı korumaya yönelik kullanımı bu bozulmayı sınırlandırmıştır.

2020 yılında bütçe gelirleri % 17,6 artarak 1.029.493 milyon TL'ye, bütçe giderleri % 20,2 artarak 1.202.236 milyon TL'ye, bütçe açığı % 38,5 artarak 172.743 milyon TL'ye yükselmiştir. Faiz dışı açık 38.781 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bütçe gelirlerinin giderleri karşılama oranı % 85,6 olmuştur.

Özelleştirme İdaresinin 1984 yılından bu yana sürdürdüğü özelleştirme çalışmaları, son yıllarda özelleştirme kapsamındaki kuruluşların büyük bölümünde özelleştirme çalışmalarının tamamlanmasıyla birlikte oldukça yavaşlamıştır.

2019 yılında 115.966 bin dolar olan özelleştirme işlemi tutarı, 2020 yılında 22.270 bin dolara gerilemiştir. 2020 yılındaki özelleştirme tutarının 21.992 bin dolarını özelleştirme programındaki kuruluşlara ait tesis ile özelleştirme programına alınan tesis ve varlıkların satışları, 278 bin dolarını özelleştirme programındaki kuruluşlarda bulunan kamu hisseleri ile programdaki kuruluşlara ait olan veya ayrıca özelleştirme programına alınan tesis ve varlıkların kamu kuruluşlarına bedelli devirleri oluşturmuştur. 1986 yılından bu yana toplam 70.382 milyon dolar tutarında özelleştirme uygulaması gerçekleştirilmiştir.

2020 yılında yurt içi ve yurt dışındaki ekonomik koşullar ve piyasa gelişmeleri değerlendirilerek borç yönetiminin orta ve uzun vadeli hedefleri doğrultusunda para ve maliye politikaları ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verebilir bir borçlanma politikası izlenmesi amaçlanmıştır. Finansman ihtiyaçlarının, iç ve dış piyasa koşulları ve maliyet unsurları gözönüne alınarak makul bir risk düzeyi çerçevesinde orta ve uzun vadede mümkün olan en uygun maliyetle karşılanması ilkesi, borç yönetimi uygulamalarında temel alınmıştır.

Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından açıklanan 2020 yılı Finansman Programında; borçlanmanın ağırlıklı olarak TL cinsinden yapılması, piyasa çeşitliliğinin sağlanması amacıyla uluslararası piyasalarda ABD dolarının yanında diğer döviz cinslerinden de ihraç yapılması, faiz giderlerinin optimal şekilde yönetilmesini teminen uygun enstrüman ve vade bileşimi dikkate alınarak gelecek 12 ayda faizi yenilenecek senetler ile vadesine 12 aydan az kalmış senetlerin payının belirli bir seviyede tutulması, nakit ve borç yönetiminde oluşabilecek likidite riskine karşı güçlü nakit rezervi tutulması amaçlanmıştır.

2020 yılında mali disiplin gözetilerek ekonomik programlar, para ve maliye politikaları ile uyumlu borç yönetimi politika uygulamalarına devam edilmiştir. 2020 yılına küresel ekonomide yavaşlama ile girilirken, salgın dünya genelinde iktisadi faaliyetlerin önemli ölçüde daralmasına neden olmuştur. Ülkemizde de ekonomi politikalarının salgının olumsuz etkilerini gidermeye yönelik olarak yürütülmesi gereği ortaya çıkmıştır. Finansman ihtiyacı salgınının ekonomik etkilerinin yansıtıldığı bütçe büyüklükleri ve bütçe dengesi çerçevesinde şekillenirken, ileride yine salgın sebebiyle oluşabilecek muhtemel risklerin bertaraf edilmesini teminen güçlü nakit rezerv tutma yönündeki yaklaşım neticesinde kamu finansmanı alanında bozulma kaydedilmiştir. Kamunun borç yükünde önemli ölçüde artış olmuştur.

2020 yılında merkezi yönetim iç borç stoku % 40,4 artışla 1.060.354 milyon TL'ye, dış borç stoku % 31,0 artışla 751.758 milyon TL'ye, böylece toplam borç stoku % 36,3 artarak 1.812.112'ye yükselmiştir.

TCMB 2001 ekonomik krizinin ardından yürürlüğe koyduğu, piyasadaki arz ve talep koşullarına göre belirlenen dalgalı döviz kuru politikasını 2020 yılında da uygulamaya devam etmiştir.

Döviz kurunun bir politika aracı olarak kullanılmadığı dalgalı kur rejiminde TCMB, nominal veya reel herhangi bir kur hedefi belirlemezken, finansal istikrara yönelik riskleri azaltmak amacıyla, Türk lirasının aşırı değerlenmesi veya değer kaybetmesine karşı tedbirler almaktadır. Döviz piyasasının etkin bir biçimde işleyebilmesi için döviz kurlarındaki gelişmeler ve risk faktörlerini takip ederek elindeki araçlarla gerekli önlemleri almaktadır. Kur riski iktisadi birimlerce yönetilmektedir. 2020 yılında döviz kuru politikası bu ilkeler temel alınarak yürütülmüştür.

2020 yılı kurlarda çok büyük dalgalanmaların yaşandığı bir yıl olurken, Türk lirasının diğer ülke paraları karşısındaki değer kaybı önceki yıla oranla artış göstermiştir. Döviz kurlarındaki gelişmelerde Türkiye ekonomisinde salgın nedeniyle yaşanan yavaşlama ve piyasalarda ortaya çıkan belirsizlik, faiz oranlarının düşük tutulmasına yönelik politikalar, küresel piyasalardaki ekonomik ve jeopolitik gelişmeler, bazı ülkelerle yaşanan diplomatik sorunlar etkili olmuştur.

2020 yılında bir önceki yıla göre diğer ulusal paraların değer artış oranlarında yüksek artışlar kaydedilmiştir. Yıl sonunda yıllık ortalama değerlere göre nominal olarak Türk lirası karşısında Amerikan doları % 23,6 değer kazanarak 7,00551 TL'ye, Euro % 26,3 değer kazanarak 8,01408 TL'ye yükselmiştir.

Benzersiz bir kriz olarak nitelenen koronavirüs (Covid-19) salgını nedeniyle küresel talepte ve üretimde önemli ölçüde daralma yaşanmıştır. Getirilen hareket ve seyahat kısıtlamaları, sınır kapatmaları ticari faaliyetleri olumsuz etkilemiştir. Döviz kurlarındaki hızla artış firmalara rekabet avantajı sağlayarak ihracat artışını olumlu etkilerken, en önemli ticaret ortağımız olan Avrupa Birliği ülkeleri ve Rusya Federasyonu başta olmak üzere dünya genelinde ortaya çıkan talep daralması ihracatı baskılamıştır. Enerji fiyatlarındaki düşüş ithalatımızı olumlu etkilerken, döviz kurlarının yüksek seyrine rağmen salgın tedbiri olarak uygulanan politikaların etkisiyle ithalat talebi artmış, küresel belirsizliğin desteklediği altın talebindeki yükseliş ithalat artışına katkı sağlamıştır.

İhracat 2020 yılında % 6,3 azalarak 169.482 milyon dolara gerilerken, ithalat % 4,3 artarak 219.397 milyon dolara yükselmiştir. İhracatta kaydedilen düşüşe karşın ithalattaki artışın etkisiyle dış ticaret açığı % 69,1 artarak 49.915 milyon dolar, dış ticaret hacmi % 0,6 küçülerek 388.879 milyon dolar olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı 8,8 puan azalarak % 77,2'ye düşmüştür.

Ülkelerin salgının olumsuz etkilerine karşı aldıkları kısıtlama tedbirleri, yurt içinde uygulamaya konulan destek ve teşvik uygulamalarından kaynaklanan hızlı kredi büyümesi ve parasal genişleme cari açığı artırıcı etki yapmıştır. İhracattaki düşüşe karşın artan ithalat talebi ve buna ek olarak altın ithalatında yıl genelinde gerçekleşen artış cari açığı bozulmayı desteklemiştir. Seyahat kısıtlamaları ve kapanmalar nedeniyle turizm sektörü en kötü yıllarından birini yaşarken, turizm gelirlerindeki kayıp cari açığın finansmanına olumsuz etki yapmıştır. 2020 yılında cari işlemler açığı 36.724 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

2019 yılı sonlarında ortaya çıkan ve 2020 yılında dünya genelini etkisin altına koronavirüs salgını kaynaklı geleceğe dair ortaya çıkan belirsiz ortam yatırımcıların risk algısını artırmış, uluslararası doğrudan yatırımlar önemli oranda azalmıştır. Gelişmekte olan ülkelere yönelik yatırımlardaki gerilemeye paralel olarak Türkiye'ye yönelik yatırımlar da azalmış ve net uluslararası doğrudan yatırım girişleri 2020 yılında geçen yıla göre % 22,3 azalarak 4.279 milyon dolara gerilemiştir.

2020 yılında Türkiye'ye yönelik olarak 5.669 milyon dolar tutarında doğrudan sermaye girişi olurken, 1.390 milyon dolarlık sermaye çıkışı olmuştur. Böylece 4.279 milyon dolarlık net sermaye girişi ve 4.403 milyon dolarlık net gayrimenkul satışına karşılık uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarıyla olan 949 milyon dolarlık net diğer sermaye çıkışı

sonucunda toplam net yatırım tutarı % 16,5 azalarak 7.733 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

2019 yılında % 1,9 azalan brüt dış borç stoku 2020 yılında % 3,3 artış göstermiştir. Böylece 2019 yılında 435.491 milyon dolar olan brüt dış borç stoku, 2020 yılında 450.048 milyon dolara yükselmiştir.

2019 yılında % 4,7 artışla 122.892 milyon dolara yükselen kısa vadeli borçlar, 2020 yılında ivme kazanarak % 12,7 artışla 138.521 milyon dolara yükselmiştir. Dış borç stokunun vade yapısındaki değişim belirginleşmiş ve brüt borç stoku içinde kısa vadeli borçların payı % 28,2'den % 30,8'e yükselirken, uzun vadeli borçların payı % 71,8'den % 69,2'ye gerilemiştir.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 2020 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de ikamet eden nüfus bir önceki yıla göre 459 bin kişi artarak 83.614 bin kişi olmuştur. Bunların 77.736 bini il ve ilçe merkezlerinde, 5.878 bini belde ve köylerde yaşamaktadır. 2019 yılında ‰ 13,9 olan yıllık nüfus artış hızı 2020 yılında ‰ 5,5'e gerilemiştir. Nüfus yoğunluğu (bir kilometrekareye düşen insan sayısı) 2020 yılında 1 kişi artarak 109 kişi olmuştur.

Küresel ve iç piyasalar bir önceki yıldan aktarılan yavaşlama ve tüm dünyada etkisini gösteren salgının etkisi ile azalan talep, tasarrufların ve yatırımların düşük kalması ve istihdam yaratan sektörlerdeki küçülme işgücü piyasalarını olumsuz etkilemiştir.

2020 yılının Mart ayının ikinci yarısında koronavirüs salgınının ülkemizde de etkili olmaya başlamasıyla kademeli olarak uygulamaya konulan sosyal hareketliliği kısıtlayıcı tedbirler, kısmi karantina uygulamaları, bazı ekonomik faaliyetlerin geçici olarak durdurulması ve işletmelerin daha düşük kapasite ile çalışmaya yönlendirmeleri istihdam üzerinde baskı oluşturmuştur.

İstihdam göstergelerinin olumsuz performansında tarım ve hizmetler sektörü istihdamındaki küçülmenin yanı sıra imalat sanayii ve inşaat alt sektörlerindeki istihdam daralmalarına bağlı olarak sanayi sektörü istihdamındaki küçülme etkili olmuştur.

Koronavirüs salgınının çalışma hayatındaki olumsuz etkilerini hafifletmek amacıyla esnek ve uzaktan çalışma modellerinin yaygınlaştırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmış, kısa çalışma ödeneği uygulamasından yararlanma şartları kolaylaştırılmış, belli bir süreyle iş sözleşmelerinin feshi kısıtlanmış, çalışanların ücretsiz izne çıkarılmasına imkan verilmiş ve nakdi ücret desteğinden yararlanmaları sağlanmıştır.

2020 yılında işsizlik sigortası kapsamında 5.139.609 kişiye 6.201.456 bin TL, kısa çalışma kapsamında 16.651.440 kişiye 25.565.354 bin TL ve nakdi ücret desteği kapsamında 7.543.100 kişiye 7.225.663 bin TL ödeme yapılmıştır.

Uygulanan tedbirler ve salgın nedeniyle işgücüne katılım oranlarına bağlı olarak işsizlik oranı bir önceki yıla göre 0,5 puan azalarak % 13,2'ye düşmüş, işsiz sayısı 4 milyon 61 bin kişi olmuştur. İstihdam edilenler 1 milyon 268 bin kişi azalarak 26 milyon 812 bin kişiye gerilerken, istihdam oranı 2,9 puanlık azalış ile % 42,8 olmuştur. İşgücü 1 milyon 676 bin kişi azalarak 30 milyon 873 bin kişi, işgücüne katılım oranı da 3,7 puanlık azalış ile % 49,3 olarak gerçekleşmiştir.

2020 yılında toplam istihdam içinde tarım sektörünün payı bir önceki yıla göre 0,6 puan azalarak % 17,6'ya, hizmetler sektörünün payı 0,4 puan azalarak % 56,2'ye gerilerken, sanayi sektörünün payı 0,9 puan artarak % 26,2'ye yükselmiştir.

2020 yılında herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların oranı, bir önceki yıla göre 3,9 puan azalarak % 30,6 olarak gerçekleşmiştir.

1. EKONOMİK GÖSTERGELER

1.1 Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

2018 yılının ilk üç aylık döneminde ekonomik faaliyetlerde yaşanan ivme kaybı son üç aylık dönemde küçülmeye dönüşürken, yıllık büyüme hızı 4,5 puanlık düşüşle % 3,0'a gerilemiştir. Türkiye ekonomisindeki küçülme 2019 yılının ilk yarısında da devam etmiş, ikinci yarısında büyük ölçüde yurtiçi talebin pozitif katkısının yanı sıra döviz kurundaki dalgalanmanın azalması, faiz oranlarındaki düşüş ve kredilerdeki ivmelenme ile yerini büyümeye bırakmıştır. Buna rağmen 2019 yılında dönemsel bazda güçlenen Türkiye ekonomisinin büyüme hızı bir önceki yıla göre 2,1 puanlık düşüşle % 0,9'a gerilemiştir.

Ekonomideki toparlanma eğilimi 2020 yılının Ocak ve Şubat aylarında da devam etmiş ancak Çin'in Wuhan kentinden başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüs (Covid-19) salgını Mart ayının ikinci haftasından itibaren ülkemizi de etkisi altına almıştır. 2020 yılının birinci çeyreğinde büyüme hızı bir önceki döneme göre 1,9 puanlık düşüşle % 4,5'e gerilemiştir. Salgının neden olduğu büyük belirsizlik ortamı, sınırların kapatılması, uluslararası uçuşların durdurulması, seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları gibi karantina uygulamaları iç ve dış talebi olumsuz etkileyerek iktisadi faaliyette yavaşlamaya neden olmuştur. Ekonomik aktivitedeki bu yavaşlamaya bağlı olarak Türkiye ekonomisi ikinci çeyrekte % 10,3 küçülmüştür. Salgının ekonomiye olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla atılan politika ve kademeli normalleşme adımları ile güçlü kredi ivmesi, tüketim ve yatırım harcamalarındaki artış büyümeyi desteklemiş, ekonomi toparlanma sürecine girmiş ve üçüncü çeyrekte % 6,3 büyümüştür. Yılın son çeyreğinde ekonomik faaliyetlerdeki toparlanma ivme kaybederek devam etmiş, inşaat dışında tüm ana sektörler büyümeyi desteklerken, tüketim harcamaları da büyümede belirleyici olmuştur. Para politikasındaki sıkılaşmaya ve salgına karşı alınan kısıtlayıcı tedbirlere rağmen yurtiçi talebin pozitif katkısı ile yılın son çeyreğinde Türkiye ekonomisi % 5,9 büyümüştür. Böylece toparlanma eğilimi gösteren Türkiye ekonomisi yılın ikinci yarısında güçlü büyüme trendine girmesine rağmen ikinci çeyrekteki yüksek oranlı küçülmenin büyümeyi sınırlandırıcı etkisiyle yıllık bazda % 1,8 büyüme gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisi 2020 yılında büyüme açısından pek çok ülkeden daha iyi bir performans göstermiştir (Tablo 11).

Tablo 11. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre A10 Düzeyinde Zincirlenmiş Hacim ve Endeks

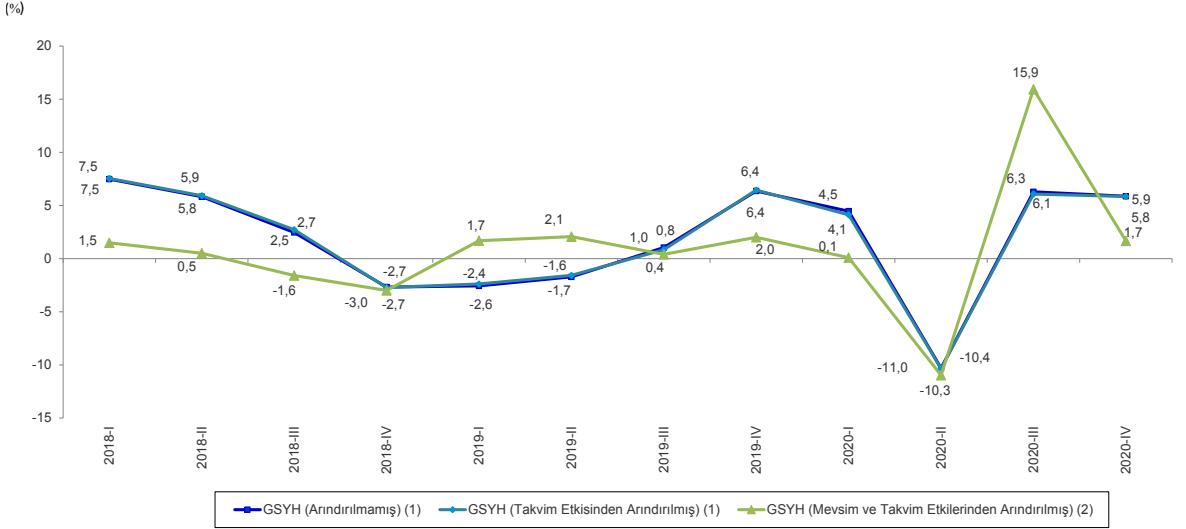
İktisadi Faaliyet Kolları (NACE Rev.2)	Hacim (Bin TL)			Endeks			Değişim (%)	
							(2009=100)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	108.504.357	112.560.772	117.949.901	133,6	138,6	145,2	3,7	4,8
Sanayi	346.412.663	343.091.976	350.067.049	186,8	185,0	188,8	-1,0	2,0
İmalat sanayi	288.869.408	282.240.109	288.238.385	189,4	185,0	189,0	-2,3	2,1
İnşaat	125.895.925	115.043.508	110.973.258	223,6	204,3	197,1	-8,6	-3,5
Hizmetler	413.319.969	419.087.560	400.912.865	186,0	188,6	180,4	1,4	-4,3
Bilgi ve iletişim	49.444.592	52.083.896	59.197.463	182,1	191,8	218,0	5,3	13,7
Finans ve sigorta faaliyetleri	72.501.320	77.534.537	94.159.790	193,5	207,0	251,4	6,9	21,4
Gayrimenkul faaliyetleri	141.339.689	143.981.054	147.716.261	134,5	137,0	140,6	1,9	2,6
Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri	93.265.548	92.504.024	87.690.767	207,0	205,3	194,6	-0,8	-5,2
Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	178.274.609	187.992.209	193.204.103	150,1	158,3	162,7	5,5	2,8
Diğer hizmet faaliyetleri	32.703.468	35.586.738	36.487.022	167,1	181,9	186,5	8,8	2,5
Sektörler toplamı	1.559.367.218	1.575.503.488	1.589.976.556	173,6	175,4	177,0	1,0	0,9
Ürün üzerindeki vergiler eksi sübvansiyonlar	196.818.838	196.607.712	215.035.019	182,1	181,9	198,9	-0,1	9,4
Gayrisafi yurt içi hasıla (alıcı fiyatlarıyla)	1.756.136.304	1.772.231.904	1.803.363.830	174,5	176,1	179,2	0,9	1,8

Kaynak: TÜİK.

2020 yılı genelinde küresel iktisadi faaliyetteki zayıflama ve net ihracat büyümeyi düşürücü yönde etki yaparken, güçlü faiz indirimlerinin desteği ile artan krediler tüketimi artırmış, iç talepteki artış büyümeye pozitif katkı sağlamıştır.

2019 yılı Ekim ayında açıklanan 2020-2022 Yeni Ekonomi Programında (Orta Vadeli Program) Türkiye ekonomisinde büyüme gerçekleşme tahmini 2020 yılı için % 5,0 olarak öngörülmüş ancak, yıl içinde yaşanan gelişmeler dikkate alınarak 2020 yılı Eylül ayında açıklanan 2021-2023 Yeni Ekonomi Programında (Orta Vadeli Program) gerçekleşme tahmini % 0,3 olarak revize edilmiştir. Böylece yıllık büyüme hızı programlanan % 5,0'lık büyüme hızınının 3,2 puan gerisinde kalırken, % 0,3 olarak tahmin edilen büyüme hızınının 1,5 puan üzerinde gerçekleşmiştir.

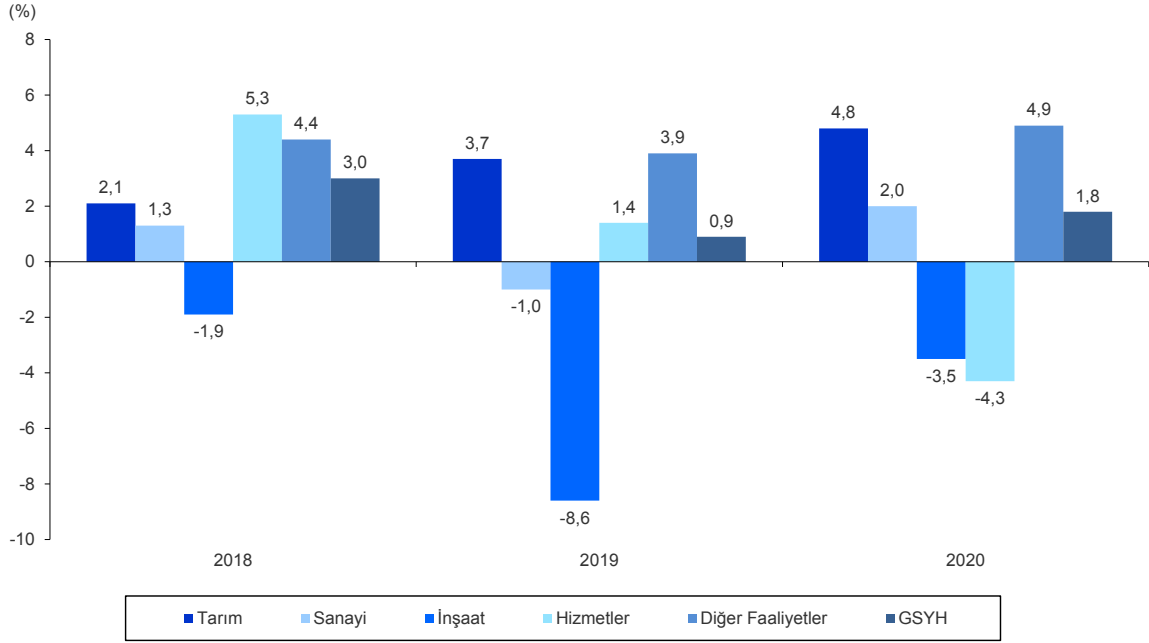
2020 yılında takvim etkisinden arındırılmış GSYH zincirlenmiş hacim endeksi bir önceki yılın aynı çeyreğine göre, birinci çeyrekte % 4,1 büyürken, ikinci çeyrekte % 10,4 küçülmüş, üçüncü çeyrekte % 6,1 ve son çeyrekte % 5,8 büyümüştür. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış GSYH zincirlenmiş hacim endeksi bir önceki çeyreğe göre birinci çeyrekte % 0,1 büyürken, ikinci çeyrekte % 11,0 küçülmüş, üçüncü çeyrekte % 15,9 ve son çeyrekte % 1,7 büyümeye göstermiştir (Grafik 6).

Grafik 6. Dönemler İtibarıyla Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Büyüme Hızları

2020 yılında tarım sektörü katma değeri % 4,8, sanayi sektörü katma değeri % 2,0 artmıştır. Ticaret, ulaştırma, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetlerinin toplamından oluşan hizmetler sektörü katma değeri % 4,3 ve inşaat sektörü katma değeri % 3,5 küçülmüştür. Tarım sektörü üretim ve verimlilik artışına bağlı olarak büyürken, sanayi sektöründeki büyümede imalat sanayi katma değerindeki artış etkili olmuştur. Hizmetler sektöründeki küçülme salgın nedeniyle uygulanan kısıtlamalardan kaynaklanmıştır. Ekonomik büyüme üzerinde bilgi ve iletişim sektörü ile finans ve sigorta faaliyetlerindeki canlılık olumlu etki yaparken, mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetlerindeki küçülme baskı oluşturmuştur (Grafik 7).

2020 yılında üretim yöntemiyle GSYH cari fiyatlarla % 16,8 büyüyerek 5.047.909 milyon TL'ye ulaşmıştır. Bunun 333.341 milyon TL'si tarım, 1.130.779 milyon TL'si sanayi, 272.302 milyon TL'si inşaat, 1.153.201 milyon TL'si hizmetler ve 1.605.180 milyon TL'si diğer sektörler tarafından sağlanırken, 553.106 milyon TL'sini de ürün üzerindeki vergiler eksi sübvansiyonlar oluşturmuştur (Tablo 12).

Grafik 7. Gayrisafi Yurt İçi Hasılayı Oluşturan Faaliyetlerin Büyüme Hızları (Zincirlenmiş Hacim Endeksi, 2009=100)

Kaynak: IMF.

Tablo 12. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre A10 Düzeyinde Cari Fiyatlarla

İktisadi Faaliyet Kolları (NACE Rev.2)	Değer (Bin TL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	217.072.490	277.494.885	333.341.239	5,8	6,4	6,6	27,8	20,1
Sanayi	837.290.996	941.475.504	1.130.778.956	22,3	21,8	22,4	12,4	20,1
İmalat sanayi	715.540.192	789.675.113	950.527.598	19,0	18,3	18,8	10,4	20,4
İnşaat	267.648.431	233.275.950	272.302.068	7,1	5,4	5,4	-12,8	16,7
Hizmetler	893.744.443	1.053.520.883	1.153.201.179	23,8	24,4	22,8	17,9	9,5
Bilgi ve iletişim	93.055.254	111.987.262	137.374.166	2,5	2,6	2,7	20,3	22,7
Finans ve sigorta faaliyetleri	112.062.458	137.887.422	188.506.704	3,0	3,2	3,7	23,0	36,7
Gayrimenkul faaliyetleri	252.566.862	282.779.250	315.349.541	6,7	6,5	6,2	12,0	11,5
Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri	195.896.908	228.711.798	240.815.700	5,2	5,3	4,8	16,8	5,3
Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	428.584.769	532.517.768	615.851.677	11,4	12,3	12,2	24,3	15,6
Diğer hizmet faaliyetleri	71.218.303	92.292.783	107.282.643	1,9	2,1	2,1	29,6	16,2
Sektörler toplamı	3.369.140.914	3.891.943.504	4.494.803.873	89,6	90,1	89,0	15,5	15,5
Ürün üzerindeki vergiler eksi sübvansiyonlar	389.174.707	428.247.723	553.105.626	10,4	9,9	11,0	10,0	29,2
Gayrisafi yurt içi hasıla (alıcı fiyatlarıyla)	3.758.315.621	4.320.191.227	5.047.909.499	100,0	100,0	100,0	15,0	16,8

Kaynak: TÜİK.

2020 yılında bir önceki yıla göre GSYH içinde tarım sektörünün payı 0,2 puan artarak % 6,6'ya, sanayi sektörünün payı 0,6 puan artarak % 22,4'e yükselirken, hizmetler sektörünün payı 1,6 puan azalarak % 22,8'e, diğer faaliyetlerin payı 0,3 puan azalarak % 31,8'e gerilemiş, inşaat sektörünün payı % 5,4 ile aynı düzeyde kalmıştır. Ürün üzerindeki vergiler eksi sübvansiyonların payı 1,1 puan artarak % 11,0'a yükselmiştir (Tablo 13, Grafik 8).

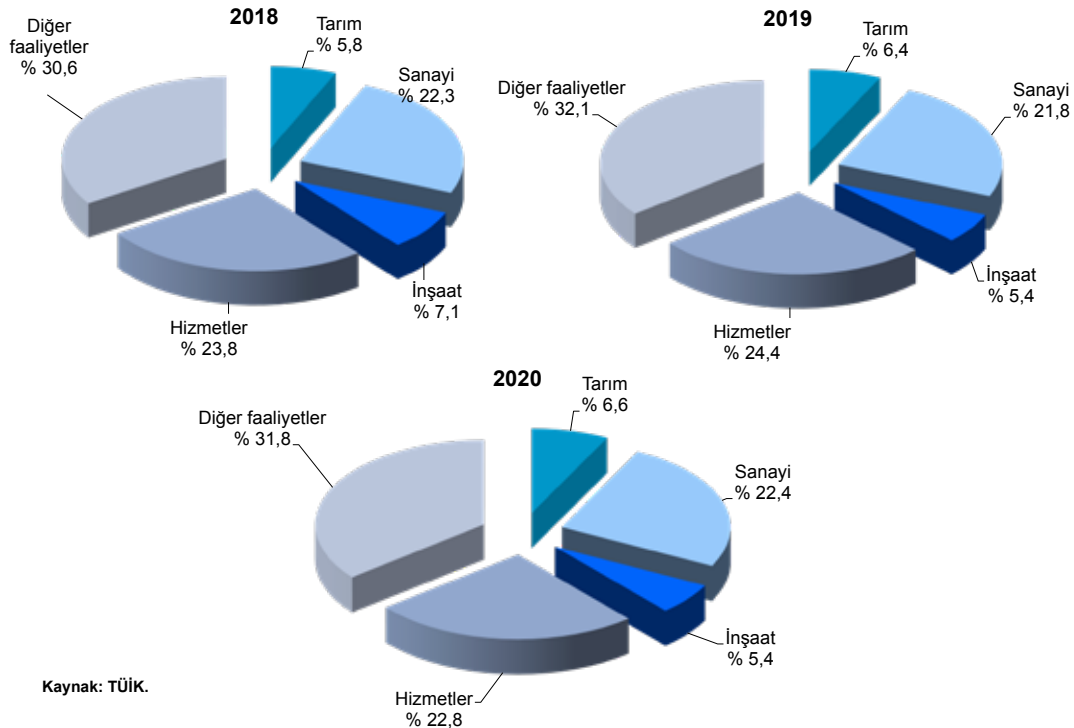
Tablo 13. Sektörlerin Gayrisafi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payları ⁽¹⁾

İktisadi Faaliyet Kolları	(Cari Fiyatlarla, %)		
	2018	2019	2020
Tarım	5,8	6,4	6,6
Sanayi	22,3	21,8	22,4
İnşaat	7,1	5,4	5,4
Hizmetler	23,8	24,4	22,8
Diğer faaliyetler ⁽¹⁾	30,6	32,1	31,8
Sektörler toplamı	89,6	90,1	89,0
Ürün üzerindeki vergiler eksi sübvansiyonlar	10,4	9,9	11,0
Gayrisafi yurt içi hasıla	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK.

(1): Bilgi ve iletişim, finans ve sigorta faaliyetleri, gayrimenkul faaliyetleri, mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri, kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri ve diğer hizmet faaliyetlerini içerir.

Grafik 8. Sektörlerin Gayrisafi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payları (Cari Fiyatlarla)

Harcamalar yöntemiyle zincirlenmiş hacim endeksine göre, 2020 yılında yerleşik hanehalklarının tüketim harcamaları % 3,2, hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların tüketimi % 3,6 ve devletin nihai tüketim harcamaları % 2,3 artmıştır. Böylece toplam tüketim harcamaları büyüme hızı 2019 yılına göre 0,9 puan artarak % 3,0 olurken, 2019 yılında % 12,4 küçülen toplam sabit sermaye yatırımları 2020 yılında % 6,5 büyümüştür (Tablo 14).

Tablo 14. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Harcama Yöntemiyle Zincirlenmiş Hacim ve Endeks

Harcama Bileşenleri	Hacim (Bin TL)			Endeks			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Yerleşik hanehalklarının tüketimi	1.019.402.269	1.035.070.859	1.068.060.801	165,4	168,0	173,3	1,5	3,2
Hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların tüketimi	6.146.189	6.433.932	6.667.187	181,8	190,4	197,3	4,7	3,6
Devletin nihai tüketim harcamaları	245.566.212	256.404.946	262.316.929	155,8	162,7	166,5	4,4	2,3
Gayrisafi sabit sermaye oluşumu	501.610.879	439.377.082	468.096.377	224,2	196,4	209,2	-12,4	6,5
Stoktaki değişiklikler ⁽¹⁾	-	-	-	-	-	-	-	-
Mal ve hizmet ihracatı	431.905.703	452.871.428	383.046.730	183,6	192,6	162,9	4,9	-15,4
(Eksi) Mal ve hizmet ithalatı	388.804.991	368.081.309	395.480.348	165,0	156,2	167,8	-5,3	7,4
Gayrisafi yurt içi hasıla	1.756.136.304	1.772.231.904	1.803.363.830	174,5	176,1	179,2	0,9	1,8

Kaynak: TÜİK.

(1): Stok değişimleri kalıntı yöntemiyle hesaplanmış olup, istatistiki hatayı da içermektedir.

2019 yılında büyümeyi destekleyen net ihracat, baz etkisi ve ekonomik aktivitedeki canlanma paralelinde % 4,9 artarken, mal ve hizmet ithalatı % 5,3 azalmış ve net ihracat büyümeyi bir önceki yıl da olduğu gibi pozitif katkı yapmıştır. 2020 yılında salgının neden olduğu kısıtlamalar, turizm gelirlerindeki düşüş, talepteki daralma ile mal ve hizmet ihracatı % 15,4 azalırken, ihracattaki zayıf seyrin aksine iç talepteki canlanmayla artan ithalat hacmi ve baz etkisiyle mal ve hizmet ithalatı % 7,4 artış göstermiş, net ihracat büyümeye negatif katkı yapmıştır.

2020 yılında bir önceki yıla göre GSYH içinde cari fiyatlarla yerleşik hanehalklarının tüketim harcamalarının payı 0,1 puan azalarak % 56,4'e ve devletin nihai tüketim harcamalarının payı 0,3 puan azalarak % 15,2'ye gerilerken, hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların tüketimlerinin % 0,4'lük payında değişim olmamıştır. Böylece GSYH içinde toplam tüketim harcamalarının payı 0,4 puan azalarak % 72,0'a gerilemiş, gayrisafi sabit sermaye oluşumunun payı 1,3 puan artarak % 27,2'ye yükselmiştir (Tablo 15).

Tablo 15. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Harcama Yöntemiyle Cari Fiyatlarla

Harcama Bileşenleri	Değer (Bin TL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Yerleşik hanehalklarının tüketimi	2.097.979.181	2.441.172.278	2.845.859.138	55,8	56,5	56,4	16,4	16,6
Hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların tüketimi	13.016.470	15.867.077	18.641.041	0,3	0,4	0,4	21,9	17,5
Devletin nihai tüketim harcamaları	551.962.054	670.808.742	769.460.903	14,7	15,5	15,2	21,5	14,7
Gayrisafi sabit sermaye oluşumu	1.114.729.518	1.117.609.569	1.372.769.827	29,7	25,9	27,2	0,3	22,8
Stoktaki değişiklikler ⁽¹⁾	-14.197.119	-46.229.422	230.773.983	-0,4	-1,1	4,6	-	-
Mal ve hizmet ihracatı (Eksi) Mal ve hizmet ithalatı	1.172.777.238	1.414.491.281	1.442.148.912	31,2	32,7	28,6	20,6	2,0
Gayrisafi yurt içi hasıla	3.758.315.621	4.320.191.227	5.047.909.499	100,0	100,0	100,0	15,0	16,8

Kaynak: TÜİK.

(1): Stok değişimleri kalıntı yöntemiyle hesaplanmış olup, istatistiki hatayı da içermektedir.

Hanehalklarının ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların yapmış olduğu harcamaları içeren hanehalklarının nihai tüketim harcamaları içinde 2020 yılında, güçlü talep ve kredi ivmesi ile dayanıklı mallar grubu harcamalarında % 27,9, dayanıksız mallar grubu harcamalarında % 3,3 artış olmuştur. Koronavirüs salgınına bağlı olarak zayıf seyreden hizmetler grubu harcamalarında % 11,1, yarı dayanıklı mallar grubu harcamalarında % 3,3 düşüş gerçekleşmiştir. Böylece yerleşik ve yerleşik olmayan hane halkının yurtiçi tüketimi % 1,9 azalmıştır (Tablo 16).

Tablo 16. Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalkı Nihai Tüketim Harcamaları, Dayanıklılık Türüne Göre Zincirlenmiş Hacim Endeksi

Dayanıklılık Türü	Endeks			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Dayanıklı mallar	205,2	196,0	250,8	-4,4	27,9
Yarı dayanıklı mallar	176,1	185,2	179,0	5,1	-3,3
Dayanıksız mallar	158,8	158,7	164,0	0,0	3,3
Hizmetler	164,4	171,2	152,2	4,2	-11,1
Yerleşik ve yerleşik olmayan hanehalkı yurt içi tüketimi	166,4	169,8	166,6	2,0	-1,9

Kaynak: TÜİK.

Hanehalklarının nihai tüketim harcamalarının en büyük bölümünü % 40,4'lük pay ile hizmetler grubu oluştururken, onu % 37,8'lik pay ile dayanıksız mallar, % 11,0'lık pay ile dayanıklı mallar ve % 10,7'lik pay ile yarı dayanıklı mallar izlemiştir (Tablo 17).

Tablo 17. Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalkı Nihai Tüketim Harcamaları, Dayanıklılık Türüne Göre Cari Fiyatlarla

Dayanıklılık Türü	Değer (Bin TL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Dayanıklı mallar	203.137.166	217.499.422	322.652.250	9,1	8,3	11,0	7,1	48,3
Yarı dayanıklı mallar	253.612.014	295.368.603	312.283.628	11,3	11,2	10,7	16,5	5,7
Dayanısız mallar	785.878.838	936.490.155	1.105.425.085	35,0	35,5	37,8	19,2	18,0
Hizmetler	1.000.862.396	1.186.479.185	1.180.576.258	44,6	45,0	40,4	18,5	-0,5
Yerleşik ve yerleşik olmayan hanehalkı yurt içi tüketimi	2.243.490.414	2.635.837.365	2.920.937.221	100,0	100,0	100,0	17,5	10,8

Kaynak: TÜİK.

Harcama yöntemiyle zincirlenmiş hacim endeksine göre gayrisafi sabit sermaye oluşumunda inşaat yatırımları % 7,1 azalırken, makine ve teçhizat yatırımları % 21,1, diğer aktifler % 21,9 artmıştır. Böylece üretilmiş mali olmayan aktifler % 6,5 artış göstermiştir (Tablo 18).

Tablo 18. Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu, Zincirlenmiş Hacim Endeksi

Sermaye Sınıflaması	Endeks			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
İnşaat	242,1	197,9	183,9	-18,3	-7,1
Makine ve teçhizat	210,5	193,6	234,4	-8,0	21,1
Diğer aktifler	173,6	191,9	233,8	10,5	21,9
Üretilmiş mali olmayan aktifler	224,2	196,4	209,2	-12,4	6,5

Kaynak: TÜİK.

Harcama yöntemiyle cari fiyatlarla gayrisafi sabit sermaye oluşumunda en fazla payı % 45,8 ile inşaat yatırımları almış, makine ve teçhizat yatırımlarının payı % 42,0, diğer aktiflerin payı % 12,2 olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre inşaat yatırımlarının payı azalırken, makine ve teçhizat yatırımları ile diğer aktiflerin payı artış göstermiştir (Tablo 19).

Tablo 19. Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu, Cari Fiyatlarla

Sermaye Sınıflaması	Değer (Bin TL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
İnşaat	643.511.520	580.944.930	628.174.957	57,7	52,0	45,8	-9,7	8,1
Makine ve teçhizat	379.439.556	417.230.591	576.453.826	34,0	37,3	42,0	10,0	38,2
Diğer aktifler	91.778.443	119.434.048	168.141.044	8,2	10,7	12,2	30,1	40,8
Üretilmiş mali olmayan aktifler	1.114.729.518	1.117.609.569	1.372.769.827	100,0	100,0	100,0	0,3	22,8

Kaynak: TÜİK.

Kişi başına GSYH 2020 yılında cari fiyatlarla % 15,7 artışla 60.537 TL'ye yükselmiştir. 2019 yılında 9.213 dolar olan kişi başına GSYH, 2020 yılında % 6,7 düşüşle 8.599 dolara gerilemiştir (Tablo 20).

Tablo 20. Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

Yıllar	Yıl Ortası Nüfus ⁽¹⁾ (Bin Kişi)	Cari Fiyatlarla			
		Türk Lirası (TL)	Değişim (%)	ABD Doları (\$)	Değişim (%)
2018	81.407	46.167	18,3	9.792	-8,5
2019	82.579	52.316	13,3	9.213	-5,9
2020 ⁽²⁾	83.385	60.537	15,7	8.599	-6,7

Kaynak: TÜİK.

(1): Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi yıllık sonuçları kullanılarak hesaplanmıştır.

(2): 2020 yılı rakamları dört çeyrek toplamı olup, geçicidir.

1.2 Sektörel Gelişmeler

1.2.1 Tarım

Tarım sektörü, dünya nüfusundaki artışla birlikte ekonomiye sağladığı katma değer, yarattığı istihdam ve ihracat potansiyeli açısından stratejik bir öneme sahiptir. 2020 yılında dünyayı etkisine alan koronavirüs salgını sektörün önemini daha da artırmıştır. İklim ve yağış koşulları ile spekülasyon hareketleri, sektörde arz-talep dengesini ve tüketici fiyatlarını etkilemekte, bu etkileşim üretim miktarını belirlemede büyük önem taşımaktadır.

Tarım sektörü katma değeri bir önceki yılın aynı dönemine göre, 2020 yılının birinci çeyreğinde % 1,8, ikinci çeyreğinde % 3,7, üçüncü çeyreğinde % 6,0 ve dördüncü çeyreğinde % 4,0 büyüme göstermiştir. Böylece 2020 yılında tarım sektörü katma değeri artış hızı geçen yıla göre 1,1 puanlık artışla % 4,8'e yükselmiştir.

2019-2020 tarım yılında, özellikle 15-24 Mayıs tarihleri arasında yaşanan ani hava değişimi nedeniyle oluşan aşırı sıcaklık farkları, don, dolu ve fırtına, yıl genelinde uzun yıllar ortalamasının altında kalan yağışlar bazı bölgelerde tarım ürünleri üretimini olumsuz etkilerken, salgın nedeniyle artan talep ve boş/nadasa bırakılan alanlarda başlatılan projelerin yanında, birim alandan elde edilen verimi yükseltmeye yönelik yürütülen çalışmalar tarım ürünleri üretimine olumlu yansımıştır.

2020 yılında tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim miktarı % 8,7 artarak 69.337.110 tona yükselmiştir. 2019 yılında bir önceki yıl ile aynı düzeyde kalan tahıl üretiminde 2020 yılında % 8,1 artış olmuştur. Tahıl ürünleri grubunda en yüksek üretim miktarına sahip olan buğday üretimi, ekim alanlarında başka ürünlere kaymanın azalması, verimliliğin artması ve makarnalık buğday üretimindeki artış nedeniyle, bir önceki yıla göre % 7,9 artış göstermiştir.

Üretim miktarında ikinci sırada olan arpa üretimi % 9,2 artarken, üçüncü sırada olan mısır üretimi % 8,3 artmış, çeltik üretiminde % 2,0 azalış olmuştur (Tablo 21, Grafik 9).

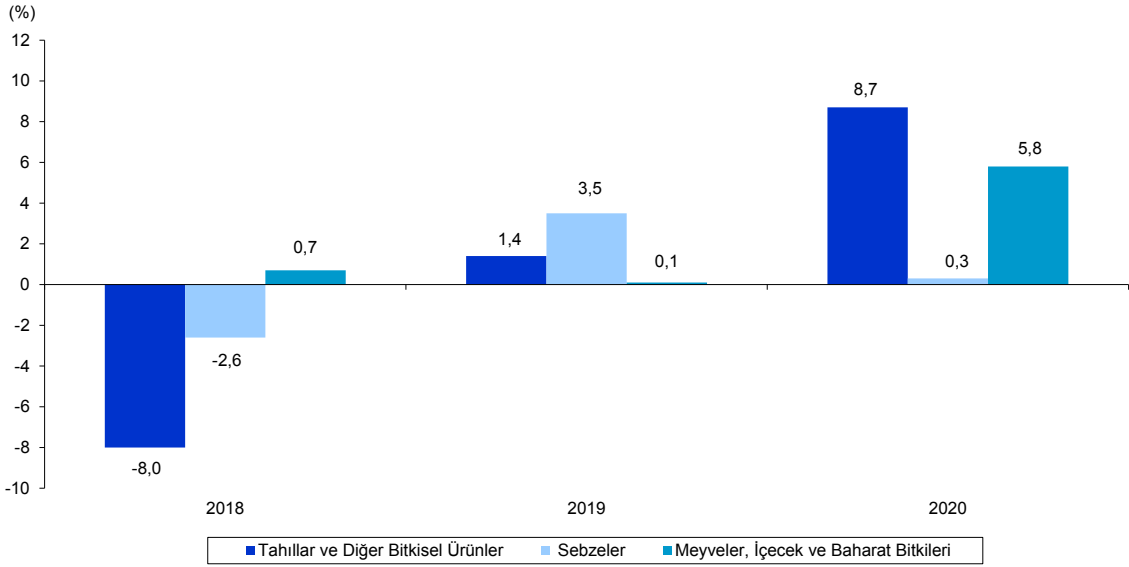
Tablo 21. Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretim Miktarları

Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler	Üretim (Ton)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Tahıllar	34.408.699	34.401.704	37.187.508	0,0	8,1
Buğday	20.000.000	19.000.000	20.500.000	-5,0	7,9
Arpa	7.000.000	7.600.000	8.300.000	8,6	9,2
Mısır (dane)	5.700.000	6.000.000	6.500.000	5,3	8,3
Çeltik	940.000	1.000.000	980.000	6,4	-2,0
Diğer	768.699	801.704	907.508	4,3	13,2
Patates, kuru baklagiller, yenilebilir kök ve yumrular	5.776.742	6.211.629	6.498.259	7,5	4,6
Patates	4.550.000	4.979.824	5.200.000	9,4	4,4
Nohut	630.000	630.000	630.000	0,0	0,0
Mercimek (kırmızı)	310.000	310.000	328.418	0,0	5,9
Fasulye (kuru)	220.000	225.000	279.518	2,3	24,2
Mercimek (yeşil)	43.000	43.631	42.397	1,5	-2,8
Diğer	23.742	23.174	17.926	-2,4	-22,6
Yağlı tohumlar	2.467.495	2.665.412	2.620.486	8,0	-1,7
Ayçiçeği	1.949.229	2.100.000	2.067.004	7,7	-1,6
Yerfıstığı	173.835	169.328	215.927	-2,6	27,5
Soya	140.000	150.000	155.225	7,1	3,5
Kolza (kanola)	125.000	180.000	121.542	44,0	-32,5
Aspir	35.000	21.883	21.325	-37,5	-2,5
Diğer	44.431	44.201	39.463	-0,5	-10,7
Tütün ⁽¹⁾	75.276	68.224	76.540	-9,4	12,2
Şeker pancarı ⁽¹⁾	17.436.100	18.054.320	21.000.000	3,5	16,3
Diğer yem bitkileri (tahıl samanı ve kabuklar hariç)	92.069	88.446	83.763	-3,9	-5,3
Hayvan pancarı	92.069	88.446	83.763	-3,9	-5,3
Tekstilde kullanılan ham bitkiler	2.570.010	2.200.021	1.773.659	-14,4	-19,4
Pamuk (kütü)	2.570.000	2.200.000	1.773.646	-14,4	-19,4
Kenevir (lif)	7	19	9	171,4	-52,6
Keten (lif)	3	2	4	-33,3	100,0
Parfümeri, eczacılık ve benzeri alanlarda kullanılan bitkiler, yem bitkileri tohumları	109.238	112.361	96.895	2,9	-13,8
Fığ	59.515	59.975	46.856	0,8	-21,9
Haşhaş (kapsül)	26.991	27.288	20.542	1,1	-24,7
Gül (yağlık)	14.773	16.560	18.202	12,1	9,9
Diğer	7.959	8.538	11.295	7,3	32,3
Toplam	62.935.629	63.802.117	69.337.110	1,4	8,7

Kaynak: TÜİK.

(1): 2020 yılı verileri geçicidir.

Grafik 9. Bitkisel Üretim Değişim Oranları

Kaynak: TÜİK.

2019 yılında % 7,5 artış gösteren patates, kuru baklagiller, yenilebilir kök ve yumrular grubunun üretim miktarı 2020 yılında % 4,6 artış göstermiştir. Bu gelişmede grup içinde en büyük paya sahip patates üretimindeki % 4,4'lük artış ile salgın nedeniyle stok yapılan bakliyat talebine bağlı olarak kuru fasulye ve kırmızı mercimek üretimindeki % 24,2 ve % 5,9'luk artışlar etkili olmuştur.

Yağlı tohumlar grubu üretiminde 2019 yılında % 8,0 artış olurken, 2020 yılında % 1,7 azalış olmuştur. Bu grup içinde en yüksek ağırlığa sahip ayçiçeği üretimi % 1,6 düşüş gösterirken, en fazla artış ekim alanlarının artmasına bağlı olarak % 27,5 ile yerfıstığı üretiminde görülmüştür.

2019 yılında % 9,4 azalan tütün üretimi, 2020 yılında % 12,2 artarak 76.540 ton olmuştur. 2019 yılında % 3,5 artan şeker pancarı üretimi 2020 yılında % 16,3 artarken, hayvan pancarı üretiminde % 5,3 düşüş gerçekleşmiştir. 2019 yılında % 14,4 azalan kütlü pamuk üretimi, 2020 yılında ekim alanlarının mısıra kaymasıyla % 19,4 azalış göstermiştir.

Parfümeri, eczacılık ve benzeri alanlarda kullanılan bitkiler, yem bitkileri tohumları üretiminde 2019 yılında görülen % 2,9'luk artış, 2020 yılında yerini % 13,8'lik azalışa bırakmıştır. Bu grup altında en yüksek üretim miktarına sahip fiğ üretimi % 21,9 azalırken, gül (yağlık) üretiminde % 9,9 artış gerçekleşmiştir.

2019 yılında % 3,5 artan sebze ürünleri üretimi 2020 yılında % 0,3 artışla 31.196.717 tona yükselmiştir. Yumru ve kök sebzeler grubu üretimi % 0,7 artarken, grup içinde en yüksek

artış % 3,6 ile fiyatının artmasından dolayı üreticilerin daha çok ektiği kuru soğan üretiminde olmuştur. Ekim alanlarındaki daralmaya bağlı olarak havuç üretimi % 11,3 azalmıştır (Tablo 22, Grafik 9).

Tablo 22. Sebze Ürünleri Üretim Miktarları

Sebzeler	Üretim (Ton)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Yumru ve kök sebzeler	3.340.787	3.621.082	3.645.299	8,4	0,7
Soğan (kuru)	1.930.695	2.200.000	2.280.000	13,9	3,6
Havuç	642.837	663.882	588.778	3,3	-11,3
Pırasa	252.958	234.052	225.480	-7,5	-3,7
Turp (kırmızı)	177.067	198.112	204.687	11,9	3,3
Soğan (taze)	142.854	142.257	129.023	-0,4	-9,3
Diğer	194.376	182.779	217.331	-6,0	18,9
Meyvesi için yetiştirilen sebzeler	24.696.085	25.362.314	25.373.436	2,7	0,0
Domates	12.150.000	12.841.990	13.204.015	5,7	2,8
Karpuz	4.031.174	3.870.515	3.491.554	-4,0	-9,8
Hıyar	1.848.273	1.916.645	1.886.239	3,7	-1,6
Kavun	1.753.942	1.777.059	1.724.856	1,3	-2,9
Biber (salçalık, kapya)	1.128.060	1.234.423	1.291.091	9,4	4,6
Biber (sivri)	930.349	902.203	838.890	-3,0	-7,0
Patlıcan	836.284	822.659	835.422	-1,6	1,6
Fasulye (taze)	580.949	596.074	547.349	2,6	-8,2
Kabak (sakız)	474.527	447.830	547.208	-5,6	22,2
Diğer	962.527	952.916	1.006.812	-1,0	5,7
Başka yerde sınıflandırılmamış diğer sebzeler	1.995.955	2.106.248	2.177.982	5,5	3,4
Lahana (beyaz)	516.951	567.622	594.143	9,8	4,7
Karnabahar	225.151	234.356	216.334	4,1	-7,7
Ispanak	225.174	229.793	231.515	2,1	0,7
Marul (göbekli)	215.725	215.728	225.639	0,0	4,6
Marul (kıvrıkcık)	187.658	198.491	207.234	5,8	4,4
Lahana (kırmızı)	187.948	192.219	198.516	2,3	3,3
Maydanoz	78.961	92.954	97.760	17,7	5,2
Marul (aysberg)	84.160	85.547	87.278	1,6	2,0
Lahana (kara yaprak)	57.034	56.726	56.100	-0,5	-1,1
Diğer	217.193	232.812	263.463	7,2	13,2
Toplam	30.032.827	31.089.644	31.196.717	3,5	0,3

Kaynak: TÜİK.

Meyvesi için yetiştirilen sebzeler grubu üretim miktarı 2019 yılında % 2,7 artarken, 2020 yılında değişim göstermemiştir. Bu grupta yer alan seçilmiş ürünlerde en yüksek üretim artışı % 22,2 ile sakız kabak üretiminde olmuştur. En yüksek azalış ithalatının üretici tercihlerinde yol açtığı değişiklik nedeniyle % 9,8 düşen karpuz üretiminde görülmüştür.

Başka yerde sınıflandırılmamış diğer sebzeler grubu üretim miktarında 2019 yılında gerçekleşen % 5,5 üretim artışı, 2020 yılında % 3,4'e gerilemiştir. Bu grupta yer alan seçilmiş ürünlerden en fazla artışı % 5,2 ile maydanoz üretimi gösterirken, en fazla düşüş % 7,7 ile karnabahar üretiminde gerçekleşmiştir.

Meyve ürünleri, içecek ve baharat bitkileri üretiminde 2019 yılında kaydedilen % 0,1'lik artış, 2020 yılında ani sıcaklık farklarına rağmen % 5,8'e yükselerek, 23.585.768 ton ürün elde edilmiştir. Üzüm üretimi 2019 yılında % 4,2 artış gösterirken, 2020 yılında iklim koşulları, verimlilik düşüşü ve üretimdeki kaymalar sonucunda % 2,7 artmıştır. Diğer meyveler ve sert kabuklular grubu üretiminde % 7,1 artış olmuştur. Bu grup altında yer alan muz, incir, avokado ve kivi üretiminde 2020 yılında % 21,7 artış kaydedilirken, en yüksek üretim artışı % 32,8 ile muz üretiminde gerçekleşmiştir (Tablo 23, Grafik 9).

Tablo 23. Meyve Ürünleri, İçecek ve Baharat Bitkileri Üretim Miktarları

Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri	Üretim (Ton)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Üzüm	3.933.000	4.100.000	4.208.908	4,2	2,7
Diğer meyveler ve sert kabuklular	16.561.028	16.478.453	17.644.176	-0,5	7,1
Muz, incir, avakado, kivi	870.471	926.330	1.127.801	6,4	21,7
Muz	498.888	548.323	728.133	9,9	32,8
İncir	306.499	310.000	320.000	1,1	3,2
Diğer	65.084	68.007	79.668	4,5	17,1
Turunçgiller	4.902.052	4.301.415	4.348.742	-12,3	1,1
Mandalina	1.650.000	1.400.000	1.585.629	-15,2	13,3
Portakal	1.900.000	1.700.000	1.333.975	-10,5	-21,5
Limon	1.100.000	950.000	1.188.517	-13,6	25,1
Diğer	252.052	251.415	240.621	-0,3	-4,3
Diğer meyveler	8.154.458	8.417.007	9.367.693	3,2	11,3
Elma	3.625.960	3.618.752	4.300.486	-0,2	18,8
Şeftali	789.457	830.577	892.048	5,2	7,4
Kayısı	750.000	846.606	833.398	12,9	-1,6
Kiraz	639.564	664.224	724.944	3,9	9,1
Nar	537.847	559.171	600.021	4,0	7,3
Çilek	440.968	486.705	546.525	10,4	12,3
Armut	519.451	530.723	545.569	2,2	2,8
Erik	296.878	317.946	329.056	7,1	3,5
Vişne	184.167	182.165	189.184	-1,1	3,9
Diğer	370.166	380.138	406.462	2,7	6,9
Zeytin ve diğer sert kabuklular	2.634.047	2.833.701	2.799.940	7,6	-1,2
Zeytin	1.500.467	1.525.000	1.316.626	1,6	-13,7
Fındık	515.000	776.046	665.000	50,7	-14,3
Antep fıstığı	240.000	85.000	296.376	-64,6	248,7
Ceviz	215.000	225.000	286.706	4,7	27,4
Diğer	163.580	222.655	235.232	36,1	5,6
Baharat bitkileri	284.878	306.679	314.999	7,7	2,7
Kırmızıbiber	227.380	240.656	256.735	5,8	6,7
Kekik	15.895	17.965	23.866	13,0	32,8
Diğer	41.603	48.058	34.398	15,5	-28,4
Çay ⁽¹⁾	1.480.534	1.407.448	1.417.685	-4,9	0,7
Toplam	22.259.440	22.292.580	23.585.768	0,1	5,8

Kaynak: TÜİK.

(1): 2020 yılı verileri geçicidir.

Turunçgillerin üretim miktarı % 1,1'lik sınırlı bir artışta kalırken, özellikle ani sıcaklık farkı nedeniyle ağaçlarda meyve dökümü olması portakal üretiminde % 21,5'lik düşüşe neden olmuştur. Bu grupta en yüksek üretim artışı % 25,1 ile limonda olmuştur.

Diğer meyveler üretimi % 11,3 artmıştır. Bu grupta üretimi düşüş gösteren tek meyve % 1,6 ile kayısı olurken, % 18,8 ile elma üretimi en çok artış gösteren meyve olmuştur.

2019 yılında % 3,2 artış gösteren diğer meyveler ve sert kabuklular grubunun bir diğer alt bileşeni olan zeytin ve diğer sert kabuklular grubu üretim miktarı 2020 yılında % 1,2 azalmıştır. Seçilmiş sert kabuklulardan zeytin üretiminde 2019 yılında % 1,6 artış olurken, 2020 yılında elverişsiz iklim şartları nedeniyle verimlilikteki düşüşe bağlı olarak % 13,7 azalış gerçekleşmiştir. Antep fıstığı üretiminde 2019 yılında kaydedilen % 64,6'lık azalış 2020 yılında yerini var yılı olmasına bağlı olarak % 248,7'lik artışa bırakmıştır.

Baharat bitkileri grubunun üretim miktarı 2019 yılında % 7,7 artış gösterirken, 2020 yılında % 2,7 artış göstererek 314.999 tona yükselmiştir. Seçilmiş baharat bitkilerinden kırmızı biber üretiminde % 6,7 ve kekik üretiminde % 32,8 artış gerçekleşmiştir.

2019 yılında % 4,9 düşüş gösteren çay üretimi, 2020 yılında % 0,7'lik artışla 1.417.685 tona yükselmiştir.

Tarımsal Destekleme Ödemeleri

2020 yılında yapılacak olan tarımsal desteklemelere ilişkin 2020/3190 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı 5 Kasım 2020 tarihli Birinci Mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Çevreye duyarlı tarımsal üretimi yaygınlaştırmak, verimi ve kaliteyi yükseltmek, araştırma ve geliştirme projelerini desteklemek, uygulanan politikaların etkinliğini sağlamak, sektörün öncelikli problemlerinin çözümüne katkıda bulunmak, sürdürülebilirliği sağlamak ve tarımsal kayıtların güncel tutulması amacıyla hazırlanmıştır.

Türkiye'de bitkisel üretim destekleri, Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli çerçevesinde ilçe düzeyinde belirlenen ürün listeleri temel alınarak uygulanmaktadır. Hayvancılık destekleri il ve bölge bazında ayrıştırılmış olup, bölgesel kalkınma projelerinin uygulandığı yörelere özgü destekler artırılmıştır. Su ürünlerinde, kayıt dışılığın önlenmesi ve verimliliğin artırılmasına yönelik desteklemelere devam edilmiştir.

2019 yılında % 16,6 artan tarımsal destekleme ödemeleri, 2020 yılında % 29,4 artış göstermiştir. Alan bazlı tarımsal destekleme ödemelerinde % 19,1 artış olurken, bunun içinde yer alan çevre amaçlı tarım alanlarının korunması destekleri % 76,5, gübre destek ödemesi % 48,4, mazot destek ödemesi % 21,4, sertifikalı tohum ve fidan kullanımı destekleri % 12,3, fındık destek ödemesi % 5,8 artarken, alan bazlı ek ödeme destekleri % 19,8 oranında azalmıştır. Telafi edici ödemeler % 16,3, fark ödemesi % 27,3, hayvancılık destek ödemeleri %

46,2, kırsal kalkınma amaçlı tarımsal destekler % 35,1, tarım sigortası destekleme hizmetleri % 11,9, diğer tarımsal amaçlı destekler % 21,1 artış göstermiştir (Tablo 24).

Tablo 24. Tarımsal Destekleme Ödemeleri⁽¹⁾

Destekleme Konusu	Değer (Milyon TL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020 ⁽²⁾	2018	2019	2020	2019	2020
Alan bazlı tarımsal destek ödemeleri	3.852	4.439	5.287	26,5	26,2	24,1	15,2	19,1
Alan bazlı ek ödeme ⁽³⁾	242	369	296	1,7	2,2	1,3	52,5	-19,8
Mazot	1.900	2.390	2.901	13,1	14,1	13,2	25,8	21,4
Gübre	553	566	840	3,8	3,3	3,8	2,4	48,4
Sertifikalı tohum ve fidan kullanımı	168	179	201	1,2	1,1	0,9	6,5	12,3
Çevre amaçlı tarım alanlarının korunması (ÇATAK)	139	85	150	1,0	0,5	0,7	-38,8	76,5
Fındık	850	850	899	5,8	5,0	4,1	0,0	5,8
Telafi edici ödemeler	201	264	307	1,4	1,6	1,4	31,3	16,3
Bitki karantina tazminatı	0	0	7	0,0	0,0	0,0	-	-
Patates siğili desteği	0	4	0	0,0	0,0	0,0	-	-100,0
Çay budama tazminatı ve masrafları	201	260	300	1,4	1,5	1,4	29,4	15,4
Fark ödemesi	3.623	4.590	5.842	24,9	27,0	26,6	26,7	27,3
Hububat ve bakliyat	998	1.032	2.193	6,9	6,1	10,0	3,4	112,5
Çay	170	193	182	1,2	1,1	0,8	13,5	-5,7
Arz açığı olan ürünler ⁽⁴⁾	2.455	3.365	3.467	16,9	19,8	15,8	37,1	3,0
Hayvancılık destek ödemeleri	3.832	4.693	6.862	26,3	27,7	31,2	22,5	46,2
Kırsal kalkınma amaçlı tarımsal destekleme ⁽⁵⁾	1.397	1.063	1.436	9,6	6,3	6,5	-23,9	35,1
Tarım sigortası destekleme hizmetleri	1.061	1.019	1.140	7,3	6,0	5,2	-4,0	11,9
Diğer tarımsal amaçlı destekler	587	904	1.095	4,0	5,3	5,0	54,0	21,1
Toplam	14.553	16.972	21.969	100,0	100,0	100,0	16,6	29,4

Kaynak: SBB.

(1): 2018 ve 2019 yılında ilgili kurum bütçesi kesin hesap verileridir.

(2): Gerçekleşme tahmini.

(3): Organik tarım, iyi tarım, toprak analizi, küçük işletme, geleneksel zeytin bahçelerinin rehabilitasyonu, organik orgamineral gübre desteği.

(4): Kütlü pamuk, zeytinyağı, dane zeytin, ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, aspir ve dane mısıra verilmektedir.

(5): Bütçe tutarının 2018 yılında 218 milyon TL'si, 2019 yılında 261 milyon TL'si, 2020 yılında 404 milyon TL'si Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu hibe karşılığıdır.

2020 yılında destekleme ödemelerinde bir önceki yıl olduğu gibi en yüksek payı % 31,2 ile hayvancılık destekleme ödemeleri alırken bunu, % 26,6 ile fark ödemesi destekleme hizmetleri ve % 24,1 ile alan bazlı tarımsal destekleme ödemeleri takip etmiştir. Bir önceki yıla göre hayvancılık destekleme ödemelerinin payı artış gösterirken, alan bazlı tarımsal destekleme ödemeleri ile fark ödemesi destekleme hizmetlerinin payı azalış göstermiştir.

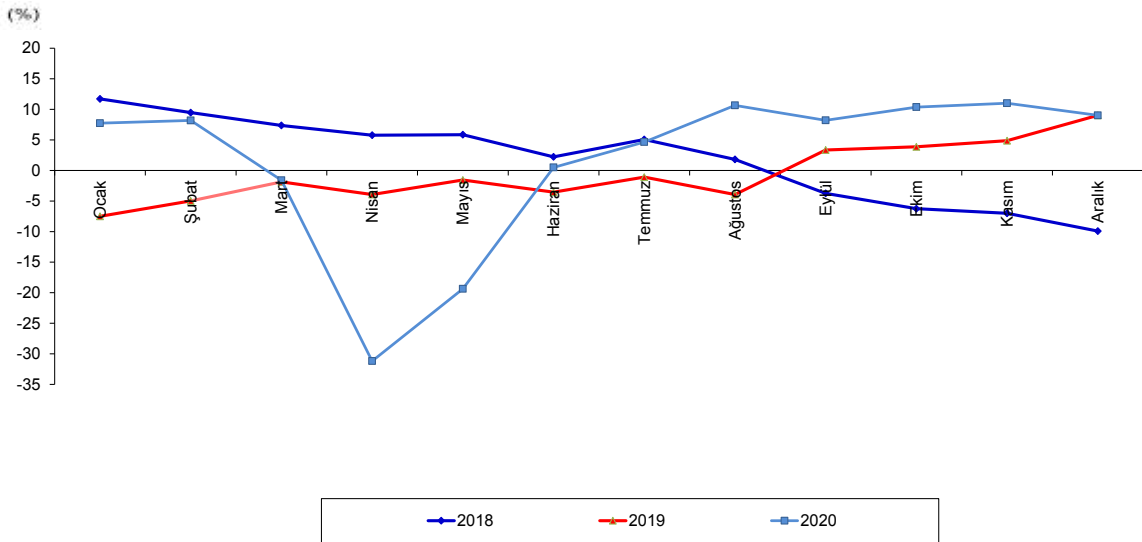
1.2.2 Sanayi

Büyümenin en önemli göstergelerinden olan sanayi sektörü katma değerinde 2019 yılının ikinci yarısında ihracattaki artış, maliyetlerdeki iyileşme, ekonomik aktivitelerde görülen ha-

reketlenme ve baz etkisiyle yaşanan artış eğilimi 2020 yılının ilk çeyreğinde de % 6,3'lük hızla devam etmiştir. Çin'de başlayarak tüm dünyaya yayılan koronavirüs (Covid-19) pandemisinden olumsuz etkilenen sanayi sektörü, yılın ikinci çeyreğinde küresel talep ve arzın azalmasıyla aşağı yönlü bir değişim göstermiş ve sektör katma değeri keskin bir düşüşle % 16,5 küçülmüştür. Bu dönemde ekonomik aktivitelerde yaşanan daralma, tedarik kaynaklı sorunlar ve belirsizlikler de sanayi üretimi üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Alınan önlemler, kısıtlayıcı uygulamalardaki gevşeme ve iç talepteki toparlanmaya bağlı olarak sektörde üçüncü çeyrekte % 7,3 ve son çeyrekte % 10,3 katma değer artışı gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre çalışılan gün sayısındaki 3 gün fazlalığın da etkisiyle yıllık sanayi sektörü katma değerinde % 2,0'lık artış kaydedilmiştir.

Sanayi üretiminde 2018 yılının son dört ayında bir önceki yılın aynı ayına göre giderek artan bir hızla görülen düşüş 2019 yılı Ağustos ayı sonuna kadar dalgalı bir seyir izleyerek devam etmiş, yılın son dört ayında ise giderek artan bir hızla yerini iyileşmeye bırakmıştır. 2020 yılı Ocak ayına da % 7,7'lik artışla başlamış, Şubat ayında bu artış % 8,2'ye yükselmiştir. Koronavirüs (Covid-19) pandemisinden olumsuz etkilenen sanayi üretimi Mart ayında % 1,6 azalış gösterirken, Nisan ayında bu azalış % 31,2 ile rekor seviyeye yükselmiş, Mayıs ayında % 19,4'e gerilemiştir. Salgına yönelik önlemlerin azaltılması ve tüketici güvenindeki artışa bağlı olarak iç talep canlanmaya başlamış, sanayi üretimindeki azalma Haziran ayı itibariyle üç aylık aradan sonra yerini artışa bırakmıştır. Bu artış yıl sonuna kadar dalgalı bir eğilimle devam etmiş, Aralık ayında % 9,0 seviyesinde gerçekleşmiştir (Grafik 10).

Grafik 10. Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (Yıllık Ortalama, %)
(Takvim Etkisinden Arındırılmış, 2015=100)

Kaynak: TÜİK.

Böylece 2019 yılında % 0,5 azalan sanayi üretimi, 2020 yılında % 1,6 artmıştır. Sanayi üretim hızında meydana gelen artışta alt sektörler itibarıyla büyük ölçüde imalat sanayi üretimi artış hızında yaşanan artış etkili olmuştur.

Sanayinin alt sektörleri itibarıyla 2020 yılında, bir önceki yıla göre imalat sanayi sektörü üretiminde % 1,8, elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım sektörü üretiminde % 0,4 artış olurken, madencilik ve taşocakçılığı sektörü üretiminde % 1,7 azalış gerçekleşmiştir. Sanayi sektörü üretim endeksinin göstermiş olduğu değişim oranları bir önceki yılın verileri ile karşılaştırıldığında 2020 yılında imalat sanayi üretimi artış hızında 2,5 puan, elektrik, gaz buhar ve iklimlendirme üretim artış hızında 0,4 puanlık artış ile madencilik ve taşocakçılığı sektörü üretiminde yaşanan 3,2 puanlık azalış, toplam sanayi üretimi artış hızında 2,1 puanlık artışa neden olmuştur (Tablo 25, Grafik 11).

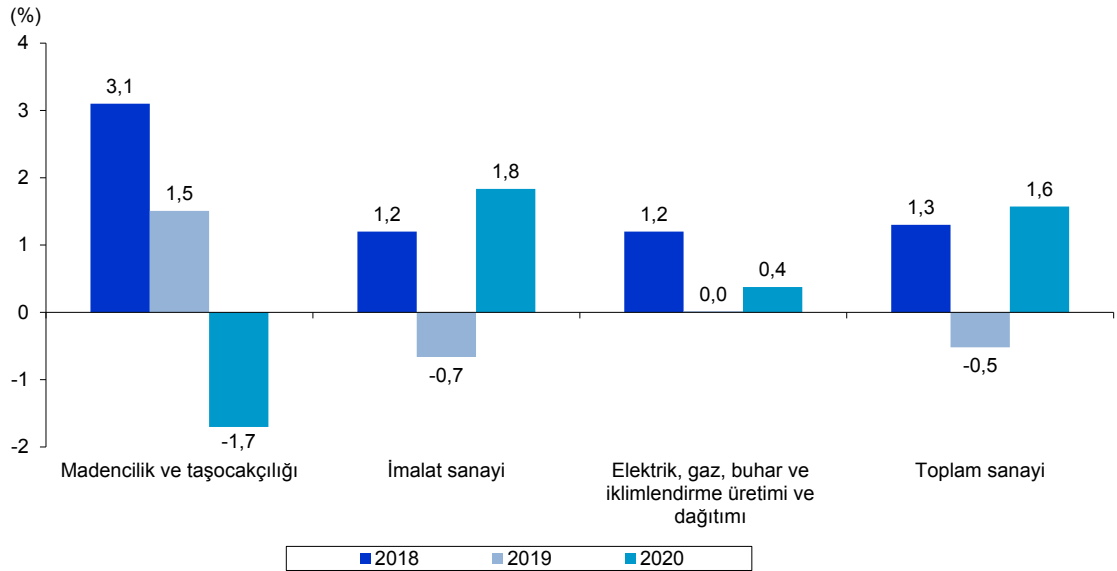
Tablo 25. Sanayi Üretim Endeksi

Sektörler	Üretim Endeksi ⁽¹⁾			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Madencilik ve taşocakçılığı	114,0	115,7	113,7	1,5	-1,7
İmalat sanayi	114,0	113,3	115,4	-0,7	1,8
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım	115,8	115,8	116,3	0,0	0,4
Toplam sanayi	114,2	113,6	115,4	-0,5	1,6

Kaynak: TÜİK.

(1): Takvim etkisinden arındırılmış yıllık ortalama değerlerdir.

Grafik 11. Sektörlere Göre Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (Yıllık Ortalama, %) (Takvim Etkisinden Arındırılmış, 2015=100)

Kaynak: TÜİK.

Ana sanayi grupları sınıflamasına göre 2020 yılında bir önceki yıla göre ara malı imalatında % 3,9, dayanıksız tüketim malı imalatında % 0,5 üretim artışı olurken, dayanıklı tüketim malı imalatında % 0,8, enerjide % 1,8 ve sermaye malı imalatında % 0,1 üretim azalışı gerçekleşmiştir (Tablo 26, Grafik 12).

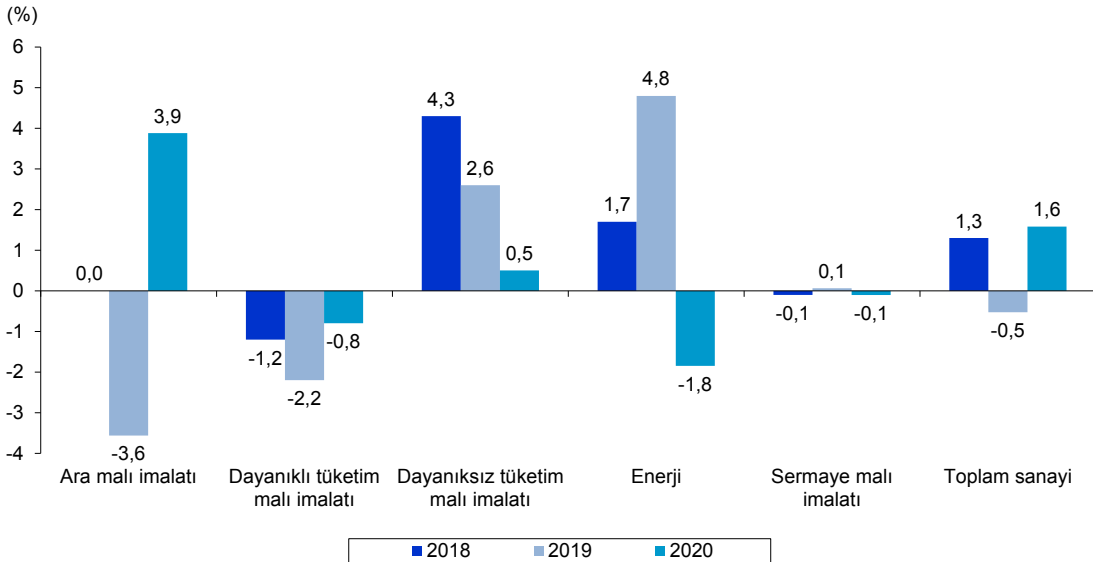
Tablo 26. Ana Sanayi Gruplarına Göre Sanayi Üretim Endeksi

Ana Sanayi Grupları	(2015=100)				
	Üretim Endeksi ⁽¹⁾			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Ara malı imalatı	111,4	107,4	111,6	-3,6	3,9
Dayanıklı tüketim malı imalatı	108,2	105,9	105,0	-2,2	-0,8
Dayanıksız tüketim malı imalatı	115,4	118,4	119,0	2,6	0,5
Enerji	115,4	120,9	118,7	4,8	-1,8
Sermaye malı imalatı	119,0	119,1	119,0	0,1	-0,1
Ürün Grupları					
Düşük teknoloji	112,7	114,0	113,7	1,2	-0,3
Orta düşük teknoloji	111,7	105,7	111,2	-5,4	5,2
Orta yüksek teknoloji	114,5	113,5	116,6	-0,9	2,7
Yüksek teknoloji	136,2	161,0	151,2	18,2	-6,1
Toplam sanayi	114,2	113,6	115,4	-0,5	1,6

Kaynak: TÜİK.

(1): Takvim etkisinden arındırılmış yıllık ortalama değerlerdir.

Grafik 12. Ana Sanayi Gruplarına Göre Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (Yıllık Ortalama, %) (Takvim Etkisinden Arındırılmış, 2015=100)

Kaynak: TÜİK.

Teknoloji grupları üretim rakamlarına göre orta düşük teknoloji grubu üretiminde % 5,2, orta yüksek teknoloji grubu üretiminde % 2,7 artış olurken, yüksek teknoloji grubu üretiminde % 6,1, düşük teknoloji grubu üretiminde % 0,3 artış gerçekleşmiştir.

1.2.2.1 Madencilik ve Taşocakçılığı

2019 yılında % 1,5 olan madencilik ve taşocakçılığı sektörü üretim artış hızı 2020 yılında yerini % 1,7 azalışa bırakmıştır. Alt sektörler itibarıyla metal cevherleri madenciliği üretimi % 7,6, ham petrol ve doğal gaz üretimi çıkarımı % 4,0 artarken, kömür ve linyit çıkartılması üretimi % 20,0, diğer madencilik ve taşocakçılığı üretimi % 3,0 azalmıştır (Tablo 27).

Tablo 27. Madencilik ve Taşocakçılığı Üretim Endeksi

Alt Sektörler	(2015=100)				
	Üretim Endeksi ⁽¹⁾			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Kömür ve linyit çıkartılması	135,3	135,3	108,2	0,0	-20,0
Ham petrol ve doğal gaz çıkarımı	108,3	116,6	121,2	7,6	4,0
Metal cevherleri madenciliği	109,1	136,8	147,1	25,4	7,6
Diğer madencilik ve taşocakçılığı	110,5	92,8	90,1	-16,0	-3,0
Toplam (madencilik ve taşocakçılığı)	114,0	115,7	113,7	1,5	-1,7

Kaynak: TÜİK.

(1): Takvim etkisinden arındırılmış yıllık ortalama değerlerdir.

1.2.2.2 İmalat Sanayi

2020 yılında bir önceki yılın aynı dönemine göre birinci çeyrekte % 7,1 artan imalat sanayi katma değeri, ikinci çeyrekte salgın nedeniyle % 18,3 küçülmüş, ekonomik canlanmanın etkisiyle üçüncü çeyrekte % 8,6 ile büyüme sürecine girerek dördüncü çeyrekte % 10,5 büyüme ile yılı tamamlamıştır. Yıl sonu itibarıyla bir önceki yıla göre imalat sanayi katma değeri % 2,1 büyümüştür.

İmalat sanayi üretiminde 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde aylık bazda kaydedilen azalmadan sonra Eylül ayında başlayan artış, 2020 yılı Şubat ayı sonuna kadar artan ivmeyle devam etmiştir. Pandeminin etkisi ile Mart ayında imalat sanayi üretiminde görülen % 1,5'lik düşüş yerini Nisan ve Mayıs aylarında % 33,2 ve % 20,0'lık sert düşüşlere bırakmıştır. İmalat sanayi üretiminde bu son üç ayda kaydedilen küçülme yerini Haziran ayından itibaren özellikle Ağustos-Aralık döneminde oldukça güçlü hissedilen % 10'lar civarındaki artışlara bırakmıştır.

2019 yılında yıllık bazda % 0,7 azalan imalat sanayi üretimi, büyük ölçüde Haziran ayından itibaren iç ve dış talepte yaşanan toparlanmanın etkisiyle 2020 yılında % 1,8 artış göstermiştir (Tablo 28).

Tablo 28. İmalat Sanayi Üretim Endeksi

Alt Sektörler	Üretim Endeksi ⁽¹⁾			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Gıda ürünleri imalatı	119,4	119,7	121,8	0,2	1,7
İçeceklerin imalatı	120,6	119,4	114,9	-1,0	-3,8
Tütün ürünleri imalatı	110,4	105,1	104,0	-4,8	-1,1
Tekstil ürünleri imalatı	110,4	112,8	112,9	2,1	0,1
Giyim eşyaları imalatı	112,8	120,6	111,5	6,9	-7,6
Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	116,9	121,4	105,3	3,8	-13,3
Ağaç, ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç)	109,9	98,3	110,2	-10,5	12,1
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	111,4	113,8	121,2	2,2	6,5
Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	97,8	97,4	95,9	-0,4	-1,5
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	89,9	115,7	111,4	28,7	-3,7
Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	113,5	115,2	122,0	1,5	6,0
Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı	123,5	140,2	152,4	13,6	8,7
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	117,2	112,3	118,0	-4,2	5,1
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	109,1	93,4	104,5	-14,4	11,9
Ana metal sanayii	105,7	94,5	96,6	-10,6	2,2
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)	112,2	112,0	120,1	-0,2	7,3
Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	142,0	168,2	170,7	18,4	1,5
Elektrikli teçhizat imalatı	105,1	104,6	106,3	-0,5	1,7
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	110,8	104,0	112,0	-6,2	7,8
Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	120,8	115,3	106,6	-4,5	-7,6
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	153,9	195,4	158,0	26,9	-19,1
Mobilya imalatı	103,6	101,3	102,8	-2,2	1,4
Diğer imalatlar	100,2	98,0	104,9	-2,2	7,1
Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı	120,8	119,2	122,4	-1,3	2,7
Toplam (imalat sanayi)	114,0	113,3	115,4	-0,7	1,8

Kaynak: TÜİK.

(1): Takvim etkisinden arındırılmış yıllık ortalama değerlerdir.

2020 yılında imalat sanayinde alt sektörler itibarıyla ile en yüksek oranlı üretim artışı % 12,1 ile ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri (mobilya hariç) imalatında gerçekleşirken, onu % 11,9 ile diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, % 8,7 ile temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı ve % 7,8 ile başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatındaki artışlar izlemiştir. İmalat sanayinin alt sektörlerinde en yüksek üretim düşüşü % 19,1 ile diğer ulaşım araçlarının imalatında gerçekleşmiş, onu % 13,3 ile deri ve ilgili ürünlerin imalatı ve % 7,6'lık düşüşler ile giyim eşyaları imalatı ve motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı sektörlerindeki düşüşler takip etmiştir.

2019 yılında imalat sanayi kapasite kullanım oranında kaydedilen düşüş, 2020 yılında artarak devam etmiştir. 2019 yılında bir önceki yıla göre 0,9 puan azalarak % 75,9 seviyesine gerileyen imalat sanayi kapasite kullanım oranı, 2020 yılında 4 puan azalarak % 71,9 düzeyinde gerçekleşmiştir (Tablo 29).

Tablo 29. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları

Alt Sektörler (NACE Rev. 2)	(Ağırlıklı Ortalama, %)				
	Kapasite Kullanım Oranları			Değişim (Puan)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Gıda ürünlerinin imalatı	73,0	72,5	71,6	-0,5	-0,8
İçeceklerin imalatı	67,5	70,4	58,4	2,9	-12,0
Tütün ürünleri imalatı	74,6	72,8	68,3	-1,8	-4,5
Tekstil ürünlerinin imalatı	79,4	78,6	69,0	-0,8	-9,6
Giyim eşyalarının imalatı	80,2	83,8	67,0	3,6	-16,8
Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	58,8	61,5	55,2	2,7	-6,3
Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç)	83,7	74,4	79,8	-9,3	5,4
Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı	84,1	82,3	83,5	-1,7	1,2
Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	74,3	68,2	66,9	-6,1	-1,3
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı ⁽¹⁾	78,4	-	-	-	-
Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	76,9	76,4	74,3	-0,6	-2,1
Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı	70,8	70,9	69,9	0,1	-1,0
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	75,0	72,7	70,9	-2,2	-1,8
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	75,7	67,9	69,5	-7,8	1,5
Ana metal sanayii	80,1	76,8	76,5	-3,3	-0,2
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)	71,7	70,6	70,1	-1,1	-0,6
Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	76,2	76,1	79,2	-0,1	3,1
Elektrikli teçhizat imalatı	75,0	73,7	71,0	-1,3	-2,7
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	74,6	68,1	65,9	-6,5	-2,2
Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	84,0	80,1	71,4	-3,8	-8,7
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	76,5	78,5	73,4	1,9	-5,0
Mobilya imalatı	73,5	75,5	65,6	2,0	-9,9
Diğer imalatlar	63,7	68,7	62,1	5,0	-6,5
Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı	73,1	74,5	68,9	1,4	-5,5
Toplam (imalat sanayi)	76,8	75,9	71,9	-0,9	-4,0

Kaynak: TCMB.

(1): İstatistiki gizlilik ilkesi gereğince 2019 yılı Ocak ayından itibaren yayımlanmamaktadır.

2020 yılında imalat sanayi alt sektörlerinde en yüksek kapasite kullanımını % 83,5 ile kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatında olurken, onu sırasıyla % 79,8 ile ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç) ve % 79,2 ile bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı sektörleri takip etmiştir. Kapasite kullanım oranının en düşük olduğu alt sektörler ise % 55,2 ile deri ve ilgili ürünlerin imalatı, % 58,4 ile içeceklerin imalatı ve % 62,1 ile diğer imalatlar sektörü olmuştur.

2020 yılında bir önceki yıla göre imalat sanayi kapasite kullanım oranının en yüksek artış gösterdiği alt sektör 5,4 puan ile ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç) sektörü olurken, en çok azalış gösterdiği alt sektör 16,8 puan ile giyim eşyalarının imalatı sektörü olmuştur. Kok kömürü ve rafine edilmemiş petrol ürünleri imalatı sektörü için 2019 yılından itibaren istatistiki gizlilik ilkesi gereğince veri yayımlanmamaktadır.

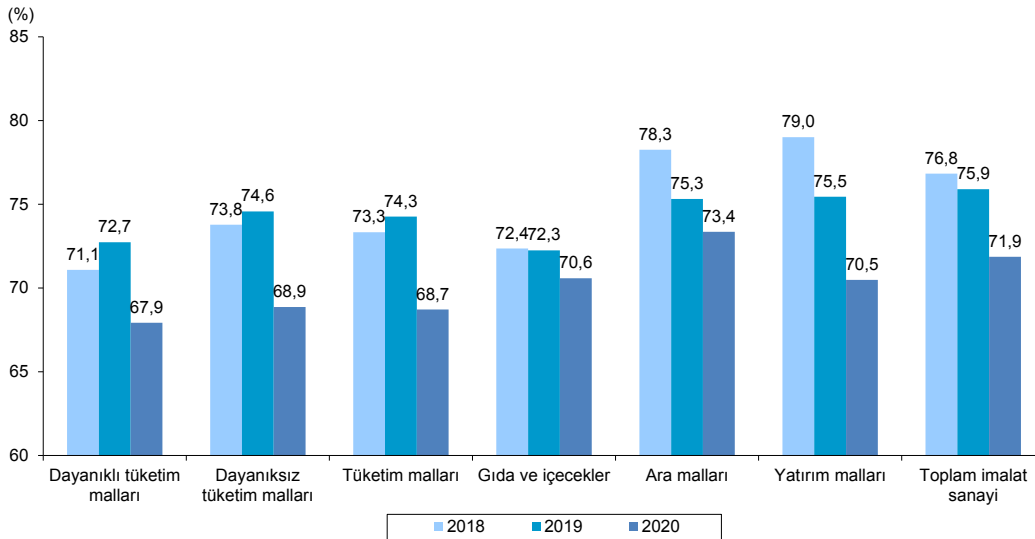
2020 yılında kapasite kullanım oranları bir önceki yıla göre tüm mal gruplarında düşüş göstermiştir. Kapasite kullanım oranında en yüksek düşüş 5,7 puan ile dayanıksız tüketim mallarında gerçekleşmiş onu, 5,6 puan ile tüketim malları, 5,0 puan ile yatırım malları, 4,8 puan ile dayanıklı tüketim malları ve 2,0 puan ile ara mallarındaki düşüşler takip etmiştir. Kapasite kullanım oranı en yüksek % 73,4 ile ara mallarında gerçekleşirken onu, % 70,6 ile gıda ve içecekler, % 70,5 ile yatırım malları, % 68,9 ile dayanıksız tüketim malları, % 68,7 ile tüketim malları ve % 67,9 ile dayanıklı tüketim malları izlemiştir (Tablo 30, Grafik 13).

Tablo 30. Mal Gruplarına Göre Kapasite Kullanım Oranları

Mal Grupları	Kapasite Kullanım Oranları			(Ağırlıklı Ortalama, %)	
				Değişim (Puan)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Dayanıklılık tüketim malları	71,1	72,7	67,9	1,6	-4,8
Dayanıksız tüketim malları	73,8	74,6	68,9	0,8	-5,7
Tüketim malları	73,3	74,3	68,7	0,9	-5,6
Gıda ve içecekler	72,4	72,3	70,6	-0,1	-1,7
Ara malları	78,3	75,3	73,4	-2,9	-2,0
Yatırım malları	79,0	75,5	70,5	-3,6	-5,0
Toplam imalat sanayi	76,8	75,9	71,9	-0,9	-4,0

Kaynak: TCMB.

Grafik 13. Mal Gruplarına Göre Kapasite Kullanım Oranları (Ağırlıklı Ortalama, %)

Kaynak: TCMB.

Sanayi Kapasite Raporu İstatistikleri

Sanayi kapasite raporu, sınai üretim yapan tüm kamu ve özel sektör kuruluşlarının üretim gücünü gösteren ve onay tarihinden itibaren en fazla 3 yıl geçerliliği olan bir belgedir. Konu ile ilgili istatistikleri yayımlama sorumluluğu Resmi İstatistik Programı kapsamında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ne (TOBB) verilmiştir. TOBB 2011 yılından itibaren yıllık bazda sanayi kapasite raporu istatistiklerini açıklamaktadır.

Sanayi kapasite raporu istatistiklerine göre, 2020 yılı sonu itibarıyla geçerliliği devam eden sanayi kapasite raporu sayısı, 2019 yılı sonuna göre % 4,7 artarak 79.221'e, toplam çalışan sayısı % 4,0 artarak 3.306.486'ya yükselmiştir (Tablo 31, Grafik 14).

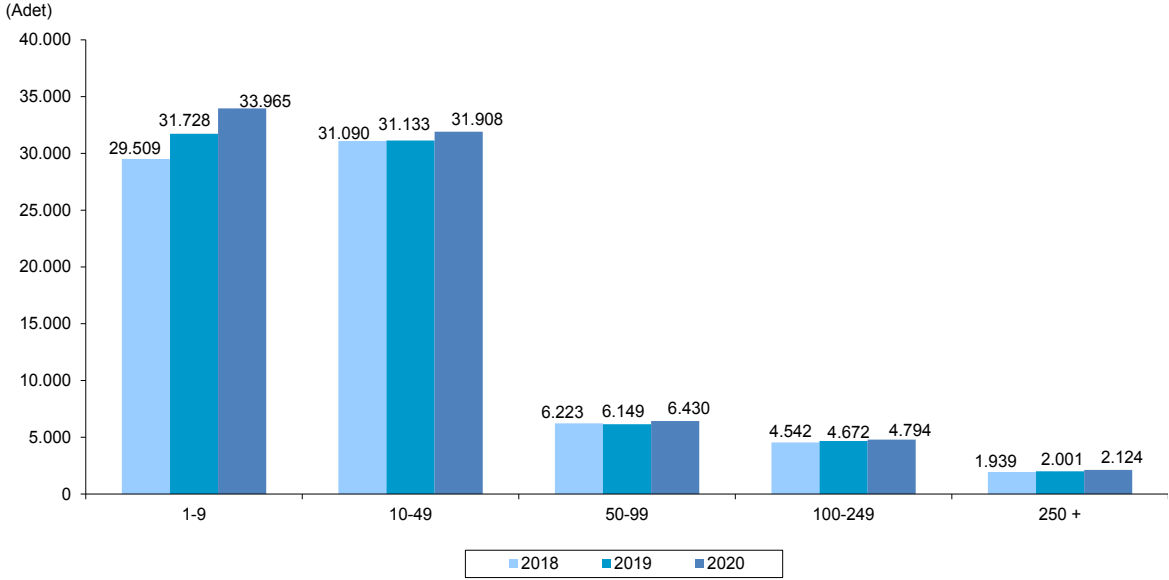
Tablo 31. Çalışan Aralıklarına Göre Kapasite Raporu Sayısı ve Toplam Çalışan Sayısı⁽¹⁾

Çalışan Aralığı	Kapasite Raporu Sayısı			Toplam Çalışan Sayısı		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020
1-9	29.509	31.728	33.965	155.618	163.954	172.029
10-49	31.090	31.133	31.908	732.302	725.147	740.085
50-99	6.223	6.149	6.430	435.865	431.570	450.298
100-249	4.542	4.672	4.794	699.607	714.604	735.832
250 +	1.939	2.001	2.124	1.110.107	1.144.479	1.208.242
Toplam	73.303	75.683	79.221	3.133.499	3.179.754	3.306.486
	Pay (%)					
1-9	40,3	41,9	42,9	5,0	5,2	5,2
10-49	42,4	41,1	40,3	23,4	22,8	22,4
50-99	8,5	8,1	8,1	13,9	13,6	13,6
100-249	6,2	6,2	6,1	22,3	22,5	22,3
250 +	2,6	2,6	2,7	35,4	36,0	36,5
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TOBB.

(1): İlgili yıl sonu itibarıyla geçerliliği devam eden kapasite raporu sayıdır.

2020 yılında geçerliliği devam eden kapasite raporlarının % 42,9'u 1-9 çalışanı olan firmalara, % 40,3'ü 10-49 çalışanı olan firmalara, % 8,1'i 50-99 çalışanı olan firmalara, % 6,1'i 100-249 çalışanı olan firmalara ve % 2,7'si de 250 ve üzeri çalışanı olan firmalara aittir.

Grafik 14. Çalışan Aralıklarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı

Kaynak: TOBB.

2020 yılı sonu itibarıyla geçerliliği devam eden kapasite raporlarını almış olan firmaların raporun alındığı dönemdeki çalışan sayılarına göre dağılımına bakıldığında; % 5,2'sinin 1-9 çalışanı, % 22,4'ünün 10-49 çalışanı, % 13,6'sının 50-99 çalışanı, % 22,3'ünün 100-249 çalışanı ve % 36,5'inin 250 ve üzeri çalışanı olduğu görülmektedir.

Ana faaliyet gruplarına göre 2020 yılında geçerliliği devam eden en çok sanayi kapasite raporu bulunan faaliyet grubu 11.094 rapor ile fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makina ve teçhizat hariç) sektörü olurken, onu 10.048 rapor ile gıda ürünlerinin imalatı ve 9.145 rapor ile başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı sektörleri izlemiştir. Geçerliliği devam eden en az kapasite raporu bulunan faaliyet grupları ise 1 rapor ile ormancılık ile endüstriyel ve yakacak odun üretimi, 11 rapor ile ham petrol ve doğalgaz çıkarımı ve 23 rapor ile balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği sektörleri olmuştur. 2020 yılında geçerliliği devam eden sanayi kapasite raporu sayıları bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında en yüksek oranlı artışlar % 22,2 ile ham petrol ve doğalgaz çıkarımı, % 16,6 ile kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı ve % 15,0 ile balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği sektörlerinde gerçekleşmiştir. En yüksek oranlı azalışlar ise % 66,7 ile ormancılık ile endüstriyel ve yakacak odun üretimi, % 14,2 ile bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler ve % 13,3 ile diğer hizmet faaliyetleri sektörlerinde olmuştur (Tablo 32).

Tablo 32. Ana Faaliyet Gruplarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı⁽¹⁾

Alt Sektörler (NACE Rev. 2)	Kapasite Raporu Sayısı			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)	10.105	10.563	11.094	10,5	10,4	10,9	4,5	5,0
Gıda ürünlerinin imalatı	9.465	9.685	10.048	9,9	9,6	9,9	2,3	3,7
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	8.136	8.568	9.145	8,5	8,5	9,0	5,3	6,7
Tekstil ürünlerinin imalatı	7.207	7.407	8.209	7,5	7,3	8,1	2,8	10,8
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	6.561	6.685	6.937	6,8	6,6	6,8	1,9	3,8
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	5.745	5.633	5.860	6,0	5,6	5,8	-1,9	4,0
Giyim eşyalarının imalatı	5.130	5.527	5.837	5,3	5,5	5,8	7,7	5,6
Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	3.636	3.790	4.420	3,8	3,7	4,4	4,2	16,6
Mobilya imalatı	3.505	3.702	3.859	3,7	3,7	3,8	5,6	4,2
Elektrikli teçhizat imalatı	3.305	3.534	3.706	3,4	3,5	3,7	6,9	4,9
Diğer madencilik ve taş ocakçılığı	3.279	3.230	3.358	3,4	3,2	3,3	-1,5	4,0
Ana metal sanayii	2.779	2.818	2.962	2,9	2,8	2,9	1,4	5,1
Atığın toplanması, işleme ve bertarafı faaliyetleri; maddelerin geri kazanımı	2.258	2.426	2.558	2,4	2,4	2,5	7,4	5,4
Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı	2.142	2.291	2.419	2,2	2,3	2,4	7,0	5,6
Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	1.993	2.021	2.202	2,1	2,0	2,2	1,4	9,0
Diğer imalatlar	1.850	2.021	2.211	1,9	2,0	2,2	9,2	9,4
Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı	1.684	1.786	1.947	1,8	1,8	1,9	6,1	9,0
Büro yönetimi, büro destek ve iş destek faaliyetleri	1.632	1.694	1.762	1,7	1,7	1,7	3,8	4,0
Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	1.471	1.609	1.694	1,5	1,6	1,7	9,4	5,3
Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	1.397	1.447	1.431	1,5	1,4	1,4	3,6	-1,1
Yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri	1.387	1.391	1.344	1,4	1,4	1,3	0,3	-3,4
Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	1.370	1.560	1.729	1,4	1,5	1,7	13,9	10,8
Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtım	919	997	1.055	1,0	1,0	1,0	8,5	5,8
Bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler	898	1.053	903	0,9	1,0	0,9	17,3	-14,2
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	806	862	881	0,8	0,9	0,9	6,9	2,2
Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri	596	623	630	0,6	0,6	0,6	4,5	1,1
İçeceklerin imalatı	547	557	554	0,6	0,5	0,5	1,8	-0,5
Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı	519	513	504	0,5	0,5	0,5	-1,2	-1,8
Toptan ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	503	428	433	0,5	0,4	0,4	-14,9	1,2
Kök kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	344	343	360	0,4	0,3	0,4	-0,3	5,0
Metal cevherleri madenciliği	269	283	301	0,3	0,3	0,3	5,2	6,4
Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı	237	263	293	0,2	0,3	0,3	11,0	11,4
Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı	181	203	219	0,2	0,2	0,2	12,2	7,9
Kömür ve linyit çıkartılması	179	153	154	0,2	0,2	0,2	-14,5	0,7
Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler	177	181	187	0,2	0,2	0,2	2,3	3,3
Tütün ürünleri imalatı	60	74	74	0,1	0,1	0,1	23,3	0,0
Diğer hizmet faaliyetleri	25	30	26	0,0	0,0	0,0	20,0	-13,3
Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği	20	20	23	0,0	0,0	0,0	0,0	15,0
Ham petrol ve doğal gaz çıkarımı	7	9	11	0,0	0,0	0,0	28,6	22,2
Ormancılık ile endüstriyel ve yakacak odun üretimi	3	3	1	0,0	0,0	0,0	0,0	-66,7
Toplam ⁽²⁾	92.327	95.983	101.341	96,2	94,7	100,0	4,0	5,6

Kaynak: TOBB.

(1): İlgili yıl sonu itibarıyla geçerliliği devam eden kapasite raporu sayılarıdır.

(2): Bir kapasite raporunda birden fazla sektörde yer alan ürünler bulunabileceğinden toplam diğer tablo verilerinden farklı olabilir.

2020 yılı sonu itibarıyla geçerliliği devam eden sanayi kapasite raporlarının teknoloji gruplarına göre yoğunlaşmasında değişiklik olmamıştır. Düşük teknolojiden yüksek teknoloji sınıflarına geçildikçe, girişimlerin toplam sanayi kapasite raporları içinde daha az pay aldığı gözlemlenmiştir. 2020 yılında geçerliliği devam eden sanayi kapasite raporlarının % 42,6'sı düşük teknoloji grubunda, % 31,0'ı orta-düşük teknoloji grubunda, % 24,0'ı orta-yüksek teknoloji grubunda ve % 2,4'ü yüksek teknoloji grubunda bulunmaktadır. Bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında toplam kapasite raporları içinde yüksek teknoloji grubu ve orta-yüksek teknoloji grubunun payının arttığı, orta düşük teknoloji grubu ve düşük teknoloji grubunun payının ise azaldığı dikkat çekmektedir (Tablo 33, Grafik 15).

Tablo 33. Teknoloji Gruplarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı ⁽¹⁾

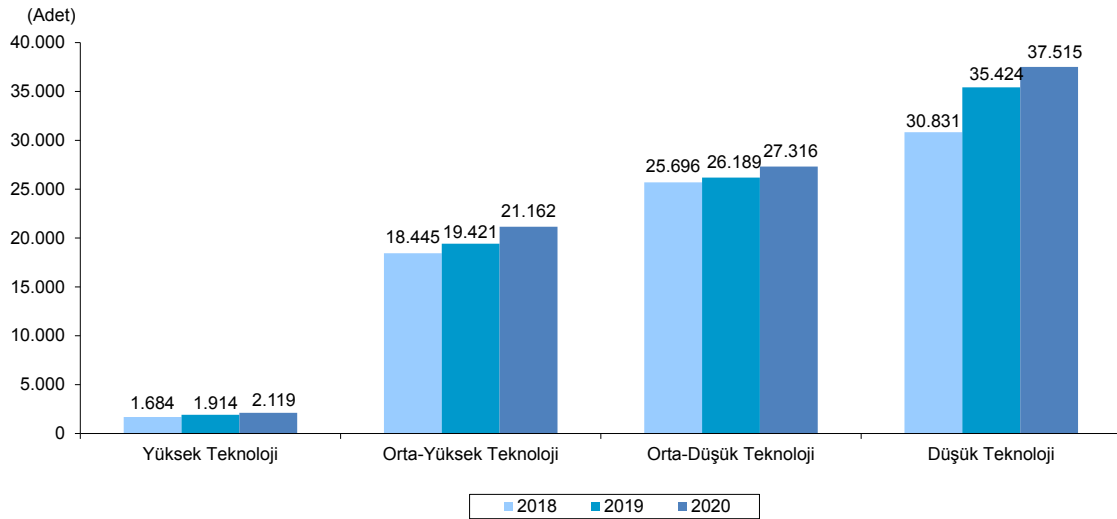
Teknoloji Grupları	Kapasite Raporu Sayısı			Pay (%)		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Yüksek Teknoloji	1.684	1.914	2.119	2,2	2,3	2,4
Orta-Yüksek Teknoloji	18.445	19.421	21.162	24,1	23,4	24,0
Orta-Düşük Teknoloji	25.696	26.189	27.316	33,5	31,6	31,0
Düşük Teknoloji	30.831	35.424	37.515	40,2	42,7	42,6
Toplam⁽²⁾	76.656	82.948	88.112	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TOBB.

(1): İlgili yıl sonu itibarı ile geçerliliği devam eden kapasite raporu sayıdır.

(2): Bir kapasite raporunda birden fazla sektörde yer alan ürünler bulunabileceğinden toplam diğer tablo verilerinden farklı olabilir.

Grafik 15. Teknoloji Gruplarına Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı

2020 yılında da İBBS Düzey-1'e göre bölgeler itibarıyla geçerliliği devam eden kapasite raporu sayısı sıralamasında 23.416 kapasite raporu ile İstanbul bölgesi ilk sırada yer alırken, onu 11.615 kapasite raporu ile Ege bölgesi ikinci, 11.093 kapasite raporu ile Doğu Marmara bölgesi üçüncü sırada takip etmiştir (Tablo 34).

Tablo 34. Bölgelere Göre Sanayi Kapasite Raporu Sayısı ve Toplam Çalışan Sayısı ⁽¹⁾

Bölge Kodu	İBBS Düzey-1	Kapasite Raporu Sayısı			Toplam Çalışan Sayısı		
		2018	2019	2020	2018	2019	2020
TR1	İstanbul	21.254	22.324	23.416	663.121	677.474	704.558
TR2	Batı Marmara	3.545	3.613	3.805	243.247	240.085	253.814
TR3	Ege	10.843	11.094	11.615	500.994	517.996	532.833
TR4	Doğu Marmara	10.439	10.659	11.093	689.806	686.109	706.923
TR5	Batı Anadolu	7.875	8.192	8.628	261.974	266.049	275.331
TR6	Akdeniz	6.411	6.597	6.935	245.705	251.205	261.990
TR7	Orta Anadolu	2.963	2.973	2.996	126.655	127.051	123.505
TR8	Batı Karadeniz	2.305	2.331	2.470	127.237	129.146	139.918
TR9	Doğu Karadeniz	1.366	1.350	1.360	53.880	54.757	57.394
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	472	480	498	12.840	12.383	14.444
TRB	Ortadoğu Anadolu	1.317	1.324	1.353	44.560	47.471	50.089
TRC	Güneydoğu Anadolu	4.513	4.744	5.052	163.480	170.028	185.589
TR	Türkiye	73.303	75.681	79.221	3.133.499	3.179.754	3.306.388
Pay (%)							
TR1	İstanbul	29,0	29,5	29,6	21,2	21,3	21,3
TR2	Batı Marmara	4,8	4,8	4,8	7,8	7,6	7,7
TR3	Ege	14,8	14,7	14,7	16,0	16,3	16,1
TR4	Doğu Marmara	14,2	14,1	14,0	22,0	21,6	21,4
TR5	Batı Anadolu	10,7	10,8	10,9	8,4	8,4	8,3
TR6	Akdeniz	8,7	8,7	8,8	7,8	7,9	7,9
TR7	Orta Anadolu	4,0	3,9	3,8	4,0	4,0	3,7
TR8	Batı Karadeniz	3,1	3,1	3,1	4,1	4,1	4,2
TR9	Doğu Karadeniz	1,9	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	0,4
TRB	Ortadoğu Anadolu	1,8	1,7	1,7	1,4	1,5	1,5
TRC	Güneydoğu Anadolu	6,2	6,3	6,4	5,2	5,3	5,6
TR	Türkiye	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TOBB.

Not: Çalışan sayısının içine diğer çalışan (geçici, mevsimlik vb.) da dahil edilmiştir.

(1): İlgili yıl sonu itibarıyla geçerliliği devam eden kapasite raporu sayılarıdır.

Çalışan sayısı açısından İstanbul bölgesi 704.558 çalışan ile birinci sırada yer alırken, Doğu Marmara bölgesi 706.923 çalışan ile ikinci, Ege bölgesi 532.833 çalışan ile üçüncü sırada yer almıştır.

Sanayi kapasite raporu sayısında bir önceki yıla göre İstanbul, Batı Anadolu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin payı artarken, toplam çalışan sayısında Batı Marmara, Batı Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin payı artmıştır.

1.2.2.3 Enerji

Ekonomik gelişmedeki en önemli etkenlerden ve girdilerden biri olan enerji üretim ve tüketimi, ekonomik büyümeyle paralel bir değişim göstermektedir. Bu sektörünün en önemli göstergeleri arasında yer alan enerji sektörü üretim endeksi bir önceki yıla göre 2019 yılında değişim göstermezken, 2020 yılında % 0,4 artış göstermiştir. Koronavirüs (Covid-19) pandemisinin ekonomik aktivitelerde yol açtığı yavaşlama enerji üretim endeksindeki artışın sınırlı düzeyde kalmasında etkili olmuştur (Tablo 35).

Tablo 35. Enerji Sektörü Üretim Endeksi

Yıllar	(2015=100)	
	Üretim Endeksi ⁽¹⁾	Değişim (%)
2018	115,8	1,2
2019	115,8	0,0
2020	116,3	0,4

Kaynak: TÜİK.

(1): Takvim etkisinden arındırılmış yıllık ortalama değerlerdir.

2019 yılında bir önceki yıla göre % 0,3 azalan elektrik enerjisi üretimi, 2020 yılında % 0,5 artarak 303.897 GWh'den 305.431 GWh'ye yükselmiştir. Elektrik enerjisi üretiminin birincil kaynaklarına göre dağılımı incelendiğinde, % 22,3'ünün taşkömürü, ithal kömür ve asfaltit santralleri, % 22,7'sinin doğal gaz ve lng santralleri, % 12,5'inin linyit santralleri, % 1,8'inin yenilebilir, atık ve atık ısı santralleri ve % 0,1'inin sıvı yakıtlar santrallerinden olmak üzere % 59,4'ünün termik santrallerden, % 25,6'sının hidrolik santrallerden ve % 15,0'inin jeotermal, rüzgar ve güneş santrallerinden elde edildiği görülmektedir (Tablo 36, Grafik 16).

Tablo 36. Elektrik Enerjisi Üretiminin Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı

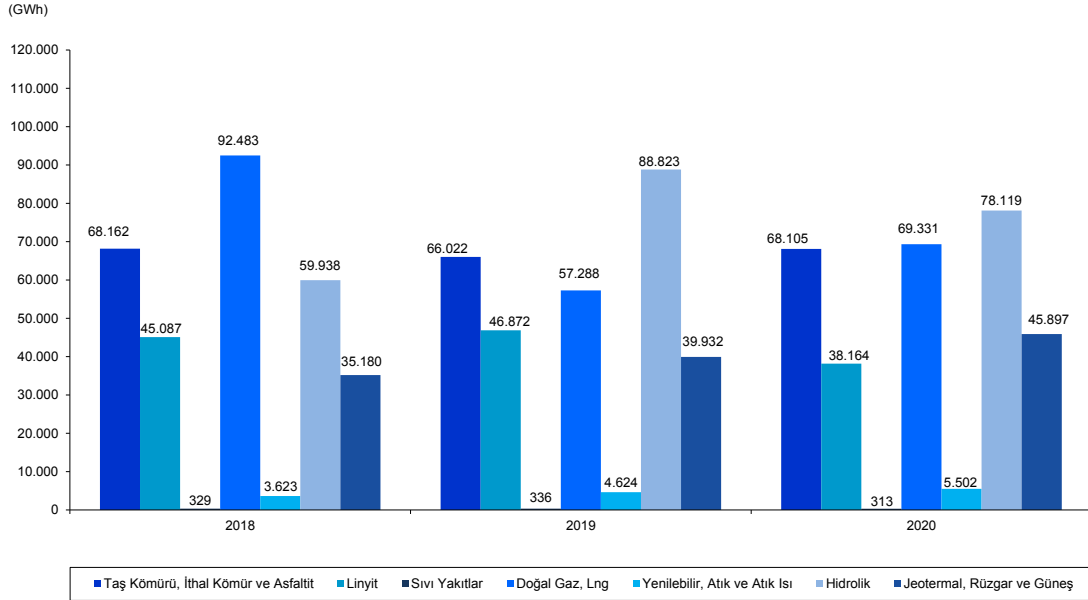
Yıllar	(GWh)																Genel Toplam		
	Termik										Hidrolik		Jeotermal, Rüzgar ve Güneş						
	Taş Kömürü, İthal Kömür ve Asfaltit		Linyit (Fuel-Oil ve Motorin)		Sıvı Yakıtlar		Doğal Gaz, Lng		Yenilebilir, Atık ve Atık Isı		Termik Toplam		Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar
2018	68.162	22,4	45.087	14,8	329	0,1	92.483	30,3	3.623	1,2	209.684	68,8	59.938	19,7	35.180	11,5	304.802	100,0	
2019	66.022	21,7	46.872	15,4	336	0,1	57.288	18,9	4.624	1,5	175.142	57,6	88.823	29,2	39.932	13,1	303.897	100,0	
2020 ⁽¹⁾	68.105	22,3	38.164	12,5	313	0,1	69.331	22,7	5.502	1,8	181.415	59,4	78.119	25,6	45.897	15,0	305.431	100,0	

Kaynak: TEİAŞ.

(1): Geçici.

Grafik 16. Elektrik Enerjisi Üretiminin Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı

Kaynak: TEİAŞ.

2019 yılında % 0,3 azalan elektrik enerjisi tüketimi, 2020 yılında % 0,5 artarak 304.835 GWh olmuştur. Kişi başına tüketim ise bir önceki yıla göre % 0,1 azalışla 3.648 KWh'den 3.646 KWh'ye gerilemiştir (Tablo 37).

Tablo 37. Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketiminde Gelişmeler

Yıllar	Elektrik Enerjisi Kurulu Güç (MW)						Üretim (GWh)						Kişi Başına					
	Termik		Hidrolik		Jeotermal, Rüzgar ve Güneş		Termik		Hidrolik		Jeotermal, Rüzgar ve Güneş		İthalat	İhracat	Tüketim ⁽²⁾ (GWh)	Tüketim ⁽²⁾ (KWh)		
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)						
2018	46.909	53,0	28.291	31,9	13.351	15,1	88.551	209.684	68,8	59.938	19,7	35.180	11,5	304.802	2.477	3.112	304.167	3.709
2019	47.663	52,2	28.503	31,2	15.101	16,5	91.267	175.142	57,6	88.823	29,2	39.932	13,1	303.897	2.212	2.789	303.320	3.648
2020 ⁽¹⁾	47.794	49,8	30.984	32,3	17.113	17,8	95.891	181.415	59,4	78.119	25,6	45.897	15,0	305.431	1.888	2.484	304.835	3.646

Kaynak: TEİAŞ.

(1): Geçici.

(2): Brüt.

Elektrik enerjisi ithalatı % 14,6'lık azalışla 1.888 GWh, ihracatı da % 10,9'luk azalışla 2.484 GWh düzeyinde gerçekleşmiştir.

2020 yılında bir önceki yıla göre termik elektrik enerjisi kurulu gücü % 0,3 artışla 47.794 MW'ye, hidrolik elektrik enerjisi kurulu gücü % 8,7 artışla 30.984 MW'ye, jeotermal, rüzgar ve güneş elektrik enerjisi kurulu gücü % 13,3 artışla 17.113 MW'ye yükselmiştir. 2020 yılında toplam elektrik enerjisi kurulu gücü içinde termik santrallerin payı % 49,8, hidrolik santrallerin payı % 32,3 ve jeotermal, rüzgar ve güneş santrallerinin payı % 17,8 olmuştur.

1.2.3 Hizmetler

1.2.3.1 İnşaat

Ekonomide pek çok sektör ile güçlü etkileşim içinde olan inşaat sektörü katma değerinde 2018 yılında başlayan % 1,9'luk küçülme 2019 yılında % 8,6'lık küçülme ile güçlenerek devam etmiştir. 2020 yılında sektördeki küçülme hız kesmekle birlikte, artan maliyetler, finansman sıkıntısı, zayıf iç talep ve koronavirüs (Covid-19) salgınının etkisi ile sektör katma değerinde % 3,5 daralma olmuştur.

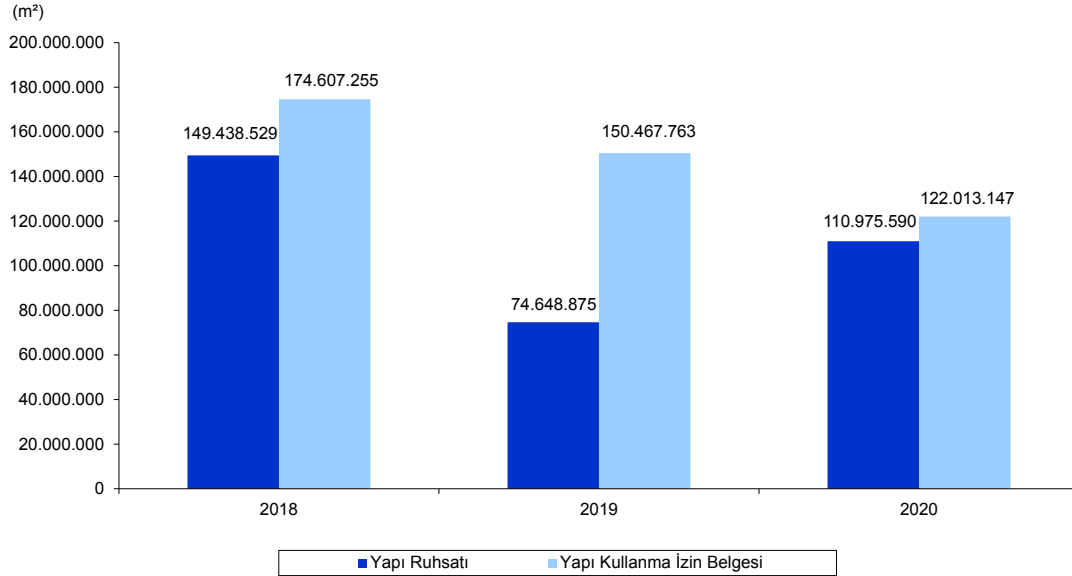
2019 yılında % 50,0 azalan yapılması planlanan inşaatlara ilişkin olarak belediyeler tarafından verilen yapı ruhsatlarının yüzölçümü, 2020 yılında % 48,7 artarak 74.649 bin m²'den 110.976 bin m²'ye yükselmiştir. Bunun içinde en yüksek payı 80.499 bin m² ile iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar alırken, en küçük payı 1.261 bin m² ile ofis (işyeri) binaları almıştır (Tablo 38, Grafik 17).

Tablo 38. Yapı Ruhsatına Göre Bina İnşaatı Yüzölçümleri

Kullanma Amacı	2018	2019	2020	Pay (%)			Değişim (%)	
				2018	2019	2020	2019	2020
Bir daireli ikamet amaçlı binalar	4.575.714	3.216.156	6.341.043	3,1	4,3	5,7	-29,7	97,2
İki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar	101.089.036	47.989.254	80.499.087	67,6	64,3	72,5	-52,5	67,7
Otel vb. binalar	2.179.505	1.296.104	1.450.484	1,5	1,7	1,3	-40,5	11,9
Ofis (işyeri) binaları	2.193.383	1.233.303	1.260.678	1,5	1,7	1,1	-43,8	2,2
Toptan ve perakende ticaret binaları	7.954.979	4.250.369	4.733.892	5,3	5,7	4,3	-46,6	11,4
Sanayi binaları ve depolar	8.565.120	4.823.856	6.938.286	5,7	6,5	6,3	-43,7	43,8
Diğerleri	22.880.792	11.839.833	9.752.120	15,3	15,9	8,8	-48,3	-17,6
Toplam	149.438.529	74.648.875	110.975.590	100,0	100,0	100,0	-50,0	48,7

Kaynak: TÜİK.

2020 yılında yapı ruhsatı verilen yapılar içinde kullanım amacına göre en yüksek oranlı artış % 97,2 ile bir daireli ikamet amaçlı binalarda olurken onu, % 67,7 ile iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar, % 43,8 ile sanayi binaları ve depolar, % 11,9 ile otel vb. binalar, % 11,4 ile toptan ve perakende ticaret binaları ve % 2,2 ile ofis (işyeri) binalarındaki artışlar izlemiştir.

Grafik 17. Yapı Ruhsatı ve Yapı Kullanma İzin Belgesi Verilen Yapıların Yüzölçümleri

Kaynak: TÜİK.

2020 yılında yapı ruhsatı verilen yapıların toplam inşaat alanı içerisinde en yüksek payı % 72,5 ile önceki yıllarda olduğu gibi iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar alırken, onu % 6,3 ile sanayi binaları ve depolar, % 5,7 ile bir daireli ikamet amaçlı binalar, % 4,3 ile toptan ve perakende ticaret binaları, % 1,3 ile otel vb. binalar ve % 1,1 ile ofis (işyeri) binaları takip etmiştir.

2020 yılında ruhsata bağlanmış ve bitirilmiş inşaatlarla ilgili belediyelerce verilen yapı kullanma izin belgeleri toplam inşaat alanı % 18,9 azalışla 150.468 bin m²'den 122.013 bin m²'ye gerilemiştir. Bunun içinde en büyük payı 94.232 bin m² ile iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar alırken, en düşük payı 1.216 bin m² ile otel vb. binalar almıştır (Tablo 39).

Tablo 39. Yapı Kullanma İzin Belgesine Göre Bina İnşaatı Yüzölçümleri

Kullanma Amacı	(m ²)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
	Bir daireli ikamet amaçlı binalar	4.577.151	3.414.454	3.365.355	2,6	2,3	2,8	-25,4
İki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar	132.372.998	114.997.947	94.232.436	75,8	76,4	77,2	-13,1	-18,1
Otel vb. binalar	2.436.087	1.897.896	1.216.127	1,4	1,3	1,0	-22,1	-35,9
Ofis (işyeri) binaları	4.286.035	1.464.709	2.634.736	2,5	1,0	2,2	-65,8	79,9
Toptan ve perakende ticaret binaları	10.823.045	9.960.055	6.002.875	6,2	6,6	4,9	-8,0	-39,7
Sanayi binaları ve depolar	7.088.880	5.983.754	4.688.298	4,1	4,0	3,8	-15,6	-21,6
Diğerleri	13.023.059	12.748.948	9.873.320	7,5	8,5	8,1	-2,1	-22,6
Toplam	174.607.255	150.467.763	122.013.147	100,0	100,0	100,0	-13,8	-18,9

Kaynak: TÜİK.

Yapı kullanma izin belgesi verilen yapılar içinde kullanım amacına göre ofis (işyeri) binaları hariç tüm alt grupların yüzölçümlerinde azalma olmuştur. En yüksek oranlı azalma % 39,7 ile toptan ve perakende ticaret binalarında olurken, onu % 35,9 ile otel vb. binalar, % 21,6 ile sanayi binaları ve depolar, % 18,1 ile iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar ve % 1,4 ile bir daireli ikamet amaçlı binalardaki azalışlar takip etmiştir. Ofis (işyeri) binaları ise % 79,9 artış göstermiştir.

2020 yılında yapı kullanma izin belgesi verilen yapıların toplam inşaat alanı içerisinde en yüksek payı % 77,2 ile önceki yıllarda olduğu gibi, iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar alırken, onu % 4,9 ile toptan ve perakende ticaret binaları, % 3,8 ile sanayi binaları ve depolar, % 2,8 ile bir daireli ikamet amaçlı binalar, % 2,2 ile ofis (işyeri) binaları ve % 1,0 ile otel vb. binalar takip etmiştir.

2018 yılında konut sektöründe kredi faizlerindeki yükselişle birlikte finansmana erişmedeki zorluk ve talepteki daralma nedeniyle yaşanan daralma, 2019 yılında vergi indirimleri ve kredi faizlerindeki göreceli düşüş ile azalarak devam etmiştir. 2020 yılında koronavirüs tedbirleri kapsamında ipotekli konut satışlarında gereken peşinat oranının düşürülmesi ve kamu bankaları öncülüğünde konut kredi faizlerinin tarihi düşük seviyelere çekilmesi ile satışlar rekor seviyede artmıştır.

2019 yılında % 1,9 azalan konut satışları 2020 yılında % 11,2 artmıştır. Türkiye genelinde 2020 yılında toplam 1.499.316 konut satış sonucu el değiştirmiştir. Bu konutların 573.337'si ipotekli, geri kalan 925.979'u diğer yollarla satılmıştır. Konut satışlarının % 38,2'sini ipotekli satışlar, % 61,8'ini de diğer satışlar oluşturmuştur. 2019 yılına göre ipotekli satışlar % 72,4 artarken, diğer satışlar % 8,9 azalmıştır. 2020 yılında toplam konut satışlarının 469.740'ını ilk satış, 1.029.576'sını ikinci el satışlar oluşturmuştur (Tablo 40).

Tablo 40. Konut Satış Sayıları

	2018	2019	2020	Pay (%)			Değişim (%)	
				2018	2019	2020	2019	2020
İpotekli satışlar ⁽¹⁾	276.820	332.508	573.337	20,1	24,7	38,2	20,1	72,4
İlk satış ⁽³⁾	125.389	112.774	183.987	9,1	8,4	12,3	-10,1	63,1
İkinci el satış ⁽⁴⁾	151.431	219.734	389.350	11,0	16,3	26,0	45,1	77,2
Diğer satışlar ⁽²⁾	1.098.578	1.016.221	925.979	79,9	75,3	61,8	-7,5	-8,9
İlk satış ⁽³⁾	526.183	398.908	285.753	38,3	29,6	19,1	-24,2	-28,4
İkinci el satış ⁽⁴⁾	572.395	617.313	640.226	41,6	45,8	42,7	7,8	3,7
Toplam satışlar	1.375.398	1.348.729	1.499.316	100,0	100,0	100,0	-1,9	11,2

Kaynak: TÜİK.

- (1): İpotekli satış, borçlanarak satın alınan konutun kredi teminatını oluşturmak için, yine aynı konutun teminat olarak gösterilmesidir.
(2): Diğer konut satışları, ipotekli konut satışı dışında kalan satış türlerini kapsamaktadır.
(3): İlk satış, kat irtifakı/kat mülkiyeti almış bir konutun ev sahibi firma ya da kişi tarafından ilk defa satılmasıdır.
(4): İkinci el satış, ilk satıştan ev alan kişinin bu konutu tekrar başka bir kişiye satmasıdır.

1.2.3.2 Ticaret Borsaları İşlem Hacmi

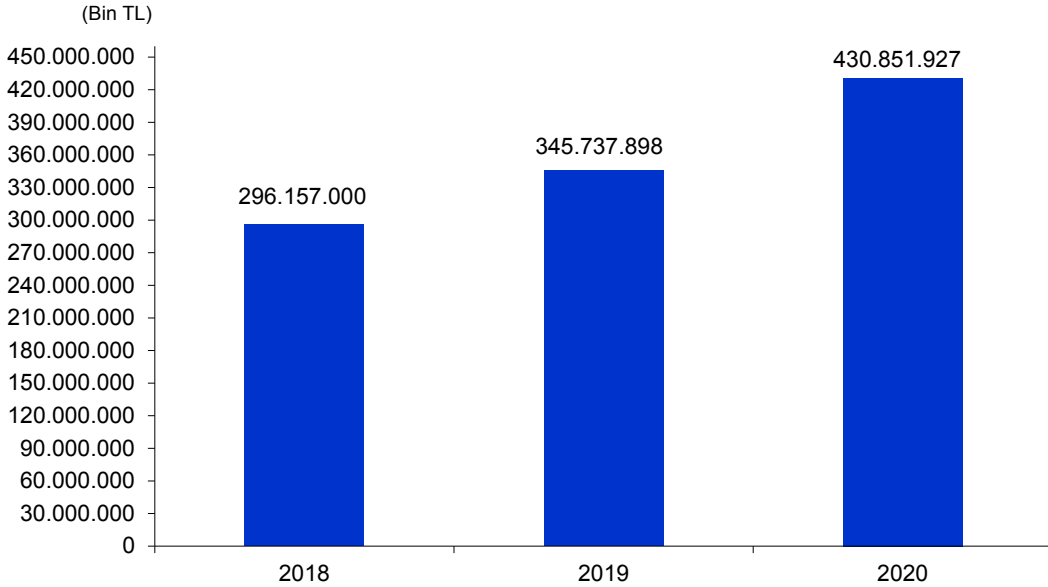
2019 yılında % 16,7 artan ticaret borsaları işlem hacmi, 2020 yılında % 24,6 artış göstermiştir. Böylece 2019 yılında 345.738 milyon TL olan ticaret borsaları işlem hacmi 2020 yılında 430.852 milyon TL'ye yükselmiştir. Reel olarak ise 2019 yılında % 4,4 artan ticaret borsaları işlem hacminde 2020 yılında % 8,7 artış meydana gelmiştir (Tablo 41, Grafik 18).

Tablo 41. Ticaret Borsaları İşlem Hacmi

Yıllar	İşlem Hacmi		TÜFE (2003=100) Yıllık Değişim (%)	İşlem Hacmi Reel Değişim (%)
	Değer	Değişim (%)		
2018	296.157.000	18,3	20,3	-1,7
2019	345.737.898	16,7	11,8	4,4
2020	430.851.927	24,6	14,6	8,7

Kaynak: TOBB.

Grafik 18. Ticaret Borsaları İşlem Hacmi

Kaynak: IMF.

2020 yılı borsa işlem hacmine göre ilk 20'de yer alan ticaret borsaları sıralamasında ilk sıra önceki yıllarda olduğu gibi İstanbul Ticaret Borsası'nın olmuştur. 2019 yılında bir önceki yıla göre % 19,0 artan İstanbul Ticaret Borsası işlem hacmi, 2020 yılında % 21,0 artarak 50.981 milyon TL ile ilk sırada yer almıştır. İstanbul Ticaret Borsası'nı 22.173 milyon TL ile İzmir, 20.959 milyon TL ile Şanlıurfa ve 15.246 milyon TL ile Konya ticaret borsaları takip etmiştir. 2020 yılında ticaret borsaları toplam işlem hacmi içinde İstanbul Ticaret Borsası'nın payı %

11,8, İzmir Ticaret Borsası'nın payı % 5,1, Şanlıurfa Ticaret Borsası'nın payı % 4,9 ve Konya Ticaret Borsası'nın payı % 3,5 olmuştur (Tablo 42).

2020 yılında 2019 yılına göre ilk 20 borsa arasında işlem hacmi en çok artan ticaret borsası % 58,2 ile Kızıltepe Ticaret Borsası olurken onu, % 43,3 ile Şanlıurfa Ticaret Borsası, % 40,9 ile Bandırma Ticaret Borsası ve % 36,7 ile Mersin Ticaret Borsası takip etmiştir.

2020 yılında işlem hacmi sıralamasına göre ilk 20'de yer alan ticaret borsaları içinde, 2019 yılına göre işlem hacmi Konya Ticaret Borsası'nda % 2,2 ve Ankara ve Ticaret Borsası'nda % 1,6 azalmıştır.

Tablo 42. İşlem Hacmine Göre İlk Yirmi Ticaret Borsası

Borsalar ⁽¹⁾	(Bin TL)							
	İşlem Hacmi			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
İstanbul	35.395.848	42.138.443	50.981.345	12,0	12,2	11,8	19,0	21,0
İzmir	16.435.938	17.874.107	22.172.865	5,5	5,2	5,1	8,8	24,1
Şanlıurfa	14.617.800	14.629.987	20.959.488	4,9	4,2	4,9	0,1	43,3
Konya	13.353.804	15.589.763	15.245.887	4,5	4,5	3,5	16,7	-2,2
Sakarya	9.491.898	11.190.699	14.359.304	3,2	3,2	3,3	17,9	28,3
Ankara	12.448.423	12.855.739	12.652.965	4,2	3,7	2,9	3,3	-1,6
Gaziantep	9.349.859	10.664.643	11.845.198	3,2	3,1	2,7	14,1	11,1
Adana	9.312.946	8.862.213	11.076.148	3,1	2,6	2,6	-4,8	25,0
Mersin	7.415.642	7.810.569	10.679.182	2,5	2,3	2,5	5,3	36,7
Kızıltepe	3.930.199	6.613.152	10.463.288	1,3	1,9	2,4	68,3	58,2
Bandırma	4.747.895	6.102.049	8.598.200	1,6	1,8	2,0	28,5	40,9
Samsun	4.531.785	6.174.428	8.397.470	1,5	1,8	1,9	36,2	36,0
Diyarbakır	5.443.560	5.652.158	7.618.882	1,8	1,6	1,8	3,8	34,8
Ordu	4.836.049	5.986.699	7.509.125	1,6	1,7	1,7	23,8	25,4
Düzce	4.607.853	5.704.618	7.498.468	1,6	1,6	1,7	23,8	31,4
Tekirdağ	4.152.300	5.693.002	7.146.295	1,4	1,6	1,7	37,1	25,5
Aydın	4.581.324	4.779.047	6.341.191	1,5	1,4	1,5	4,3	32,7
Afyonkarahisar	4.217.830	5.170.438	6.070.373	1,4	1,5	1,4	22,6	17,4
Bursa	3.769.260	4.574.238	5.976.018	1,3	1,3	1,4	21,4	30,6
Giresun	3.069.549	5.040.368	5.650.772	1,0	1,5	1,3	64,2	12,1
Toplam ⁽²⁾	296.157.000	345.737.898	430.851.917	100,0	100,0	100,0	16,7	24,6

Kaynak: TOBB.

(1): 2020 yılı işlem hacmine göre ilk 20'de yer alan ticaret borsalarıdır.

(2): Tüm borsalardaki işlem hacmi toplamıdır.

1.2.3.3 Kurulan ve Kapanan Şirketler

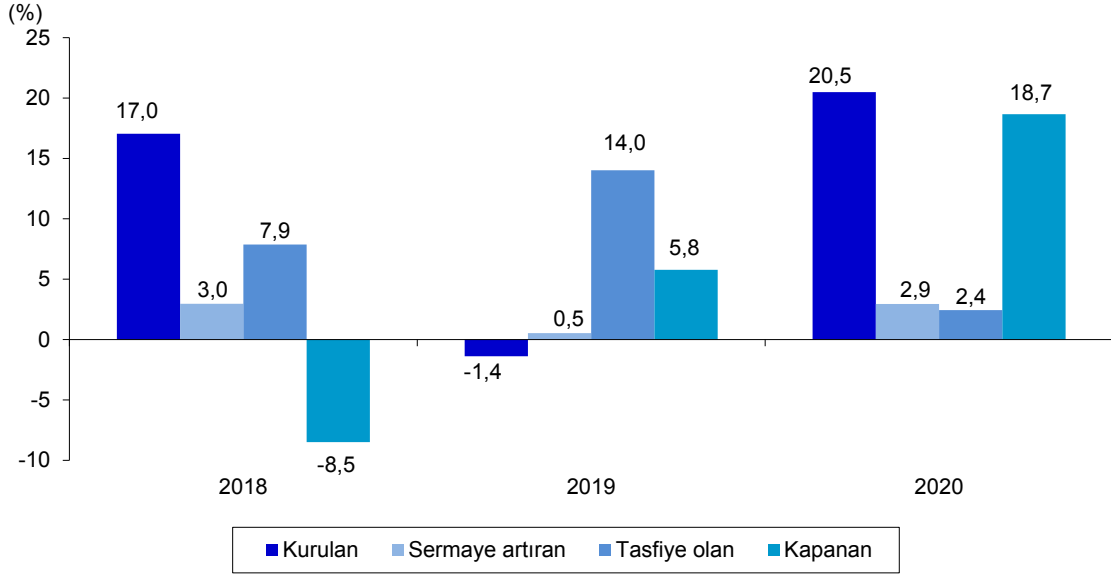
2020 yılında 14.045'i anonim, 87.269'u limited, 14'ü kolektif olmak üzere toplam 101.328 şirket kurulmuştur. Kurulan anonim şirket sayısı % 22,7, limited şirket sayısı % 20,1 artarken, kolektif şirket sayısı aynı kalmış, komandit şirket kuruluşu olmamıştır. Böylece 2019 yılında % 1,4 azalan toplam kurulan şirket sayısında 2020 yılında % 20,5 artış gerçekleşmiştir. Kurulan gerçek kişi ticari işletme sayısında % 26,9, kurulan kooperatif sayısında da % 27,5 artış olmuştur (Tablo 43, Grafik 19).

Tablo 43. Kurulan, Kapanan, Sermaye Artıran ve Tasfiye Olan Şirket ve Kooperatif Sayıları

Şirket Türü		2018	2019	2020	Değişim (%)	
					2019	2020
Anonim şirket	Kurulan	11.996	11.444	14.045	-4,6	22,7
	Sermaye artıran	7.739	8.344	7.952	7,8	-4,7
	Tasfiye olan	1.834	2.018	1.907	10,0	-5,5
	Kapanan	2.312	2.440	2.839	5,5	16,4
Limited şirket	Kurulan	73.263	72.637	87.269	-0,9	20,1
	Sermaye artıran	23.225	22.786	24.095	-1,9	5,7
	Tasfiye olan	10.507	12.074	12.539	14,9	3,9
	Kapanan	9.891	10.474	12.493	5,9	19,3
Kolektif şirket	Kurulan	11	14	14	27,3	0,0
	Tasfiye olan	48	34	26	-29,2	-23,5
	Kapanan	57	56	60	-1,8	7,1
Komandit şirket	Kurulan	2	0	0	-100,0	-
	Tasfiye olan	2	2	1	0,0	-50,0
	Kapanan	4	2	1	-50,0	-50,0
Gerçek kişi ticari işletme	Kurulan	35.111	24.460	31.037	-30,3	26,9
	Kapanan	24.700	33.179	34.212	34,3	3,1
Toplam	Kurulan	120.383	108.555	132.365	-9,8	21,9
	Sermaye artıran	30.964	31.130	32.047	0,5	2,9
	Tasfiye olan	12.391	14.128	14.473	14,0	2,4
	Kapanan	36.964	46.151	49.605	24,9	7,5
Kooperatif	Kurulan	1.071	1.158	1.476	8,1	27,5
	Tasfiye olan	819	907	486	10,7	-46,4
	Kapanan	1.009	840	584	-16,7	-30,5

Kaynak: TOBB.

2020 yılında bir önceki yıla göre kapanan anonim şirket sayısı % 16,4, limited şirket sayısı % 19,3, kolektif şirket sayısı % 7,1 artarken, komandit şirket sayısı % 50,0 azalmıştır. Kapanan gerçek kişi ticari işletme sayısı % 3,1 artmış, kooperatif sayısı ise % 30,5 azalmıştır.

Grafik 19. Kurulan, Kapanan, Sermaye Artıran ve Tasfiye Olan Şirket Sayılarının Değişim Oranı

Kaynak: TOBB.

2020 yılında iktisadi faaliyetlere göre en çok şirket kuruluşu 36.419 şirket ile toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı faaliyetlerinde olurken, onu 16.195 şirket ile imalat faaliyetleri ve 11.562 şirket ile inşaat faaliyetleri izlemiştir. En çok kapanan şirket 4.979 şirket ile yine toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı faaliyetlerinde olmuş, 2.429 şirket ile inşaat ve 1.997 şirket ile imalat faaliyetleri onu izlemiştir (Tablo 44).

Gerçek kişi ticari işletme kuruluşlarında ilk sırada 12.105 şirket ile toptan ve perakende ticaret, motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı faaliyetleri ilk sırada yer alırken, ikinci sırada 8.135 şirket ile inşaat ve üçüncü sırada 3.609 şirket ile imalat faaliyetleri yer almıştır. Kapanan gerçek kişi ticari işletmelerde de sıralama değişmemiş ilk sırada 9.997 şirket ile toptan ve perakende ticaret, motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı faaliyetleri, ikinci sırada 3.779 şirket ile inşaat faaliyetleri ve üçüncü sırada 2.457 şirket ile imalat faaliyetleri yer almıştır.

2020 yılında kurulan yabancı sermayeli anonim şirketler sıralamasında 54 şirket ile Almanya ilk sırada yer alırken, onu 33 şirket ile İran ve 26 şirket ile Birleşik Arap Emirlikleri izlemiştir. Yabancı sermayeli limited şirket kuruluşlarında ilk sırada 692 şirket ile İran gelirken, 370 şirket ile Suriye ve 259 şirket ile Irak onu takip etmiştir (Tablo 45).

Tablo 44. Faaliyetlere Göre Kurulan, Kapanan Şirket ve Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayıları

İktisadi Faaliyetler (NACE Rev. 2)	2019				2020			
	Şirket		Gerçek Kişi Tic.İşl.		Şirket		Gerçek Kişi Tic.İşl.	
	Kurulan	Kapanan	Kurulan	Kapanan	Kurulan	Kapanan	Kurulan	Kapanan
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	1.345	240	184	132	2.116	269	197	155
Madencilik ve taşocakçılığı	584	69	59	15	670	97	51	34
İmalat	12.691	1.464	3.641	1.763	16.195	1.997	3.609	2.457
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	534	579	94	30	676	520	67	40
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	338	39	44	18	373	51	48	29
İnşaat	7.691	2.389	3.824	3.820	11.562	2.429	8.135	3.779
Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	29.599	4.538	9.666	7.943	36.419	4.979	12.105	9.997
Ulaştırma ve depolama	3.473	615	1.164	1.466	4.146	645	998	2.428
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	6.343	650	1.401	1.099	5.307	809	1.112	1.625
Bilgi ve iletişim	3.364	587	548	294	4.254	671	634	361
Finans ve sigorta faaliyetleri	764	210	229	152	812	176	206	182
Gayrimenkul faaliyetleri	2.002	272	641	463	2.228	371	786	709
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	6.101	1.096	1.234	775	8.161	1.293	1.484	934
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	4.273	467	604	339	3.750	584	486	424
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik faaliyetleri	129	33	8	6	110	42	11	16
Eğitim faaliyetleri	1.842	265	378	228	1.730	299	365	268
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	2.639	346	239	77	2.852	479	274	101
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor faaliyetleri	580	71	223	144	502	83	231	219
Diğer hizmet faaliyetleri	970	117	278	279	930	146	236	369
Hanehalklarının işverenler olarak faaliyetleri, hanehalkları tarafından kendi kullarımlarına yönelik olarak ayırım yapılmamış mal ve üretim faaliyetleri	1	0	0	0	0	1	1	5
Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	0	3	0	1	1	8	0	2
Toplam	85.263	14.050	24.459	19.044	102.794	15.949	31.036	24.134

Kaynak: TOBB.

Tablo 45. Kurulan Yabancı Sermayeli Şirketlerin Ülkelere Göre Dağılımı ⁽¹⁾

Ülkeler	Anonim Şirketler					
	Şirket Sayısı ⁽²⁾		Ortak Olunan Şirketlerdeki Sermaye Toplamı (Bin TL)		Ortak Olunan Şirketlerdeki Ülkenin Sermaye Toplamı (Bin TL)	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Türkiye	593	584	355.994	414.736	186.302	195.178
Almanya	55	54	1.056.812	56.000	1.037.058	36.999
İran	53	33	12.123	22.900	9.145	20.325
BAE	23	26	10.100	23.907	9.260	19.987
Rusya Federasyonu	17	22	2.600	7.350	1.455	6.205
Azerbaycan	36	22	6.942	4.000	4.957	3.606
ABD	30	21	6.625	13.090	4.415	8.349
Hollanda	26	20	93.000	10.480	92.381	6.345
Ukrayna	10	20	18.350	4.300	14.373	3.417
İrlanda	8	16	990	32.440	795	31.430
Diğer ülkeler	379	300	541.304	356.305	306.859	304.546
Toplam	1.230	1.118	2.104.841	945.508	1.667.000	636.386

Ülkeler	Limited Şirketler					
	Şirket Sayısı ⁽²⁾		Ortak Olunan Şirketlerdeki Sermaye Toplamı (Bin TL)		Ortak Olunan Şirketlerdeki Ülkenin Sermaye Toplamı (Bin TL)	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Türkiye	6.367	5.049	1.904.441	1.954.629	1.387.335	1.460.757
İran	917	692	171.105	196.660	128.988	151.247
Suriye	743	370	217.135	147.615	145.727	108.031
Irak	323	259	126.711	120.770	94.300	82.681
Ürdün	321	258	99.444	94.470	61.931	67.659
Lübnan	158	235	57.658	75.315	43.393	57.634
Libya	190	217	87.150	99.570	69.045	80.784
Mısır	313	198	103.055	78.890	123.152	57.237
Pakistan	82	181	19.090	45.996	10.843	29.395
Almanya	188	168	67.967	60.388	56.150	48.424
Diğer ülkeler	2.837	2.359	1.242.049	960.268	1.001.136	713.198
Toplam	12.439	9.986	4.095.805	3.834.571	3.122.001	2.857.045

Kaynak: TOBB.

(1): 2020 yılı şirket sayısına göre ilk onda yer alan ülkeler alınmıştır.

(2): Bir şirketin yabancı ortakları farklı uyruklardan olabilmektedir.

1.2.3.4 Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler

Protesto edilen senet sayısı 2020 yılında bir önceki yıla göre % 37,6 azalışla 916 binden 572 bine düşmüştür. Protesto edilen senetlerin tutarı ise % 46,9 azalarak 21.135 milyon TL'den 11.219 milyon TL'ye gerilemiştir.

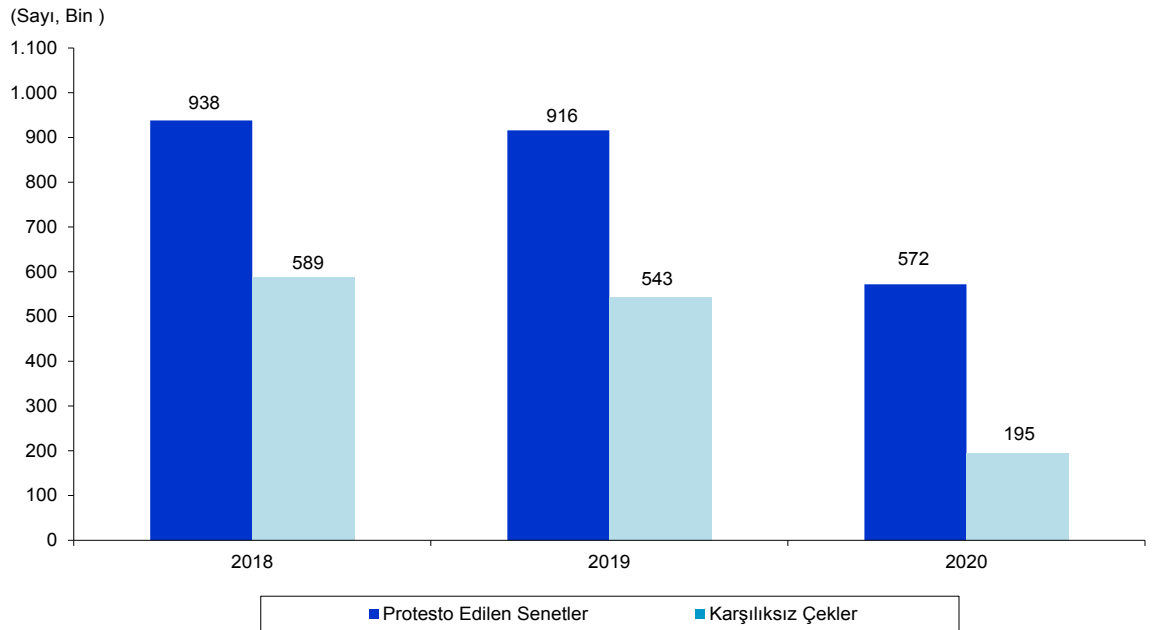
2019 yılında düşüş gösteren karşılıksız çıkan çeklerin sayısı, 2020 yılında % 64,1 azalarak 543 binden 195 bine gerilemiştir. Karşılıksız çıkan çeklerin tutarı da % 52,0 azalarak 27.330 milyon TL'den 13.128 milyon TL'ye düşmüştür (Tablo 46, Grafik 20).

Tablo 46. Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler

Yıllar	Protesto Edilen Senetler				Karşılıksız Çekler			
	Sayı (Bin)	Değişim (%)	Tutar (Milyon TL)	Değişim (%)	Sayı (Bin)	Değişim (%)	Tutar (Milyon TL)	Değişim (%)
2018	938	-0,2	18.737	47,7	589	35,4	29.460	72,5
2019	916	-2,4	21.135	12,8	543	-7,8	27.330	-7,2
2020	572	-37,6	11.219	-46,9	195	-64,1	13.128	-52,0

Kaynak: TBB Risk Merkezi.

Grafik 20. Protesto Edilen Senetler ve Karşılıksız Çekler

Kaynak: TBB Risk Merkezi.

1.2.3.5 Turizm

2017-2019 yıllarında hızı giderek küçülmekle birlikte olumlu gelişmelerin yaşandığı turizm sektörü 2020 yılına olumlu beklentilerle başlamıştır. Ancak koronavirüs (Covid-19) pandemi-sinden dolayı büyük kayıplar yaşamıştır. Ülke sınırlarının kapanması, havayolu seferlerinin durdurulması, seyahatlerin yasaklanması, sokağa çıkma yasağı gibi kısıtlamalar nedeniyle sektör 2020 yılının ilk yarısında durma noktasına gelmiştir. Haziran ayından itibaren pande-minin sektördeki olumsuz etkilerini azaltmak için alınan önlemler ve kontrollü normalleşme sürecine geçilmesiyle kısmen toparlanma sürecine girmekle birlikte yılı büyük kayıplarla tamamlamıştır.

Ülkemizden çıkış yapan ziyaretçi sayısı 2020 yılında bir önceki yıla göre % 69,5 azalarak 51.860 bin kişiden 15.826 bin kişiye, giriş yapan vatandaş sayısı % 76,8 azalarak 9.651 bin kişiden 2.243 bin kişiye gerilemiştir (Tablo 47).

Tablo 47. Çıkış Yapan Ziyaretçi ve Giriş Yapan Vatandaş Sayısı

Yıllar	Çıkış Yapan Ziyaretçi		Giriş Yapan Vatandaş	
	Sayısı	Değişim (%)	Sayısı	Değişim (%)
2018	45.629	18,1	8.383	-5,7
2019	51.860	13,7	9.651	15,1
2020 ⁽¹⁾	15.826	-69,5	2.243	-76,8

(Bin Kişi)

Kaynak: TÜİK.

(1): Koronavirüs (COVID-19) nedeni ile sınır kapılarında anket yapılamadığından 2020 yılı 2. çeyreğe ilişkin veri yayınlanamamıştır. 2020 yılına ait yıllık veriler 1., 3. ve 4. çeyrekleri kapsamaktadır.

2020 yılında ülkemizden çıkış yapan ziyaretçilerin ilk 20'de yer alan milliyetlere göre sıralamasında Rusya Federasyonu 2.124 bin kişi ile birinci sırada yer alırken, onu 1.268 bin kişi ile Bulgaristan, 1.178 bin kişi ile Almanya, 994 bin kişi ile Ukrayna, 829 bin kişi ile İngiltere, 417 bin kişi ile Gürcistan, 413 bin kişi ile Irak ve 405 bin kişi ile İran takip etmiştir.

2020 yılında ülkemizden milliyetlere göre çıkış yapan ziyaretçiler sıralamasında ilk 20'de bulunan tüm ülkelerden gelen ziyaretçi sayısı azalış gösterirken, en fazla azalış % 83,3 ile Polonya, % 83,1 ile Yunanistan ve % 80,5 ile İranlı ziyaretçi sayısında izlenmiştir (Tablo 48).

Tablo 48. Milliyetlere Göre Türkiye'den Çıkış Yapan Yabancı Sayısı

Milliyetler ⁽¹⁾	2018	2019	2020	Değişim (%)	
				2019	2020
Rusya Federasyonu	5.938	7.000	2.124	17,9	-69,7
Bulgaristan	2.379	2.718	1.268	14,2	-53,3
Almanya	4.496	5.024	1.178	11,7	-76,5
Ukrayna	1.388	1.546	994	11,4	-35,7
İngiltere	2.263	2.569	829	13,6	-67,7
Gürcistan	2.086	2.001	417	-4,0	-79,1
Irak	1.117	1.370	413	22,7	-69,9
İran	1.982	2.075	405	4,7	-80,5
Fransa	738	879	317	19,1	-64,0
Hollanda	1.020	1.126	278	10,4	-75,3
Romanya	639	762	278	19,2	-63,5
Azerbeycan	854	902	248	5,6	-72,4
Suriye	567	679	240	19,8	-64,6
A.B.D.	450	585	152	30,1	-74,1
Polonya	644	881	147	36,7	-83,3
Belçika	514	562	143	9,4	-74,7
Yunanistan	685	837	142	22,2	-83,1
İsrail	441	568	139	28,7	-75,5
Sırbistan	223	283	134	27,1	-52,7
İsviçre	270	315	133	16,3	-57,7

(Bin Kişi)

Kaynak: EGM, TÜİK.

(1): 2020 yılına göre ilk 20'de yer alan milliyetler verilmiştir.

2019 yılında % 17,0 artan turizm gelirleri, 2020 yılında da % 65,1 düşüş göstermiş ve 12.059 milyon dolar olmuştur. 2019 yılında % 10,0 azalan turizm giderleri, 2020 yılında da % 74,9 azalarak 1.105 milyon dolara gerilemiştir. Böylece net turizm gelirleri % 63,6 azalarak 10.954 milyon dolar olmuştur (Tablo 49, Grafik 21).

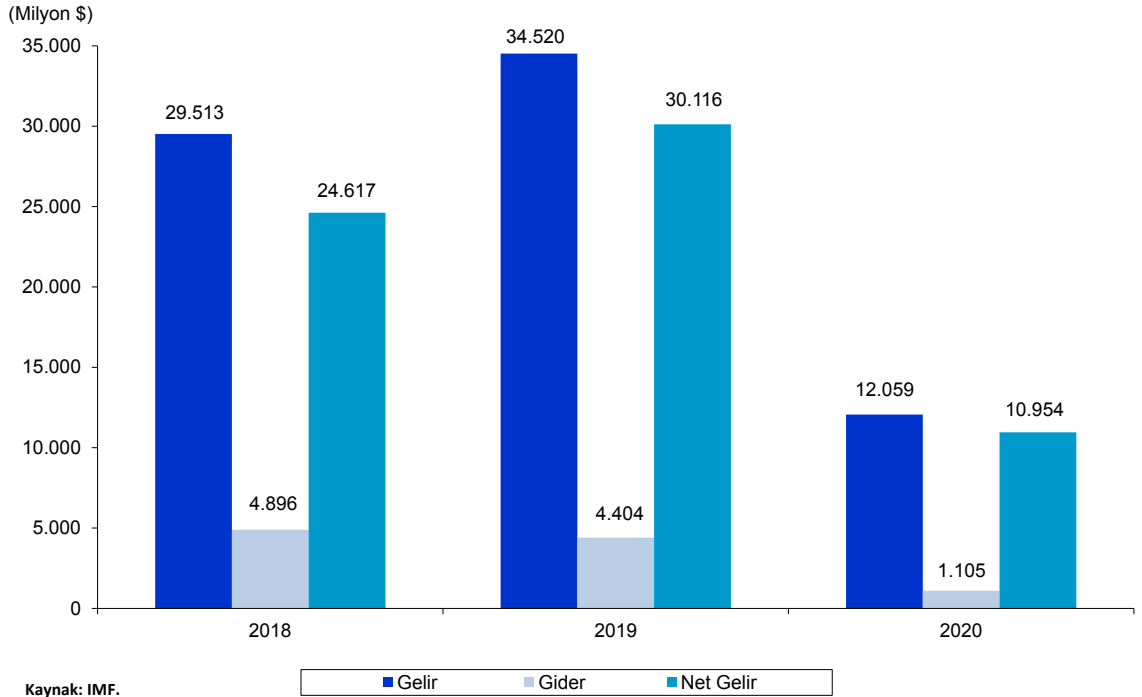
Tablo 49. Turizm Gelir-Gider Dengesi ve Ortalama Harcamalar

Yıllar	Gelir (Milyon Dolar)	Gider (Milyon Dolar)	Net Gelir (Milyon Dolar)	Çıkış Yapan Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (Dolar)	Vatandaş Başına Ortalama Harcama (Dolar)
2018	29.513	4.896	24.617	647	584
2019	34.520	4.404	30.116	666	456
2020 ⁽¹⁾	12.059	1.105	10.954	762	493

Kaynak: TÜİK.

(1): Koronavirüs pandemisi (Covid-19) nedeni ile sınır kapılarında anket yapılamadığından 2020 yılı 2. çeyreğe ilişkin veri yayınlanamamıştır. 2020 yılına ait yıllık veriler 1., 3. ve 4. çeyrekleri kapsamaktadır.

Grafik 21. Turizm Gelir ve Giderleri

2019 yılında çıkış yapan ziyaretçi başına 666 dolar olan ortalama harcama 2020 yılında 96 dolar artarak 762 dolara yükselirken, vatandaş başına ortalama harcama ise 37 dolar artarak 456 dolardan 493 dolara yükselmiştir.

1.2.3.6 Ulaştırma

Ulaştırma sektörü 2020 yılına damgasını vuran koronavirüs (Covid-19) pandemisinin etkilerinin hissedildiği sektörlerin başında gelmektedir. Virüsün fiziksel temas ile yayılması sebebiyle ülkelerin kendi vatandaşlarını korumak için sınırlarını araç ve insan geçişlerine kapatmaları ve yurt içinde iller arası seyahat kısıtlaması nedeniyle 2020 yılında geçen yıla göre yurt içi yolcu taşımada % 3,3 ve yurt dışı yolcu taşımada % 65,8 düşüş olmuştur. İnsan hareketliliğine getirilen kısıtlamalara karşın tedarik zinciri faaliyetlerine sağlanan kontrollü izinler ve sınır geçişlerinde önceliklendirmeler sonucunda yurt içi yük taşımada % 2,6 ve yurt dışı yük taşımada % 76,8 artış gerçekleşmiştir (Tablo 50).

Tablo 50. Ulaştırma İstatistikleri

Ulaşım Yolları	Yolcu Taşıma							
	(Milyon Yolcu-Km)			Değişim (%)		Pay (%)		
	2018	2019	2020 ⁽¹⁾	2019	2020	2018	2019	2020 ⁽¹⁾
Yurt içi								
Kara yolu ⁽²⁾	329.363	339.601	346.782	3,1	2,1	89,3	90,4	95,4
Demir yolu ⁽³⁾	4.313	4.841	1.430	12,2	-70,5	1,2	1,3	0,4
Hava yolu	34.996	31.174	15.162	-10,9	-51,4	9,5	8,3	4,2
Toplam	368.672	375.616	363.374	1,9	-3,3	100,0	100,0	100,0
Yurt dışı								
Hava yolu ⁽⁴⁾	128.651	133.898	45.735	4,1	-65,8	100,0	100,0	100,0
Toplam	128.651	133.898	45.735	4,1	-65,8	100,0	100,0	100,0
Ulaşım Yolları	Yük Taşıma							
	(Milyon Yolcu-Km)			Değişim (%)		Pay (%)		
	2018	2019	2020 ⁽¹⁾	2019	2020	2018	2019	2020 ⁽¹⁾
Yurt içi								
Kara yolu ⁽²⁾	266.502	267.579	274.737	0,4	2,7	88,2	88,6	88,6
Demir yolu ⁽⁵⁾	13.767	13.830	14.866	0,5	7,5	4,6	4,6	4,8
Deniz yolu	21.779	20.520	20.315	-5,8	-1,0	7,2	6,8	6,6
Toplam	302.048	301.929	309.918	0,0	2,6	100,0	100,0	100,0
Yurt dışı								
Demir yolu	579	751	1.328	29,7	76,8	100,0	100,0	100,0
Toplam	579	751	1.328	29,7	76,8	100,0	100,0	100,0

Kaynak: SBB.

(1): Gerçekleşme tahmini.

(2): Karayolları Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu altındaki yol ağına yapılan taşımalarıdır.

(3): Banliyö yolcu taşımaları hariçtir.

(4): Yalnız THY tarafından yapılan taşımalarıdır.

(5): İdari yük taşımaları hariçtir.

Tabloda yer alan verilere göre yurt içi yolcu ve yük taşımalarında kara yolu ağırlıklı pay alırken, yurt dışı yolcu taşımalarının tamamı hava yolu, yurt dışı yük taşımalarının tamamı demiryolu ile yapılmıştır. Demiryolu ulaşımının standardının düşük ve altyapısının ağırlıklı

olarak tek hat olması, deniz yolu ulaşımında fiziki altyapının yeterli olmamasına bağlı olarak, 2020 yılında da yurtiçi yük ve yolcu taşımalarında karayolunun ağırlığı devam etmiştir.

2020 yılında yurt içi yolcu taşımalarının % 95,4'ü kara yolu, % 0,4'ü demir yolu ve % 4,2'si hava yolu ile yapılırken, yurt dışı yolcu taşımalarının tamamı hava yolu ile yapılmıştır. Yurt içi yolcu taşımalarında bir önceki yıla göre kara yolunun payı 5 puan artarken, demir yolunun payı 0,9 puan ve hava yolunun payı 4,1 puan düşüş göstermiştir.

Yurt içi yük taşımalarında kara yolu % 88,6, demir yolu % 4,8, deniz yolu % 6,6 pay almıştır. Yurt dışı yük taşımalarının tamamı demiryolu ile yapılmıştır.

2020 yılında hava yolu yolcu ve yük trafiği salgın nedeniyle getirilen seyahat yasağı ve kısıtlamaların etkisiyle önemli oranda azalmıştır. Türkiye genelinde uçak trafiği 2019 yılına göre % 45,0 azalarak, 575.262'si iç hatlarda, 280.571'i dış hatlarda olmak üzere toplam 855.833 olmuştur. Yolcu trafiği % 60,8 azalarak 49.621.174'ü iç hatlarda, 31.986.025'i dış hatlarda olmak üzere 81.607.199 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 51).

Yük trafiği iç hatlarda 502.265 ton, dış hatlarda 1.901.694 ton olmak üzere toplam 2.403.959 ton, kargo trafiği iç hatlarda 62.589 ton, dış hatlarda 1.261.722 ton olmak üzere toplam 1.324.311 ton olmuştur. Bir önceki yıla göre yük trafiği % 41,2, kargo trafiği % 13,0 azalış göstermiştir.

Tablo 51. Türkiye Geneli Havalimanları Uçak, Yolcu ve Yük Trafiği İstatistikleri

Bileşenler	Değişim (%)				
	2018	2019	2020 ⁽¹⁾	2019	2020
Yolcu Trafiği (Direk Transit Dahil)	210.947.639	208.911.338	81.657.070	-1,0	-60,9
Yolcu Trafiği	210.498.164	208.373.696	81.607.199	-1,0	-60,8
İç hat	112.911.108	99.946.572	49.621.174	-11,5	-50,4
Dış hat	97.587.056	108.427.124	31.986.025	11,1	-70,5
Direkt Transit Yolcu	449.475	537.642	49.871	19,6	-90,7
Tüm Uçak (Overfligh Dahil)	2.017.220	2.034.430	1.057.247	0,9	-48,0
Uçak Trafiği	1.544.169	1.556.417	855.833	0,8	-45,0
İç Hat	892.405	839.894	575.262	-5,9	-31,5
Dış Hat	651.764	716.523	280.571	9,9	-60,8
Overflight Uçak Trafiği	473.051	478.013	201.414	1,0	-57,9
Yük Trafiği (Kargo+Posta+Bagaj) (Ton)	3.855.231	4.090.168	2.403.959	6,1	-41,2
İç Hat	886.025	833.768	502.265	-5,9	-39,8
Dış Hat	2.969.206	3.256.399	1.901.694	9,7	-41,6
Kargo Trafiği	1.388.622	1.522.404	1.324.311	9,6	-13,0
İç Hat	52.807	65.667	62.589	24,4	-4,7
Dış Hat	1.335.815	1.456.737	1.261.722	9,1	-13,4

Kaynak: DHMİ.

(1): Geçici.

1.3 Yatırımlar

2020 yılında kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının % 13,9 artışla 153.075 milyon TL'ye, özel sektör sabit sermaye yatırımlarının ise % 9,6 artışla 1.069.654 milyon TL'ye yükseleceği tahmin edilmektedir. Böylece 2019 yılında % 0,4 artan toplam sabit sermaye yatırımlarının, kamu sektörü ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarında gözlenen artışın etkisi ile 2020 yılında % 10,1'lik artışla 1.222.729 milyon TL olacağı öngörülmektedir (Tablo 52, Grafik 22).

Tablo 52. Sabit Sermaye Yatırımları

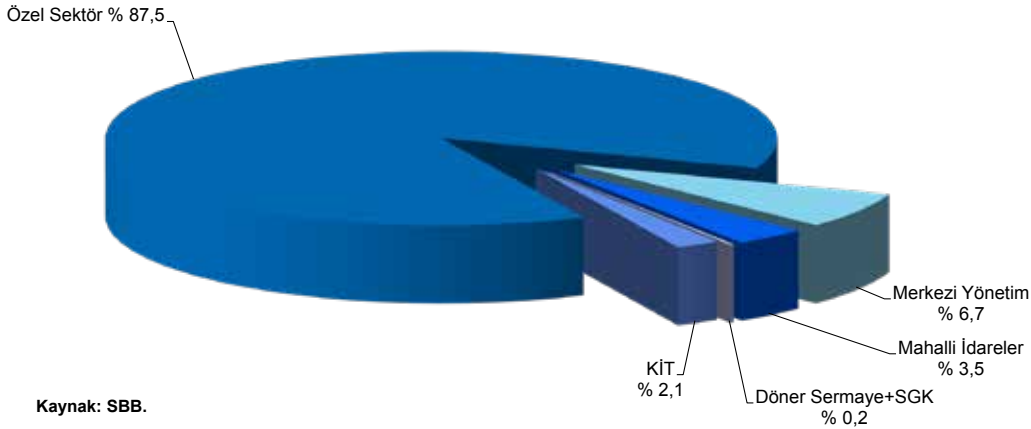
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)							
	2018	2019	2020 ⁽²⁾	Pay (%)			Değişim (%)	
				2018	2019	2020	2019	2020
Merkezi Yönetim ⁽¹⁾	82.458	74.058	81.930	7,5	6,7	6,7	-10,2	10,6
KİT	19.496	20.619	25.973	1,8	1,9	2,1	5,8	26,0
İşletmeci Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	19.449	20.559	25.866	1,8	1,9	2,1	5,7	25,8
İller Bankası	47	60	107	0,0	0,0	0,0	27,7	78,3
Döner Sermaye+SGK	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Mahalli İdareler	2.746	1.362	1.876	0,2	0,1	0,2	-50,4	37,7
Kamu Sektörü	55.815	38.327	43.296	5,0	3,5	3,5	-31,3	13,0
Özel Sektör	160.515	134.367	153.075	14,5	12,1	12,5	-16,3	13,9
Toplam sabit sermaye yatırımı	945.856	976.184	1.069.654	85,5	87,9	87,5	3,2	9,6
	1.106.371	1.110.551	1.222.729	100,0	100,0	100,0	0,4	10,1

Kaynak: SBB.

(1): Yatırım işçiliği hariç.

(2): Gerçekleşme tahmini.

Grafik 22. Sabit Sermaye Yatırımlarının Dağılımı (2020, %)

Kamu sabit sermaye yatırımları içinde döner sermaye ve sosyal güvenlik kuruluşlarının yatırımlarında % 37,7, KİT yatırımlarında % 26,0, mahalli idarelerin yatırımlarında % 13,0 ve merkezi yönetim yatırımlarında % 10,6 artış öngörülmektedir.

2019 yılında toplam sabit sermaye yatırımları içinde % 12,1 olan kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının payının 2020 yılında % 12,5'e yükseleceği, % 87,9 olan özel sektör sabit sermaye yatırımlarının payının % 87,5'e gerileyeceği tahmin edilmektedir.

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının % 53,5'i merkezi yönetim, % 28,3'ü mahalli idareler, % 17,0'ı KİT'ler, % 1,2'si döner sermaye ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirilecektir.

Özel sektör sabit sermaye yatırımları içinde bir önceki yıla göre tarım, enerji, ulaştırma, konut ve sağlık sektörlerinin payı artarken, madencilik, turizm ve eğitim sektörlerinin payı azalmış, imalat sektörünün payında değişiklik olmamıştır. 2020 yılında özel sektör sabit sermaye yatırımları içinde en ağırlıklı sektör % 29,9'luk pay ile ulaştırma sektörü olurken, onu % 29,5'lik pay ile konut sektörü ve % 25,7'lik pay ile imalat sektörü izlemiştir. Özel sektör sabit sermaye yatırımları içinde en az payı % 1,2 ile tarım ve turizm sektörleri almıştır (Tablo 53).

2020 yılında kamu sektörü sabit sermaye yatırımları içinde bir önceki yıla göre madencilik, imalat, enerji ve ulaştırma sektörlerinin payı artarken, tarım, konut, eğitim ve sağlık sektörlerinin payı azalmış, turizm sektörünün payı aynı kalmıştır.

Kamu sektörü toplam sabit sermaye yatırımları içinde ulaştırma sektörü % 38,4, enerji sektörü % 17,0 ve eğitim sektörü % 8,0'lık pay ile en ağırlıklı sektörler olurken, turizm sektörü % 0,3, konut sektörü % 1,0 ve imalat ile sağlık sektörleri % 1,2 ile en düşük paya sahip sektörler olmuştur.

Yatırım Teşvik Belgeleri

2020 yılında yatırımların artırılmasına katkı sağlamak, yatırımcıları desteklemek ve yönlendirmek amacıyla teşvik uygulamalarına devam edilmiştir. 2019 yılında % 4,9 artan yatırım teşvik belgesine bağlanan sabit yatırım tutarı, 2020 yılında tarım, imalat ve enerji sektörüne verilen teşviklerdeki olumlu gelişmelere bağlı olarak % 24,7 artmıştır. Böylece 2019 yılında 191.128 milyon TL olan teşvik belgesine bağlanan sabit yatırımlar, 2020 yılında 238.416 milyon TL'ye yükselmiştir (Tablo 54).

2020 yılında bir önceki yıla göre tarım sektörüne verilen yatırım teşvik belgelerinin tutarı % 93,4 artarak 5.719 milyon TL, imalat sanayi sektörüne verilen yatırım teşvik belgelerinin tutarı % 36,7 artarak 145.495 milyon TL, enerji sektörüne verilen teşvik belgelerinin tutarı % 49,4 artarak 44.271 milyon TL olmuştur. Madencilik sektörüne verilen teşvik belgelerinin tutarı % 32,5 azalarak 6.870 milyon TL'ye, hizmetler sektörüne verilen teşvik belgelerinin tutarı % 14,1 azalarak 36.060 milyon TL'ye gerilemiştir.

Tablo 53. Sektörler İtibarıyla Sabit Sermaye Yatırımları ⁽¹⁾

Sektörler	(Cari Fiyatlarla, Yüzde Dağılım)		
	2018	2019	2020 ⁽²⁾
	Özel Sektör		
Tarım	1,0	1,0	1,2
Madencilik	1,7	2,0	1,9
İmalat	22,9	25,7	25,7
Enerji	1,3	1,4	1,5
Ulaştırma	30,9	28,3	29,9
Turizm	2,2	3,0	1,2
Konut	32,4	29,4	29,5
Eğitim	2,1	2,6	2,5
Sağlık	2,7	3,3	3,4
Diğer Hizmetler	2,7	3,3	3,2
Özel Sektör	100,0	100,0	100,0
	Kamu Sektörü		
Tarım	8,6	6,6	5,4
Madencilik	2,6	0,8	4,5
İmalat	0,4	0,6	1,2
Enerji	3,6	10,3	17,0
Ulaştırma	40,7	35,5	38,4
Turizm	0,6	0,3	0,3
Konut	1,0	1,3	1,0
Eğitim	9,6	13,1	8,0
Sağlık	4,4	4,9	1,2
Diğer Hizmetler	28,5	26,6	22,9
Kamu Sektörü	100,0	100,0	100,0
	Toplam		
Tarım	2,1	1,7	1,7
Madencilik	1,9	1,8	2,2
İmalat	19,5	22,5	22,5
Enerji	1,7	2,5	3,5
Ulaştırma	32,4	29,2	31,0
Turizm	1,9	2,7	1,1
Konut	27,7	25,9	25,8
Eğitim	3,3	3,9	3,2
Sağlık	3,0	3,5	3,1
Diğer Hizmetler	6,6	6,2	5,8
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kaynak: SBB.

(1): Merkezi yönetim bütçesinde yatırım işçiliği dahildir.

(2): Gerçekleşme tahmini.

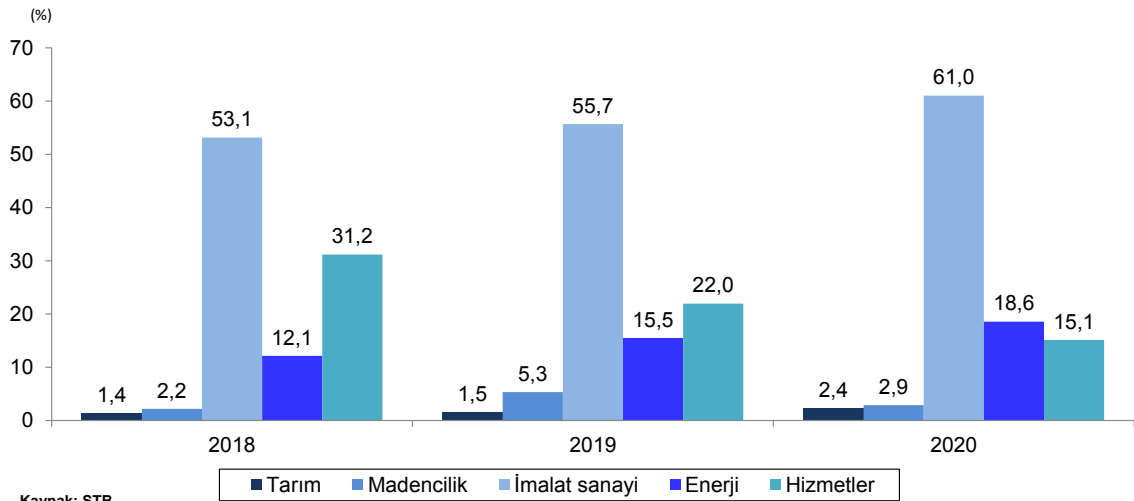
2020 yılında da teşvik belgesine bağlanan sabit yatırımlar içinde en büyük payı % 61,0 ile imalat sanayi sektörü alırken, onu % 18,6 ile enerji sektörü, % 15,1 ile hizmetler sektörü, % 2,9 ile madencilik sektörü ve % 2,4 ile tarım sektörü takip etmiştir. Bir önceki yıla göre madencilik ve hizmetler sektörlerinin payı azalırken diğer sektörlerin payı artmıştır (Grafik 23).

Tablo 54. Sektörlere Göre Yatırım Teşvik Belgeleri

Sektörler	Belge Sayısı			Sabit Yatırım (Milyon TL)			İstihdam (Kişi)		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Tarım	279	381	987	2.506	2.957	5.719	5.389	5.611	10.298
Madencilik	160	127	186	3.988	10.184	6.870	3.441	8.129	8.240
İmalat sanayi	3.367	3.474	7.293	96.851	106.400	145.495	137.669	137.388	231.297
Enerji	605	394	631	22.111	29.625	44.271	3.653	2.845	6.149
Hizmetler	1.388	1.278	1.408	56.793	41.962	36.060	100.222	51.478	49.358
Toplam	5.799	5.654	10.505	182.249	191.128	238.416	250.374	205.451	305.342
Değişim (%)									
Tarım	16,7	36,6	159,1	19,7	18,0	93,4	-18,0	4,1	83,5
Madencilik	-4,2	-20,6	46,5	56,6	155,3	-32,5	-13,7	136,2	1,4
İmalat sanayi	14,7	3,2	109,9	74,8	9,9	36,7	26,6	-0,2	68,4
Enerji	-73,1	-34,9	60,2	-78,5	34,0	49,4	-49,2	-22,1	116,1
Hizmetler	-17,6	-7,9	10,2	69,9	-26,1	-14,1	1,5	-48,6	-4,1
Toplam	-20,2	-2,5	85,8	-7,3	4,9	24,7	11,1	-17,9	48,6
Pay (%)									
Tarım	4,8	6,7	9,4	1,4	1,5	2,4	2,2	2,7	3,4
Madencilik	2,8	2,2	1,8	2,2	5,3	2,9	1,4	4,0	2,7
İmalat sanayi	58,1	61,4	69,4	53,1	55,7	61,0	55,0	66,9	75,8
Enerji	10,4	7,0	6,0	12,1	15,5	18,6	1,5	1,4	2,0
Hizmetler	23,9	22,6	13,4	31,2	22,0	15,1	40,0	25,1	16,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: STB.

Grafik 23. Yatırım Teşviklerinin Sektörel Dağılımı (Sabit Yatırım)

Kaynak: STB.

2020 yılında toplam 10.505 teşvik belgeli yatırım ile 305.342 kişiye istihdam sağlanması amaçlanmıştır. Bunların % 75,8'ini oluşturan 231.297 kişinin imalat sanayi, % 16,2'sini oluşturan 49.358 kişinin hizmetler, % 3,4'ünü oluşturan 10.298 kişinin tarım, % 2,7'sini oluşturan 8.240 kişinin madencilik ve % 2,0'ını oluşturan 6.149 kişinin enerji sektöründe istihdam edilmesi hedeflenmiştir.

2020 yılında komple yeni yatırımlar için verilen 6.233 teşvik belgesinin tutarı 144.979 milyon TL, tevsi yatırımlarına verilen 3.492 teşvik belgesinin tutarı 71.129 milyon TL ve bunların dışında kalan yatırımlar için verilen 780 teşvik belgesinin tutarı da 22.309 milyon TL olmuştur. Teşvik belgesine bağlanan sabit yatırımların % 60,8'ini komple yeni yatırımlar, % 29,8'ini tevsi yatırımları ve % 9,4'ünü de bunların dışında kalan yatırımlar oluşturmuştur (Tablo 55).

Tablo 55. Mahiyetlerine Göre Yatırım Teşvik Belgeleri

Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı			Sabit Yatırım (Milyon TL)			İstihdam (Kişi)		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Komple yeni yatırım	3.570	3.403	6.233	82.705	124.351	144.979	176.485	155.671	227.036
Tevsi	1.753	1.735	3.492	72.612	42.798	71.129	67.312	43.500	68.797
Diğer	476	516	780	26.932	23.979	22.309	6.577	6.280	9.509
Toplam	5.799	5.654	10.505	182.249	191.128	238.416	250.374	205.451	305.342
Değişim (%)									
Komple yeni yatırım	-31,7	-4,7	83,2	-44,5	50,4	16,6	1,2	-11,8	45,8
Tevsi	11,9	-1,0	101,3	129,0	-41,1	66,2	55,5	-35,4	58,2
Diğer	0,6	8,4	51,2	70,8	-11,0	-7,0	-13,7	-4,5	51,4
Toplam	-20,2	-2,5	85,8	-7,3	4,9	24,7	11,1	-17,9	48,6
Pay (%)									
Komple yeni yatırım	61,6	60,2	59,3	45,4	65,1	60,8	70,5	75,8	74,4
Tevsi	30,2	30,7	33,2	39,8	22,4	29,8	26,9	21,2	22,5
Diğer	8,2	9,1	7,4	14,8	12,5	9,4	2,6	3,1	3,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: STB.

2020 yılında yatırım teşvik belgesine bağlanan yatırımlarla istihdam edilmesi planlanan 305.342 kişinin % 74,4'ünün komple yeni yatırımlarda, % 22,5'inin tevsi yatırımlarında ve % 3,1'inin de diğer yatırımlarda istihdam edilmesi öngörülmüştür.

Yatırım teşvik belgelerin bölgelere göre dağılımında, 2020 yılında verilen toplam 238.416 milyon TL tutarındaki teşvik belgeli sabit yatırımlar içinde ilk sırayı % 36,5'lik pay ile 1. bölge alırken, onu % 22,5'lik pay ile 2. bölge, % 17,2'lik pay ile 3. bölge izlemiştir. Muhtelif bölge olarak adlandırılan birden fazla ili kapsayan yatırımlar % 1,5 ile teşviklerden yine en küçük payı almıştır (Tablo 56, Grafik 24).

Tablo 56. Bölgelere Göre Yatırım Teşvik Belgeleri

Bölgeler ⁽¹⁾	Belge Sayısı		Sabit Yatırım (Milyon TL)					İstihdam (Kişi)				
			2019		2020		Değişim (%)	2019		2020		Değişim (%)
	2019	2020	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)		Kişi Sayısı	Pay (%)	Kişi Sayısı	Pay (%)	
1. Bölge	2.365	4.449	67.814	35,5	87.095	36,5	28,4	62.777	30,6	90.280	29,6	43,8
2. Bölge	940	1.943	68.614	35,9	53.587	22,5	-21,9	30.449	14,8	44.192	14,5	45,1
3. Bölge	738	1.413	28.684	15,0	40.909	17,2	42,6	22.277	10,8	35.218	11,5	58,1
4. Bölge	552	845	9.926	5,2	21.788	9,1	119,5	24.740	12,0	28.149	9,2	13,8
5. Bölge	355	709	7.316	3,8	22.007	9,2	200,8	16.930	8,2	27.847	9,1	64,5
6. Bölge	696	1.134	6.037	3,2	9.403	3,9	55,8	47.478	23,1	77.723	25,5	63,7
Muhtelif Bölge ⁽²⁾	8	12	2.737	1,4	3.628	1,5	32,6	800	0,4	1.933	0,6	141,6
Toplam	5.654	10.505	191.128	100,0	238.416	100,0	24,7	205.451	100,0	305.342	100,0	48,6

Kaynak: STB.

(1): **1. Bölge:** Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Muğla,

2. Bölge: Adana, Aydın, Bolu, Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri hariç), Denizli, Edirne, Isparta, Kayseri, Kırklareli, Konya, Sakarya, Tekirdağ, Yalova,

3. Bölge: Balıkesir, Bilecik, Burdur, Gaziantep, Karabük, Karaman, Manisa, Mersin, Samsun, Trabzon, Uşak, Zonguldak,

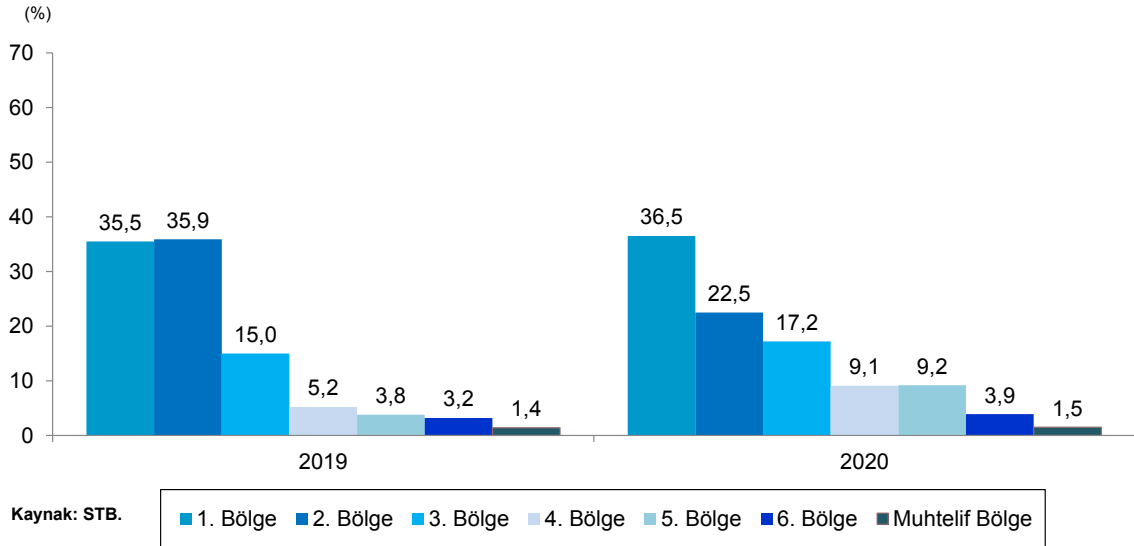
4. Bölge: Afyonkarahisar, Amasya, Artvin, Bartın, Çorum, Düzce, Elazığ, Erzincan, Hatay, Kastamonu, Kırkkale, Kırşehir, Kütahya, Malatya, Nevşehir, Rize, Sivas,

5. Bölge: Adıyaman, Aksaray, Bayburt, Çankırı, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Kahramanmaraş, Kilis, Niğde, Ordu, Osmaniye, Sinop, Tokat, Tunceli, Yozgat,

6. Bölge: Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van, Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri.

(2): Birden fazla ili kapsayan yatırımlar.

Grafik 24. Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı (Sabit Yatırım)

2020 yılında verilen yatırım teşvik belgelerinin tutarı geçen yıla göre sadece 2. bölgede düşüş gösterirken, diğer bölgelerin tamamında artmıştır. En yüksek oranlı artışlar % 200,8 ile 5. bölgede, % 119,5 ile de 4. bölgede ve % 55,8 ile 6. bölgede gerçekleşmiştir. Teşvik belgeli yatırımlar ile 1. bölgede 90.280, 2. bölgede 44.192, 3. bölgede 35.218, 4. bölgede 28.149, 5. bölgede 27.847, 6. bölgede 77.723 kişiye istihdam sağlanması öngörülmüştür.

2019 yılında % 67,9 azalan yabancı sermayeli yatırımlara verilen teşvik tutarı 2020 yılında % 19,4 artarken, yerli sermayeli yatırımlara verilen teşvikler % 25,2 artmıştır. 2020 yılında toplam 10.505 yatırım teşvik belgesinin, 361'i yabancı sermayeli ve 10.144'ü yerli sermayeli yatırımlara verilmiştir. Yatırım teşvik belgelerinin sabit yatırım tutarının % 8,0'i olan 19.186 milyon TL'si yabancı sermayeli ve % 92,0'si olan 219.230 milyon TL'si yerli sermayeli yatırımlara verilmiştir (Tablo 57).

Yabancı sermayeli yatırımlara verilen teşviklerin 13.454 milyon TL'si bölgesel, 5.732 milyon TL'si genel teşvik uygulamaları kapsamında olup, büyük ölçekli ve stratejik yatırım kapsamında teşvik belgesi verilmemiştir. Yerli sermayeli teşviklerin ise 140.359 milyon TL'si bölgesel, 77.928 milyon TL'si genel ve 943 milyon TL'si stratejik yatırım kapsamındadır. Yerli sermayeli teşvikler içinde bölgesel yatırımlara verilen teşviklerin payı artarken, genel ve stratejik yatırımlara verilen teşviklerin payı azalmıştır.

2020 yılında teşvik belgeli yatırımlarla sağlanması öngörülen istihdamın % 4,4'ü bölgesel, % 0,9'u genel yatırım sınıfında olmak üzere % 5,3'ünün yabancı sermaye yatırımlarıyla, % 78,1'i bölgesel, % 16,5'i genel ve % 0,1'i de stratejik yatırım sınıfında olmak üzere % 94,7'sinin de yerli sermaye yatırımlarıyla oluşturulması planlanmıştır.

Tablo 57. Destek Sınıflarına Göre Yatırım Teşvik Belgeleri

Destek Sınıfı	Belge Sayısı			Sabit Yatırım (Milyon TL)			İstihdam (Kişi)		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Yabancı Sermaye									
Bölgesel	228	230	240	22.725	9.878	13.454	10.334	9.369	13.400
Büyük Ölçekli	4	4	0	1.904	2.024	0	485	700	0
Genel	87	111	121	2.420	2.162	5.732	1.960	1.996	2.740
Stratejik Yatırım	7	1	0	22.983	2.011	0	9.005	500	0
Toplam	326	346	361	50.032	16.075	19.186	21.784	12.565	16.140
Yerli Sermaye									
Bölgesel	3.661	3.538	6.242	76.089	105.579	140.359	185.100	164.548	238.356
Büyük Ölçekli	12	3	0	6.499	377	0	10.233	140	0
Genel	1.794	1.764	3.894	44.211	65.791	77.928	31.436	27.070	50.415
Stratejik Yatırım	6	3	8	5.418	3.306	943	1.821	1.128	431
Toplam	5.473	5.308	10.144	132.217	175.053	219.230	228.590	192.886	289.202
Genel Toplam	5.799	5.654	10.505	182.249	191.128	238.416	250.374	205.451	305.342
Yabancı Sermaye Değişim (%)									
Bölgesel	2,2	0,9	4,3	66,3	-56,5	36,2	-38,0	-9,3	43,0
Büyük Ölçekli	0,0	0,0	-100,0	37,9	6,3	-100,0	-20,8	44,3	-100,0
Genel	-13,0	27,6	9,0	-59,7	-10,7	165,1	35,1	1,8	37,3
Stratejik Yatırım	250,0	-85,7	-100,0	-69,8	-91,3	-100,0	224,2	-94,4	-100,0
Toplam	-3,3	6,1	4,3	-48,5	-67,9	19,4	1,3	-42,3	28,5
Yerli Sermaye Değişim (%)									
Bölgesel	4,5	-3,4	76,4	38,8	38,8	32,9	6,1	-11,1	44,9
Büyük Ölçekli	200,0	-75,0	-100,0	230,2	-94,2	-100,0	856,4	-98,6	-100,0
Genel	-47,6	-1,7	120,7	51,5	48,8	18,4	21,0	-13,9	86,2
Stratejik Yatırım	-33,3	-50,0	166,7	-59,8	-39,0	-71,5	-18,5	-38,1	-61,8
Toplam	-21,1	-3,0	91,1	33,0	32,4	25,2	12,2	-15,6	49,9
Genel Toplam	-20,3	-2,5	85,8	-7,3	4,9	24,7	11,1	-17,9	48,6
Yabancı Sermaye Pay (%)									
Bölgesel	3,9	4,1	2,3	12,5	5,2	5,6	4,1	4,6	4,4
Büyük Ölçekli	0,1	0,1	0,0	1,0	1,1	0,0	0,2	0,3	0,0
Genel	1,5	2,0	1,2	1,3	1,1	2,4	0,8	1,0	0,9
Stratejik Yatırım	0,1	0,0	0,0	12,6	1,1	0,0	3,6	0,2	0,0
Toplam	5,6	6,1	3,4	27,5	8,4	8,0	8,7	6,1	5,3
Yerli Sermaye Pay (%)									
Bölgesel	63,1	62,6	59,4	41,8	55,2	58,9	73,9	80,1	78,1
Büyük Ölçekli	0,2	0,1	0,0	3,6	0,2	0,0	4,1	0,1	0,0
Genel	30,9	31,2	37,1	24,3	34,4	32,7	12,6	13,2	16,5
Stratejik Yatırım	0,1	0,1	0,1	3,0	1,7	0,4	0,7	0,5	0,1
Toplam	94,4	93,9	96,6	72,5	91,6	92,0	91,3	93,9	94,7
Genel Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: STB.

1.4 Parasal ve Mali Gelişmeler

1.4.1 Enflasyon

1.4.1.1 Tüketici Fiyat Endeksi

Temel amacı fiyat istikrarını sağlamak olan TCMB, “2020 Yılı Para ve Kur Politikası” metninde 2020 yılı için enflasyon hedefini Hükümet ile varılan mutabakatla uyumlu olarak % 5 seviyesinde korumuştur. Enflasyonun hedeften belirgin olarak saptığı durumlarda enflasyon raporlarında güncellenen tahminlerin, enflasyon orta vadede hedefe yakınsarken izleyeceği dezenflasyon süreci için referans teşkil edeceği belirtilmiştir. Belirlenen bu patika ile enflasyonun öncelikle tek hanelere indirilmesi, daha sonra kademeli şekilde azalarak % 5 düzeyinde istikrar kazanması hedeflenmiştir.

TÜFE'nin yıllık yüzde değişimi ile hesaplanan yıl sonu enflasyon oranı olan enflasyon hedefinin 2 puan üstü ve altı önceki yıllarda olduğu gibi belirsizlik aralığı olarak kabul edilmiştir. Yıl içinde enflasyon gelişmelerine ilişkin kapsamlı değerlendirmelerin Enflasyon Raporu aracılığıyla kamu oyuyla paylaşılacağı belirtilmiştir. Yıl sonunda gerçekleşen enflasyonun belirsizlik aralığının dışında kalması durumunda hesap verilebilirlik ilkesi gereği TCMB'nin, sapmanın nedenlerini ve alınması gereken önlemleri Hükümete yazılı olarak bildireceği ve kamuoyuna açıklayacağı ifade edilmiştir.

Uygulanmakta olan enflasyon hedeflemesi rejimi altında enflasyon 2005, 2009 ve 2010 yıllarında hedefin altında kalırken, 2012 yılında belirsizlik aralığı sınırında, diğer yıllarda ise belirsizlik aralığının üzerinde kalmıştır. 2018 yılı sonunda % 20,30 olan enflasyon son 15 yılın en yüksek seviyesine ulaşmış, özellikle döviz kuru gelişmelerinin yarattığı maliyet yönlü baskılar bu yükselişte belirleyici olmuştur. 2019 yılında, Türk lirasının istikrar kazanması ve döviz kuru oynaklığının azalması enflasyondaki düşüşü desteklemiş, tüketici enflasyonu % 11,84 düzeyine gerilemiştir. 2020 yılında döviz kuru, birikimli maliyet etkileri, uluslararası emtia fiyatlarındaki yukarı yönlü eğilim, enflasyon beklentilerindeki yükseliş ve gıda fiyatlarındaki gelişmeler neticesinde enflasyon yüksek bir seyir izlemiştir. Yıl sonunda talep ve maliyet yönlü unsurların etkisiyle bir önceki yıla göre 2,76 puan yükselerek % 14,60 düzeyine çıkmıştır. Böylece % 5 olan enflasyon hedefinin 9,60 puan, belirsizlik aralığının 7,60 puan üzerinde gerçekleşmiştir (Grafik 25).

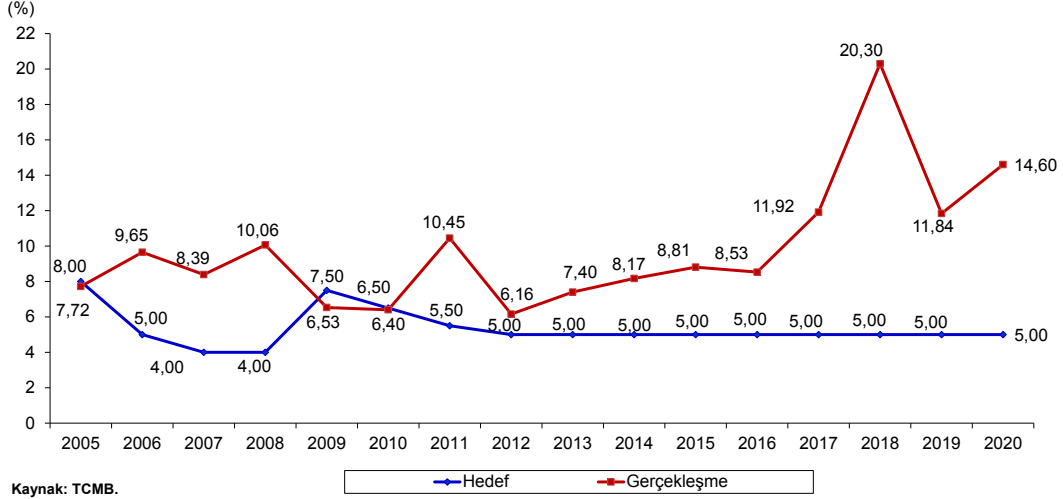
2020 yılında enflasyonun belirsizlik aralığının üzerinde gerçekleşmesiyle TCMB'nin Hükümete hesap verme sorumluluğu doğmuştur. TCMB 1 Şubat 2021 tarihinde Hükümete yazdığı açık mektupta; enflasyonun hedeften sapmasının nedenlerini ve hedefe ulaşmak için alınan ve alınması gereken önlemleri açıklamıştır.

2020 yılında krediler ve parasal büyüklüklerde sağlanan hızlı ve yüksek hacimli genişleme, güçlü kredi ivmesine bağlı talep yönlü etkiler, yılın ikinci yarısında uluslararası petrol, en-

düstriyel metal ve tarımsal emtia fiyatlarındaki güçlü artış eğilimi, Türk lirasında gözlenen değer kaybı dolayısıyla hem talep hem de maliyet yönlü unsurların tüketici enflasyonunda etkili olduğu belirtilmiştir. Döviz kuru gelişmeleri ve emtia faaliyetlerindeki yukarı yönlü seyrin yanı sıra güçlü talep ve bazı sektörlerde belirginleşen arz kısıtlarının üretici enflasyonunu yükselttiği ifade edilmiştir.

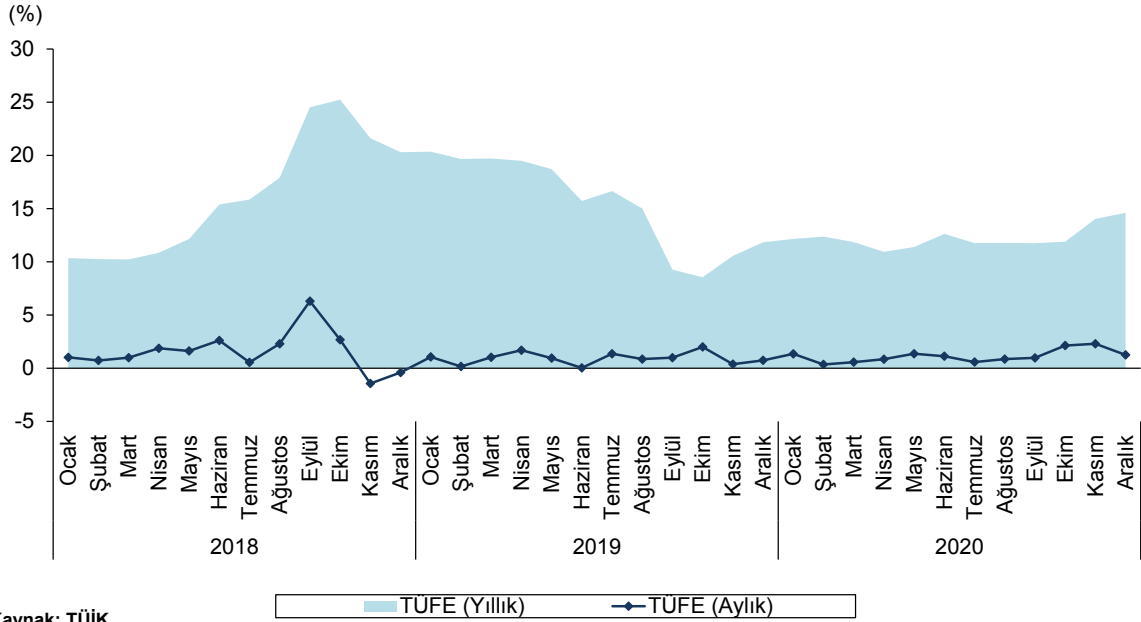
Grafik 25. Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşme

Tüketici enflasyonu, enerji grubunda görülen belirgin fiyat artışlarının etkisiyle 2020 yılına 0,31 puanlık artışla % 12,15 seviyesinde başlamış, Şubat ayında işlenmiş ve işlenmemiş gıda gruplarında gerçekleşen artışın etkisiyle % 12,37'ye yükselmiştir. Mart ayında koronavirüs salgınının talebi baskılaması ve petrol fiyatlarında küresel ölçekte yaşanan düşüşün ulaştırma grubunda fiyatları düşürmesinin yanı sıra taze meyve ve sebze fiyatlarındaki düşüşün etkisiyle tüketici enflasyonu % 11,86 düzeyine gerilemiştir. Enflasyon salgına karşı alınan tedbirlerin artması, iktisadi faaliyetlerdeki yavaşlama ve enerji fiyatlarındaki gerilemeye bağlı olarak Nisan ayında % 10,94 ile yılın en düşük değerini almıştır. Mayıs ayında enflasyon artışına en fazla katkı işlenmemiş gıda grubu ile alkollü içecekler ve tütün grubundan gelmiş ve enflasyon % 11,39 düzeyine yükselmiştir. Giyim ve ayakkabı grubundaki artışlar ve akaryakıt fiyatlarındaki yükselişler de bu artışta rol oynamıştır. Haziran ayında birikimli döviz kuru etkileri, uluslararası ham petrol fiyatlarındaki gelişme ve artan işlenmemiş gıda fiyatları nedeniyle enflasyon % 12,62 ile 2019 yılı Ağustos ayından sonraki en yüksek seviyesine çıkmıştır. Yıllık tüketici enflasyonunda Mayıs ve Haziran aylarında yaşanan yükseliş Temmuz ayında sona ermiştir. Bir önceki yılın aynı ayındaki vergi ayarlamalarının oluşturduğu baz etkisi ile gerileyen temel mal grubu enflasyonu sonucu yıllık enflasyon % 11,76'ya gerilemiştir. Alkollü içecekler ve tütün grubu enflasyonundaki gerileme ve hizmet grubu enflasyonundaki yatay seyre bağlı olarak Ağustos ayında yıllık TÜFE artışı bir önceki

aya göre % 11,77 düzeyinde gerçekleşmiştir. Eylül ayında da % 11,75'lik düzeyi ile yatay seyrini sürdüren enflasyon, Ekim ayında gıda temel mal grubu fiyatlarındaki artışa bağlı olarak % 11,89 ile Şubat ayından sonraki en yüksek seviyesine çıkmıştır. Böylece yılın ilk on aylık döneminde % 12 civarında yataya yakın bir seyir izleyen enflasyon Kasım ayında % 14,03'e ve Aralık ayında % 14,60'a yükselmiştir. Bu yükselişte temel mal ve gıda gruplarındaki artış esas belirleyici olurken, tüketici fiyatları enflasyonu 2019 yılı Ağustos ayından sonraki en yüksek değerine ulaşmıştır. Tüketici enflasyonunda aylık bazda en düşük düzey % 0,35 artış ile Şubat ayında, en yüksek düzey ise % 2,30 artış ile Kasım ayında gerçekleşmiştir (Grafik 26).

Grafik 26. Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık)

Kaynak: TÜİK.

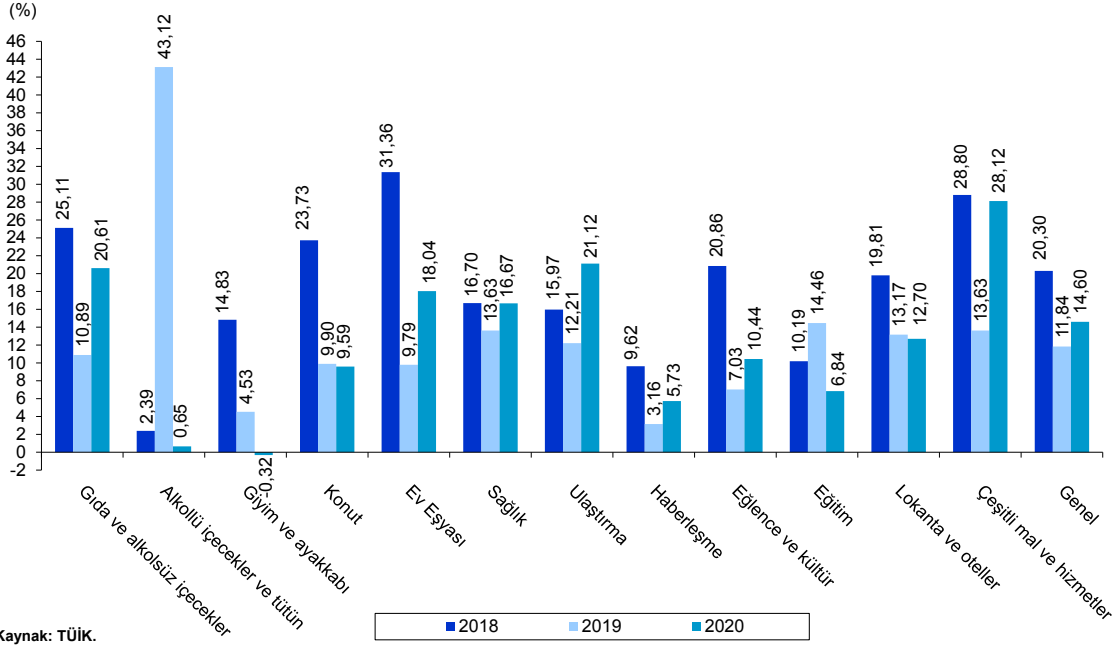
2020 yılı sonu itibarıyla gıda ve alkolsüz içecekler, ev eşyası, sağlık, ulaştırma ile çeşitli mal ve hizmetler ana harcama grupları endekslerinin değişim oranları Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) genel endeks değişim oranının üzerinde kalmıştır. Bunların dışında kalan; alkollü içecekler ve tütün, konut, giyim ve ayakkabı, haberleşme, eğlence ve kültür, eğitim ile lokanta ve oteller ana harcama grupları fiyat endeksi değişim oranları ise TÜFE genel endeks değişim oranının altında kalmıştır (Tablo 58, Grafik 27).

Tablo 58. Ana Harcama Gruplarına Göre Tüketici Fiyat Endeksi

Ana Harcama Grupları	(2003=100)					
	2018		2019		2020	
	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)
	Oniki Aylık Ortalama					
Gıda ve alkolsüz içecekler	411,87	17,96	492,33	19,54	560,52	13,85
Alkollü içecekler ve tütün	598,55	1,46	744,31	24,35	866,10	16,36
Giyim ve ayakkabı	228,93	13,64	241,76	5,61	255,65	5,74
Konut	398,69	15,80	452,19	13,42	508,24	12,40
Ev Eşyası	300,13	23,64	357,15	19,00	393,35	10,14
Sağlık	215,27	12,38	252,12	17,12	288,39	14,38
Ulaştırma	367,99	21,77	404,04	9,80	453,22	12,17
Haberleşme	140,40	4,57	149,33	6,36	155,77	4,31
Eğlence ve kültür	249,29	12,94	285,38	14,48	305,28	6,97
Eğitim	341,38	10,48	387,58	13,53	428,32	10,51
Lokanta ve oteller	530,58	15,11	623,72	17,55	699,11	12,09
Çeşitli mal ve hizmetler	453,11	19,87	552,85	22,01	677,52	22,55
Genel	363,13	16,33	418,24	15,18	469,59	12,28
	Yıl Sonu					
Gıda ve alkolsüz içecekler	454,64	25,11	504,14	10,89	608,06	20,61
Alkollü içecekler ve tütün	605,52	2,39	866,65	43,12	872,31	0,65
Giyim ve ayakkabı	253,89	14,83	265,38	4,53	264,54	-0,32
Konut	443,54	23,73	487,44	9,90	534,18	9,59
Ev Eşyası	339,77	31,36	373,05	9,79	440,35	18,04
Sağlık	228,10	16,70	259,18	13,63	302,38	16,67
Ulaştırma	378,82	15,97	425,08	12,21	514,86	21,12
Haberleşme	147,74	9,62	152,41	3,16	161,14	5,73
Eğlence ve kültür	269,64	20,86	288,59	7,03	318,72	10,44
Eğitim	357,45	10,19	409,15	14,46	437,14	6,84
Lokanta ve oteller	578,07	19,81	654,18	13,17	737,25	12,70
Çeşitli mal ve hizmetler	507,12	28,80	576,22	13,63	738,27	28,12
Genel	393,88	20,30	440,50	11,84	504,81	14,60

Kaynak: TÜİK.

Grafik 27. Ana Harcama Grupları İtibarıyla Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre)

Kaynak: TÜİK.

Ana harcama grupları itibarıyla en yüksek fiyat artışı % 28,12 ile çeşitli mal ve hizmetler grubunda görülürken, onu % 21,12 ile ulaştırma, % 20,61 ile gıda ve alkolsüz içecekler grubundaki artışlar izlemiştir. En düşük fiyat artışı ise % 0,65 ile alkollü içecekler ve tütün harcama grubunda gerçekleşmiş onu, % 5,73 ile haberleşme, % 6,84 ile eğitim grubundaki artışlar takip etmiştir. Giyim ve ayakkabı fiyatları ise % 0,32'lik düşüş ile geçen seneki seviyesinin altına gerileyen tek harcama grubu olmuştur.

Enflasyonun geleceğini tahmin etmede ve para politikasının belirlenmesinde etkili olduğundan TCMB tarafından takip edilen işlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler ve tütün ile altın hariç tutularak hesaplanan B ve enerji, gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç tutularak hesaplanan C çekirdek enflasyon göstergeleri 2020 yılında bir önceki yıla göre yükselerek yıllık bazda sırasıyla % 14,52 ve % 14,31 olmuştur (Tablo 59, Grafik 28).

Tablo 59. Özel Kapsamlı Tüketici Fiyat Endeksi

		(2003=100)					
		2018		2019		2020	
		Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)
Grup/Kapsam		Oniki Aylık Ortalama					
1. Özel kapsamlı TÜFE göstergeleri							
A	Mevsimlik ürünler hariç TÜFE	373,74	16,31	431,49	15,45	486,77	12,81
B ⁽¹⁾	İşlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler ve tütün ile altın hariç TÜFE	324,26	16,61	370,82	14,36	414,67	11,83
C ⁽²⁾	Enerji, gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç TÜFE	313,23	16,46	355,35	13,45	395,12	11,19
D	İşlenmemiş gıda, alkollü içecekler ve tütün ürünleri hariç TÜFE	339,29	16,98	386,83	14,01	433,38	12,03
E	Alkollü içecekler ve tütün hariç TÜFE	352,69	17,19	404,72	14,75	453,76	12,12
F	Yönetilen-yönlendirilen fiyatlar hariç TÜFE	358,63	17,82	412,67	15,07	460,83	11,67
2. Mallar		361,05	18,33	417,45	15,62	469,66	12,51
	Enerji	369,56	17,59	409,26	10,74	442,41	8,10
	Gıda ve alkolsüz içecekler	411,87	17,96	492,33	19,54	560,52	13,85
	İşlenmemiş gıda	452,05	18,54	543,73	20,28	612,60	12,67
	İşlenmiş gıda	375,36	17,34	446,07	18,84	512,34	14,86
	Enerji ve gıda dışı mallar	315,90	18,83	362,79	14,84	410,23	13,08
	Temel mallar ⁽³⁾	259,17	21,73	292,60	12,90	323,62	10,60
	Giyim ve ayakkabı ⁽⁴⁾	227,58	13,63	239,85	5,39	253,25	5,59
	Dayanımlı mallar (Altın hariç)	244,09	25,62	269,55	10,43	312,11	15,79
	Diğer temel mallar	295,43	22,49	361,46	22,35	388,88	7,59
	Alkollü içecekler, tütün ve altın	658,30	6,95	822,78	24,99	1.019,86	23,95
3. Hizmet		370,68	11,58	422,58	14,00	471,96	11,68
	Kira	457,81	9,67	504,07	10,11	551,20	9,35
	Lokanta ve oteller	530,58	15,11	623,72	17,55	699,11	12,09
	Ulaştırma hizmetleri ⁽⁵⁾	381,35	10,72	428,00	12,23	486,84	13,75
	Haberleşme hizmetleri ⁽⁵⁾	160,31	5,08	174,37	8,77	183,94	5,49
	Diğer hizmetler	366,83	12,36	423,93	15,57	481,63	13,61
		Yıl Sonu					
1. Özel kapsamlı TÜFE göstergeleri							
A	Mevsimlik ürünler hariç TÜFE	404,12	20,27	455,98	12,83	524,06	14,93
B ⁽¹⁾	İşlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler ve tütün ile altın hariç TÜFE	352,44	20,15	390,36	10,76	447,05	14,52
C ⁽²⁾	Enerji, gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içkiler ile tütün ürünleri ve altın hariç TÜFE	339,34	19,53	372,63	9,81	425,97	14,31
D	İşlenmemiş gıda, alkollü içecekler ve tütün ürünleri hariç TÜFE	368,51	20,48	409,18	11,04	466,88	14,10
E	Alkollü içecekler ve tütün hariç TÜFE	383,82	21,27	423,94	10,45	489,64	15,50
F	Yönetilen-yönlendirilen fiyatlar hariç TÜFE	390,41	21,49	429,26	9,95	500,17	16,52
2. Mallar		394,95	22,68	440,97	11,65	510,93	15,87
	Enerji	399,66	20,82	443,55	10,98	468,55	5,64
	Gıda ve alkolsüz içecekler	454,64	25,11	504,14	10,89	608,06	20,61
	İşlenmemiş gıda	498,86	27,09	529,31	6,10	668,72	26,34
	İşlenmiş gıda	414,45	23,22	478,23	15,39	552,46	15,52
	Enerji ve gıda dışı mallar	344,93	21,78	387,67	12,39	451,04	16,35
	Temel mallar ⁽³⁾	286,32	24,67	307,75	7,48	360,80	17,24
	Giyim ve ayakkabı ⁽⁴⁾	252,51	14,75	263,43	4,32	261,94	-0,57
	Dayanımlı mallar (Altın hariç)	256,51	21,57	282,86	10,27	368,85	30,40
	Diğer temel mallar	349,49	37,63	369,86	5,83	418,37	13,12
	Alkollü içecekler, tütün ve altın	677,59	8,65	942,55	39,10	1.066,42	13,14
3. Hizmet		393,39	14,46	441,77	12,30	493,30	11,66
	Kira	477,48	9,61	525,49	10,05	573,13	9,07
	Lokanta ve oteller	578,07	19,81	654,18	13,17	737,25	12,70
	Ulaştırma hizmetleri ⁽⁵⁾	399,98	11,70	460,09	15,03	499,91	8,65
	Haberleşme hizmetleri ⁽⁵⁾	169,08	9,96	180,78	6,92	189,58	4,87
	Diğer hizmetler	387,37	15,56	439,27	13,40	505,79	15,14

Kaynak: TÜİK.

(1): Eski özel kapsamlı H göstergesinin devamıdır.

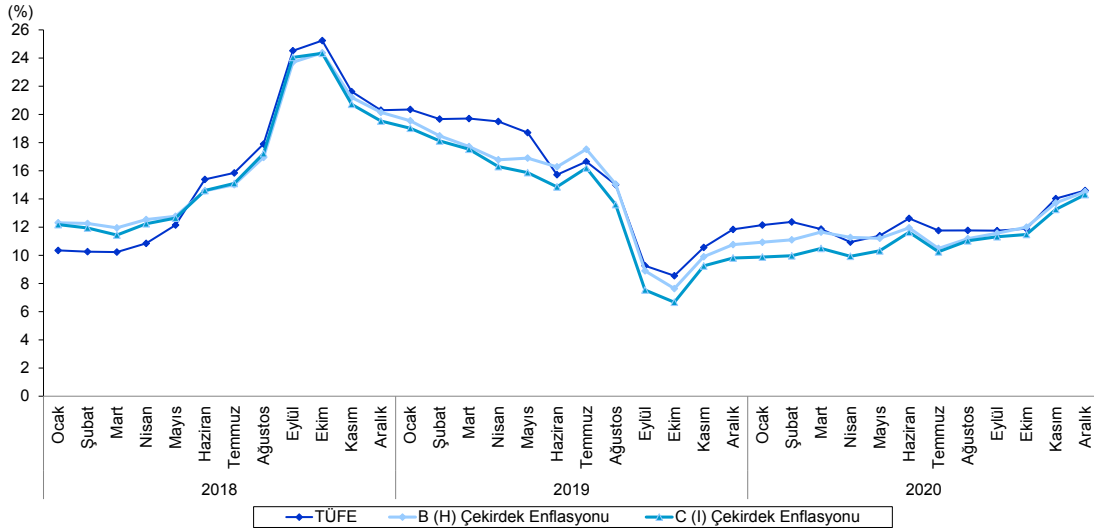
(2): Eski özel kapsamlı I göstergesinin devamıdır.

(3): Temel mallar özel kapsamlı C göstergesinden hizmet kapsamı çıkartıldığında geriye kalan mallardan oluşmaktadır.

(4): Giyim ve ayakkabı grubunda sadece mallar kapsanmaktadır.

(5): Sadece hizmetler kapsanmaktadır.

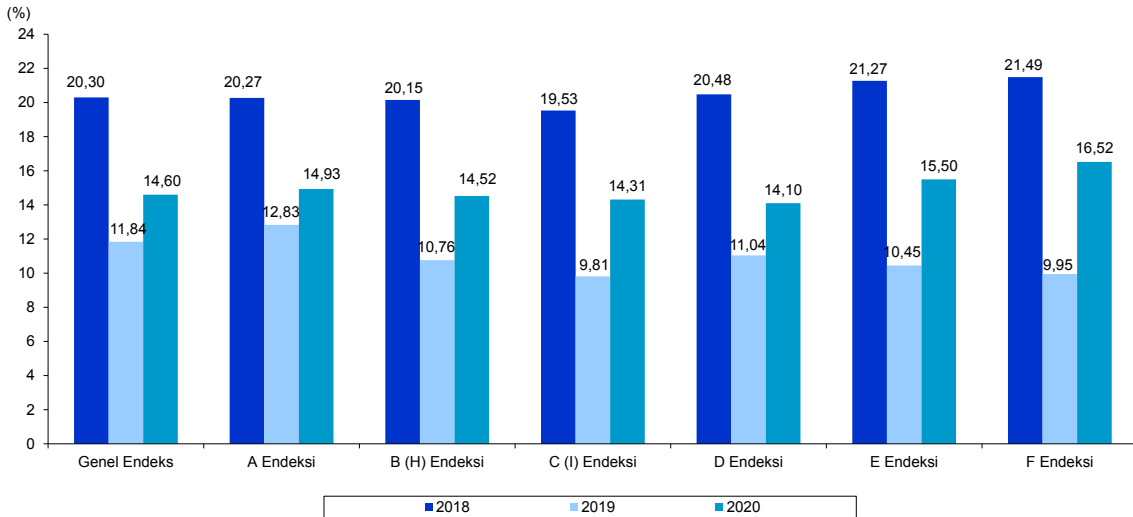
Grafik 28. TÜFE, B (H) ve C (I) Çekirdek Enflasyonu (Yıllık)

Kaynak: TÜİK.

Mevsimlik ürünler hariç A fiyat göstergesi % 14,93 artış gösterirken işlenmemiş gıda, alkollü içecekler ve tütün ürünleri hariç tutulan D fiyat göstergesi % 14,10, alkollü içecekler ve tütün hariç tutulan E fiyat göstergesi % 15,50 ve yönetilen-yönlendirilen fiyatlar hariç tutulan F fiyat göstergesi % 16,52 artış göstermiştir (Grafik 29).

Grafik 29. Özel Kapsamlı Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre)

Kaynak: TÜİK.

Çekirdek göstergelerin enflasyon eğilimi, temel mallarda yüksek seviyesini korurken, hizmetlerde düşüş göstermiş, salgın kaynaklı etkilere bağlı olarak alt kalemlerde ayrışma gerçekleşmiştir. Salgına bağlı olarak talebin az olduğu mal ve hizmet grupları enflasyonu sınırlarken, kredi ve döviz kuru gelişmelerine görece daha duyarlı olan gruplarda enflasyon daha yüksek seyretmiştir.

Mal grubu enflasyonu yıl sonu itibarıyla % 15,87 olurken, fiyatlar alt grubu olan enerjide % 5,64, gıda ve alkolsüz içeceklerde % 20,61, enerji ve gıda dışı mallarda % 16,35 artmıştır. Gıda grubundaki fiyat artışlarında işlenmemiş gıda fiyatları etkili olurken, enerji ve gıda dışı mal gruplarındaki fiyat artışlarında dayanıklı mallar (altın hariç) etkili olmuştur.

Hizmet grubu yıllık enflasyonu, salgın dolayısıyla talebin azalması neticesinde bir önceki yıla göre 0,64 puanlık düşüşle % 11,66 düzeyinde gerçekleşmiştir. Birim maliyetlerdeki artış fiyatlardaki düşüşü sınırlarken grup enflasyonunda özellikle lokanta ve oteller ile diğer hizmetlerdeki fiyat artışları etkili olmuştur. Temmuz sonunda yapılan düzenlemeyle yıl sonuna kadar bazı hizmet kalemlerinde düşürülen KDV oranları sektördeki maliyet baskılarını hafifletmekle birlikte fiyatlar üzerindeki etkisi sınırlı kalmıştır.

Bölgesel Düzeyde TÜFE

2020 yılı TÜFE rakamlarının İBBS Düzey-2'ye göre yıllık artış oranları incelendiğinde, en yüksek artışın % 17,51 ile Şanlıurfa ve Diyarbakır illerini kapsayan TRC2 bölgesinde olduğu, ardından ikinci sırada % 16,87 ile Samsun, Tokat, Çorum ve Amasya illerini kapsayan TR83 bölgesinin, üçüncü sırada % 15,78 ile Erzurum, Erzincan, Bayburt illerini kapsayan TRA1 bölgesinin geldiği görülmektedir. İBBS Düzey-2'ye göre en düşük fiyat artışı ise % 13,10 ile Tekirdağ, Edirne, Kırklareli illerini kapsayan TR21 bölgesinde gerçekleşirken, onu ikinci sırada % 13,43 ile Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli illerini kapsayan TRB1 bölgesi, üçüncü sırada % 13,48 ile Ankara TR51 bölgesi izlemiştir (Tablo 60).

1.4.1.2 Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi

Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE) Türk lirasının görece istikrar kazanması, ithalat fiyatları, maliyet yönlü baskılar, yurtiçi talebin ılımlı seyri ve baz etkisi ile 2019 yılında % 7,36'ya gerilerken, 2020 yılında bir önceki yıla göre 17,79 puan artarak % 25,15 seviyesine yükselmiştir. Yİ-ÜFE'deki bu belirgin artışta döviz kurlarında yaşanan değişime bağlı olarak Türk lirasındaki değer kaybı, uluslararası emtia fiyatlarındaki artış, düşük baz etkisi, güçlü talep koşulları ve bazı sektörlerde yoğun şekilde hissedilen arz kısıtları etkili olmuştur.

2020 yılında sanayinin alt sektörlerinden imalat sanayi sektörü fiyatları % 27,32, madencilik ve taşocakçılığı sektörü fiyatları % 19,02, su temini sektörü fiyatları % 14,83, elektrik, gaz üretimi ve dağıtım sektörü fiyatları % 0,25 artış göstermiştir (Tablo 61, Grafik 30).

Tablo 60. Bölgelere Göre Tüketici Fiyat Endeksi

Bölge Kodu	İBBS Düzey-2	(2003=100)					
		2018		2019		2020	
		Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)
				Oniki Aylık Ortalama			
TR10	İstanbul	367,16	15,52	420,79	14,61	473,13	12,44
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	363,66	16,18	420,14	15,53	469,10	11,65
TR22	Balıkesir, Çanakkale	380,70	15,35	441,30	15,92	498,94	13,06
TR31	İzmir	375,80	16,84	435,65	15,93	491,13	12,74
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	374,89	17,86	437,88	16,80	490,22	11,95
TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	363,22	17,13	422,11	16,21	473,87	12,26
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	361,97	15,97	417,96	15,47	472,10	12,95
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	371,44	16,53	426,33	14,78	480,51	12,71
TR51	Ankara	372,40	14,93	418,63	12,41	467,96	11,79
TR52	Konya, Karaman	369,82	17,10	427,86	15,69	478,85	11,92
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	355,29	17,47	411,36	15,78	462,58	12,45
TR62	Adana, Mersin	378,67	17,30	441,78	16,67	495,78	12,22
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	367,84	18,26	424,35	15,36	474,02	11,70
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	369,23	15,76	428,76	16,12	482,12	12,44
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	378,35	16,51	437,87	15,73	492,60	12,50
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	365,74	17,19	421,08	15,13	471,68	12,02
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	358,43	16,55	415,86	16,02	459,97	10,61
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	368,17	17,29	426,89	15,95	481,67	12,83
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	368,52	17,80	428,56	16,29	480,65	12,16
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	368,28	16,94	428,22	16,28	484,99	13,25
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	378,63	16,76	443,69	17,18	490,81	10,62
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	365,01	17,50	420,02	15,07	466,72	11,12
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	370,82	17,05	436,10	17,61	488,53	12,02
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	379,01	17,05	438,65	15,73	494,11	12,65
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	375,80	16,97	442,18	17,66	499,89	13,05
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	339,70	17,31	395,46	16,42	444,10	12,30
TR	Türkiye	363,13	16,33	418,24	15,18	469,59	12,28
Yıl Sonu							
TR10	İstanbul	396,37	18,96	444,55	12,16	507,60	14,18
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	393,88	19,66	442,95	12,46	500,98	13,10
TR22	Balıkesir, Çanakkale	413,02	19,91	466,46	12,94	532,15	14,08
TR31	İzmir	408,73	20,44	459,63	12,45	526,25	14,49
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	408,73	22,41	460,79	12,74	527,76	14,53
TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	396,61	21,95	443,07	11,71	507,60	14,56
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	393,29	20,14	440,84	12,09	507,11	15,03
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	402,54	19,94	448,26	11,36	517,03	15,34
TR51	Ankara	399,34	18,23	440,55	10,32	499,95	13,48
TR52	Konya, Karaman	401,55	20,90	449,10	11,84	514,28	14,51
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	385,07	21,41	432,53	12,33	499,63	15,51
TR62	Adana, Mersin	412,97	21,94	464,66	12,52	534,68	15,07
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	400,75	22,09	446,51	11,42	512,53	14,79
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	401,88	20,82	453,11	12,75	521,00	14,98
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	410,70	20,60	461,69	12,42	529,49	14,69
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	396,70	21,04	441,08	11,19	509,06	15,41
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	392,04	21,80	436,03	11,22	497,58	14,12
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	402,56	22,34	447,99	11,29	523,55	16,87
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	401,08	22,20	448,84	11,91	519,00	15,63
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	399,49	20,40	454,04	13,65	525,69	15,78
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	417,70	23,53	463,57	10,98	526,42	13,56
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	396,35	21,05	442,15	11,56	501,55	13,43
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	410,77	22,90	458,98	11,74	524,18	14,21
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	415,83	22,62	459,62	10,53	531,28	15,59
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	417,89	23,20	463,62	10,94	544,80	17,51
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	376,14	23,32	419,17	11,44	477,37	13,88
TR	Türkiye	393,88	20,30	440,50	11,84	504,81	14,60

Kaynak: TÜİK.

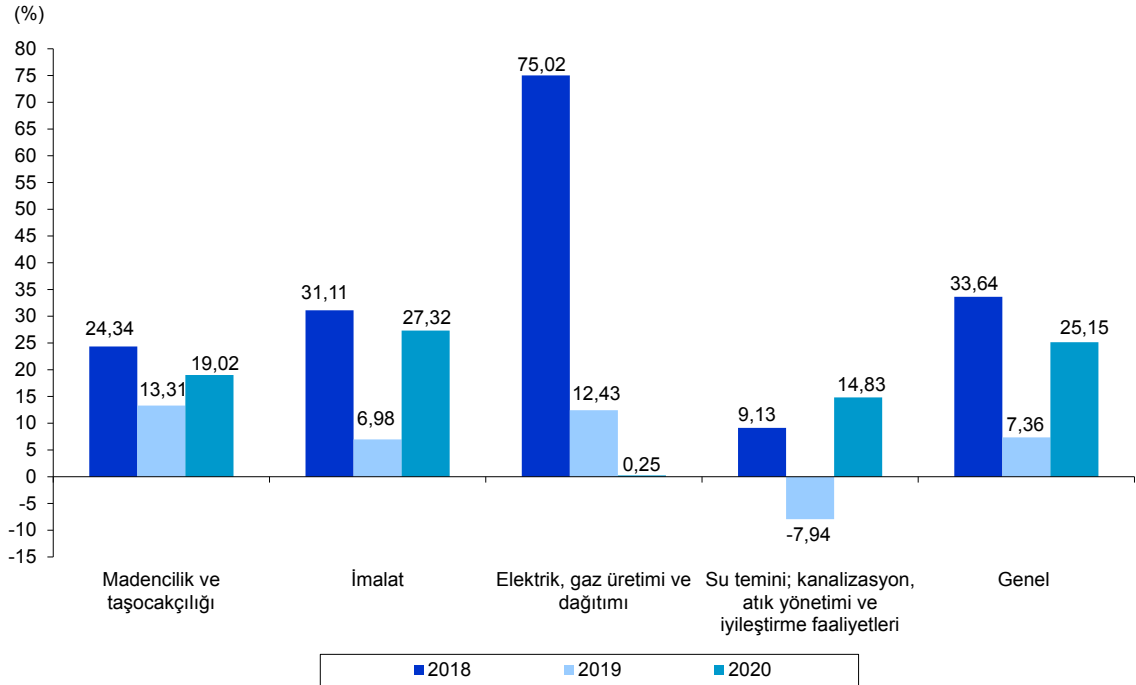

Tablo 61. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi

Sektörler	(2003=100)					
	2018		2019		2020	
	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)
	Oniki Aylık Ortalama					
Madencilik ve taşocakçılığı	485,92	23,58	570,75	17,46	640,30	12,19
İmalat	383,30	26,65	445,77	16,30	501,60	12,52
Elektrik, gaz üretimi ve dağıtım	285,59	34,65	385,63	35,03	414,72	7,54
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	315,56	6,97	303,88	-3,70	331,79	9,19
Genel	379,25	27,01	445,86	17,56	500,17	12,18
	Yıl Sonu					
Madencilik ve taşocakçılığı	518,87	24,34	587,91	13,31	699,71	19,02
İmalat	422,74	31,11	452,25	6,98	575,81	27,32
Elektrik, gaz üretimi ve dağıtım	366,50	75,02	412,06	12,43	413,07	0,25
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	331,04	9,13	304,76	-7,94	349,97	14,83
Genel	422,94	33,64	454,08	7,36	568,27	25,15

Kaynak: TÜİK.

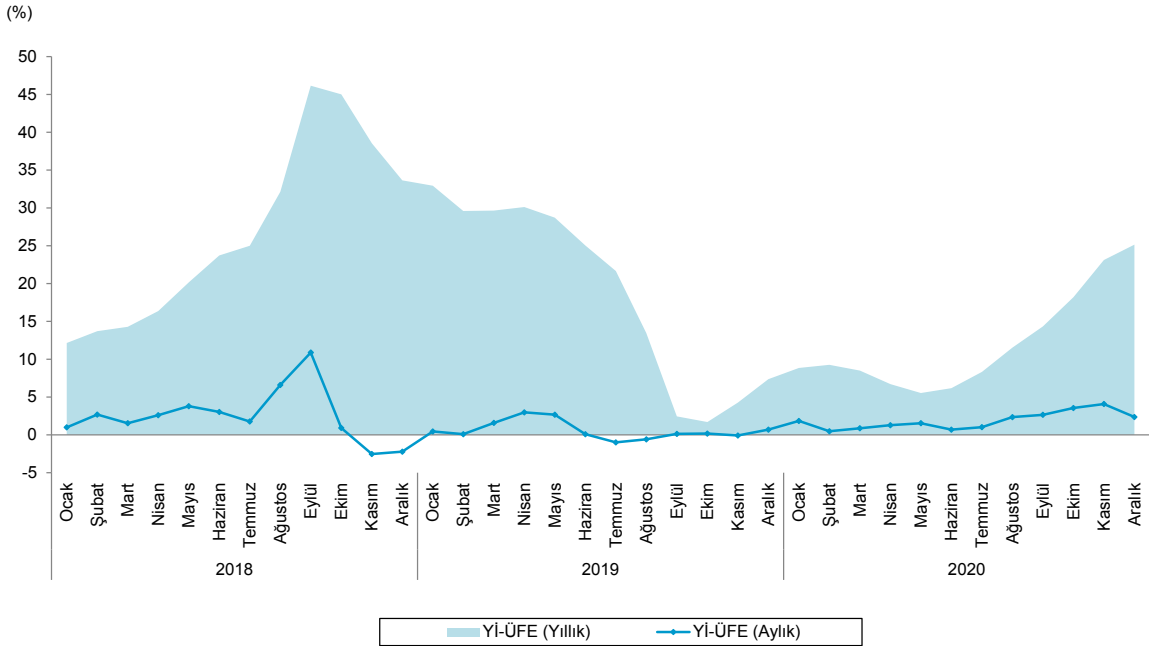
Grafik 30. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre)

Kaynak: TÜİK.

2020 yılı Ocak ayına % 8,84 artış ile başlayan, Şubat ayında % 9,26, Mart ayında % 8,50 olan Yİ-ÜFE yıllık değişiminde petrol fiyatları öncülüğünde uluslararası emtia fiyatlarındaki belirgin düşüşe karşın, döviz kuru geçişkenliği etkili olmuştur. Salgın etkileri ve bir önceki yıldan kaynaklanan yüksek bazın etkisiyle Yİ-ÜFE artış oranı Nisan ayında % 6,71'e, Mayıs ayında % 5,53'e gerilemiştir. Enerji fiyatları ile ara malı, sermaye ve tüketim malları fiyatlarındaki artışın etkisiyle Haziran ayında % 6,17, Temmuz ayında da % 8,33 seviyesine yükselen Yİ-ÜFE değişim oranı, Ağustos ayında % 11,53 artış ile 2020 yılında ilk kez çift haneye yükselmiştir. Salgın önlemlerinin kademeli olarak azaltılmasıyla emtia fiyatlarında yaşanan artış ve döviz kurundaki değişimlere bağlı olarak Eylül ayında Yİ-ÜFE artış oranı % 14,33 seviyesinde gerçekleşmiştir. Yİ-ÜFE Ekim ayında % 18,20, Kasım ayında % 23,11 ve Aralık ayında % 25,15 artmıştır. Gıda ve ana metaller grubundaki artışlar Yİ-ÜFE'yi yukarı çekmiştir. Aylık bazda en yüksek düzeye % 4,08 artış ile Kasım ayında ulaşırken, en düşük artış % 0,48 ile Şubat ayında olmuştur (Grafik 31).

Grafik 31. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık)

Kaynak: TÜİK.

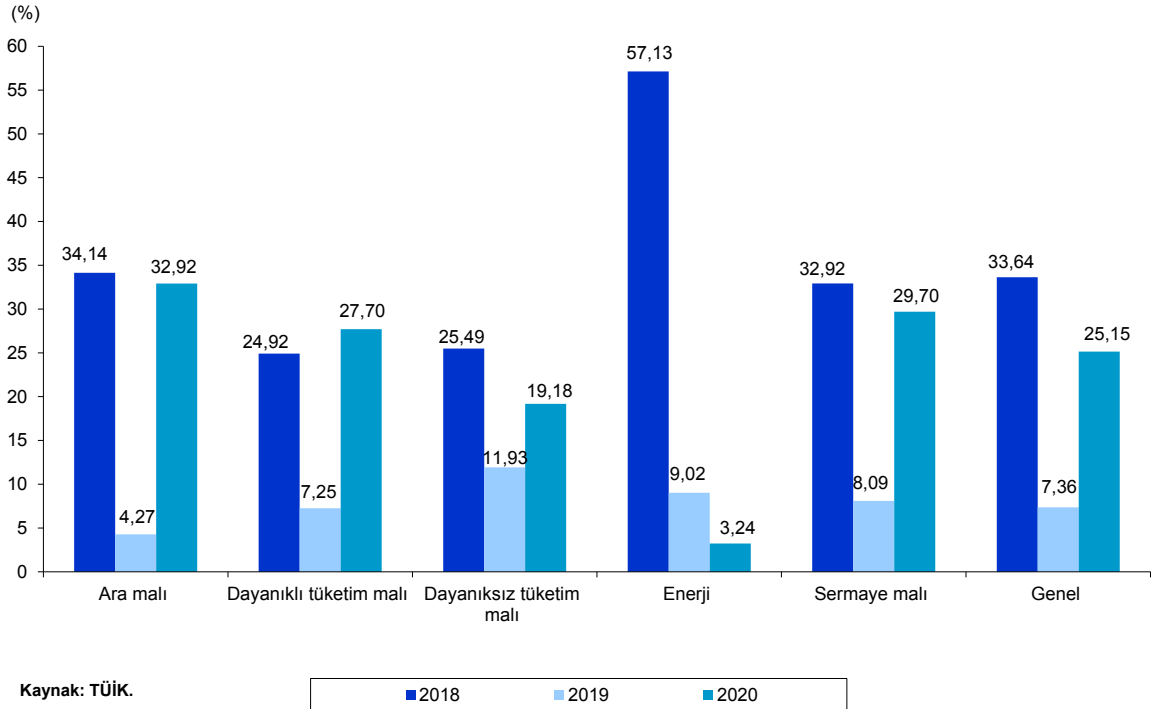
Yİ-ÜFE'de ana sanayi grupları sınıflamasına göre 2020 yılı sonunda en yüksek artış % 32,92 ile ara malı fiyatlarında gerçekleşmiştir. Onu % 29,70 ile sermaye malı fiyatları, % 27,70 ile dayanıklı tüketim malı fiyatları ve % 19,18 ile dayanıksız tüketim malı fiyatlarındaki artışlar izlemiştir. En az artış gösteren grup ise % 3,24 ile enerji fiyatları olmuştur (Tablo 62, Grafik 32).

Tablo 62. Ana Sanayi Gruplarına Göre Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi

Ana Sanayi Grupları	(2003=100)					
	2018		2019		2020	
	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)
	Oniki Aylık Ortalama					
Ara malı	413,08	31,00	477,88	15,69	543,52	13,73
Dayanıklı tüketim malı	272,33	20,15	312,69	14,82	364,22	16,48
Dayanısız tüketim malı	307,73	16,08	364,06	18,30	410,22	12,68
Enerji	492,97	40,33	608,92	23,52	605,18	-0,61
Sermaye malı	330,62	28,28	390,91	18,23	455,11	16,42
Genel	379,25	27,01	445,86	17,56	500,17	12,18
	Yıl Sonu					
Ara malı	458,98	34,14	478,58	4,27	636,11	32,92
Dayanıklı tüketim malı	298,83	24,92	320,51	7,25	409,29	27,70
Dayanısız tüketim malı	337,29	25,49	377,54	11,93	449,94	19,18
Enerji	581,33	57,13	633,77	9,02	654,28	3,24
Sermaye malı	368,52	32,92	398,34	8,09	516,63	29,70
Genel	422,94	33,64	454,08	7,36	568,27	25,15

Kaynak: TÜİK.

Grafik 32. Ana Sanayi Gruplarına Göre Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Yıl Sonuna Göre)

1.4.1.3 Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi

2019 yılında % 16,07 olan Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi (Tarım-ÜFE) artışı, 2020 yılı sonu itibarıyla 5,17 puan artarak % 21,24 düzeyinde gerçekleşmiştir. Yıl genelinde küresel kuraklık ve yakıt, ilaç, gübre gibi temel ithal ara malları fiyatlarındaki nispi artış maliyetlerde yükselmeye yol açarak tarım sektörü fiyatlarında yukarı yönlü baskı oluşturmuştur. Tarım-ÜFE alt sektörlerinden tarım ve avcılık ürünlerinde % 21,46, ormancılık ürünlerinde % 18,88 ve balıkçılıkta % 15,12 artış gerçekleşmiştir (Tablo 63).

Tablo 63. Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi

Sektörler	(2015=100)					
	2018		2019		2020	
	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)
	Oniki Aylık Ortalama					
Tarım ve avcılık ürünleri ve ilgili hizmetler	128,14	11,25	158,05	23,34	181,80	15,03
Tek yıllık bitkisel ürünler	123,67	9,16	158,46	28,14	175,48	10,74
Çok yıllık bitkisel ürünler	119,02	4,76	155,56	30,70	190,24	22,30
Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler	140,25	18,05	159,12	13,46	184,89	16,20
Ormancılık ürünleri ve ilgili hizmetler	143,06	22,54	158,32	10,67	176,53	11,50
Balıkçılık ve diğer balıkçılık ürünleri	146,65	17,25	165,34	12,74	180,35	9,08
Genel	128,92	11,65	158,24	22,74	181,65	14,80
	Yıl Sonu					
Tarım ve avcılık ürünleri ve ilgili hizmetler	141,67	15,64	164,83	16,35	200,20	21,46
Tek yıllık bitkisel ürünler	141,49	19,09	153,87	8,75	191,39	24,38
Çok yıllık bitkisel ürünler	129,60	3,95	181,26	39,87	226,32	24,86
Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler	149,86	18,80	169,03	12,79	195,08	15,41
Ormancılık ürünleri ve ilgili hizmetler	136,39	15,69	151,25	10,90	179,80	18,88
Balıkçılık ve diğer balıkçılık ürünleri	153,66	25,31	169,17	10,10	194,74	15,12
Genel	141,87	15,89	164,67	16,07	199,64	21,24

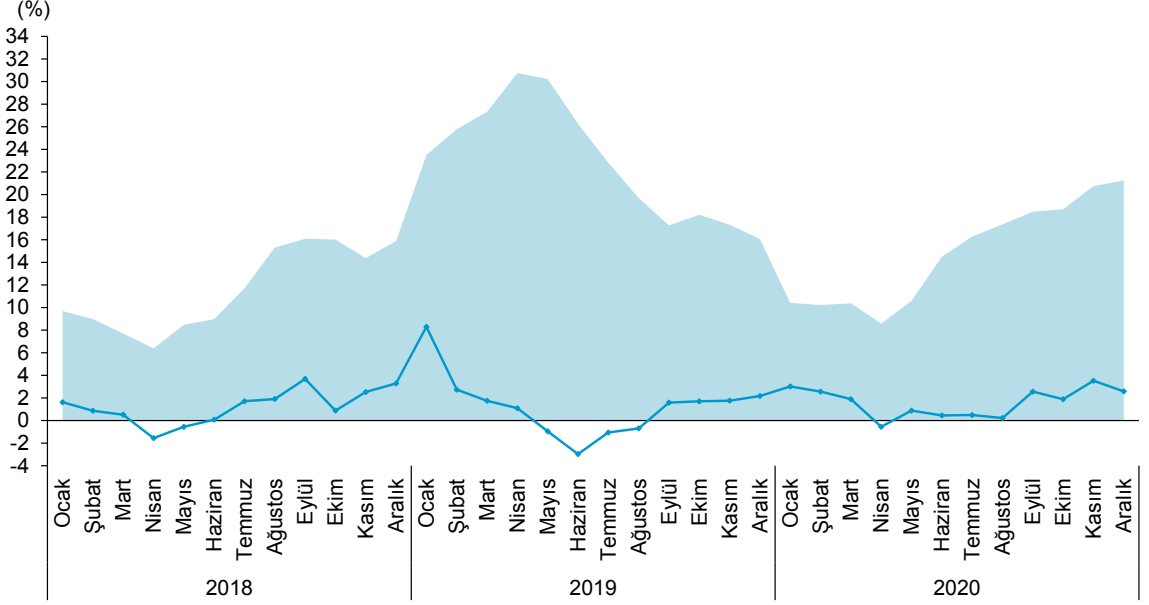
Kaynak: TÜİK.

2020 yılında başlarında bir önceki yıl yüksek enflasyonun oluşturduğu baz etkisi ile Nisan ayına kadar düşük seyreden Tarım-ÜFE, döviz kuru gelişmeleri ile üretim maliyetleri ve olumsuz arz koşullarında yaşanan gelişmelerin fiyatlara yansımaları ile Mayıs ayından itibaren yıl sonuna kadar artan bir seyir izlemiştir.

Tarım-ÜFE yıllık bazda en yüksek düzeyine % 21,24 ile Aralık ayında ulaşırken, en düşük değerini % 8,58 ile Nisan ayında almıştır. Tarım-ÜFE’de aylık bazda Nisan ayında % 0,55

küçülme olurken, en yükseği % 3,52 ile Kasım ayı olmak üzere diğer aylarda artış olmuştur (Grafik 33).

Grafik 33. Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık)

Kaynak: TÜİK.

Tarım Ürünleri ÜFE (Yıllık)

1.4.1.4 Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi

2019 yılı sonunda % 8,93 artış olan ülke sınırları içinde üretimi yapılarak yurt dışına ihraç edilen malların üretici fiyatlarındaki değişimi ölçen Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi (YD-ÜFE) değişim oranı, 2020 yıl sonu itibarıyla 28,63 puanlık artışla % 37,56'ya yükselmiştir. YD-ÜFE artışındaki yükselişin temel nedenleri küresel salgının yarattığı arz kısıtları ve girdi maliyetlerindeki artış olmuştur. YD-ÜFE'de sanayi alt sektörlerinden madencilik ve taşocakçılığı sektöründe % 38,24, imalat sanayi sektöründe % 37,54 artış gerçekleşmiştir. Ana sanayi grupları sınıflamasına göre enerji fiyatları % 11,25 ile tek düşüş gösteren sektör olurken, dayanıklı tüketim malı fiyatları % 50,24, ara malı fiyatları % 38,93, sermaye malı fiyatları % 37,82 ve dayanıksız tüketim malı fiyatları 36,26 artış göstermiştir (Tablo 64).

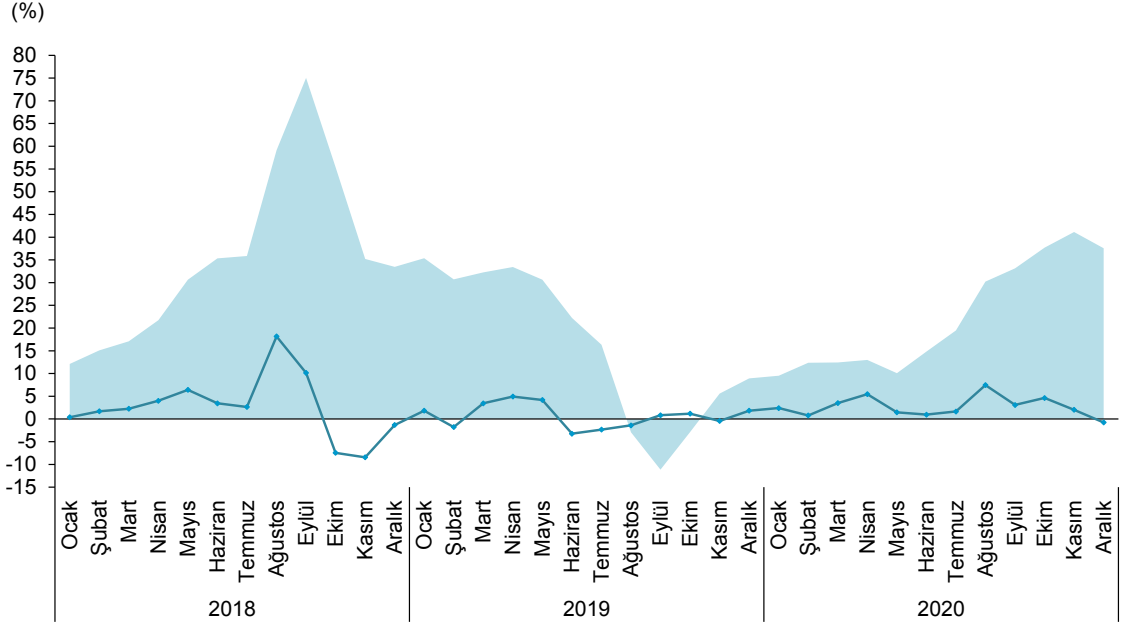
Tablo 64. Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi

(2010=100)

	2018		2019		2020	
	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)	Endeks	Değişim (%)
Oniki Aylık Ortalama						
Sektörler						
Madencilik ve taşocakçılığı	273,23	33,98	324,20	18,66	406,12	25,27
İmalat Sanayi	275,08	35,74	313,84	14,09	384,85	22,63
Ana Sanayi Grupları						
Ara malı	294,85	38,65	332,87	12,89	405,18	21,72
Dayanıkl tüketim malı	235,76	31,19	278,02	17,92	366,58	31,86
Dayanıksız tüketim malı	263,95	30,62	302,79	14,72	372,20	22,92
Enerji	338,28	58,02	358,02	5,83	260,25	-27,31
Sermaye malı	258,04	36,21	295,22	14,41	372,22	26,08
Genel	275,02	35,70	314,04	14,19	385,29	22,69
Yıl Sonu						
Sektörler						
Madencilik ve taşocakçılığı	296,69	38,05	336,47	13,41	465,14	38,24
İmalat Sanayi	294,79	33,36	320,83	8,83	441,28	37,54
Ana Sanayi Grupları						
Ara malı	318,19	36,29	337,02	5,92	468,22	38,93
Dayanıkl tüketim malı	255,93	31,66	284,51	11,17	427,45	50,24
Dayanıksız tüketim malı	284,99	31,31	312,43	9,63	425,73	36,26
Enerji	280,27	15,99	349,73	24,78	310,39	-11,25
Sermaye malı	276,34	33,49	304,72	10,27	419,96	37,82
Genel	294,81	33,45	321,15	8,93	441,77	37,56

Kaynak: TÜİK.

YD-ÜFE yıllık değişimde en düşük artışı % 9,53 ile Ocak ayında gösterirken, en yüksek düzeyine % 41,12 artış ile Kasım ayında ulaşmıştır. Aylık değişimde Aralık ayında % 0,76 düşüş gösterirken, en yükseği % 7,46 ile Ağustos ayında olmak üzere yılın diğer aylarında artış göstermiştir (Grafik 34).

Grafik 34. Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi Değişim Oranları (Aylık ve Yıllık)

Kaynak: TÜİK.

Yurt Dışı ÜFE (Yıllık)	Yurt Dışı ÜFE (Aylık)
------------------------	-----------------------

1.4.2 Para, Banka

Temel amacı fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek olan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) 2020 yılında bu amaca yönelik olarak elindeki bütün araçları kullanmıştır. Para politikası kararlarını oluştururken enflasyon beklentileri, fiyatlama davranışları ve enflasyonu etkileyen bütün unsurları dikkate almıştır. Makroekonomik göstergelerin tamamını içeren veri odaklı bir yaklaşım ile hareket ederken, fiyat istikrarının tamamlayıcı unsuru olarak gördüğü finansal istikrarı da gözetmeye devam etmiştir.

Parasal duruşunu enflasyonun ana eğilimine ilişkin göstergeleri dikkate alarak belirleyen TCMB, para politikasını % 5 olan enflasyon hedefi korunacak şekilde uygulamıştır. Parasal sıkılık düzeyini, enflasyondaki düşüşün sürekliliğini ve hedeflenen patika ile uyumunu gözeterek oluşturmuştur.

2019 yılı sonlarında Çin'de ortaya çıkan ve bütün dünyayı etkisi altına alan koronavirüs salgını daha önce görülmemiş şiddette ve büyüklükte ekonomik ve sosyal sorunlara yol aç-

mıştır. Küresel ekonomide 2020 yılında hem arz hem de talep cephesinde ciddi daralmalar yaşanmıştır. Koronavirüs salgını 2020 yılı Mart ayından itibaren ülkemizi de etkilemiş, Nisan ayında ekonomi üzerine olumsuz etkileri belirginleşerek tüm sektörler genelinde yavaşlama ortaya çıkmıştır.

Salgının seyri ve ekonomi üzerindeki etkileri Para Politikası Kurulunun 2020 yılı para politikasına ilişkin düzenlemelerinde büyük ölçüde belirleyici olmuştur. 2019 yılının ilk yarısında politika faizi olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranını % 24,00'lık düzeyinde sabit tutan TCMB Temmuz ayından başlayarak yılsonuna kadar faiz oranlarında kademeli olarak indirmeye gitmiştir. Faiz indirimlerine 2020 yılı başında da devam eden TCMB, enflasyonun yıl sonu tahminleriyle uyumlu olduğu gerekçesiyle politika faizini ölçülü adımlarla Ocak ayında 75 baz puan, Şubat ayında 50 baz puan indirmiştir. Koronavirüs salgınının dünya ve Türkiye ekonomisinde yarattığı belirsizliğin etkisiyle Türk lirasında yaşanan değer kaybına karşın uluslararası emtia fiyatlarındaki düşüş ve toplam talebin enflasyonu sınırlayıcı etkisinin güçlenmesi üzerine Mart ve Nisan aylarında politika faizinde 100'er baz puan daha indirmeye gitmiştir (Tablo 65).

Tablo 65. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Faiz Oranları

Tarih	Bir Hafta Vadeli Repo İhale Faiz Oranı	Gecelik Borçlanma Faiz Oranı	Gecelik Borç Verme Faiz Oranı	Geç Likidite Penceresi (GLP) Borç Verme Faiz Oranı
17 Ocak 2020	11,25	9,75	12,75	14,25
20 Şubat 2020	10,75	9,25	12,25	13,75
18 Mart 2020	9,75	8,25	11,25	12,75
23 Nisan 2020	8,75	7,25	10,25	11,75
22 Mayıs 2020	8,25	6,75	9,75	11,25
25 Eylül 2020	10,25	8,75	11,75	13,25
20 Kasım 2020	15,00	13,50	15,00	14,75
27 Kasım 2020	15,00	13,50	16,50	19,50
25 Aralık 2020	17,00	15,50	18,50	21,50

Kaynak: TCMB.

TCMB enflasyon görünümünü etkileyen tüm unsurları dikkate alarak politika faizinde ölçülü indirimlerine 2020 yılının Mayıs ayında devam etmiştir. 2019 yılının Aralık ayında % 12,00 seviyesinde olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı, Mayıs ayı sonunda toplamda 375 baz puan düşüşle % 8,25 seviyesine gerilemiştir.

Bu dönemde koronavirüs salgınının sermaye akımları, finansal koşullar, dış ticaret ve emtia fiyatları kanalıyla yarattığı olumsuz etkiler ve küresel çapta belirsizlikler TCMB'nin kararlarında etkili olmuş, piyasa likiditesinin artırılması için birtakım tedbirleri uygulamaya koymuştur. Bu kapsamda bankaların Türk lirası ve yabancı para likidite yönetiminde esneklik sağlanarak öngörülebilirliğin artırılmasına, reel sektöre kredi akışının kesintisiz devamını

teminen bankalara hedefli ilave likidite imkanları tanınmasına, reeskont kredi düzenlemeleriyle ihracatçı firmaların nakit akışının desteklenmesine yönelik tedbirler açıklanmıştır.²

Salgını önlemeye yönelik alınan tedbirlerle kısa vadede etkili olan arz yönlü unsurların normalleşme süreciyle birlikte kademeli olarak ortadan kalkacağı ve yılın ikinci yarısında dezenflasyonist etkilerin daha belirgin hale geleceğini öngören TCMB Haziran ve Temmuz aylarında politika faizinde değişiklik yapmamıştır.

Bu dönemde enflasyonun öngörülenden daha yüksek bir seyir izlemesi üzerine enflasyon beklentilerinin kontrol altına alınması ve enflasyon görünümüne yönelik risklerin sınırlandırılması amacıyla Ağustos ayı başından itibaren salgın dönemine özgü politikalarda koordineli olarak sıkılaştırma adımları atılmıştır. Salgının ilerleyişine bağlı olarak iç ve dış talep koşullarının seyrine dair belirsizliklerin önemine koruduğunu değerlendiren TCMB, Ağustos ayında politika faizini sabit tutmuş ve likidite tedbirlerinin sürdürülmesine karar vermiştir.

Kredilerdeki güçlü artışın etkisiyle ekonomide yaşanan hızlı toparlanma ve finansal piyasalardaki gelişmelerin etkisiyle enflasyonun beklenen seviyelerin üzerinde seyretmesiyle TCMB, dezenflasyon sürecini yeniden tesis etmek ve fiyat istikrarını desteklemek amacıyla Eylül ayında politika faizini 200 baz puan artırarak % 10,25 seviyesine yükseltmiştir.

Ekim ayında para politikası ve likidite yönetimi kapsamında atılan adımlarla finansal koşullarda belirgin bir sıkılaştırmanın sağlandığını değerlendiren TCMB, politika faizini sabit tutarken enflasyon görünümünde belirgin bir iyileşme sağlanana kadar para ve likidite politikalarında sıkı duruşun sürdürülmesine karar vermiştir.

TCMB Kasım ayında enflasyon görünümüne dair risklerin bertaraf edilmesi, enflasyon beklentilerinin kontrol altına alınması ve dezenflasyon sürecinin yeniden tesisini sağlamak için politika faizini % 10,25'ten % 15,00 seviyesine yükseltmiştir. Kısa vadeli tüm fonlamanın temel politika aracı bir hafta vadeli repo faiz oranı üzerinden yapılması kararlaştırılmıştır.

İç talep koşulları, döviz kuru başta olmak üzere birikimli maliyet etkileri, uluslararası gıda ve diğer emtia fiyatlarındaki yükseliş ve enflasyon beklentilerindeki bozulmanın, fiyatlama davranışları ve enflasyon görünümünü olumsuz etkilemeye devam ettiğini belirten TCMB, 2021 yıl sonu enflasyon tahmin hedefini gözönünde bulundurarak Aralık ayında politika faizini % 15,00'dan % 17,00'a yükseltmiştir.

Fiyat istikrarı ve finansal istikrar amaçları doğrultusunda elindeki bütün araçları kullanmaya devam eden TCMB, gecelik borçlanma ve borç verme faiz oranı ile geç likidite penceresi (GLP) borç verme faiz oranını Mayıs ayına kadar kademeli olarak indirirken, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında sabit tutmuş, Eylül ayından itibaren yılsonuna kadar politika faiz oranı ile paralel artırmıştır. Yıl sonu itibarıyla geç likidite penceresi (GLP) uygulaması çerçevesinde borç verme faiz oranını % 21,50, gecelik borçlanma faiz oranını % 15,50 ve gecelik borç verme faiz oranını % 18,50'ye yükseltmiştir.

² TCMB, 2021 Yılı Para ve Kur Politikası

2020 yılı para politikası uygulamaları sonucunda, bir önceki yıla göre M1 para arzının alt kalemi olan dolaşımdaki para % 20,7'lik artışla 175.076 milyon TL'ye, vadesiz TL mevduat % 23,6'lık artışla 304.079 milyon TL'ye, vadesiz yabancı para cinsinden mevduat % 130,1'lik artışla 740.709 milyon TL'ye yükselmiştir. TÜFE'nin 2020 yılında % 14,6 arttığı dikkate alındığında reel olarak dolaşımdaki paranın % 5,3, vadesiz TL mevduatın % 7,9, vadesiz yabancı para cinsinden mevduatın % 100,8 arttığı görülmektedir. Böylece dar tanımlı para arzı M1 nominal olarak % 71,1'lik artışla 1.219.864 milyon TL'ye yükselirken, reel olarak % 49,3 artış göstermiştir (Tablo 66, Grafik 35).

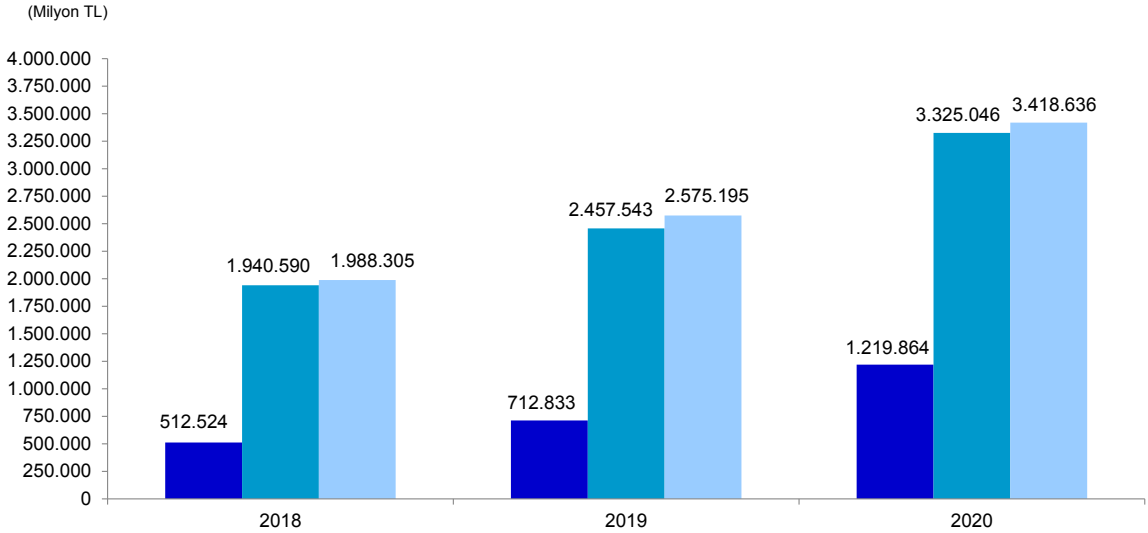
Tablo 66. Para Arzları

Para Arzları	2018	2019	2020	Değişim (%)	
				2019	2020
M1	512.524.057	712.832.787	1.219.864.033	39,1	71,1
Dolaşımdaki para	123.370.553	145.006.709	175.076.274	17,5	20,7
Vadesiz mevduat (TL)	175.742.871	245.924.314	304.079.174	39,9	23,6
Vadesiz mevduat (YP)	213.410.632	321.901.763	740.708.585	50,8	130,1
M2	1.940.589.523	2.457.542.717	3.325.045.857	26,6	35,3
Vadeli mevduat (TL)	797.310.452	927.292.918	1.122.878.992	16,3	21,1
Vadeli mevduat (YP)	630.755.014	817.417.011	982.302.832	29,6	20,2
M3	1.988.304.795	2.575.195.090	3.418.635.645	29,5	32,8
Repo	8.353.176	29.544.330	20.592.553	253,7	-30,3
Para piyasası fonları	13.052.992	40.301.553	26.377.201	208,8	-34,6
İhraç edilen menkul değerler	26.309.105	47.806.491	46.620.034	81,7	-2,5

Kaynak: TCMB.

YP: Yabancı para.

Grafik 35. Para Arzları

Kaynak: TCMB.

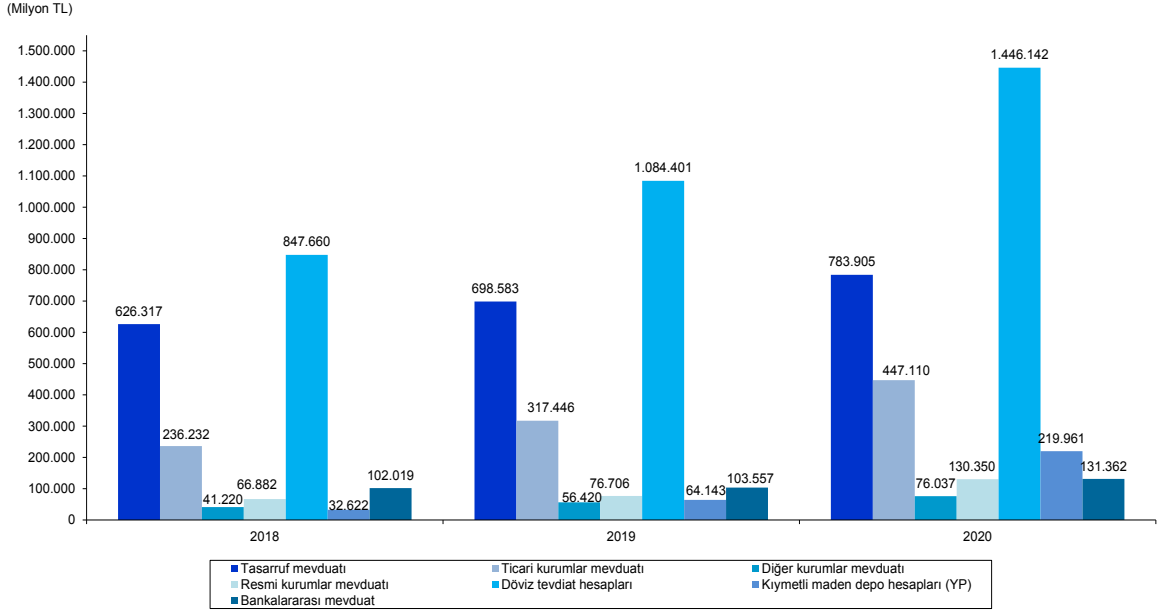
M2 para arzının alt kalemi olan TL cinsinden vadeli mevduat 2020 yılında % 21,1'lik artışla 1.122.879 milyon TL'ye, yabancı para cinsinden vadeli mevduat da % 20,2'lik artışla 982.303 milyon TL'ye yükselmiştir. Böylece M2 para arzı % 35,3 artarak 3.325.046 milyon TL olmuştur. M2 para arzında reel olarak % 18,1'lik artış meydana gelmiştir. M3 para arzı % 32,8'lik artışla 3.418.636 milyon TL'ye yükselirken, reel olarak da % 15,9 artış olmuştur.

2020 yılında mevduat bankalarındaki toplam mevduat % 34,7'lik artışla 3.234.867 milyon TL'ye yükselmiştir. Toplam mevduat içinde önemli bir yer tutan tasarruf mevduatı % 12,2'lik artışla 783.905 milyon TL, ticari kurumlar mevduatı % 40,8'lik artışla 447.110 milyon TL, diğer kurumlar mevduatı % 34,8'lik artışla 76.037 milyon TL, resmi kurumlar mevduatı % 69,9'luk artışla 130.350 milyon TL olmuştur. Döviz tevdiat hesapları % 33,4'lük artışla 1.446.142 milyon TL'ye, yabancı para cinsinden kıymetli maden depo hesapları % 242,9'luk artışla 219.961 milyon TL'ye, bankalararası mevduat % 26,9'luk artışla 131.362 milyon TL'ye yükselmiştir. Toplam mevduat içinde en yüksek payı % 44,7 ile geçen yılda olduğu gibi döviz tevdiat hesapları alırken, bu hesapların önemli bir kısmını vadeli döviz tevdiat hesapları oluşturmuştur. Döviz tevdiat hesabını % 24,2'lik pay ile tasarruf mevduatı takip ederken, bunun altında yer alan vadeli mevduatın payı % 19,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Toplam mevduat bir önceki yıla göre reel olarak % 17,5 artış göstermiştir (Tablo 67, Grafik 36).

Tablo 67. Mevduat Bankalarındaki Mevduat

Mevduat Türleri	(Bin TL)								
	2018	2019	2020	Pay (%)			Değişim (%)		
				2018	2019	2020	2019	2020	
Tasarruf mevduatı	626.317.132	698.583.273	783.905.419	32,1	29,1	24,2	11,5	12,2	
Vadesiz	83.400.534	122.254.928	153.940.230	4,3	5,1	4,8	46,6	25,9	
Vadeli	542.916.598	576.328.345	629.965.189	27,8	24,0	19,5	6,2	9,3	
Ticari kurumlar mevduatı	236.231.516	317.446.244	447.109.531	12,1	13,2	13,8	34,4	40,8	
Vadesiz	55.412.076	80.286.541	99.764.904	2,8	3,3	3,1	44,9	24,3	
Vadeli	180.819.440	237.159.703	347.344.627	9,3	9,9	10,7	31,2	46,5	
Diğer kurumlar mevduatı	41.220.063	56.420.238	76.037.287	2,1	2,3	2,4	36,9	34,8	
Vadesiz	7.571.321	12.163.914	14.316.497	0,4	0,5	0,4	60,7	17,7	
Vadeli	33.648.742	44.256.323	61.720.790	1,7	1,8	1,9	31,5	39,5	
Resmi kurumlar mevduatı	66.881.919	76.705.577	130.349.668	3,4	3,2	4,0	14,7	69,9	
Vadesiz	25.511.532	29.084.758	29.454.395	1,3	1,2	0,9	14,0	1,3	
Vadeli	41.370.387	47.620.819	100.895.273	2,1	2,0	3,1	15,1	111,9	
Döviz tevdiat hesapları	847.660.201	1.084.400.536	1.446.142.134	43,4	45,2	44,7	27,9	33,4	
Vadesiz	186.123.832	259.693.944	482.243.959	9,5	10,8	14,9	39,5	85,7	
Vadeli	661.536.369	824.706.592	963.898.175	33,9	34,3	29,8	24,7	16,9	
Kıymetli maden depo hesapları (YP)	32.621.747	64.143.086	219.961.354	1,7	2,7	6,8	96,6	242,9	
Vadesiz	26.873.796	52.659.873	192.036.049	1,4	2,2	5,9	96,0	264,7	
Vadeli	5.747.951	11.483.213	27.925.305	0,3	0,5	0,9	99,8	143,2	
Bankalararası mevduat	102.018.501	103.556.590	131.362.004	5,2	4,3	4,1	1,5	26,9	
Toplam mevduat	1.952.951.079	2.401.255.544	3.234.867.397	100,0	100,0	100,0	23,0	34,7	

Kaynak: TCMB.

Grafik 36. Mevduat Bankalarındaki Mevduat

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının 2019 yılının ikinci yarısında başlattığı ve koronavirüs (Covid-19) salgınının ekonomik ve finansal etkilerini yavaşlatmak amacıyla 2020 yılının Mayıs ayına kadar devam ettirdiği faiz indirimleri ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından yapılan Aktif Rasyosu düzenlemesi kredilerde güçlü bir ivmelenme oluşturmuştur.

Toplam banka kredileri 2020 yılında nominal olarak % 35,9, reel olarak ise % 18,6 artış göstermiştir. Böylece 2019 yılında 2.443.373 milyon TL olan kredi hacmi 2020 yılında 3.320.086 milyon TL'ye yükselmiştir (Tablo 68).

Toplam krediler içinde, mevduat bankaları kredileri % 35,4'lük artışla 2.863.858 milyon TL, kalkınma ve yatırım bankaları kredileri % 25,0'lık artışla 243.988 milyon TL, katılım bankaları kredileri % 59,8'lik artışla 212.239 milyon TL olmuştur. Türk lirası cinsinden mevduat bankaları kredileri % 42,5'lik artışla 2.107.186 milyon TL olurken, bunun alt kalemlerinden ticari ve bireysel krediler % 43,4'lük artışla 1.934.786 milyon TL'ye, ihtisas kredileri % 33,0'lık artışla 172.339 milyon TL'ye yükselmiştir. İhtisas kredileri içinde en yüksek oranlı artış % 58,7 ile küçük esnaf ve sanatkâr kredilerinde olurken, tarımsal krediler % 21,4, konut kredileri % 16,0'lık artışla onu takip etmiştir. Yabancı para cinsinden mevduat bankaları kredileri % 18,9 artarak 756.673 milyon TL ve bunun çok önemli bir kısmını oluşturan ticari ve bireysel krediler % 19,2'lik artışla 751.956 milyon TL olurken, küçük esnaf ve sanatkâr kredileri ise % 19,9'luk azalışla 3.971 milyon TL olmuştur.

Tablo 68. Banka Kredileri ⁽¹⁾

Banka kredileri	(Bin TL)				
	2018	2019	2020	Değişim (%)	
				2019	2020
Mevduat bankaları kredileri	1.920.138.685	2.115.347.705	2.863.858.216	10,2	35,4
TL	1.298.198.709	1.479.149.470	2.107.185.654	13,9	42,5
Ticari ve bireysel krediler	1.182.347.396	1.349.566.366	1.934.786.291	14,1	43,4
İhtisas kredileri	115.851.313	129.583.104	172.399.363	11,9	33,0
Tarımsal krediler	64.384.405	70.144.460	85.134.763	8,9	21,4
Küçük esnaf ve sanatkar kredileri	37.367.806	44.873.591	71.231.937	20,1	58,7
Konut kredileri	46.711	45.371	52.639	-2,9	16,0
Diğer	14.052.391	14.519.682	15.980.024	3,3	10,1
Yabancı para	621.939.976	636.198.235	756.672.562	2,3	18,9
Ticari ve bireysel krediler	615.369.193	630.583.058	751.955.872	2,5	19,2
İhtisas kredileri	6.570.783	5.615.177	4.716.690	-14,5	-16,0
Tarımsal krediler	0	0	0	-	-
Küçük esnaf ve sanatkar kredileri	5.937.898	4.957.360	3.971.006	-16,5	-19,9
Konut kredileri	0	0	0	-	-
Diğer	632.885	657.817	745.684	3,9	13,4
Kalkınma ve yatırım bankaları kredileri	183.112.187	195.212.283	243.988.475	6,6	25,0
TL	35.893.572	35.600.110	47.371.280	-0,8	33,1
Türkiye İhracat Kredi Bankası	2.956.672	3.115.736	10.223.769	5,4	228,1
Diğer	32.936.900	32.484.374	37.147.511	-1,4	14,4
Yabancı para	147.218.615	159.612.173	196.617.195	8,4	23,2
Türkiye İhracat Kredi Bankası	110.035.529	121.176.031	149.535.762	10,1	23,4
Diğer	37.183.086	38.436.142	47.081.433	3,4	22,5
Katılım bankaları kredileri	110.418.117	132.813.097	212.239.069	20,3	59,8
TL	78.913.511	81.473.600	147.823.233	3,2	81,4
Yabancı para	31.504.606	51.339.497	64.415.836	63,0	25,5
Toplam	2.213.668.989	2.443.373.085	3.320.085.760	10,4	35,9

Kaynak: TCMB.

(1): Yurt içi kredileri içermektedir.

2020 yılında Türk lirası cinsinden kalkınma ve yatırım bankaları kredileri % 33,1'lik artışla 47.371 milyon TL'ye, yabancı para cinsinden kalkınma ve yatırım bankaları kredileri % 23,2'lik artışla 196.617 milyon TL'ye yükselmiştir.

Türk lirası cinsinden katılım bankaları kredileri % 81,4'lük artışla 147.823 milyon TL ve yabancı para cinsinden katılım bankaları kredileri % 25,5'lik artışla 64.416 milyon TL olmuştur.

2020 yılında bir önceki yıla göre bankacılık sektörü Türk lirası cinsinden tüketici kredilerinde yüksek oranlı artışlar görülmüştür. 2019 yılında % 16,2 artan mevduat bankaları tüketici kredileri 2020 yılında % 43,6 artarak 639.906 milyon TL'ye, kalkınma ve yatırım bankaları

tüketici kredileri % 79,3 artarak 4.374 milyon TL'ye, katılım bankaları tüketici kredileri % 91,5 artarak 31.553 milyon TL'ye yükselmiştir. Mevduat bankaları tarafından verilen konut kredileri % 36,4 artarak 253.050 milyon TL'ye, taşıt kredileri % 59,6 artarak 7.952 milyon TL'ye yükselmiştir. Dövizle endeksli kredilerde görülen yüksek oranlı azalış 2020 yılında da devam etmiştir (Tablo 69).

Tablo 69. Bankacılık Sektörü Tüketici Kredileri

		(Bin TL)				
					Değişim (%)	
		2018	2019	2020	2019	2020
Mevduat Bankaları		383.413.264	445.627.598	639.905.782	16,2	43,6
	Konut	175.955.849	185.562.243	253.050.273	5,5	36,4
	Taşıt	5.544.184	4.981.920	7.952.198	-10,1	59,6
	Diğer	201.913.231	255.083.435	378.903.311	26,3	48,5
Dövizle Endeksli	Konut	76.716	57.027	39.604	-25,7	-30,6
	Taşıt	0	0	0	-	-
	Diğer	851	619	518	-27,3	-16,3
Kalkınma ve Yatırım Bankaları		1.831.702	2.439.005	4.373.837	33,2	79,3
	Konut	1.125	994	835	-11,6	-16,0
	Taşıt	150.652	203.720	412.918	35,2	102,7
	Diğer	1.679.925	2.234.291	3.960.084	33,0	77,2
Dövizle Endeksli	Konut	87	60	8	-31,0	-86,7
	Taşıt	0	0	0	-	-
	Diğer	0	0	0	-	-
Katılım Bankaları		14.368.537	16.474.795	31.552.567	14,7	91,5
	Konut	12.546.600	13.087.279	25.196.250	4,3	92,5
	Taşıt	817.112	1.821.194	3.417.108	122,9	87,6
	Diğer	1.004.825	1.566.322	2.939.209	55,9	87,7
Dövizle Endeksli	Konut	13	0	0	-100,0	-
	Taşıt	0	0	0	-	-
	Diğer	16.883	9.156	1.891	-45,8	-79,3

Kaynak: TCMB.

2020 yılında bir önceki yıla göre bireysel kredi borcunu ödememiş gerçek kişi sayısı % 54,5 azalarak 433.575'e, bireysel kredi kartı borcunu ödememiş gerçek kişi sayısı % 50,6 azalarak 397.237'ye, bireysel kredi veya bireysel kredi kartı borcunu ödememiş gerçek kişi sayısı % 50,8 azalarak 690.355'e gerilemiştir (Tablo 70).

Tablo 70. Bireysel Kredi ve Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı

Yıllar	Bireysel Kredi Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı ⁽¹⁾	Bireysel Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı ⁽¹⁾	Bireysel Kredi veya Bireysel Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı ⁽²⁾
2018	902.918	806.709	1.388.673
2019	952.405	803.319	1.403.546
2020	433.575	397.237	690.355
Değişim (%)			
2019	5,5	-0,4	1,1
2020	-54,5	-50,6	-50,8

Kaynak: TBB Risk Merkezi.

(1): İlgili yıl içinde bireysel kredisi ve kredi kartından dolayı yasal takibe intikal etmiş tekil kişi sayısıdır.

(2): İlgili yıl içinde sadece bireysel kredisi, sadece kredi kartı ile hem bireysel kredisi hem de kredi kartı dolayısıyla, yasal takibe intikal etmiş tekil kişi sayısıdır.

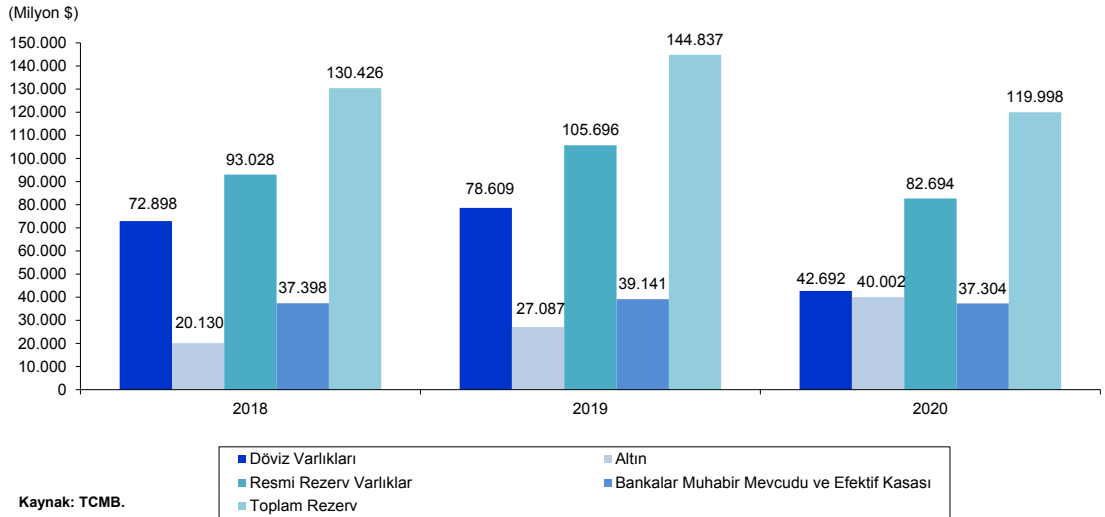
2019 yılında % 11,0 artan toplam uluslararası rezervler, 2020 yılında % 17,1 azalarak 119.998 milyon dolara gerilemiştir. Döviz varlıkları % 45,7 azalarak 42.692 milyon dolara gerilerken, altın rezervi % 47,7 artarak 40.002 milyon dolara yükselmiştir. Böylece resmi rezervler % 21,7 azalarak 105.696 milyon dolardan 82.694 milyon dolara düşmüştür (Tablo 71, Grafik 37).

Tablo 71. Uluslararası Rezervler

(Milyon Dolar)

Yıllar	Altın	Döviz Varlıkları	Resmi Rezerv Varlıkları	Bankalar Muhabir Mevcudu ve Efektif Kasası	Toplam Rezerv	Değişim (%)
2018	20.130	72.898	93.028	37.398	130.426	-
2019	27.087	78.609	105.696	39.141	144.837	11,0
2020	40.002	42.692	82.694	37.304	119.998	-17,1

Kaynak: TCMB.

Grafik 37. Uluslararası Rezervler

2019 yılında 4,5 ay olan TCMB döviz rezervlerinin aylık ortalama ithalatı karşılama oranı, 2020 yılında 2,3 ay düzeyine gerilemiştir. Bu artışta, TCMB döviz mevcudundaki azalışa karşın ithalatta artış olması etkili olmuştur (Tablo 72).

Tablo 72. TCMB Rezervleri ve İthalatı Karşılama Oranı

Yıllar	TCMB Döviz Mevcudu	İthalat	Ortalama Aylık İthalat	(Milyon Dolar)	
				Döviz Mevcudunun Aylık Ortalama İthalatı Karşılama Oranı	
2018	72.898	231.152	19.263		3,8
2019	78.609	210.345	17.529		4,5
2020	42.692	219.397	18.283		2,3

Kaynak: TCMB, TÜİK.

Mevduat bankacılığı ağırlıklı olan Türk bankacılık sektöründe 2020 yılı itibarıyla 34 mevduat, 14 kalkınma ve yatırım bankası ve 6 katılım bankası olmak üzere toplam 54 banka faaliyet göstermektedir. Mevduat bankalarının 3'ü kamu sermayeli, 9'u özel sermayeli, 21'i yabancı sermayeli ve 1'i de Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamında bulunan bankalardan oluşmaktadır. Kalkınma ve yatırım bankalarının 3'ü kamu sermayeli, 7'si özel sermayeli ve 4'ü yabancı sermayelidir. Katılım bankalarının da 3'ü kamu sermayeli, 3'ü yabancı sermayelidir. Türk bankacılık sisteminde bankaların % 63,0'ını mevduat bankaları, % 25,9'unu kalkınma ve yatırım bankaları, % 11,1'ini katılım bankaları oluşturmuştur (Tablo 73).

Bankacılık sektöründeki toplam şube sayısı mevduat bankaları şube sayısındaki düşüş nedeniyle 2020 yılında 185 adet azalarak 11.193'e gerilemiştir. Kamu sermayeli mevduat bankalarının şube sayısı 6 adet azalarak 3.701'e, özel sermayeli mevduat bankalarının şube sayısı 141 adet azalarak 3.644'e, yabancı sermayeli mevduat bankalarının şube sayısı 115 adet azalarak 2.529'a gerilemiştir. Böylece mevduat bankalarının şube sayısı 262 adet azalarak 9.875'e gerilemiştir. Kalkınma ve yatırım bankalarının şube sayısı 2 adet artarak 64, katılım bankalarının şube sayısı da 75 adet artarak 1.254 olmuştur.

Bankacılık sisteminde 2019 yılında 204.881 olan toplam personel sayısı, 2020 yılında 1.431 kişi azalarak 203.450'ye düşmüştür. Sektörde çalışan personelin % 89,2'si mevduat bankalarında, % 2,5'i kalkınma ve yatırım bankalarında, % 8,3'ü katılım bankalarında istihdam edilmiştir.

Tablo 73. Türk Bankacılık Sisteminde Banka, Şube ve Personel Bilgileri

Bankalar	Banka Sayısı			Şube Sayısı ⁽¹⁾			Personel Sayısı		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Mevduat bankaları	34	34	34	10.400	10.137	9.875	186.918	183.659	181.488
Kamu sermayeli bankalar	3	3	3	3.718	3.707	3.701	60.195	60.365	61.592
Özel sermayeli bankalar	9	9	9	3.963	3.785	3.644	72.025	69.071	67.523
TMSF'ye devredilen bankalar	1	1	1	1	1	1	220	223	218
Yabancı sermayeli bankalar	21	21	21	2.718	2.644	2.529	54.478	54.000	52.155
Kalkınma ve yatırım bankaları	13	13	14	54	62	64	5.395	5.178	5.124
Kamu sermayeli bankalar	3	3	3	32	40	40	3.770	3.487	3.361
Özel sermayeli bankalar	6	6	7	18	18	20	1.433	1.511	1.587
Yabancı sermayeli bankalar	4	4	4	4	4	4	192	180	176
Katılım bankaları	5	6	6	1.122	1.179	1.254	15.654	16.044	16.838
Kamu sermayeli bankalar	2	3	3	171	208	271	2.134	2.837	3.717
Özel sermayeli bankalar	3	3	3	951	971	983	13.520	13.207	13.121
Toplam	52	53	54	11.576	11.378	11.193	207.967	204.881	203.450

Bankalar	Pay (%)								
	Banka Sayısı			Şube Sayısı ⁽¹⁾			Personel Sayısı		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Mevduat bankaları	65,4	64,2	63,0	89,8	89,1	88,2	89,9	89,6	89,2
Kamu sermayeli bankalar	5,8	5,7	5,6	32,1	32,6	33,1	28,9	29,5	30,3
Özel sermayeli bankalar	17,3	17,0	16,7	34,2	33,3	32,6	34,6	33,7	33,2
TMSF'ye devredilen bankalar	1,9	1,9	1,9	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Yabancı sermayeli bankalar	40,4	39,6	38,9	23,5	23,2	22,6	26,2	26,4	25,6
Kalkınma ve yatırım bankaları	25,0	24,5	25,9	0,5	0,5	0,6	2,6	2,5	2,5
Kamu sermayeli bankalar	5,8	5,7	5,6	0,3	0,4	0,4	1,8	1,7	1,7
Özel sermayeli bankalar	11,5	11,3	13,0	0,2	0,2	0,2	0,7	0,7	0,8
Yabancı sermayeli bankalar	7,7	7,5	7,4	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Katılım bankaları	9,6	11,3	11,1	9,7	10,4	11,2	7,5	7,8	8,3
Kamu sermayeli bankalar	3,8	5,7	5,6	1,5	1,8	2,4	1,0	1,4	1,8
Özel sermayeli bankalar	5,8	5,7	5,6	8,2	8,5	8,8	6,5	6,4	6,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TBB, TKBB.

(1): Yurt içi ve yurt dışı şube sayıları toplamından oluşmaktadır.

1.4.3 Sermaye Piyasası

2020 yılında sermaye piyasaları önemli bir ivme kazanmış ve menkul kıymet stokları % 33,8 artarak 961.982 milyon TL'den 1.286.937 milyon TL'ye yükselmiştir. Toplam menkul kıymet stoklarının % 17,6'lık kısmını özel sektör menkul kıymetleri, % 82,4'lük kısmını da kamu kesimi menkul kıymetleri oluşturmuştur. Özel sektör menkul kıymet stoklarında pay senetlerinin payı % 10,9, banka bonusu-banka garantili bono (BB-BGB)nun payı % 4,3, borçlanma araçlarının payı % 1,8 ve varlığa dayalı menkul kıymet (VDMK)in payı % 0,5 olurken, kamu kesimi menkul kıymetlerinin tamamını devlet tahvili oluşturmuştur (Tablo 74, Grafik 38).

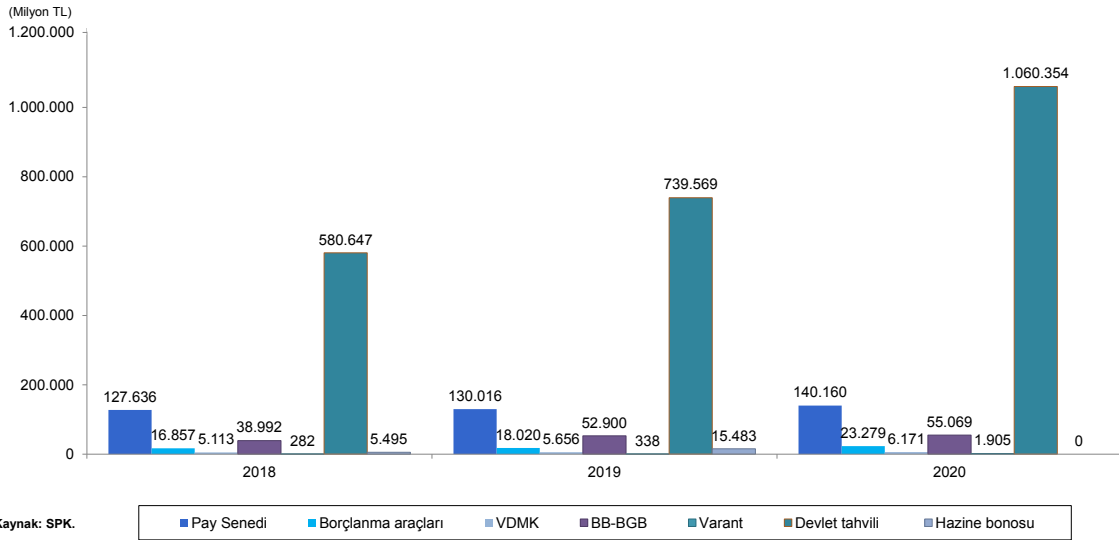
Tablo 74. Menkul Kıymet Stokları

Kamu/Özel Kesim	Değer (Milyon TL)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Özel sektör menkul kıymetleri	188.881	206.930	226.583	24,4	21,5	17,6	9,6	9,5
Pay senedi	127.636	130.016	140.160	16,5	13,5	10,9	1,9	7,8
Borçlanma araçları	16.857	18.020	23.279	2,2	1,9	1,8	6,9	29,2
Finansman bonusu	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
VDMK	5.113	5.656	6.171	0,7	0,6	0,5	10,6	9,1
BB-BGB	38.992	52.900	55.069	5,0	5,5	4,3	35,7	4,1
KZOB	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Gayrimenkul sertifikası	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Varant	282	338	1.905	0,0	0,0	0,1	19,7	463,9
Kamu kesimi menkul kıymetleri	586.142	755.052	1.060.354	75,6	78,5	82,4	28,8	40,4
Devlet tahvili	580.647	739.569	1.060.354	74,9	76,9	82,4	27,4	43,4
Hazine bonusu	5.495	15.483	0	0,7	1,6	0,0	181,8	-100,0
Gelir ortaklığı senetleri	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Döviz endeksli senetler	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Özelleştirme tahvili	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Toplam	775.023	961.982	1.286.937	100,0	100,0	100,0	24,1	33,8

Kaynak: SPK.

(1): Geçici.

Grafik 38. Menkul Kıymet Stokları

Kaynak: SPK.

Borsa İstanbul (BİST)

Koronavirüs salgını nedeniyle dünya genelinde merkez bankaları tarafından zorunlu olarak uygulanan tedbirlerin etkisiyle oluşan parasal genişleme ve bol likidite, faiz oranlarının düşüklüğü yatırımcıları borsaya yöneltmiştir. Borsa İstanbul işlem hacmi ve endeks değeri rekor seviyelere yükselerek tüm zamanların en iyi değerlerine ulaşmış, dünyada en iyi getiri sağlayan piyasalardan biri olmuştur.

2019 yılını 1.144,3 ile kapatan Borsa İstanbul 100 Endeksi, 2020 yılı Ocak ayında 1.191,4 ve Şubat ayında 1.059,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Mart ayında salgının etkilerinin belirginleşmesiyle piyasalarda oluşan tedirginlik, yatırımcıları daha güvenli buldukları altın ve döviz yatırıma yapmaya yöneltmiştir. Bu dönemde BİST 100 endeksi 2020 yılının en düşük seviyesi olan 896,4 düzeyine gerilemiştir. Nisan ayından itibaren parasal ve mali genişleme adımlarının etkisiyle istikrarlı bir şekilde yükseliş eğilimine girmiştir. Kasım ayında ekonomi üst yönetiminde yapılan değişiklikler, ekonomide yeni dönem vurgusu ve koronavirüs aşısına ilişkin olumlu haberlerin piyasalarda oluşturduğu olumlu gelişme sonucu Aralık ayında 1.476,7'ye çıkan BİST 100 Endeksi 2020 yılını en yüksek seviyede kapatmıştır (Tablo 75).

2019 yılında % 6,9 artan Borsa İstanbul toplam işlem hacmi, 2020 yılında % 209,6'lık rekor artışla 2.130.111 milyon TL'den 6.594.272 milyon TL'ye yükselmiştir. Aylar itibarıyla en yüksek işlem hacmi 912.604 milyon TL ile Aralık ayında, en düşük işlem hacmi ise 268.316 milyon TL ile Mart ayında gerçekleşmiştir.

2020 yılında Borsa İstanbul'da toplam işlem hacminde reel artışın en yüksek oranda gerçekleştiği ay % 60,5 ile Haziran ayı olmuş, onu % 42,2 ile Ocak ve % 39,5 ile Nisan ayları takip etmiştir. Toplam işlem hacminin reel olarak en yüksek oranda düşüş gösterdiği aylar ise % 31,9 ile Mart, % 17,2 ile Ağustos ve % 10,4 ile Mayıs ayları olmuştur.

Tablo 75. Borsa İstanbul (BİST) Endeksi ve İşlem Hacmi

Yıllar	Aylar	İşlem Hacmi (Bin TL)	BİST 100 Endeksi (Ocak 1986=0,01)	Tüketici Fiyat Endeksi (2003=100)		İşlem Hacmi	
				Endeks	Değişim (%)	Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%)
2018	Ocak	190.749.741	1.195,29	330,8	1,0	38,7	37,3
	Şubat	149.255.853	1.189,51	333,2	0,7	-21,8	-22,3
	Mart	165.473.570	1.149,30	336,5	1,0	10,9	9,8
	Nisan	160.230.938	1.042,83	342,8	1,9	-3,2	-4,9
	Mayıs	161.880.635	1.006,52	348,3	1,6	1,0	-0,6
	Haziran	144.699.242	965,20	357,4	2,6	-10,6	-12,9
	Temmuz	211.029.787	969,52	359,4	0,6	45,8	45,0
	Ağustos	170.632.696	927,23	367,7	2,3	-19,1	-21,0
	Eylül	172.574.437	999,57	390,8	6,3	1,1	-4,9
	Ekim	185.563.843	902,01	401,3	2,7	7,5	4,7
	Kasım	166.683.813	954,16	395,5	-1,4	-10,2	-8,9
	Aralık	114.521.789	912,70	393,9	-0,4	-31,3	-31,0
2019	Ocak	174.140.079	1.040,74	398,1	1,1	52,1	50,5
	Şubat	162.084.625	1.045,30	398,7	0,2	-6,9	-7,1
	Mart	189.936.177	937,84	402,8	1,0	17,2	16,0
	Nisan	136.406.658	954,16	409,6	1,7	-28,2	-29,4
	Mayıs	136.721.675	905,90	413,5	0,9	0,2	-0,7
	Haziran	117.468.640	964,85	413,6	0,0	-14,1	-14,1
	Temmuz	173.650.422	1.020,82	419,2	1,4	47,8	45,8
	Ağustos	129.866.426	967,18	422,8	0,9	-25,2	-25,9
	Eylül	198.374.137	1.050,33	427,0	1,0	52,8	51,3
	Ekim	202.091.325	984,69	435,6	2,0	1,9	-0,1
	Kasım	231.786.161	1.069,04	437,3	0,4	14,7	14,3
	Aralık	277.584.460	1.144,25	440,5	0,7	19,8	18,9
2020	Ocak	400.029.154	1.191,40	446,5	1,4	44,1	42,2
	Şubat	391.634.023	1.059,94	448,0	0,4	-2,1	-2,4
	Mart	268.316.414	896,44	450,6	0,6	-31,5	-31,9
	Nisan	377.531.120	1.011,10	454,4	0,9	40,7	39,5
	Mayıs	342.791.385	1.055,20	460,6	1,4	-9,2	-10,4
	Haziran	556.585.483	1.165,25	465,8	1,1	62,4	60,5
	Temmuz	645.067.369	1.126,90	468,6	0,6	15,9	15,2
	Ağustos	538.979.600	1.078,61	472,6	0,9	-16,4	-17,2
	Eylül	604.949.481	1.145,24	477,2	1,0	12,2	11,2
	Ekim	671.015.641	1.112,37	487,4	2,1	10,9	8,6
	Kasım	884.767.653	1.283,58	498,6	2,3	31,9	28,9
	Aralık	912.604.216	1.476,72	504,8	1,2	3,1	1,9

Kaynak: BİST, SPK, TÜİK.

2020 yılında Borsa İstanbul'da hisse senedi portföyü bulunan yerli yatırımcı sayısı 2019 yılına göre % 65,6 artarak 1.976.976'ya ve yabancı yatırımcı sayısı % 23,3 artarak 11.964'e yükselmiştir. Böylece 2020 yılında Borsa İstanbul'da yatırım yapan toplam yatırımcı sayısı % 65,3 artarak 1.988.940 olmuştur (Tablo 76).

Tablo 76. Borsa İstanbul'da Yatırım Yapan Yatırımcı Sayısı ve Portföy Değeri

Yatırımcı Uyuşu	Yatırımcı Sayısı			Değişim (%)		Portföy Değeri (Milyon TL)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Yerli	1.169.188	1.193.731	1.976.976	2,1	65,6	111.117	185.780	380.788	67,2	105,0
Yabancı	9.731	9.707	11.964	-0,2	23,3	204.225	290.400	361.667	42,2	24,5
Toplam	1.178.919	1.203.438	1.988.940	2,1	65,3	315.342	476.180	742.455	51,0	55,9

Kaynak: MKK.

Yatırımcı sayısındaki artışa paralel olarak portföy değerleri de artmıştır. Yerli yatırımcıların Borsa İstanbul'daki portföy değeri % 105,0 artarak 380.788 milyon TL, yabancı yatırımcıların portföy değeri % 24,5 artarak 361.667 milyon TL, toplam portföy değeri de % 55,9 artarak 742.455 milyon TL olmuştur.

Borsa İstanbul'da yatırım yapan toplam yatırımcı sayısı içinde yerli yatırımcıların payı % 99,4, yabancı yatırımcıların payı % 0,6 olmuştur. Portföy değerine göre ise yerli yatırımcıların payı % 51,3, yabancı yatırımcıların payı % 48,7 olarak gerçekleşmiştir.

2020 yılında Borsa İstanbul'da yatırım yapan yabancı yatırımcılar içinde portföy değerine göre ilk onda yer alan ülkeler arasında 6 yatırımcı ve 111.284 milyon TL'lik portföy ile Katar ilk sırada yer alırken, ikinci sırada 1.029 yatırımcı ve 79.399 milyon TL'lik portföy ile ABD, üçüncü sırada 329 yatırımcı ve 35.671 milyon TL'lik portföy ile Birleşik Krallık bulunmaktadır. 2020 yılında ülkemizdeki yabancı yatırımcılar içinde ilk 10'da yer alan ülkeler, 296.839 milyon TL'lik portföy değeri ile 742.455 milyon TL'lik toplam yabancı yatırımcı portföy değerinin % 40,0'ını oluşturmaktadır (Tablo 77).

Tablo 77. Borsa İstanbul'da Yabancı Yatırımcılarda İlk On Ülke ⁽¹⁾

Ülkeler	Yatırımcı Sayısı	Pay (%)	(2020 Yılı)	
			Portföy Değeri (Milyon TL)	Pay (%)
Katar	6	0,0	111.284	15,0
Amerika Birleşik Devletleri	1.029	0,1	79.399	10,7
Birleşik Krallık	329	0,0	35.671	4,8
Lüksemburg	224	0,0	21.614	2,9
İrlanda	145	0,0	11.749	1,6
Türkiye	5.429	0,3	11.246	1,5
Hollanda	114	0,0	7.551	1,0
Cayman Adaları	93	0,0	6.382	0,9
Belçika	35	0,0	6.239	0,8
İspanya	8	0,0	5.704	0,8
10 ülke toplamı	7.412	0,4	296.839	40,0
Toplam yabancı yatırımcı	1.988.940	100,0	742.455	100,0

Kaynak: MKK.

(1): Portföy değerine göre BİST'de yatırım yapan yabancı yatırımcılarda ilk on ülke alınmıştır.

1.4.4 Kamu Maliyesi

Orta Vadeli Mali Planda (2020-2022) maliye politikasının temel hedefi mali disipline kararlılıkla devam edilmesi olarak belirlenmiştir. Kaynakların verimli kullanılmasının sağlanması ve belirlenen alanlarda tasarruf sağlayacak yapısal değişikliklerin hayata geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Bütçenin gelir performansının yükseltilmesi amacıyla sürekli ve kalıcı gelir kaynakları oluşturulması, vergi tahsilatında etkinliğin artırılması ve ekonomide kayıt dışılığın azaltılması öngörülmüştür. Böylece kamu borcunun düşük düzeylerde tutularak, maliye politikasının para politikası ile eşgüdüm içerisinde yürütülmesi hedeflenmiştir³.

Plan dahilinde merkezi yönetim bütçesi ile kaynakların belirlenen politika öncelikleri doğrultusunda tahsisi, etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılması amaçlanmıştır. Plan dönemi boyunca, merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ye oranının % 3,0'ın altında tutulması öngörülmüştür.

Mali disiplinin önceki yıllarda olduğu gibi sürdürülmesi, verimsiz harcama alanlarının tasfiye edilmesi ve oluşturulacak mali alanın öncelikli harcama alanlarına tahsis edilmesi hedeflenmiştir. Süreklilik arz etmeyen ve konjonktüre dayalı gelirlerin oluşturduğu geçici kaynaklara karşılık olarak kalıcı mahiyette harcama oluşturulmaması, kamu yatırım, harcama, teşvik ve desteklerinin etkinliğinin artırılması kararlaştırılmıştır.

2019 yılında % 15,5 artan genel devlet gelirlerinin, 2020 yılında % 10,3 artışla 1.577.803 milyon TL düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (Tablo 78).

Tablo 78. Genel Devlet Gelirleri ⁽¹⁾

Gelirler	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)							
	2018	2019	2020 ⁽²⁾	Değişim (%)		Pay (%)		
				2019	2020	2018	2019	2020
Vergiler	632.707	686.315	806.285	8,5	17,5	51,1	48,0	51,1
Vasitasız	221.254	244.972	270.089	10,7	10,3	17,9	17,1	17,1
Vasitalı	389.414	416.398	507.169	6,9	21,8	31,4	29,1	32,1
Servet	22.042	24.944	29.027	13,2	16,4	1,8	1,7	1,8
Vergi dışı normal gelirler	83.894	80.987	83.321	-3,5	2,9	6,8	5,7	5,3
Faktör gelirleri	177.014	261.169	262.105	47,5	0,4	14,3	18,3	16,6
Sosyal fonlar	338.694	396.347	421.727	17,0	6,4	27,3	27,7	26,7
Toplam	1.232.313	1.424.817	1.573.438	15,6	10,4	99,5	99,6	99,7
Özelleştirme gelirleri	6.198	5.086	4.365	-17,9	-14,2	0,5	0,4	0,3
Toplam gelir	1.238.511	1.429.903	1.577.803	15,5	10,3	100,0	100,0	100,0

Kaynak: SBB.

(1): Genel devlet; merkezi yönetim bütçesi, mahalli idareler, döner sermayeli kuruluşlar, İşsizlik Sigortası Fonu, sosyal güvenlik kuruluşları, genel sağlık sigortası ve fonları kapsamaktadır.

(2): Gerçekleşme tahmini.

³ SBB, (2020-2022) Orta Vadeli Mali Plan

Genel devlet gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan vergi gelirlerinin % 17,5 artışla 806.285 milyon TL olacağı öngörülmektedir. 2019 yılında azalış gösteren vergi dışı normal gelirlerin % 2,9 artışla 83.321 milyon TL'ye, faktör gelirlerinin % 0,4 artışla 262.105 milyon TL'ye, sosyal fonların % 6,4 artışla 421.727 milyon TL'ye yükselmesi beklenmektedir. Özelleştirme gelirlerindeki düşüşün süreceği ve % 14,2 azalışla 4.365 milyon TL'ye gerileyeceği tahmin edilmektedir.

Genel devlet gelirleri içinde gelir bileşenlerinin payının vergilerde % 51,1, vergi dışı normal gelirlerde % 5,3, faktör gelirlerinde % 16,6, sosyal fonlarda % 26,7 ve özelleştirme gelirlerinde % 0,3 olması beklenmektedir.

2019 yılında % 17,6 artan genel devlet harcamalarının, 2020 yılında % 19,9 artarak 1.871.655 milyon TL'ye yükselmesi beklenmektedir. Cari harcamaların % 20,8 artışla 860.694 milyon TL'ye yükselirken, yatırım harcamalarının alt kalemlerinden sabit sermaye yatırımlarının % 11,7 artışla 127.102 milyon TL'ye yükseleceği, kamu stoklarının ise 548 milyon TL açık vereceği tahmin edilmektedir. Böylece 2019 yılında % 18,6 azalan genel devlet yatırım harcamalarının, 2020 yılında % 10,8 artarak 127.650 milyon TL olması beklenmektedir. 2019 yılında % 24,1 artan genel devlet transfer harcamalarının, 2020 yılında % 20,4 artışla 883.311 milyon TL'ye yükselmesi beklenmektedir. Transfer harcamalarının çok büyük bir kısmını oluşturan cari transferler % 21,8 artışla 850.005 milyon TL'ye yükselirken, sermaye transferleri % 5,6 azalışla 33.306 milyon TL'ye gerileyecektir. Bu dönemde faiz dışı harcamaların da % 18,7 artışla 1.724.869 milyon TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (Tablo 79).

Tablo 79. Genel Devlet Harcamaları ⁽¹⁾

Harcamalar	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)							
	2018	2019	2020 ⁽²⁾	Değişim (%)		Pay (%)		
				2019	2020	2018	2019	2020
Cari harcamalar	594.464	712.644	860.694	19,9	20,8	44,8	45,6	46,0
Yatırım harcamaları	141.616	115.228	127.650	-18,6	10,8	10,7	7,4	6,8
Sabit sermaye	141.019	113.748	127.102	-19,3	11,7	10,6	7,3	6,8
Stok değişmesi	597	1.480	548	147,9	-63,0	0,0	0,1	0,0
Transfer harcamaları	591.053	733.381	883.311	24,1	20,4	44,5	47,0	47,2
Cari transferler	564.175	698.092	850.005	23,7	21,8	42,5	44,7	45,4
Sermaye transferleri	26.878	35.289	33.306	31,3	-5,6	2,0	2,3	1,8
Faiz dışı harcamalar	1.247.849	1.452.955	1.724.869	16,4	18,7	94,0	93,1	92,2
Toplam harcama	1.327.133	1.561.253	1.871.655	17,6	19,9	100,0	100,0	100,0

Kaynak: SBB.

(1): Genel devlet; merkezi yönetim bütçesi, mahalli idareler, döner sermayeli kuruluşlar, İşsizlik Sigortası Fonu, sosyal güvenlik kuruluşları, genel sağlık sigortası ve fonları kapsamaktadır.

(2): Gerçekleşme tahmini.

2020 yılında genel devlet harcamaları içinde cari harcamaların payı % 46,0, yatırım harcamalarının payı % 6,8 ve transfer harcamalarının payı % 47,2 olacaktır.

1.4.4.1 Merkezi Yönetim Bütçesi

2020 yılında merkezi yönetim bütçesinde kaynakların maliye politikası öncelikleri doğrultusunda tahsisi, etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılması amaçlanmıştır. Ancak Mart ayı sonlarından itibaren ülkemizi etkilemeye başlayan koronavirüs (Covid-19) pandemisinin ekonomik faaliyetler üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle maliye politikasında yeni adımlar atılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Salgının olumsuz etkilerini önlemeye yönelik olarak Hazine ve Maliye Bakanlığı açıkladığı Ekonomi İstikrar Kalkanı Paketi ile bir takım düzenlemeler yapmıştır. Paket kapsamında vergi oranlarında sektörel odaklı indirimle gidilmiş, konaklama vergisinin uygulanması ertelenmiş, salgından ciddi şekilde etkilenen sektörlerde faaliyet gösteren mükelleflere mücbir sebep halinin varlığı kabul edilerek muhtasar, KDV ve sosyal güvenlik beyannamelerinin verme ve ödeme süreleri uzatılmış, tüm gelir vergisi mükellefleri mücbir sebep kapsamına alınmış, kredi koşulları gevşetilmiştir. Paketin kapsamı ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda alınan yeni tedbirler ile genişletilmiştir.

Koronavirüs salgınının oluşturduğu olumsuz ortam ve salgının ekonomik etkileri ile mücadelede maliye politikası araçları etkin olarak kullanılmıştır. Kamu kaynakları hanehalkını, reel sektörü ve sağlık sistemini desteklemeye tahsis edilerek, geniş çaplı vergisel ve nakdi destekler uygulamaya konulmuştur.

Genişletici maliye politikası tedbirleri kapsamında sağlanan destek ve teşvikler merkezi yönetim bütçesi giderlerini öngörülenin üzerinde artırarak bütçe dengesini olumsuz şekilde etkilemiştir. İşsizlik Sigortası Fonu'nun salgının işgücü piyasası üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak ve istihdamı korumaya yönelik kullanımı bu bozulmayı sınırlandırmıştır.

2020 yılı merkezi yönetim bütçesinde merkezi yönetim bütçe giderlerinin 1.095.461 milyon TL, bütçe gelirlerinin 956.588 milyon TL olması hedeflenmiştir. Bu hedeflere göre bütçe dengesinin 138.873 milyon TL açık, faiz dışı dengenin ise 67 milyon TL fazla vermesi öngörülmüştür. Yeni Ekonomi Programı/Orta Vadeli Programda (2021-2023) 2020 yıl sonu itibarıyla merkezi yönetim bütçe giderlerinin 1.212.298 milyon TL, gelirlerinin 973.129 milyon TL, böylece bütçe açığının 239.169 milyon TL, faiz dışı açığın 101.769 milyon TL olmasının beklendiği açıklanmıştır.

2020 yılı sonunda bütçe gelirleri bir önceki yıla göre % 17,6 artarak 875.280 milyon TL'den 1.029.493 milyon TL'ye, bütçe giderleri de % 20,2 artarak 1.000.027 milyon TL'den 1.202.236 milyon TL'ye yükselmiştir. Bütçe gelirlerine kıyasla daha yüksek oranlı artış gösteren bütçe harcamalarının etkisiyle bütçe açığı % 38,5 artarak 124.747 milyon TL'den 172.743 milyon TL'ye yükselmiştir. 2019 yılında 24.807 milyon TL olan faiz dışı açık 2020 yılında 38.781 milyon TL olmuştur. Bütçe gelirlerinin giderleri karşılama oranı % 85,6 olmuştur (Tablo 80, Grafik 39).

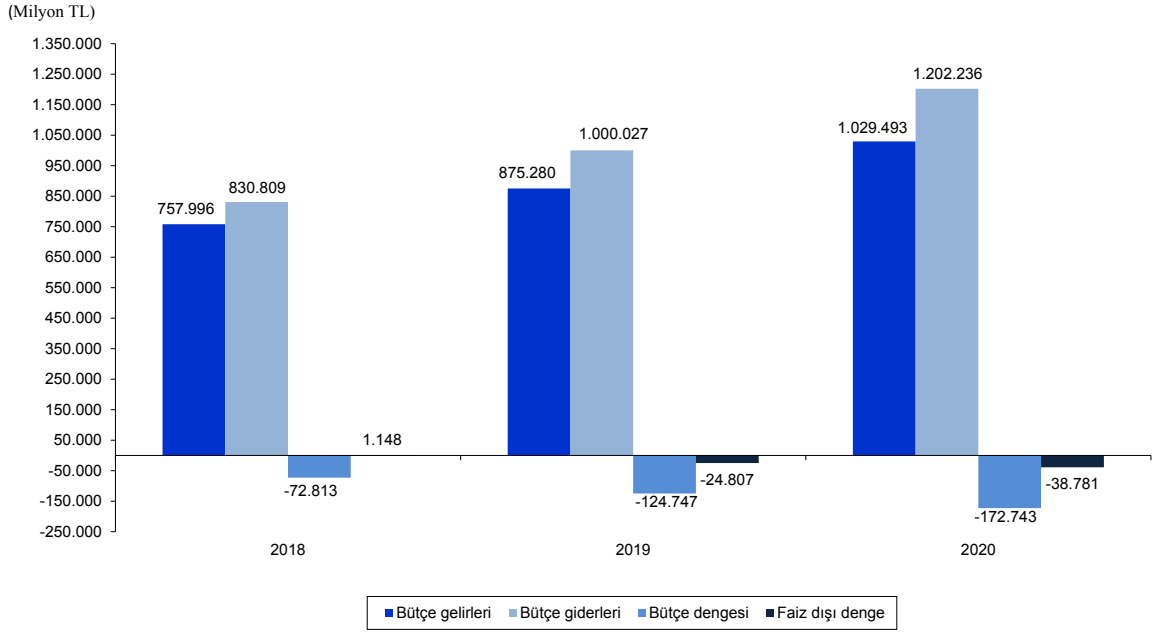

Tablo 80. Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmesi

Bileşenler	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)							
	2018	2019	2020	Değişim (%)		GSYH'ye Oranı		
				2019	2020	2018	2019	2020
Bütçe giderleri	830.809	1.000.027	1.202.236	20,4	20,2	22,1	23,1	23,8
Faiz hariç giderler	756.848	900.087	1.068.274	18,9	18,7	20,1	20,8	21,2
Faiz giderleri	73.961	99.940	133.962	35,1	34,0	2,0	2,3	2,7
Bütçe gelirleri	757.996	875.280	1.029.493	15,5	17,6	20,2	20,3	20,4
Bütçe dengesi	-72.813	-124.747	-172.743	71,3	38,5	-1,9	-2,9	-3,4
Faiz dışı denge	1.148	-24.807	-38.781	-2.260,4	56,3	0,0	-0,6	-0,8

Kaynak: HMB, TÜİK.

Grafik 39. Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmesi

Kaynak: HMB.

Böylece başlangıç hedeflerinin bütçe giderleri 106.775 milyon TL, bütçe gelirleri 72.905 milyon TL üzerinde gerçekleşmiştir. Bütçe açığı 172.743 milyon TL ile hedeflenen değerin 33.870 milyon TL üzerinde gerçekleşirken, 67 milyon TL fazla vermesi hedeflenen faiz dışı denge 38.781 milyon TL açık vermiştir.

2020 yılı merkezi yönetim bütçe giderlerinin cari fiyatlarla GSYH'ye oranı % 23,1'den % 23,8'e, merkezi yönetim bütçe gelirlerinin GSYH'ye oranı % 20,3'ten % 20,4'e yükselmiştir. Merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ye oranı % 2,9'dan % 3,4'e yükselirken, faiz dışı merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ye oranı ise % 0,8 olmuştur.

1.4.4.1.1 Gelirler

2020-2022 dönemi Orta Vadeli Mali Plan’da izlenecek kamu gelir politikalarının; makroekonomik değişim sürecinin desteklenmesi, kamu harcamaları için ihtiyaç duyulan finansmanın sağlanması, sosyo-ekonomik kalkınma ve adaletin desteklenmesi, ekonominin uluslararası düzeyde rekabet gücünün artırılması ve yurt içi tasarruflara katkı sağlanması hedefleri doğrultusunda yürütüleceği belirtilmiştir. Kamu gelirlerinin kalitesinin artırılarak, bütçenin gelir performansının yükseltilmesi amacıyla vergi tahsilatında etkinliğin artırılması, gönüllü uyumun teşvik edilmesi, uyum maliyetlerinin azaltılması, vergi ve diğer gelirlerin sürekli ve kalıcı kaynaklardan modern yöntemlerle ve en az maliyetle toplanmasının sağlanacağı açıklanmıştır.

Merkezi yönetim bütçe gelirlerinin makroekonomik göstergeler ile gelir politikalarının bütçe gelirlerine etkileri, ulusal ve uluslararası piyasalardaki gelişmeler ve gelirlerin geçmiş yıllarda gösterdiği eğilimi dikkate alarak belirlendiği ifade edilmiştir.

2019 yılında % 15,5 artan merkezi yönetim bütçe gelirleri, 2020 yılında % 17,6’lık artışla 1.020.493 milyon TL’ye yükselirken, hedeflenen değerin 72.905 milyon TL üzerinde gerçekleşmiştir (Tablo 81).

Tablo 81. Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri

Bileşenler	(Milyon TL)								
	2018	2019	2020	Değişim (%)		Pay (%)			
				2019	2020	2018	2019	2020	
A- Genel bütçe gelirleri	729.063	847.692	1.000.039	16,3	18,0	96,2	96,8	97,1	
1- Vergi gelirleri	621.536	673.860	833.062	8,4	23,6	82,0	77,0	80,9	
Gelir ve kazanç üzerinden alınan vergiler	217.666	241.533	263.862	11,0	9,2	28,7	27,6	25,6	
Gelir vergisi	138.992	162.704	158.814	17,1	-2,4	18,3	18,6	15,4	
Beyana dayanan gelir vergisi	7.115	7.962	8.248	11,9	3,6	0,9	0,9	0,8	
Basit usulde gelir vergisi	206	201	228	-2,4	13,4	0,0	0,0	0,0	
Gelir vergisi tevkifatı	129.103	151.789	147.227	17,6	-3,0	17,0	17,3	14,3	
Gelir geçici vergisi	2.569	2.752	3.112	7,1	13,1	0,3	0,3	0,3	
Kurumlar vergisi	78.673	78.829	105.047	0,2	33,3	10,4	9,0	10,2	
Beyana dayanan kurumlar vergisi	4.238	3.211	-268	-24,2	-108,3	0,6	0,4	0,0	
Kurumlar vergisi tevkifatı	259	159	180	-38,7	13,2	0,0	0,0	0,0	
Geçici kurumlar vergisi	74.176	75.459	105.135	1,7	39,3	9,8	8,6	10,2	
Mülkiyet üzerinden alınan vergiler	13.766	15.607	17.277	13,4	10,7	1,8	1,8	1,7	
Veraset ve intikal vergisi	921	1.104	1.298	19,8	17,6	0,1	0,1	0,1	
Motorlu taşıtlar vergisi	12.844	14.503	15.979	12,9	10,2	1,7	1,7	1,6	
Dahilde alınan mal ve hizmet vergileri	213.038	230.955	314.895	8,4	36,3	28,1	26,4	30,6	
Dahilde alınan katma değer vergisi	56.354	55.458	71.542	-1,6	29,0	7,4	6,3	6,9	
Özel tüketim vergisi	133.906	147.134	207.283	9,9	40,9	17,7	16,8	20,1	
Banka ve sigorta muameleleri vergisi	18.184	22.670	27.068	24,7	19,4	2,4	2,6	2,6	
Şans oyunları vergisi	1.155	1.681	3.464	45,5	106,1	0,2	0,2	0,3	
Özel iletişim vergisi	3.440	4.014	4.488	16,7	11,8	0,5	0,5	0,4	
Dijital hizmet vergisi	0	0	1.061	-	-	0,0	0,0	0,1	
Dahilde alınan diğer mal ve hizmet vergileri	-2	-3	-10	50,0	233,3	0,0	0,0	0,0	
Uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergiler	138.221	142.732	185.411	3,3	29,9	18,2	16,3	18,0	
Gümrük vergileri	15.276	16.832	25.631	10,2	52,3	2,0	1,9	2,5	
İthalde alınan katma değer vergisi	122.262	125.271	159.170	2,5	27,1	16,1	14,3	15,5	
Diğer dış ticaret gelirleri	683	628	609	-8,0	-3,0	0,1	0,1	0,1	
Damga vergisi	16.961	18.853	20.961	11,2	11,2	2,2	2,2	2,0	
Harçlar	21.689	24.176	30.653	11,5	26,8	2,9	2,8	3,0	
Başka yerde sınıflandırılmayan diğer vergiler	197	5	4	-97,5	-20,0	0,0	0,0	0,0	
2- Vergi dışı diğer gelirler	107.527	173.832	166.977	61,7	-3,9	14,2	19,9	16,2	
B- Özel bütçeli idarelerin gelirleri	23.761	20.925	21.692	-11,9	3,7	3,1	2,4	2,1	
C- Düzenleyici ve denetleyici kurumların gelirleri	5.173	6.663	7.762	28,8	16,5	0,7	0,8	0,8	
Toplam	757.996	875.280	1.029.493	15,5	17,6	100,0	100,0	100,0	

Kaynak:HMB.

Koronavirüs salgınının yarattığı olağanüstü durum nedeniyle bazı vergi oranlarında yapılan güncellemeler, kredi imkanına ulaşmada sağlanan kolaylıklar, kurumlar vergisi ve özellikle dolaylı vergi tahsilatındaki artışın etkisiyle toplam vergi gelirlerinde artış olmuştur.

Merkezi yönetim bütçe gelirleri içinde en büyük paya sahip olan vergi gelirleri % 23,6 artarak 833.062 milyon TL olmuştur. Böylece vergi gelirleri 784.602 milyon TL olarak hedeflenen değerin 48.460 milyon TL üzerinde gerçekleşmiştir. 2019 yılında vergi gelirlerinin toplam merkezi yönetim bütçe gelirleri içinde % 77,0 olan payı 2020 yılında % 80,9'a yükselmiştir.

Gelir ve kazanç üzerinden alınan vergiler 2020 yılında bir önceki yıla göre % 9,2 artışla 263.862 milyon TL'ye yükselirken toplam gelirler içindeki payı % 25,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu vergilerin 158.814 milyon TL'sini gelir vergisi, 105.047 milyon TL'sini kurumlar vergisi oluşturmuştur. 2019 yılına göre gelir vergisi tahsilatı % 2,4 azalırken, kurumlar vergisi tahsilatı % 33,3 ile yüksek bir artış göstermiştir. Gelir vergisi kalemleri içinde % 13,4 ile basit usulde gelir vergisi ve % 13,1 ile gelir geçici vergisi en yüksek oranlı artış gösteren kalemler olurken, gelir vergisi tevkifatı % 3,0 azalmıştır. Kurumlar vergisindeki yüksek oranlı artışta büyük ölçüde geçici kurumlar vergisindeki % 39,3 artış etkili olmuştur. Toplam merkezi yönetim bütçe gelirleri içinde gelir vergisinin payı % 15,4, kurumlar vergisinin payı % 10,2 olmuştur.

Mülkiyet üzerinden alınan vergiler, 2019 yılına göre % 10,7 artarak 17.277 milyon TL olmuştur. Dahilde alınan mal ve hizmet vergileri % 36,3 artarak 314.895 milyon TL'ye yükselirken, merkezi yönetim toplam bütçe gelirleri içindeki payı % 26,4'ten % 30,6'ya yükselmiştir. 2020 yılında dahilde alınan katma değer vergisi % 29,0 artarak 71.542 milyon TL'ye, özel tüketim vergisi % 40,9 artarak 207.283 milyon TL'ye yükselmiştir.

Vergi gelirleri içinde gelir ve kazanç üzerinden alınan vergiler, mülkiyet üzerinden alınan vergiler ve başka yerde sınıflandırılmayan diğer vergiler toplamından oluşan dolaysız vergiler % 9,3'lük artışla 281.143 milyon TL'ye, dahilde alınan mal ve hizmet vergileri, uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergiler, damga vergisi ve harçlardan oluşan dolaylı vergiler % 32,4'lük artışla 551.920 milyon TL'ye yükselmiştir. Toplam vergi gelirleri içinde dolaysız vergilerin payı % 33,7, dolaylı vergilerin payı % 66,3 olmuştur.

Vergi dışı gelirler 2020 yılında % 3,9 azalarak merkezi yönetim bütçe gelirlerindeki artışı sınırlayan kalemlerden biri olmuştur. Vergi dışı gelirler 166.977 milyon TL olarak gerçekleşirken, toplam merkezi yönetim bütçe gelirleri içindeki payı % 19,9'dan % 16,2'ye gerilemiştir.

Özel bütçeli idarelerin gelirleri % 3,7 artarak 21.692 milyon TL'ye, düzenleyici ve denetleyici kurumların gelirleri % 16,5 artarak 7.762 milyon TL'ye yükselmiştir.

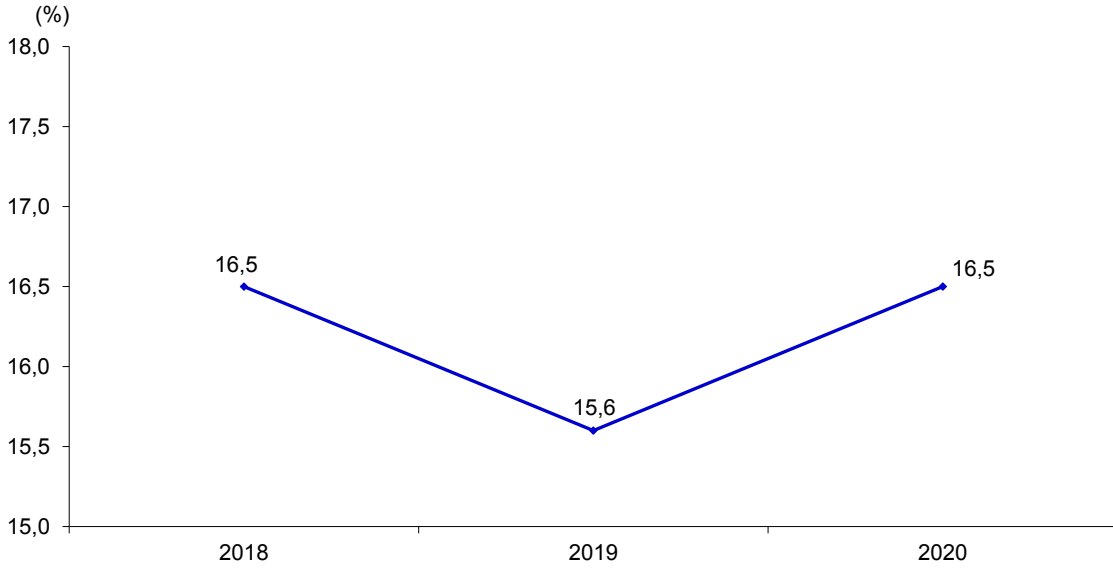
Toplam vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı olarak tanımlanan vergi yükü, 2020 yılında 0,9 puanlık artış ile % 15,6'dan % 16,5'e yükselmiştir (Tablo 82, Grafik 40).

Tablo 82. Vergi Yüğü ve Vergi Esnekliği Katsayıları

Gösterge	2020 (%)		
	2018	2019	2020
Toplam vergi yüğü	16,5	15,6	16,5
Toplam vergi esnekliği	0,8	0,6	1,4
Gelir+kurumlar vergisi esnekliği	1,6	0,7	0,5

Kaynak: HMB, TÜİK.

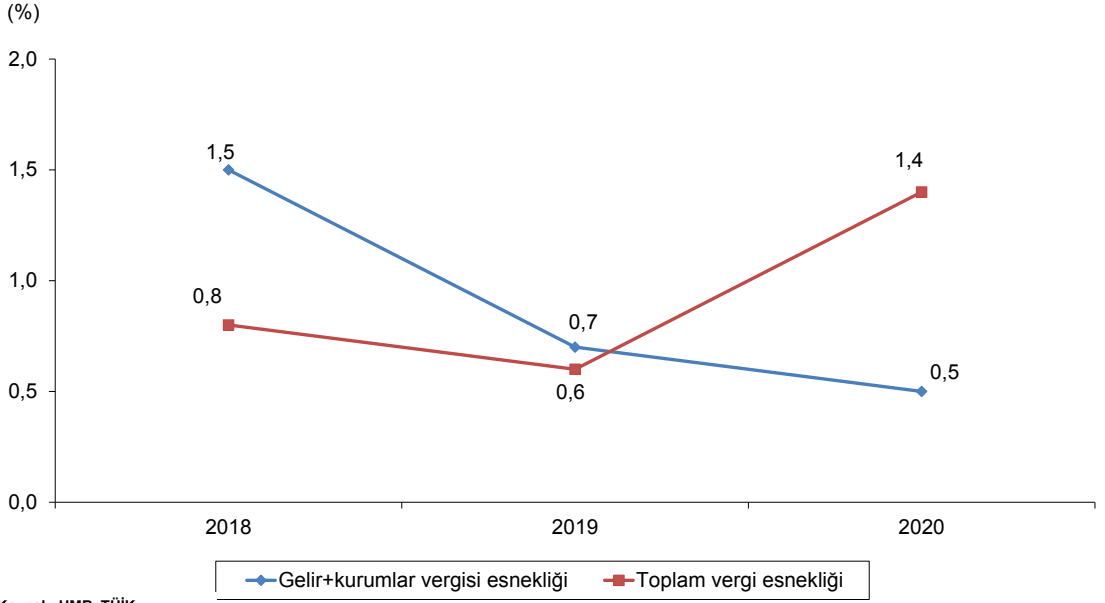
Grafik 40. Vergi Yüğü

Kaynak: HMB, TÜİK.

Vergi gelirlerinin GSYH'deki değişmelere karşı duyarlılığını gösteren vergi esnekliği katsayısı 2020 yılında 0,8 puanlık artışla % 1,4'e yükselmiştir. 2019 yılında % 0,7 olan gelir ve kurumlar vergisi esnekliği, 2020 yılında 0,2 puan azalarak % 0,5'e düşmüştür (Grafik 41).

Grafik 41. Vergi Esnekliği Katsayıları

1.4.4.1.2 Giderler

Orta Vadeli Mali Plan'da 2020-2022 döneminde kamu harcama politikasının çok yıllık bütçe yaklaşımı çerçevesinde belirlenen politika öncelikleri dikkate alınarak ve kamu idarelerine tahsis edilen ödenek tavanları doğrultusunda yürütülmesi kararlaştırılmıştır.

Kamu harcamalarının değerlendirilmesi, önceliklendirilmesi ve kaynakların etkin kullanımının gözetilmesi amacıyla harcamaların gözden geçirileceği, harcama programlarının uygulama süreçlerinde etkinliğin artırılacağı, harcamaların kontrol altında tutularak, yeni harcama programı oluşturulmasının sınırlandırılacağı belirtilmiştir.

Merkezi yönetim bütçe giderleri makroekonomik göstergeler, temel politika belgelerinde ortaya konulan öncelikler ve kamu idarelerinin ihtiyaçları esas alınarak belirlenmiştir.

2020 yılında bütçe giderleri bir önceki yıla göre % 20,2 artarak 1.000.027 milyon TL'den 1.202.236 milyon TL'ye yükselirken, bütçe hedefinin de 106.775 milyon TL üzerinde gerçekleşmiştir (Tablo 83).

Tablo 83. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri

Bileşenler	(Milyon TL)							
	2018	2019	2020	Değişim (%)		Pay (%)		
				2019	2020	2018	2019	2020
A-Faiz hariç giderler	756.848	900.087	1.068.274	18,9	18,7	91,1	90,0	88,9
Personel giderleri	200.903	249.892	287.769	24,4	15,2	24,2	25,0	23,9
SGK'ya devlet primi giderleri	34.379	43.045	48.286	25,2	12,2	4,1	4,3	4,0
Mal ve hizmet alım giderleri	71.946	84.363	96.399	17,3	14,3	8,7	8,4	8,0
Savunma ve güvenlik	23.442	28.465	33.004	21,4	15,9	2,8	2,8	2,7
Sağlık giderleri	507	564	533	11,2	-5,5	0,1	0,1	0,0
Borçlanma genel giderleri	419	535	859	27,8	60,6	0,1	0,1	0,1
Diğer mal ve hizmet alım giderleri	47.578	54.798	62.002	15,2	13,1	5,7	5,5	5,2
Cari transferler	322.879	400.316	497.989	24,0	24,4	38,9	40,0	41,4
Görev zararları	7.407	8.013	11.006	8,2	37,4	0,9	0,8	0,9
Hazine yardımları	161.035	219.546	275.858	36,3	25,6	19,4	22,0	22,9
Kar amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan transferler	3.475	5.934	3.976	70,8	-33,0	0,4	0,6	0,3
Hanehalkına yapılan transferler	7.257	6.662	7.645	-8,2	14,8	0,9	0,7	0,6
Tarımsal destekleme ödemeleri	14.552	16.965	21.944	16,6	29,3	1,8	1,7	1,8
Hanehalkına yapılan diğer transferler	16.242	18.592	25.407	14,5	36,7	2,0	1,9	2,1
Sosyal amaçlı transferler	13.784	19.889	22.990	44,3	15,6	1,7	2,0	1,9
Yurt dışına yapılan transferler	3.261	4.109	4.914	26,0	19,6	0,4	0,4	0,4
Gelirden ayrılan paylar	95.866	100.606	124.249	4,9	23,5	11,5	10,1	10,3
Sermaye giderleri	88.324	80.717	92.911	-8,6	15,1	10,6	8,1	7,7
Sermaye transferleri	16.746	16.316	15.171	-2,6	-7,0	2,0	1,6	1,3
Borç verme	21.672	25.438	29.750	17,4	17,0	2,6	2,5	2,5
B-Faiz giderleri	73.961	99.940	133.962	35,1	34,0	8,9	10,0	11,1
Toplam	830.809	1.000.027	1.202.236	20,4	20,2	100,0	100,0	100,0

Kaynak: HMB.

Başta faiz giderleri olmak üzere, cari transferler, mal ve hizmet alım giderleri, personel giderleri ve SGK devlet primi giderlerindeki artışın desteklediği faiz hariç giderlerdeki artış, bütçe gider kalemindeki artışın en önemli nedenlerinden biri olmuştur.

2020 yılında faiz dışı harcamalar % 18,7 artarak 1.068.274 milyon TL'ye yükselmiştir. Personel giderleri % 15,2 artışla 287.769 milyon TL'ye, Sosyal Güvenlik Kurumuna devlet primi giderleri % 12,2 artışla 48.286 milyon TL'ye, mal ve hizmet alım giderleri % 14,3 artışla 96.399 milyon TL'ye, cari transferler % 24,4 artışla 497.989 milyon TL'ye, borç verme % 17,0 artışla 29.750 milyon TL'ye, sermaye giderleri % 15,1 artışla 92.911 milyon TL'ye yükselirken, sermaye transferleri % 7,0 azalışla 15.171 milyon TL'ye gerilemiştir.

Merkezi yönetim bütçe giderlerinin önemli bir kısmını oluşturan cari transferlerin 2020 yılında toplam bütçe giderleri içindeki payı % 41,4'e yükselirken, personel giderlerinin payı % 23,9, SGK'ya devlet primi giderlerinin payı % 4,0, mal ve hizmet alım giderlerinin payı % 8,0, sermaye giderlerinin payı % 7,7, sermaye transferlerinin payı % 1,3 ve borç vermenin payı % 2,5 olmuştur.

Faiz harcamaları artış hızı geçen yıla göre bir miktar yavaşlamakla birlikte bütçe finansman ihtiyacı ve borçlanma maliyetlerindeki artış nedeniyle % 34,0'lık artışla 99.940 milyon TL'den 133.962 milyon TL'ye yükselmiştir. Faiz giderlerinin merkezi yönetim bütçe giderleri içindeki payı 1,1 puanlık artışla % 11,1 olmuştur.

1.4.4.2 Fonlar

2020 yılında da fon dengesi kapsamında, bütçe içi Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ile bütçe dışı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve Özelleştirme Fonu olmak üzere 4 fon takip edilmiştir.

2020 yılında kamu kesimi genel dengesinde yer alan fonların gelirlerinin % 22,5 artışla 30.833 milyon TL, giderlerinin % 24,0 artışla 32.425 milyon TL olarak gerçekleşmesi, böylece fon dengesinin 1.592 milyon TL açık vermesi beklenmektedir (Tablo 84).

Tablo 84. Fon Dengesi ⁽¹⁾

Bileşenler	2018	2019	2020 ⁽²⁾	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	
				Değişim (%)	
				2019	2020
A. Fon gelirleri	24.343	25.172	30.833	3,4	22,5
Vergi gelirleri	18.978	18.572	21.743	-2,1	17,1
Vergi dışı normal gelirler	2.360	3.348	6.362	41,9	90,0
Faktör gelirleri (net)	596	102	119	-82,9	16,7
Cari transferler (net)	0	0	0	-	-
Sermaye transferleri (net)	2.408	3.149	2.609	-	-17,1
B. Fon giderleri	29.116	26.150	32.425	-10,2	24,0
Cari giderler	22.916	21.037	24.309	-8,2	15,6
Faktör giderleri (net)	0	0	0	-	-
Sabit sermaye yatırımları	0	0	0	-	-
Cari transferler (net)	6.200	5.114	8.117	-17,5	58,7
Sermaye transferleri (net)	0	0	0	-	-
C. Gelir-gider farkı	-4.773	-979	-1.592	-79,5	62,6
D. Finansman	4.773	979	1.592	-79,5	62,6
Dış borç kullanımı	0	0	0	-	-
Dış borç ödemesi	0	0	0	-	-
İç borç-alacak ilişkisi (net)	-150	-32	168	-78,7	-625,0
Kasa-banka değişimi	4.924	1.011	1.425	-79,5	40,9

Kaynak: SBB.

(1): İşsizlik Sigortası Fonu hariçtir.

(2): Gerçekleşme tahmini.

1.4.4.3 Kamu İktisadi Teşebbüsleri

2021 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında yer aldığı şekliyle, 2020 yılı Ekim ayı itibarıyla 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında faaliyet gösteren 19 kamu iktisadi teşebbüsü (KİT), özelleştirme kapsamında bulunan ve % 50'den fazla kamu payı olan Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş., TÜRKŞEKER A.Ş. ve Sümer Holding A.Ş. KİT dengesi kapsamında izlenmektedir. 2020 yılında işletmeciler KİT gelirlerinin % 4,9'luk azalışla 195.974 milyon TL'ye, giderlerinin de % 7,3'lük azalışla 197.666 milyon TL'ye gerilemesi beklenmektedir (Tablo 85).

Tablo 85. İşletmeciler KİT Finansman Dengesi

Bileşenler	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
	2018	2019	2020 ⁽¹⁾	Değişim (%)	
				2019	2020
A. Toplam gelirler	184.712	205.998	195.974	11,5	-4,9
I. İşletme gelirleri	160.509	176.253	167.085	9,8	-5,2
1. Mal ve hizmet satış hasılatı	122.968	150.783	148.278	22,6	-1,7
2. Diğer gelirler	37.541	25.470	18.807	-32,2	-26,2
II. Kurum bünyesinde kalan fonlar	9.018	9.665	11.171	7,2	15,6
1. Amortismanlar	5.637	6.780	7.300	20,3	7,7
2. Karşılıklar	3.382	2.884	3.871	-14,7	34,2
III. Bütçe ve fonlar	15.184	20.080	17.719	32,2	-11,8
IV. Diğer gelirler	0	0	0	-	-
B. Toplam giderler	187.670	213.287	197.666	13,7	-7,3
I. İşletme giderleri	156.419	177.988	167.737	13,8	-5,8
1. Mal ve hizmet satış maliyeti	122.237	141.250	132.265	15,6	-6,4
2. Diğer giderler	34.183	36.738	35.472	7,5	-3,4
II. Yatırım harcamaları	19.449	20.559	25.866	5,7	25,8
III. Stok artışı	3.571	7.954	-2.288	122,7	-128,8
IV. Sabit kıymet artışı	608	-828	-91	-236,2	-89,0
V. Dolaysız vergiler	3.851	3.064	3.127	-20,4	2,1
VI. Temettü ödemeleri	3.249	2.637	1.579	-18,8	-40,1
VII. Diğer giderler	523	1.912	1.734	265,6	-9,3
C. Gelir-gider farkı	-2.958	-7.289	-1.691	146,4	-76,8
D. Finansman	2.958	7.289	1.691	146,4	-76,8
I. Kasa banka değişimi	582	-1.755	641	-401,5	-136,5
II. İç borçlanma (net)	-1.207	5.760	2.620	-577,2	-54,5
III. Dış borçlanma (net)	3.584	3.284	-1.570	-8,4	-147,8

Kaynak: SBB.

(1): Gerçekleşme tahmini.

1.4.4.4 Kamu Finansman Açığı

2019 yılında 140.271 milyon TL açık veren kamu kesimi dengesinin, 2020 yılında 230.316 milyon TL açık vereceği, 2019 yılında 40.331 milyon TL açık veren bütçe faiz ödemeleri hariç kamu kesimi finansman dengesinin, 2020 yılında 96.354 milyon TL açık vereceği tahmin edilmektedir (Tablo 86).

2020 yılında kamu kesimi açığı içinde en yüksek paya sahip olan merkezi yönetim bütçe açığı bir önceki yıla göre % 38,5 artışla 172.743 milyon TL'ye yükselmiştir. İşsizlik Sigortası Fonunun koronavirüs salgınının işgücü piyasası üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak ve istihdamı korumaya yönelik kullanılması nedeniyle 38.993 milyon TL, mahalli idarelerin 9.973 milyon TL, sosyal güvenlik kuruluşlarının 2.105 milyon TL, döner sermayeli kuruluşların 2.020 milyon TL, işletmeciler KİT'lerin 1.691 milyon TL ve fonların 1.592 milyon TL açık vermesi beklenmektedir.

Tablo 86. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

Bileşenler	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					
				GSYH'ye Oranı		
	2018	2019	2020 ⁽¹⁾	2018	2019	2020
Merkezi yönetim bütçesi	72.813	124.747	172.743	1,9	2,9	3,4
KİT	3.181	8.921	2.890	0,1	0,2	0,1
İşletmeci	2.958	7.289	1.691	0,1	0,2	0,0
Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar	223	1.632	1.199	0,0	0,0	0,0
Mahalli idareler	21.758	9.298	9.973	0,6	0,2	0,2
Döner sermaye	1.554	2.329	2.020	0,0	0,1	0,0
Sosyal güvenlik kuruluşları	-1.352	-2.105	2.105	0,0	0,0	0,0
İşsizlik Sigortası Fonu	-10.923	-3.898	38.993	-0,3	-0,1	0,8
Fonlar	4.773	979	1.592	0,1	0,0	0,0
Borçlanma gereği	91.804	140.271	230.316	2,4	3,2	4,6
Bütçe faiz ödemeleri	73.961	99.940	133.962	2,0	2,3	2,7
Faiz dışı borçlanma gereği	17.843	40.331	96.354	0,5	0,9	1,9

Kaynak: SBB, HMB.

Not: (-) işareti fazlayı göstermektedir.

(1): Gerçekleşme tahmini.

2020 yılında merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ye oranı % 2,9'dan % 3,4'e, bütçe faiz ödemelerinin GSYH'ye oranı % 2,3'ten % 2,7'ye yükselmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ye oranının bir önceki yıla göre 1,4 puan artarak % 4,6 seviyesinde gerçekleşeceği öngörülmektedir.

1.4.4.5 Özelleştirme

Türkiye'de kamunun özel sektör tarafından gerçekleştirilebilecek her türlü üretim ve hizmet alanından çekilerek, özel sektör girişimciliğinin ve ekonominin pazar mekanizmaları tarafından yönlendirilmesinin, tam rekabet piyasasına ulaşılmasının önünün açılması, arz ve talep adil ve gerçekçi bir piyasada buluşması ile kalitenin, etkinliğin, verimliliğin ve toplumsal refahın artırılarak, devletin asli sayılan görevlerine dönmesinin sağlanması için özelleştirme yapılmaktadır. Özelleştirme İdaresinin bu kapsamda 1984 yılından bu yana sürdürdüğü özelleştirme çalışmaları, son yıllarda özelleştirme kapsamındaki kuruluşların büyük bölümünde özelleştirme çalışmalarının tamamlanmasıyla birlikte oldukça yavaşlamıştır.

2019 yılında 115.966 bin dolar olan özelleştirme işlemi tutarı, 2020 yılında 22.270 bin dolara gerilemiştir. 2020 yılındaki özelleştirme tutarının 21.992 bin dolarını özelleştirme programındaki kuruluşlara ait tesis ile özelleştirme programına alınan tesis ve varlıkların satışları, 278 bin dolarını özelleştirme programındaki kuruluşlarda bulunan kamu hisseleri ile programdaki kuruluşlara ait olan veya ayrıca özelleştirme programına alınan tesis ve varlıkların kamu kuruluşlarına bedelli devirleri oluşturmuştur. 1986 yılından bu yana toplam 70.382 milyon dolar tutarında özelleştirme uygulaması gerçekleştirilmiştir (Tablo 87).

Tablo 87. Özelleştirme İşlemleri

İşlemler	(Bin Dolar)				
	1986-2017	2018	2019	2020	Birikimli Toplam 1986-2020
Özelleştirme programındaki kuruluşlar ile bunların bağlı ortaklık ve iştiraklerinde bulunan kamu hisselerinin blok satışı	35.228.034	4.534	0	0	35.232.568
Özelleştirme programındaki kuruluşlarda bulunan kamu hisselerinin halka arzı	9.572.900	0	0	0	9.572.900
Özelleştirme programındaki kuruluşlar ile bunların iştiraklerinde bulunan kamu hisselerinin Borsa'da satışı	1.294.397	0	1	0	1.294.398
Özelleştirme programındaki kuruluşlara ait tesis ile özelleştirme programına alınan tesis ve varlıkların satışı	21.508.306	1.210.073	115.488	21.992	22.855.859
Özelleştirme programındaki kuruluşlarda bulunan kamu hisseleri ile programdaki kuruluşlara ait olan veya ayrıca özelleştirme programına alınan tesis ve varlıkların kamu kuruluşlarına bedelli devri	1.281.878	143.962	477	278	1.426.595
Toplam	68.885.515	1.358.569	115.966	22.270	70.382.320

Kaynak: TCMB.

1986-2020 yıllarını kapsayan birikimli sonuçlara göre toplam özelleştirme gelirlerinin % 50,1'i blok satıştan, % 32,5'i tesis ve varlıkların satışından, % 13,6'sı kamu hisselerinin halka arzından, % 2,0'ı bedelli devirlerden ve % 1,8'i BİST'te satıştan elde edilmiştir.

1.4.4.6 Merkezi Yönetim Borç Stoku

Borçlanma politikaları merkezi yönetim bütçe açığının finansmanına yönelik olarak orta vadeli stratejik ölçütler çerçevesinde yürütülmekte, öngörülebilirlik, şeffaflık ve hesap verebilirliğin artırılması ilkeleri çerçevesinde, maliyetlerin en uygun seviyeye indirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda piyasa koşulları da dikkate alınarak, risk analizine dayanan borçlanma stratejileri geliştirilmekte, uygun vade ve borçlanma araçları belirlenmektedir⁴.

2020 yılında yurt içi ve yurt dışındaki ekonomik koşullar ve piyasa gelişmeleri değerlendirilerek borç yönetiminin orta ve uzun vadeli hedefleri doğrultusunda para ve maliye politikaları ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verebilir bir borçlanma politikası izlenmesi amaçlanmıştır. Finansman ihtiyaçlarının, iç ve dış piyasa koşulları ve maliyet unsurları gözönüne alınarak makul bir risk düzeyi çerçevesinde orta ve uzun vadede mümkün olan en uygun maliyetle karşılanması ilkesi, borç yönetimi uygulamalarında temel alınmıştır.

⁴ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020 Yılı Bütçe Gereğesi

Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından açıklanan 2020 yılı Finansman Programında; borçlanmanın ağırlıklı olarak TL cinsinden yapılması, piyasa çeşitliliğinin sağlanması amacıyla uluslararası piyasalarda ABD dolarının yanında diğer döviz cinslerinden de ihraç yapılması, faiz giderlerinin optimal şekilde yönetilmesini teminen uygun enstrüman ve vade bileşimi dikkate alınarak gelecek 12 ayda faizi yenilenecek senetler ile vadesine 12 aydan az kalmış senetlerin payının belirli bir seviyede tutulması, nakit ve borç yönetiminde oluşabilecek likidite riskine karşı güçlü nakit rezervi tutulması amaçlanmıştır.

2020 yılında mali disiplin gözetilerek ekonomik programlar, para ve maliye politikaları ile uyumlu borç yönetimi politika uygulamalarına devam edilmiştir. 2020 yılına küresel ekonomide yavaşlama ile girilirken, tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüs (Covid-19) salgını dünya genelinde iktisadi faaliyetlerin önemli ölçüde daralmasına neden olmuştur. Ülkemizde de ekonomi politikalarının salgının olumsuz etkilerini giderme amacına yönelik olarak yürütülmesi gereği ortaya çıkmıştır. Finansman ihtiyacı salgının ekonomik etkilerinin yansıtıldığı bütçe büyüklükleri ve bütçe dengesi çerçevesinde şekillenirken, ileride yine salgın sebebiyle oluşabilecek muhtemel risklerin bertaraf edilmesini teminen güçlü nakit rezerv tutma yönündeki yaklaşım neticesinde kamu finansmanı alanında sınırlı bozulma kaydedilmiştir.

Koronavirüs (Covid-19) salgını kamunun borç yükünün önemli ölçüde artmasına neden olmuş ve 2019 yılında 1.329.054 milyon TL olan merkezi yönetim toplam borç stoku, 2020 yılında % 36,3 artarak 1.812.112 milyon TL'ye yükselmiştir. 2019 yılında % 28,8 artan merkezi yönetim iç borç stoku 2020 yılında % 40,4 artışla 1.060.354 milyon TL'ye yükselmiştir. Dış borç stoku da 2019 yılındaki % 19,3'lük artışın ardından 2020 yılında % 31,0 artışla 751.758 milyon TL olmuştur.

Dolar cinsinden merkezi yönetim toplam borç stoku % 10,3 artarak 246.409 milyon dolara yükselirken, iç borç stoku % 13,6 artarak 144.193 milyon dolara, dış borç stoku % 6,0 artarak 102.216 milyon dolara yükselmiştir (Tablo 88, Grafik 42).

2020 yılında merkezi yönetim borç stoku içinde 1,7 puanlık değişimlerle iç borç stokunun payı % 58,5'e yükselirken, dış borç stokunun payı % 41,5'e gerilemiştir.

2020 yılında iç borç stokunun GSYH'ye oranı 3,5 puan artarak % 21,0'a, dış borç stokunun GSYH'ye oranı 1,6 puan artarak % 14,9'a, merkezi yönetim toplam borç stokunun GSYH'ye oranı 5,1 puan artarak % 35,9'a yükselmiştir.

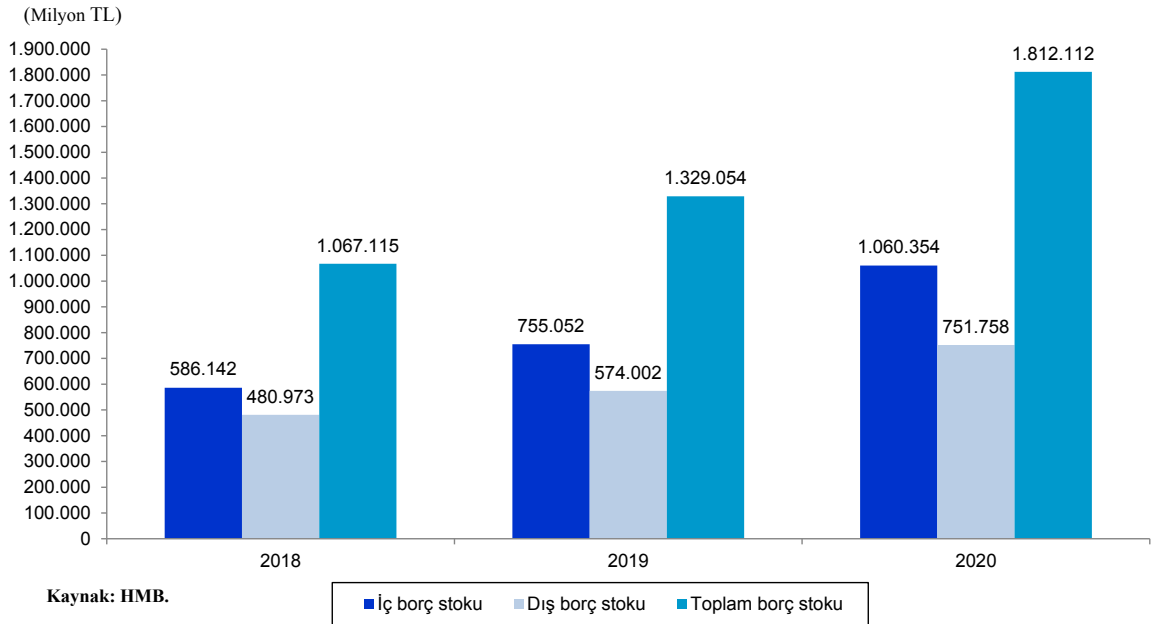
Tablo 88. Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku

Bileşenler	2018	2019	2020 ⁽¹⁾	Değişim (%)	
				2019	2020
(Milyon TL)					
İç borç stoku	586.142	755.052	1.060.354	28,8	40,4
Dış borç stoku	480.973	574.002	751.758	19,3	31,0
Toplam borç stoku	1.067.115	1.329.054	1.812.112	24,5	36,3
(Milyon \$)					
İç borç stoku	111.214	126.880	144.193	14,1	13,6
Dış borç stoku	91.245	96.443	102.216	5,7	6,0
Toplam borç stoku	202.459	223.323	246.409	10,3	10,3
Pay (%)					
İç borç stoku	54,9	56,8	58,5		
Dış borç stoku	45,1	43,2	41,5		
Toplam borç stoku	100,0	100,0	100,0		
GSYH'ye Oranı					
İç borç stoku	15,6	17,5	21,0		
Dış borç stoku	12,8	13,3	14,9		
Toplam borç stoku	28,4	30,8	35,9		

Kaynak: HMB.

(1): Geçici.

Grafik 42. Merkezi Yönetim Borç Stoku

2020 yılında toplam 309.007 milyon TL tutarında iç borç ödemesi yapılmıştır. Bunun % 70,6'sı olan 218.159 milyon TL'lik kısmını anapara, % 29,4'ü olan 90.848 milyon TL'lik kısmını ise faiz ödemeleri oluşturmuştur. 2020 yılında 224.131 milyon TL'lik net iç borçlanma gerçekleştirilmiştir. 2019 yılına göre net borçlanma % 78,9, toplam ödeme % 96,6 artmıştır (Tablo 89).

Tablo 89. Merkezi Yönetim İç Borç Stoku

(Milyon TL)

Yıllar	Ödemeler			Borçlanma			Borç Stoku	Değişim (%)
	Anapara	Faiz	Toplam	Satış	Ödeme	Net Borçlanma		
2018	73.558	49.202	122.760	124.047	73.559	50.488	586.142	9,5
2019	86.612	70.554	157.166	211.839	86.611	125.228	755.052	28,8
2020 ⁽¹⁾	218.159	90.848	309.007	442.290	218.159	224.131	1.060.354	40,4

Kaynak: HMB.

(1): Geçici.

2019 yılında % 18,3 olan iç borçlanmanın ağırlıklı ortalama maliyeti, 2020 yılında % 10,5 seviyesine gerilemiştir. İç borç stokunun vade yapısında da bir miktar düzelme olmuş ve 2019 yılında 30,1 ay olan iç borçlanmanın ortalama vadesi, 2020 yılında 34,0 aya yükselmiştir (Tablo 90).

Tablo 90. İç Borçlanmanın Ortalama Vadesi ve Maliyeti

Bileşenler	2018	2019	2020 ⁽¹⁾
Birikimli Vade (Ay) ⁽²⁾	59,3	30,1	34,0
Bileşik Faiz (%) ⁽³⁾	17,5	18,3	10,5

Kaynak: HMB.

(1): Geçici.

(2): Nakit iç borçlanmayı içermektedir.

(3): TL cinsi sabit getirili iç borçlanmanın ağırlıklı ortalama maliyetidir.

2020 yılında 1.812.111 milyon TL olan toplam merkezi yönetim borç stokunun 794.436 milyon TL'lik kısmını Türk lirası cinsinden borç senetleri, 1.017.675 milyon TL'lik kısmını döviz cinsinden borç senetleri oluşturmuştur. Toplam merkezi yönetim borç stoku içinde Türk lirası cinsinden borç senetlerinin payı % 43,8, döviz cinsinden borç senetlerinin payı % 56,2 olmuştur. Döviz kurlarındaki artışın etkisiyle bir önceki yıla göre döviz cinsinden borçlanmanın payı artmış, TL cinsinden borçlanmanın payı azalmıştır (Tablo 91).

Tablo 91. Merkezi Yönetim Borç Stoku Döviz/Faiz Yapısı ⁽¹⁾

Bileşenler	Stok Değeri (Milyon TL)			Pay (%)		
	2018	2019	2020 ⁽²⁾	2018	2019	2020
Sabit	803.786	982.981	1.271.304	75,3	74,0	70,2
Değişken	127.952	173.748	289.910	12,0	13,1	16,0
TÜFE'ye endeksli	135.377	172.325	250.897	12,7	13,0	13,8
Toplam borç stoku	1.067.115	1.329.054	1.812.111	100,0	100,0	100,0
Sabit	370.567	402.293	401.137	34,7	30,3	22,1
Değişken	74.333	93.921	142.402	7,0	7,1	7,9
TÜFE'ye endeksli	135.377	172.325	250.897	12,7	13,0	13,8
Türk Lirası cinsinden	580.277	668.539	794.436	54,4	50,3	43,8
Sabit	433.219	580.689	870.167	40,6	43,7	48,0
Değişken	53.619	79.827	147.508	5,0	6,0	8,1
Döviz	486.838	660.516	1.017.675	45,6	49,7	56,2
Sabit	375.213	464.244	591.666	35,2	34,9	32,7
Değişken	75.552	118.483	217.790	7,1	8,9	12,0
TÜFE'ye endeksli	135.377	172.325	250.897	12,7	13,0	13,8
İç borç stoku	586.142	755.052	1.060.353	54,9	56,8	58,5
Sabit	428.573	518.737	679.637	40,2	39,0	37,5
Değişken	52.400	55.265	72.120	4,9	4,2	4,0
Dış borç stoku	480.973	574.002	751.757	45,1	43,2	41,5

Kaynak: HMB.

(1): İç ve dış borç stoku ana para yükümlülüklerinden oluşmaktadır.

(2): Geçici.

Toplam borç stokunun % 70,2'sini sabit faizli, % 16,0'ını değişken faizli ve % 13,8'ini TÜFE'ye endeksli senetler oluşturmuştur. Toplam borç stoku içinde Türk lirasına endeksli sabit faizli senetlerin payı % 22,1, değişken faizli senetlerin payı % 7,9 ve TÜFE'ye endeksli senetlerin payı % 13,8 olurken, döviz endeksli sabit faizli senetlerin payı % 48,0, değişken faizli senetlerin payı % 8,1 olmuştur.

2020 yılında bir önceki yıla göre iç borç stokunun elinde bulunduranlara göre dağılımında; bankacılık kesiminin payı % 58,0'dan % 67,8'e ve TCMB'nin payı % 2,2'den % 7,4'e yükselirken, banka dışı kesimin payı % 29,7'den % 20,8'e gerilemiştir. Toplam iç borç stoku içinde bankacılık kesimi altında yer alan kamu bankalarının payı % 34,9, özel bankaların payı % 18,4, yabancı bankaların payı % 7,6, kalkınma ve yatırım bankalarının payı % 1,6 ve katılım bankalarının payı % 5,3 olmuştur. Toplam borç stoku içinde banka dışı kesimde yer alan gerçek kişilerin payı % 1,0, tüzel kişilerin payı % 13,3 ve menkul kıymet yatırım fonlarının payı % 6,6 olmuştur. Böylece iç borç stoku içinde yerli yatırımcıların payı % 89,9'dan % 96,0'a yükselirken, yabancı yatırımcıların payı % 10,1'den % 4,0'a gerilemiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda 2020 yılı sonunda borçlanma için belirlenmiş stratejik ölçüt ve göstergelerden sapma olduğu görülmektedir (Tablo 92).

Tablo 92. İç Borç Stokunun Elinde Bulunduranlara Göre Dağılımı ⁽¹⁾

Bileşenler	Stok Değeri (Milyon TL)			Pay (%)		
	2018	2019	2020 ⁽³⁾	2018	2019	2020
Bankacılık kesimi	339.488	507.109	823.004	53,6	58,0	67,8
Kamu bankaları	141.093	223.278	423.783	22,3	25,6	34,9
Özel bankalar	120.676	163.842	222.914	19,1	18,8	18,4
Yabancı bankalar	61.480	74.561	92.556	9,7	8,5	7,6
Kalkınma ve yatırım bankaları	7.202	14.487	18.882	1,1	1,7	1,6
Katılım bankaları	9.037	30.940	64.869	1,4	3,5	5,3
Banka dışı kesim	191.342	259.743	252.627	30,2	29,7	20,8
Gerçek kişiler	3.498	3.655	11.579	0,6	0,4	1,0
Tüzel kişiler	153.603	189.785	161.370	24,3	21,7	13,3
Menkul kıymet yatırım fonları	34.241	66.303	79.678	5,4	7,6	6,6
TCMB ⁽²⁾	13.603	18.873	89.294	2,1	2,2	7,4
Yurt içi yerleşikler toplamı	544.433	785.725	1.164.925	86,0	89,9	96,0
Yurt dışı yerleşikler	88.920	87.895	48.310	14,0	10,1	4,0
Toplam	633.353	873.620	1.213.235	100,0	100,0	100,0

Kaynak: HMB.

(1): Stok verileri Resmi Gazete fiyatlarıyla değerlendirilmiştir. Repo vb. teminat işlemlerinde kullanılan DİBS'ler, teminatı veren tarafın bulunduğu alt sektörün verisi içerisinde gösterilmektedir.

(2): Açık piyasa işlemlerinden kaynaklanan tutarları kapsamaktadır.

(3): Geçici.

1.4.5 Altın Fiyatları

2020 yılında küresel bir salgının ortaya çıkması zaten kırılgan durumda olan küresel ekonomiyi olumsuz etkilemiş, iktisadi faaliyetleri belirgin şekilde yavaşlatmıştır. Bu ortamda ülkeler arasındaki ticaret savaşları, faiz indirimleri ve artan jeopolitik riskler yatırımcıların güvenli olduğunu düşündüğü altına olan talebi artırmıştır.

2019 yılı ortalaması 1.393 Amerikan doları olan altının ons fiyatı, 2020 yılında 1.774 Amerikan dolarına yükselmiştir. İç piyasalarda Cumhuriyet altını ve külçe altın fiyatları Nisan ve Ağustos ayları güçlü olmak üzere genel olarak yukarı yönlü olmuştur. 2020 yılı genelinde Cumhuriyet altını nominal olarak % 58,5, reel olarak % 41,1, külçe altın nominal olarak % 58,6, reel olarak % 41,3 değer kazanmıştır (Tablo 93).

Tablo 93. Altın Fiyatları

Yıllar	Aylar	Külçe Altın (1) (TL/Gr)	1 Ons Altın (2) (ABD \$/Ons)	TÜFE (2003=100)		Cumhuriyet Altını		Külçe Altın		
				Endeks Değeri	Değişim (%)	Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%)	Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%)	
2018	Ocak	1.115	162	1.333	330,8	1,0	2,1	1,1	2,3	1,2
	Şubat	1.119	163	1.331	333,2	0,7	0,4	-0,3	0,4	-0,4
	Mart	1.141	166	1.325	336,5	1,0	2,0	1,0	2,2	1,2
	Nisan	1.197	175	1.333	342,8	1,9	4,9	3,0	5,1	3,1
	Mayıs	1.281	187	1.306	348,3	1,6	7,0	5,3	7,2	5,5
	Haziran	1.304	191	1.279	357,4	2,6	1,8	-0,8	1,8	-0,8
	Temmuz	1.306	192	1.237	359,4	0,6	0,2	-0,4	0,6	0,0
	Ağustos	1.600	234	1.203	367,7	2,3	22,5	19,8	21,9	19,1
	Eylül	1.674	242	1.197	390,8	6,3	4,6	-1,6	3,7	-2,5
	Ekim	1.600	231	1.221	401,3	2,7	-4,4	-6,9	-4,5	-7,0
	Kasım	1.478	213	1.221	395,5	-1,4	-7,6	-6,2	-7,9	-6,6
	Aralık	1.502	217	1.254	393,9	-0,4	1,6	2,0	1,7	2,1
Yıllık	1.360	198	1.270	363,1	16,3	37,2	17,9	33,4	14,7	
2019	Ocak	1.562	225	1.287	398,1	1,1	3,9	2,8	4,1	3,0
	Şubat	1.559	225	1.320	398,7	0,2	-0,1	-0,3	-0,2	-0,3
	Mart	1.605	232	1.304	402,8	1,0	2,9	1,9	3,1	2,0
	Nisan	1.655	239	1.286	409,6	1,7	3,1	1,4	3,2	1,5
	Mayıs	1.730	251	1.282	413,5	0,9	4,6	3,6	4,8	3,8
	Haziran	1.787	260	1.386	413,6	0,0	3,3	3,2	3,5	3,4
	Temmuz	1.781	259	1.414	419,2	1,4	-0,3	-1,6	-0,1	-1,4
	Ağustos	1.839	268	1.490	422,8	0,9	3,3	2,4	3,2	2,3
	Eylül	1.899	277	1.505	427,0	1,0	3,2	2,2	3,6	2,5
	Ekim	1.918	280	1.495	435,6	2,0	1,0	-1,0	1,1	-0,9
	Kasım	1.880	274	1.473	437,3	0,4	-2,0	-2,4	-2,1	-2,4
	Aralık	1.916	280	1.479	440,5	0,7	1,9	1,2	2,0	1,2
Yıllık	1.761	256	1.393	418,2	15,2	29,5	12,4	29,5	12,4	
2020	Ocak	2.038	298	1.562	446,5	1,4	6,3	4,9	6,5	5,1
	Şubat	2.148	315	1.602	448,0	0,4	5,4	5,0	5,8	5,5
	Mart	2.279	331	1.622	450,6	0,6	6,1	5,5	4,9	4,3
	Nisan	2.568	373	1.680	454,4	0,9	12,7	11,7	12,8	11,8
	Mayıs	2.647	387	1.724	460,6	1,4	3,1	1,7	3,7	2,3
	Haziran	2.624	383	1.725	465,8	1,1	-0,9	-2,0	-1,0	-2,1
	Temmuz	2.821	414	1.847	468,6	0,6	7,5	6,9	8,1	7,5
	Ağustos	3.263	472	1.964	472,6	0,9	15,7	14,7	14,0	13,0
	Eylül	3.228	468	1.921	477,2	1,0	-1,1	-2,0	-0,9	-1,8
	Ekim	3.359	489	1.903	487,4	2,1	4,1	1,9	4,5	2,4
	Kasım	3.312	479	1.879	498,6	2,3	-1,4	-3,6	-2,0	-4,3
	Aralık	3.196	463	1.865	504,8	1,2	-3,5	-4,7	-3,4	-4,6
Yıllık	2.790	406	1.774	469,6	12,3	58,5	41,1	58,6	41,3	

Kaynak: TCMB.

(1): Satış fiyatıdır.

(2): Londra satış fiyatıdır.

1.4.6 Döviz Kurları

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) 2001 ekonomik krizinin ardından yürürlüğe koyduğu, piyasadaki arz ve talep koşullarına göre belirlenen dalgalı döviz kuru politikasını 2020 yılında da uygulamaya devam etmiştir.

Dalgalı kur rejiminde döviz arz ve talebini iktisadi temeller, uygulanan para ve maliye politikaları, ekonomik altyapı, uluslararası gelişmeler ve bekleyişler belirlemektedir.

Döviz kurunun bir politika aracı olarak kullanılmadığı dalgalı kur rejiminde TCMB, nominal veya reel herhangi bir kur hedefi belirlemezken, finansal istikrara yönelik riskleri azaltmak amacıyla, Türk lirasının aşırı değerlenmesi veya değer kaybetmesine karşı tedbirler almaktadır. Döviz piyasasının etkin bir biçimde işleyebilmesi için döviz kurlarındaki gelişmeler ve risk faktörlerini takip ederek elindeki araçlarla gerekli önlemleri almaktadır. Kur riski iktisadi birimlerce yönetilmektedir.

2020 yılında TCMB, açık piyasa işlemleri (APİ) çerçevesinde bir hafta vadeli repo miktar ihaleleri, piyasa yapıcı likidite imkânı, hedefli ilave likidite imkânı kapsamında yapılan repo miktar ihaleleri, bir ay vadeli geleneksel yöntemli repo ihaleleri, gecelik vadeli repo ve depo işlemleri ile GLP işlemleri yoluyla fonlama sağlamıştır⁵.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından yurt içi bankaların yurt dışı yerleşiklerle gerçekleştirdiği swap işlemlerine düzenleme getirilmiş ve bankaların vade ve likidite yönetimi kapsamında ihtiyaç ve talepleri dikkate alınarak TCMB bünyesinde gerçekleştirilen swap işlemlerinin limitleri yükseltilmiştir.

TCMB, BIST Swap Piyasasında ABD doları ve euro para birimleri cinsinden para politikası faiz oranları ile uyumlu bir şekilde işlem gerçekleştirmeye devam etmiştir. Bankaların likidite yönetimindeki etkinliğin artırılması ve altın cinsi tasarrufların finansal sisteme dâhil edilmesine katkı sağlanması amacıyla 2019 yılında başlanan Türk Lirası Karşılığı Altın Swap Piyasası ile Döviz Karşılığı Altın Swap Piyasası işlemleri 2020 yılında da sürdürülmüştür.

2020 yılı Para ve Kur Politikası metninde 2020 yılı için TCMB analitik bilanço aktif toplamının azami % 5'i olarak belirlenmiş olan APİ portföyü nominal büyüklüğü, 17 Nisan 2020 tarihinde TCMB analitik bilanço aktif toplamının azami % 10'u olarak güncellenmiştir.

TCMB piyasa yapıcı bankalara, İşsizlik Sigortası Fonu'ndan satın aldıkları DİBS'leri TCM-B'ye satma imkânı tanımış ve 31 Ağustos 2018 tarihinde başladığı BIST nezdinde faaliyet gösteren Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası'nda (VİOP) TL uzlaşmalı vadeli döviz işlemlerine, piyasa koşullarına bağlı olarak 2020 yılında da devam etmiştir.

⁵ TCMB, 2021 Yılı Para ve Kur Politikası

2020 yılında döviz piyasalarında ihaleler veya doğrudan satış yöntemiyle döviz satışı gerçekleştirilmezken enerji ithalatçısı kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) 5.985 milyon dolarlık döviz talebi TCMB tarafından karşılanmıştır. İhracatçılar ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetlerde bulunan firmalara TL olarak kullandırılan ihracat reeskont kredileri TCMB döviz rezervlerine en fazla katkıyı sağlayan araç olmuştur. 2020 yılı sonu itibarıyla ihracat reeskont kredisi kullanımı 23.067 milyon dolar olmuştur. Yeni pazarlara yönelik ihracat ile yüksek teknoloji ürün ihracatına daha uzun vadeli reeskont kredisi kullanma imkanı sunulması yoluyla ihracat pazarlarının çeşitlendirilmesini ve katma değeri yüksek ürünlerin ihracatını teşvik etmektedir. Böylece 2020 yılında TCMB tarafından 17.082 milyon dolar net döviz alımı yapılmıştır (Tablo 94).

Tablo 94. TCMB Tarafından Yapılan Döviz Alım-Satım Tutarları

(Milyon Dolar)							
Yıllar	İhracat Reeskont Kredileri	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Enerji İthalatçısı KİT'lere Döviz Satışları	Toplam Net Döviz Alımları
2018	14.902	0	0	0	0	7.699	7.203
2019	22.692	0	0	0	0	6.456	16.236
2020	23.067	0	0	0	0	5.985	17.082

Kaynak: TCMB.

2020 yılı 2019 yılının aksine kurlarda çok büyük dalgalanmaların yaşandığı bir yıl olurken, Türk lirasının diğer ülke paraları karşısındaki değer kaybı önceki yıla oranla artış göstermiştir. Döviz kurlarındaki gelişmelerde Türkiye ekonomisinde covid-19 salgını nedeniyle yaşanan yavaşlama ve piyasalarda ortaya çıkan belirsizlik, faiz oranlarının düşük tutulmasına yönelik politikalar, küresel piyasalardaki ekonomik ve jeopolitik gelişmeler, bazı ülkelerle yaşanan diplomatik sorunlar etkili olmuştur.

2020 yılında bir önceki yıla göre diğer ulusal paraların değer artış oranlarında yüksek artışlar kaydedilmiştir. 2020 yılı sonunda yıllık ortalama değerlere göre nominal olarak Türk lirası karşısında Amerikan doları % 23,6 değer kazanarak 7,00551 TL'ye, Euro % 26,3 değer kazanarak 8,01408 TL'ye, İngiliz sterlini % 24,4 değer kazanarak 8,98493 TL'ye, Japon yeni % 26,4 değer kazanarak 6,55625 TL'ye yükselmiştir (Tablo 95).

Tablo 95. Yıllar İtibarıyla Döviz Kurları

(Döviz Alış Kuru, Yıllık Ortalama)								
Yıllar	ABD Doları	Değişim (%)	Euro	Değişim (%)	İngiliz Sterlini	Değişim (%)	100 Japon Yeni	Değişim (%)
2018	4,82597	32,4	5,67717	38,0	6,40203	36,6	4,35021	34,2
2019	5,66947	17,5	6,34689	11,8	7,22365	12,8	5,18895	19,3
2020	7,00551	23,6	8,01408	26,3	8,98493	24,4	6,55625	26,4

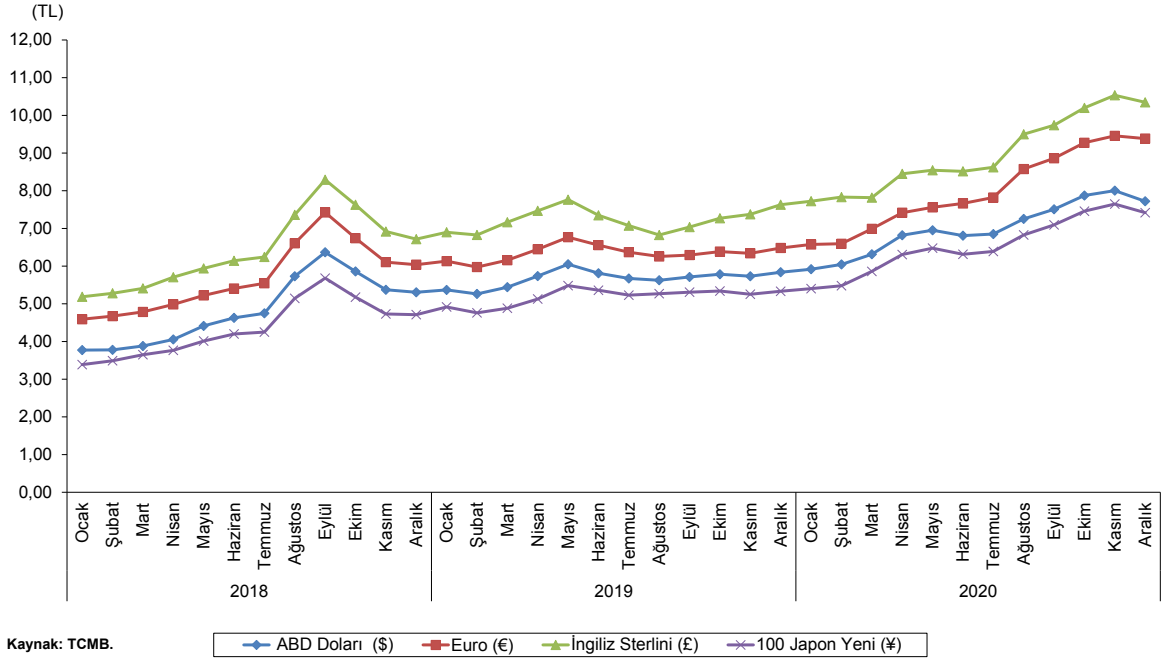
Kaynak: TCMB.

Aylık ortalama kurlara göre 2019 yılı Aralık ayında 5,83763 TL seviyesinde olan Amerikan doları 2020 yılına 5,91816 TL seviyesinde başlamış ve -2,1/8,0 bandında yıl boyunca oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. Kasım ayında 8,00332 TL ile yılın en yüksek seviyesine çıkan dolar kuru, Aralık ayında 7,72107 TL ile yılı tamamlamıştır. Böylece 2020 yılı sonunda ortalama dolar kuru bir önceki yıla göre % 23,6 artışla 7,00551 olmuştur.

2020 yılına 6,57506 TL düzeyinde başlayan Euro'da yıl içinde -0,8/9,7 bandında değişen iniş ve çıkışlar kaydedilmiştir. Euro en yüksek değerini 9,45720 TL ile Amerikan doları gibi Kasım ayında alırken, en düşük değerini 6,57506 TL ile Ocak ayında almıştır. 2020 yılı sonunda ortalama Euro değeri bir önceki yıla göre % 26,3 artışla 8,01408 TL olmuştur.

Reel olarak tüketici fiyat endeksine göre Türk lirası karşısında 2020 yılında Amerikan doları 10,1, Euro % 12,5 değer kazanmıştır. 2020 yılında aylık reel değişimlere bakıldığında, Amerikan doları en büyük değer kaybını % 4,7 ile Aralık ayında ve en yüksek değer artışını da % 7,1 ile Nisan ayında yaşamıştır. Euro'nun ise en yüksek değer kaybını % 2,0 ile Aralık ayında, en yüksek değer artışını da % 8,7 ile Ağustos ayında yaşadığı görülmektedir (Tablo 96, Grafik 43).

Grafik 43. Döviz Kurları

Tablo 96. Döviz Kurları

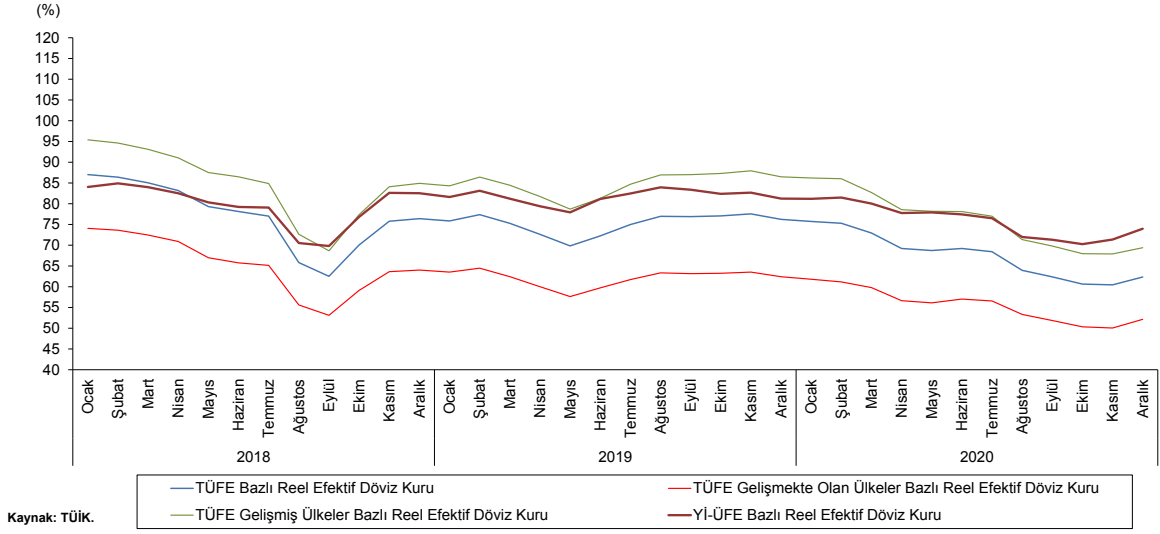
(Döviz Alış Kuru, Aylık Ortalama)

Yıllar	Aylar	ABD Doları (\$)	Euro (€)	TÜFE (2003=100)		Nominal Değişim (%)		Reel Değişim (%)	
				Endeks Değeri	Değişim (%)	\$	€	\$	€
2018	Ocak	3,77233	4,59128	330,8	1,0	-2,0	0,9	-2,9	-0,2
	Şubat	3,77802	4,67317	333,2	0,7	0,2	1,8	-0,6	1,0
	Mart	3,88088	4,78546	336,5	1,0	2,7	2,4	1,7	1,4
	Nisan	4,05403	4,98381	342,8	1,9	4,5	4,1	2,5	2,2
	Mayıs	4,41415	5,22230	348,3	1,6	8,9	4,8	7,1	3,1
	Haziran	4,62822	5,40696	357,4	2,6	4,8	3,5	2,2	0,9
	Temmuz	4,74801	5,54531	359,4	0,6	2,6	2,6	2,0	2,0
	Ağustos	5,73019	6,60658	367,7	2,3	20,7	19,1	18,0	16,5
	Eylül	6,36687	7,42468	390,8	6,3	11,1	12,4	4,5	5,7
	Ekim	5,85937	6,74170	401,3	2,7	-8,0	-9,2	-10,4	-11,6
	Kasım	5,37349	6,10608	395,5	-1,4	-8,3	-9,4	-6,9	-8,1
	Aralık	5,30612	6,03868	393,9	-0,4	-1,3	-1,1	-0,9	-0,7
Yıllık	4,82597	5,67717	363,1	16,3	32,4	38,0	13,8	18,6	
2019	Ocak	5,36939	6,13243	398,1	1,1	1,2	1,6	0,1	0,5
	Şubat	5,26206	5,97510	398,7	0,2	-2,0	-2,6	-2,2	-2,7
	Mart	5,44194	6,15798	402,8	1,0	3,4	3,1	2,4	2,0
	Nisan	5,73577	6,44753	409,6	1,7	5,4	4,7	3,6	3,0
	Mayıs	6,04945	6,76732	413,5	0,9	5,5	5,0	4,5	4,0
	Haziran	5,81194	6,55689	413,6	0,0	-3,9	-3,1	-4,0	-3,1
	Temmuz	5,67218	6,36913	419,2	1,4	-2,4	-2,9	-3,7	-4,2
	Ağustos	5,62479	6,25603	422,8	0,9	-0,8	-1,8	-1,7	-2,6
	Eylül	5,71280	6,29360	427,0	1,0	1,6	0,6	0,6	-0,4
	Ekim	5,78454	6,38591	435,6	2,0	1,3	1,5	-0,7	-0,5
	Kasım	5,73123	6,33985	437,3	0,4	-0,9	-0,7	-1,3	-1,1
	Aralık	5,83763	6,48089	440,5	0,7	1,9	2,2	1,1	1,5
Yıllık	5,66947	6,34689	418,2	15,2	17,5	11,8	2,0	-2,9	
2020	Ocak	5,91816	6,57506	446,5	1,4	1,4	1,5	0,0	0,1
	Şubat	6,04447	6,59390	448,0	0,4	2,1	0,3	1,8	-0,1
	Mart	6,31443	6,98874	450,6	0,6	4,5	6,0	3,9	5,4
	Nisan	6,81895	7,41677	454,4	0,9	8,0	6,1	7,1	5,2
	Mayıs	6,95195	7,55952	460,6	1,4	2,0	1,9	0,6	0,6
	Haziran	6,80883	7,66242	465,8	1,1	-2,1	1,4	-3,2	0,2
	Temmuz	6,85110	7,82098	468,6	0,6	0,6	2,1	0,0	1,5
	Ağustos	7,25219	8,57579	472,6	0,9	5,9	9,7	4,9	8,7
	Eylül	7,50778	8,86075	477,2	1,0	3,5	3,3	2,5	2,3
	Ekim	7,87388	9,27370	487,4	2,1	4,9	4,7	2,7	2,5
	Kasım	8,00332	9,45720	498,6	2,3	1,6	2,0	-0,6	-0,3
	Aralık	7,72107	9,38417	504,8	1,2	-3,5	-0,8	-4,7	-2,0
Yıllık	7,00551	8,01408	469,6	12,3	23,6	26,3	10,1	12,5	

Kaynak: TCMB, TÜİK.

Ülkelerin uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü gösteren en önemli göstergelerden biri reel efektif döviz kurudur. 2020 yılında ortalama değerlere göre TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru % 10,4 değer kaybederek 67,44'e, Yİ-ÜFE bazlı reel efektif döviz kuru % 7,1 değer kaybederek 75,93'e gerilemiştir (Tablo 97, Grafik 44).

Grafik 44. Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri (2003=100)

Tablo 97. Reel Efektif Döviz Kuru

(2003=100)

Yıllar	Aylar	TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru ⁽¹⁾	TÜFE Gelişmekte Olan Ülkeler Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru ⁽¹⁾	TÜFE Gelişmiş Ülkeler Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru ⁽²⁾	Yİ-ÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru ⁽³⁾
2018	Ocak	87,02	74,06	95,40	84,04
	Şubat	86,40	73,62	94,62	84,91
	Mart	85,03	72,45	93,11	83,98
	Nisan	83,17	70,90	91,04	82,51
	Mayıs	79,31	66,99	87,52	80,32
	Haziran	78,13	65,76	86,49	79,22
	Temmuz	77,01	65,14	84,87	79,07
	Ağustos	65,82	55,60	72,64	70,53
	Eylül	62,51	53,10	68,65	69,81
	Ekim	70,05	59,12	77,36	76,83
	Kasım	75,78	63,62	84,09	82,62
	Aralık	76,40	64,02	84,92	82,53
	Yıllık	77,22	65,37	85,06	79,70
2019	Ocak	75,84	63,53	84,31	81,63
	Şubat	77,37	64,47	86,42	83,13
	Mart	75,27	62,42	84,45	81,21
	Nisan	72,63	60,01	81,74	79,40
	Mayıs	69,84	57,63	78,70	77,92
	Haziran	72,25	59,72	81,29	81,15
	Temmuz	74,98	61,71	84,69	82,47
	Ağustos	76,97	63,34	86,94	83,95
	Eylül	76,90	63,16	87,00	83,38
	Ekim	77,07	63,24	87,29	82,38
	Kasım	77,55	63,53	87,94	82,67
	Aralık	76,23	62,41	86,49	81,24
	Yıllık	75,24	62,10	84,77	81,71
2020	Ocak	75,73	61,80	86,19	81,18
	Şubat	75,29	61,16	86,03	81,49
	Mart	72,95	59,79	82,71	80,04
	Nisan	69,21	56,63	78,56	77,75
	Mayıs	68,72	56,11	78,17	77,90
	Haziran	69,22	57,02	78,11	77,43
	Temmuz	68,44	56,57	76,99	76,50
	Ağustos	63,94	53,33	71,36	71,99
	Eylül	62,37	51,86	69,80	71,32
	Ekim	60,63	50,33	67,96	70,26
	Kasım	60,45	50,05	67,90	71,38
	Aralık	62,34	52,15	69,40	73,97
	Yıllık	67,44	55,57	76,10	75,93

Kaynak: TCMB.

(1): 2020 yılı verileri geçicidir.

(2): 2020 Kasım- Aralık verileri geçicidir.

(3): 2019 Ekim-2020 Aralık dönemi verileri geçicidir.

1.5 Dış Ekonomik Gelişmeler

1.5.1 Dış Ticaret Göstergeleri

2020 yılında benzersiz bir kriz olarak nitelenen koronavirüs (Covid-19) salgını nedeniyle küresel talepte ve üretimde önemli ölçüde daralma yaşanmıştır. Getirilen hareket ve seyahat kısıtlamaları, sınır kapatmaları ticari faaliyetleri olumsuz etkilemiştir. Döviz kurlarındaki hızlı artış firmalara rekabet avantajı sağlayarak ihracat üzerinde olumlu etki yaparken, en önemli ticaret ortağımız olan Avrupa Birliği ülkeleri ve Rusya Federasyonu başta olmak üzere dünya genelinde ortaya çıkan talep daralması olumsuz etkilemiştir. Enerji fiyatlarındaki düşüş ithalatı olumlu yönde etkilerken, döviz kurlarının yüksek seyrine rağmen salgın tedbiri olarak uygulanan politikaların etkisiyle ithalat talebi artmış, küresel belirsizliğin desteklediği altın talebindeki yükseliş ithalat artışına katkı sağlamıştır.

2019 yılında düşük de olsa artış gösteren ihracat 2020 yılında azalmış, 2019 yılında azalan ithalat ise artmıştır. 2019 yılında % 2,1 artan ihracat 2020 yılında % 6,3 düşüş gösterirken, ithalattaki % 9,0 olan küçülme, yerini % 4,3 artışa bırakmıştır. İhracatta kaydedilen düşüşe karşın ithalattaki artışın etkisiyle dış ticaret açığı önemli oranda büyüme göstermiştir (Tablo 98, Grafik 45).

Tablo 98. Dış Ticaret Göstergeleri

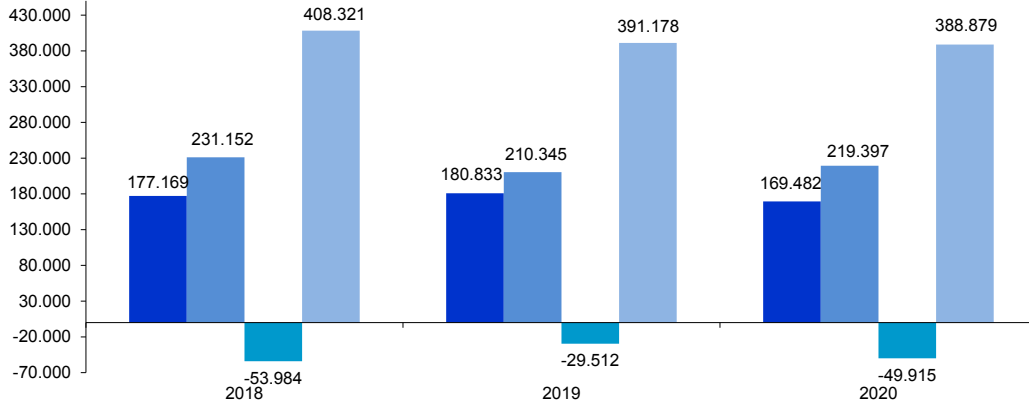
Göstergeler	(Milyon Dolar)				
	Değer			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
İhracat	177.169	180.833	169.482	2,1	-6,3
İthalat	231.152	210.345	219.397	-9,0	4,3
Dış ticaret hacmi	408.321	391.178	388.879	-4,2	-0,6
Dış ticaret dengesi	-53.984	-29.512	-49.915	-45,3	69,1
İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)	76,6	86,0	77,2	-	-

Kaynak: TÜİK.

İhracat 180.833 milyon dolardan 169.482 milyon dolara gerilerken, ithalat 210.345 milyon dolardan 219.397 milyon dolara yükselmiştir. Böylece 2019 yılında % 4,2 küçülen dış ticaret hacmi, 2020 yılında % 0,6 küçülerek 391.178 milyon dolardan 388.879 milyon dolara gerilemiştir. 2019 yılında 29.512 milyon dolar olan dış ticaret açığı ise 49.915 milyon dolara yükselmiştir.

Grafik 45. Dış Ticaret Göstergeleri

(Milyon Dolar)

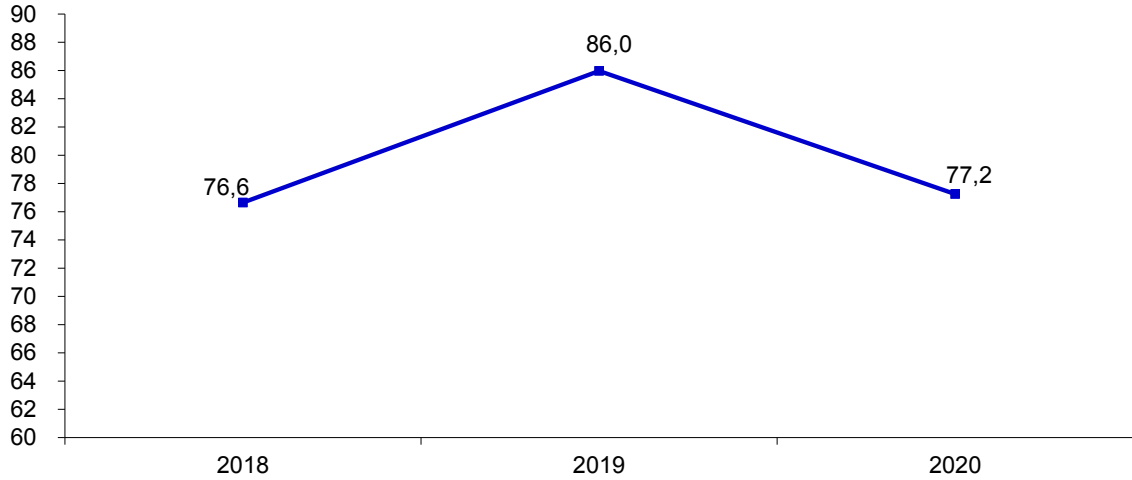
Kaynak: TÜİK.

■ İhracat ■ İthalat ■ Dış ticaret dengesi ■ Dış ticaret hacmi

İhracatın ithalatı karşılama oranı, 2020 yılında 8,8 puan azalarak % 86,0'dan % 77,2'ye düşmüştür (Grafik 46).

Grafik 46. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

(%)

Kaynak: TÜİK.

1.5.1.1 İhracat

2019 yılında % 2,1 artan ihracat 2020 yılında % 6,3 azalmıştır. Türk lirasının değer kaybetmesinin getirdiği rekabet avantajına rağmen küresel salgının etkisiyle ihracatın önemli bir kısmının gerçekleştirildiği Avrupa Birliği ülkelerinin ticaret talebinin düşük seyri ve jeopo-

litik gelişmelerin etkisiyle Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracatın yavaşlamasının etkisiyle, ihracattaki gerileme engellenememiştir. 2020 yılı sonunda ihracat 180.833 milyon dolardan 169.482 milyon dolara düşmüştür.

2020 yılında tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü ihracatı % 6,6 artışla 5.958 milyon dolara yükselirken diğer sektörlerin ihracatında düşüş kaydedilmiştir. Madencilik ve taşocakçılığı sektörü ihracatı % 8,4 azalışla 2.932 milyon dolara ve imalat sektörü ihracatı % 6,7 azalışla 159.796 milyon dolara gerilemiştir (Tablo 99).

Tablo 99. Sektörlere Göre İhracat

Sektörler	(Milyon Dolar)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	5.847	5.589	5.958	3,3	3,1	3,5	-4,4	6,6
Madencilik ve taşocakçılığı	3.394	3.200	2.932	1,9	1,8	1,7	-5,7	-8,4
İmalat	167.064	171.219	159.796	94,3	94,7	94,3	2,5	-6,7
Diğer	864	825	796	0,5	0,5	0,5	-4,5	-3,5
Toplam	177.169	180.833	169.482	100,0	100,0	100,0	2,1	-6,3

Kaynak: TÜİK.

Toplam ihracat içinde imalat sektörü % 94,3 ile en yüksek payı alırken tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü % 3,5, madencilik ve taşocakçılığı sektörü % 1,7 pay almıştır.

2020 yılında geniş ekonomik grup sınıflamasına göre bir önceki yıla göre sermaye (yatırım) malları ihracatı % 8,4 azalışla 19.782 milyon dolara, ara malları ihracatı % 6,0 azalışla 80.276 milyon dolara, tüketim malları ihracatı % 6,2 azalışla 68.210 milyon dolara gerilemiştir (Tablo 100).

Tablo 100. Geniş Ekonomik Gruplar Sınıflamasına Göre İhracat

Geniş Ekonomik Grup Sınıflaması	(Milyon Dolar)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Sermaye (yatırım) malları	20.991	21.607	19.782	11,8	11,9	11,7	2,9	-8,4
Ara (hammadde) malları	84.289	85.380	80.276	47,6	47,2	47,4	1,3	-6,0
Tüketim malları	71.027	72.742	68.210	40,1	40,2	40,2	2,4	-6,2
Diğerleri	861	1.104	1.214	0,5	0,6	0,7	28,1	10,0
Toplam	177.169	180.833	169.482	100,0	100,0	100,0	2,1	-6,3

Kaynak: TÜİK.

Toplam ihracat içinde bir önceki yıla göre ara (hammadde) mallarının payında artış, sermaye (yatırım) mallarının payında azalış olurken, tüketim mallarının payında değişiklik kaydedilmemiştir. 2020 yılında ihracatın % 11,7'sini sermaye (yatırım) malları, % 47,4'ünü ara

(hammadde) malları ve % 40,2'sini tüketim malları ihracatı oluşturmuştur.

2020 yılı ihracatında ilk onda yer alan fasıllar içinde motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı ihracatı 22.079 milyon dolar ile yine ilk sırada yer almıştır. Bu grubun toplam ihracat içindeki payı bir önceki yıla göre azalış göstererek % 13,0'a düşmüştür. Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları ihracatı 16.783 milyon dolarlık değer ve % 9,9'luk pay ile ikinci sırada, elektrikli makine ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça aksesuarı ihracatı 9.300 milyon dolarlık değer ve % 5,5'lik pay ile üçüncü sırada yer almıştır (Tablo 101).

Tablo 101. İhracatta İlk On Fasıl

Fasıllar ⁽¹⁾	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	27.511	26.901	22.079	15,5	14,9	13,0	-2,2	-17,9
Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	17.080	17.762	16.783	9,6	9,8	9,9	4,0	-5,5
Elektrikli makine ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	9.758	9.748	9.300	5,5	5,4	5,5	-0,1	-4,6
Demir ve çelik	11.479	10.019	8.812	6,5	5,5	5,2	-12,7	-12,0
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	9.178	9.200	8.360	5,2	5,1	4,9	0,2	-9,1
Plastikler ve mamulleri	6.635	6.805	6.962	3,7	3,8	4,1	2,6	2,3
Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	7.175	7.333	6.693	4,0	4,1	3,9	2,2	-8,7
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	6.723	6.871	6.578	3,8	3,8	3,9	2,2	-4,3
Demir veya çelikten eşya	6.742	6.689	6.357	3,8	3,7	3,8	-0,8	-5,0
Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	4.344	4.589	4.831	2,5	2,5	2,9	5,6	5,3
Toplam ihracat	177.169	180.833	169.482	100,0	100,0	100,0	2,1	-6,3

Kaynak: TÜİK.

(1): 2020 yılı ihracat değerlerine göre yapılan sıralamada, ilk 10'da yer alan fasıllardır.

Bu fasıllar içinde 2020 yılında bir önceki yıla göre plastikler ve mamulleri ihracatında % 2,3 ve yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler ihracatında % 5,3 artış olurken, diğer fasılların ihracatında düşüş görülmüştür. En yüksek ihracat düşüşü % 17,9 ile motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça ve aksesuarı ihracatında olmuştur.

1.5.1.2 İthalat

İthalat 2019 yılındaki % 9,0'lık azalışın ardından 2020 yılında % 4,3 artış göstermiştir. Koronavirüs salgını nedeniyle getirilen önlemler sonucu kredilerde görülen genişlemenin iç talebi canlandırması ve altın ithalatındaki yükselme ithalat artışını desteklerken, enerji fi-

yatlarının yıl genelindeki düşük seyri bu artışı sınırlandırmıştır. 2020 yılı sonunda ithalat 210.345 milyon dolardan 219.397 milyon dolara yükselmiştir (Tablo 102).

Tablo 102. Sektörlere Göre İthalat

Sektörler	(Milyon Dolar)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	9.498	9.835	9.834	4,1	4,7	4,5	3,6	0,0
Madencilik ve taşocakçılığı	28.979	31.696	22.334	12,5	15,1	10,2	9,4	-29,5
İmalat	184.463	162.143	179.690	79,8	77,1	81,9	-12,1	10,8
Diğer	8.212	6.671	7.539	3,6	3,2	3,4	-18,8	13,0
Toplam	231.152	210.345	219.397	100,0	100,0	100,0	-9,0	4,3

Kaynak: TÜİK.

2020 yılında bir önceki yıla göre madencilik ve taşocakçılığı sektörü ithalatı % 29,5 düşüşle 22.334 milyon dolara gerilemiştir. Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü ithalatı 9.834 milyon dolar ile aynı düzeyde kalırken, imalat sektörü ithalatı % 10,8 artışla 179.690 milyon dolara yükselmiştir.

Toplam ithalat içinde imalat sanayi sektörünün payı % 81,9, madencilik ve taşocakçılığı sektörünün payı % 10,2, tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün payı % 4,5 olmuştur.

Geniş ekonomik grup sınıflamasına göre 2020 yılında sermaye (yatırım) malları ithalatı % 22,0 artışla 31.811 milyon dolara, ara (hammadde) malları ithalatı % 0,2 artışla 162.924 milyon dolara ve tüketim malları ithalatı % 13,7 artışla 24.095 milyon dolara yükselmiştir (Tablo 103).

Tablo 103. Geniş Ekonomik Gruplar Sınıflamasına Göre İthalat

Geniş Ekonomik Grup Sınıflaması	(Milyon Dolar)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Sermaye (yatırım) malları	30.140	26.068	31.811	13,0	12,4	14,5	-13,5	22,0
Ara (hammadde) malları	174.803	162.530	162.924	75,6	77,3	74,3	-7,0	0,2
Tüketim malları	25.421	21.196	24.095	11,0	10,1	11,0	-16,6	13,7
Diğer	788	551	567	0,3	0,3	0,3	-30,0	2,8
Toplam	231.152	210.345	219.397	100,0	100,0	100,0	-9,0	4,3

Kaynak: TÜİK.

Toplam ithalatın % 74,3'ünü ara (hammadde) malları, % 14,5'ini sermaye (yatırım) malları ve % 11,0'ını tüketim malları oluşturmuştur.

2020 yılında toplam ithalat içinde en yüksek paya sahip olan ilk 10 fasıl içinde 28.931 milyon dolar ile mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürün-

ler, bitümenli maddeler, mineral mumlar ithalatı ilk sırayı almıştır. Bu grubun toplam ithalat içindeki payı % 19,8'den % 13,2'ye gerilemiştir. Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar ithalatı 26.590 milyon dolarlık değer ve % 12,1'lik pay ile ikinci sırada, kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları ithalatı 25.249 milyon dolarlık değer ve % 11,5'lik pay ile üçüncü sırada yer almıştır (Tablo 104).

Tablo 104. İthalatta İlk On Fasıl

Fasıllar ⁽¹⁾	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	43.613	41.731	28.931	18,9	19,8	13,2	-4,3	-30,7
Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	12.568	13.367	26.590	5,4	6,4	12,1	6,4	98,9
Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	26.862	22.160	25.249	11,6	10,5	11,5	-17,5	13,9
Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	17.283	15.444	17.118	7,5	7,3	7,8	-10,6	10,8
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	14.386	10.008	15.282	6,2	4,8	7,0	-30,4	52,7
Demir ve çelik	18.594	15.050	15.103	8,0	7,2	6,9	-19,1	0,4
Plastikler ve mamulleri	13.101	11.800	11.731	5,7	5,6	5,3	-9,9	-0,6
Organik kimyasal ürünler	6.552	5.965	5.887	2,8	2,8	2,7	-8,9	-1,3
Eczacılık ürünleri	4.480	4.911	4.957	1,9	2,3	2,3	9,6	0,9
Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	4.807	4.505	4.746	2,1	2,1	2,2	-6,3	5,3
Toplam ithalat	231.152	210.345	219.397	100,0	100,0	100,0	-9,0	4,3

Kaynak: TÜİK.

(1): 2020 yılı ithalat değerlerine göre yapılan sıralamada, ilk 10'da yer alan fasıllardır.

Bu fasıllar içinde 2020 yılında en yüksek oranlı artış % 98,9 ile kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar ithalatında olurken, % 52,7 ile motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça ve aksesuarı ithalatı onu izlemiştir. İthalatın en yüksek oranda azaldığı sektör % 30,7 ile mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar olmuştur.

1.5.1.3 İllere Göre Dış Ticaret

İller itibarıyla en yüksek ihracat değerine 2020 yılında 82.748 milyon dolar ile önceki yıllarda olduğu gibi İstanbul sahip olmuştur. İstanbul'un ihracatı Türkiye toplam ihracatının % 48,8'ini oluşturmuştur. İstanbul'u 11.597 milyon dolar ile toplam ihracatın % 6,8'ini gerçekleştiren İzmir ve 9.544 milyon dolar ile toplam ihracatın % 5,6'sını gerçekleştiren Bursa izlemiştir. 2020 yılı ihracat değerlerine göre yapılan sıralamada ilk 10'da yer alan iller içinde önceki yıla göre ihracatı artan iki il % 4,5 ile Gaziantep ve % 3,8 ile Mersin olurken ihracatı en çok azalan il % 22,3 ile Kocaeli olmuştur (Tablo 105).

Tablo 105. En Çok İhracat Yapan İlk On İl

İller ^{(1), (2)}	(Milyon Dolar)								
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020	
İstanbul	88.203	88.828	82.748	49,8	49,1	48,8	0,7	-6,8	
İzmir	12.265	12.169	11.597	6,9	6,7	6,8	-0,8	-4,7	
Bursa	11.717	10.898	9.544	6,6	6,0	5,6	-7,0	-12,4	
Gaziantep	7.209	7.812	8.166	4,1	4,3	4,8	8,4	4,5	
Ankara	7.828	8.464	8.002	4,4	4,7	4,7	8,1	-5,5	
Kocaeli	9.036	9.917	7.705	5,1	5,5	4,5	9,8	-22,3	
Sakarya	5.736	5.351	4.622	3,2	3,0	2,7	-6,7	-13,6	
Mersin	2.814	3.091	3.208	1,6	1,7	1,9	9,8	3,8	
Denizli	3.064	2.884	2.867	1,7	1,6	1,7	-5,9	-0,6	
Hatay	2.965	3.063	2.659	1,7	1,7	1,6	3,3	-13,2	
İlk on il toplamı	150.837	152.477	141.119	85,1	84,3	83,3	1,1	-7,4	
Toplam ihracat	177.169	180.833	169.482	100,0	100,0	100,0	2,1	-6,3	

Kaynak: TÜİK.

(1): 2020 yılı ihracat değerlerine göre yapılan sıralamada, ilk 10'da yer alan illerdir.

(2): İl verileri girişim merkezlerinin bulunduğu ile göre oluşturulmaktadır.

En yüksek ithalat değerine de 126.831 milyon dolar ile Türkiye toplam ithalatının % 57,8'ini gerçekleştiren İstanbul sahiptir. İstanbul'u 11.433 milyon dolar ile toplam ithalatın % 5,2'sini gerçekleştiren Ankara ve 9.527 milyon dolar ile toplam ithalatın % 4,3'ünü gerçekleştiren Kocaeli takip etmiştir. İlk 10'da yer alan iller içinde 2019 yılına göre en yüksek oranlı artışlar % 59,8 ile Çorum, % 16,1 ile İstanbul ve % 7,7 ile Kocaeli'nin ithalatında olurken, ithalatın en çok azaldığı iller % 4,8 ile Bursa, % 4,0 ile Sakarya ve % 3,8 ile Hatay olmuştur (Tablo 106).

Tablo 106. En Çok İthalat Yapan İlk On İl

İller ^{(1), (2)}	(Milyon Dolar)								
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020	
İstanbul	125.176	109.281	126.831	54,2	52,0	57,8	-12,7	16,1	
Ankara	13.410	11.028	11.433	5,8	5,2	5,2	-17,8	3,7	
Kocaeli	14.509	8.848	9.527	6,3	4,2	4,3	-39,0	7,7	
İzmir	10.586	8.676	8.465	4,6	4,1	3,9	-18,0	-2,4	
Bursa	8.892	7.982	7.601	3,8	3,8	3,5	-10,2	-4,8	
Gaziantep	4.874	5.066	5.276	2,1	2,4	2,4	3,9	4,2	
Hatay	4.142	3.883	3.733	1,8	1,8	1,7	-6,3	-3,8	
Sakarya	3.245	3.035	2.915	1,4	1,4	1,3	-6,5	-4,0	
Mersin	2.294	2.767	2.839	1,0	1,3	1,3	20,6	2,6	
Çorum	515	1.657	2.647	0,2	0,8	1,2	221,7	59,8	
İlk on il toplamı	187.643	162.223	181.269	81,2	77,1	82,6	-13,5	11,7	
Toplam ithalat	231.152	210.345	219.397	100,0	100,0	100,0	-9,0	4,3	

Kaynak: TÜİK.

(1): 2020 yılı ithalat değerlerine göre yapılan sıralamada, ilk 10'da yer alan illerdir.

(2): İl verileri girişim merkezlerinin bulunduğu ile göre oluşturulmaktadır.

1.5.1.4 Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret

Avrupa Birliği ülkelerindeki ekonomik durgunluk ve küresel salgın nedeniyle getirilen kısıtlamalar bu ülkelere yapılan ihracatı olumsuz etkilemiştir. 2020 yılında Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracat % 8,8 azalarak 69.959 milyon dolara, diğer ülkeler grubuna yapılan ihracat AB hariç Avrupa ülkeleri, Afrika ve Asya ülkelerine yapılan ihracattaki düşüşün etkisiyle % 4,4 azalarak 99.523 milyon dolara gerilemiştir (Tablo 107, Grafik 47).

Tablo 107. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Göstergeleri

(Milyon Dolar)

Ülke Grupları	İhracat							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
A- Avrupa Birliği Ülkeleri (AB 27)⁽¹⁾	77.429	76.726	69.959	43,7	42,4	41,3	-0,9	-8,8
B- Diğer Ülkeler	99.740	104.107	99.523	56,3	57,6	58,7	4,4	-4,4
1- Diğer Avrupa (AB Hariç)	23.921	24.445	24.352	13,5	13,5	14,4	2,2	-0,4
2- Afrika Ülkeleri	15.089	16.623	15.244	8,5	9,2	9,0	10,2	-8,3
Kuzey Afrika	9.915	10.829	9.215	5,6	6,0	5,4	9,2	-14,9
Diğer Afrika	5.174	5.794	6.029	2,9	3,2	3,6	12,0	4,1
3- Amerika Ülkeleri	13.933	13.557	14.567	7,9	7,5	8,6	-2,7	7,5
Kuzey Amerika	10.411	9.957	11.189	5,9	5,5	6,6	-4,4	12,4
Orta Amerika ve Karayipler	1.649	1.767	1.450	0,9	1,0	0,9	7,2	-17,9
Güney Amerika	1.873	1.833	1.928	1,1	1,0	1,1	-2,1	5,2
4- Asya Ülkeleri	45.705	48.409	44.070	25,8	26,8	26,0	5,9	-9,0
Yakın ve Orta Doğu	32.403	35.009	31.307	18,3	19,4	18,5	8,0	-10,6
Diğer Asya	13.302	13.399	12.763	7,5	7,4	7,5	0,7	-4,8
5- Avustralya ve Yeni Zelanda	825	782	837	0,5	0,4	0,5	-5,2	7,0
6- Diğer Ülke ve Bölgeler	267	290	453	0,2	0,2	0,3	8,8	55,9
Toplam	177.169	180.833	169.482	100,0	100,0	100,0	2,1	-6,3
Ülke Grupları	İthalat							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
A-Avrupa Birliği Ülkeleri (AB 27)⁽¹⁾	77.051	67.913	73.286	33,3	32,3	33,4	-11,9	7,9
B- Diğer Ülkeler	154.101	142.432	146.111	66,7	67,7	66,6	-7,6	2,6
1- Diğer Avrupa (AB Hariç)	38.043	36.935	35.778	16,5	17,6	16,3	-2,9	-3,1
2- Afrika Ülkeleri	7.137	5.821	7.305	3,1	2,8	3,3	-18,4	25,5
Kuzey Afrika	4.686	4.010	4.752	2,0	1,9	2,2	-14,4	18,5
Diğer Afrika	2.452	1.811	2.552	1,1	0,9	1,2	-26,1	41,0
3- Amerika Ülkeleri	23.986	19.995	19.621	10,4	9,5	8,9	-16,6	-1,9
Kuzey Amerika	14.978	13.479	12.596	6,5	6,4	5,7	-10,0	-6,6
Orta Amerika ve Karayipler	845	941	1.030	0,4	0,4	0,5	11,4	9,4
Güney Amerika	8.162	5.575	5.996	3,5	2,7	2,7	-31,7	7,6
4- Asya Ülkeleri	72.799	63.430	69.231	31,5	30,2	31,6	-12,9	9,1
Yakın ve Orta Doğu	18.924	16.089	20.274	8,2	7,6	9,2	-15,0	26,0
Diğer Asya	53.875	47.341	48.957	23,3	22,5	22,3	-12,1	3,4
5- Avustralya ve Yeni Zelanda	1.116	1.084	442	0,5	0,5	0,2	-2,9	-59,2
6- Diğer Ülke ve Bölgeler	11.020	15.168	13.734	4,8	7,2	6,3	37,6	-9,5
Toplam	231.152	210.345	219.397	100,0	100,0	100,0	-9,0	4,3

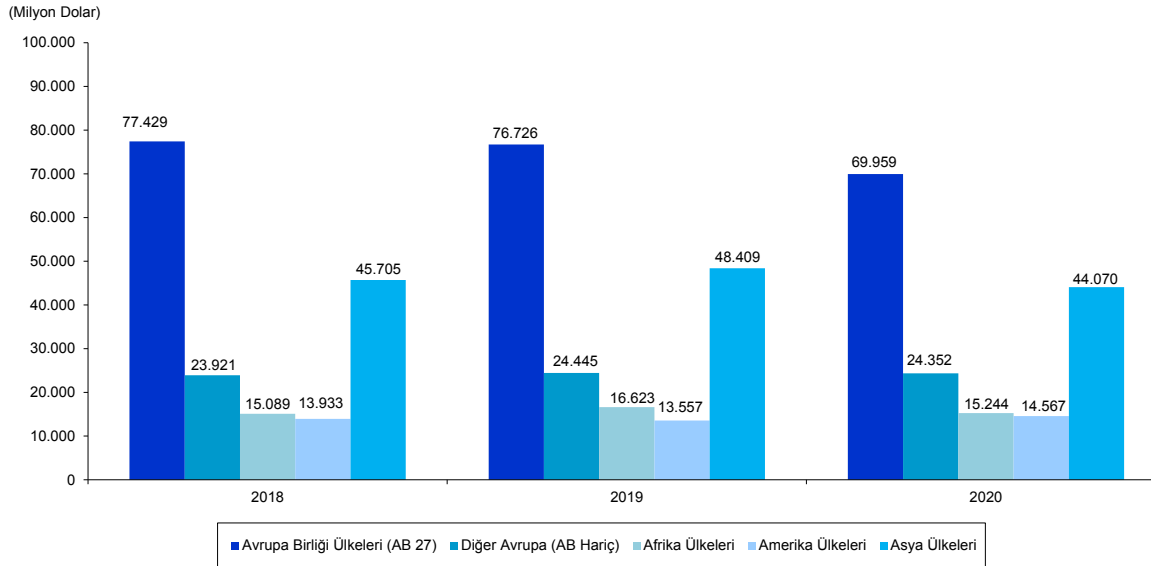
Tablo 107. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Göstergeleri (Devam)

Ülke Grupları	(Milyon Dolar)							
	Dış Ticaret Hacmi						Değişim (%)	
	Değer			Pay (%)			2019	2020
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
A- Avrupa Birliği Ülkeleri (AB 27) ⁽¹⁾	154.480	144.639	143.245	37,8	37,0	36,8	-6,4	-1,0
B- Diğer Ülkeler	253.841	246.539	245.634	62,2	63,0	63,2	-2,9	-0,4
1- Diğer Avrupa (AB Hariç)	61.964	61.380	60.131	15,2	15,7	15,5	-0,9	-2,0
2- Afrika Ülkeleri	22.226	22.444	22.549	5,4	5,7	5,8	1,0	0,5
Kuzey Afrika	14.601	14.839	13.967	3,6	3,8	3,6	1,6	-5,9
Diğer Afrika	7.626	7.605	8.582	1,9	1,9	2,2	-0,3	12,8
3- Amerika Ülkeleri	37.919	33.552	34.188	9,3	8,6	8,8	-11,5	1,9
Kuzey Amerika	25.390	23.436	23.785	6,2	6,0	6,1	-7,7	1,5
Orta Amerika ve Karayipler	2.494	2.708	2.480	0,6	0,7	0,6	8,6	-8,4
Güney Amerika	10.035	7.408	7.923	2,5	1,9	2,0	-26,2	7,0
4- Asya Ülkeleri	118.504	111.838	113.301	29,0	28,6	29,1	-5,6	1,3
Yakın ve Orta Doğu	51.327	51.098	51.581	12,6	13,1	13,3	-0,4	0,9
Diğer Asya	67.177	60.740	61.720	16,5	15,5	15,9	-9,6	1,6
5- Avustralya ve Yeni Zelanda	1.941	1.866	1.279	0,5	0,5	0,3	-3,8	-31,5
6- Diğer Ülke ve Bölgeler	11.287	15.459	14.186	2,8	4,0	3,6	37,0	-8,2
Toplam	408.321	391.178	388.879	100,0	100,0	100,0	-4,2	-0,6

Kaynak: TÜİK.

(1): Birleşik Krallık 1 Şubat 2020 tarihi itibarıyla Avrupa Birliği'nden ayrıldığından ülke gruplarında Avrupa Birliği değerleri 27 üye ülkeye göre hazırlanmıştır.

Grafik 47. Belirli Ülke Gruplarına Göre İhracat

Kaynak: TÜİK.

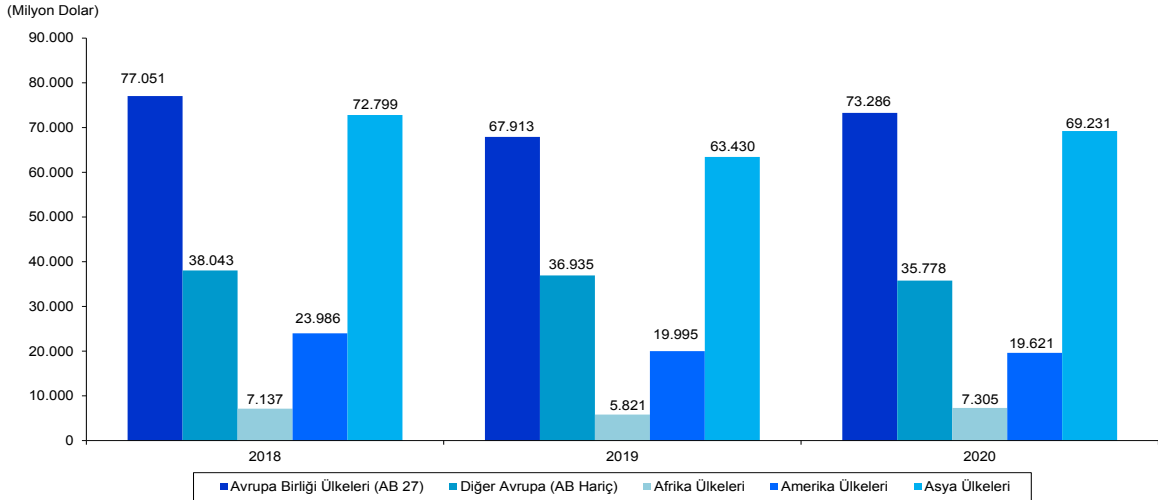
2020 yılında toplam ihracat içinde AB ülkelerine yapılan ihracatın payı azalırken, diğer ülkelere yapılan ihracatın payı artmıştır. Toplam ihracat içinde AB ülkelerine yapılan ihracatın payı % 41,3, diğer ülkeler grubuna yapılan ihracatın payı % 58,7 olmuştur.

2020 yılında diğer ülkeler grubuna yapılan ihracatın 24.352 milyon doları AB ülkeleri dışında kalan Avrupa ülkelerine, 15.244 milyon doları Afrika ülkelerine, 14.567 milyon doları Amerika ülkelerine, 44.070 milyon doları Asya ülkelerine, 837 milyon doları Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yapılan ihracattan oluşmuştur.

Toplam ihracat içinde AB dışındaki Avrupa ülkelerine yapılan ihracatın payı % 14,4, Afrika ülkelerine yapılan ihracatın payı % 9,0, Amerika ülkelerine yapılan ihracatın payı % 8,6, Asya ülkelerine yapılan ihracatın payı % 26,0, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yapılan ihracatın payı % 0,5 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2020 yılında AB ülkelerinden yapılan ithalat % 7,9 artarak 73.286 milyon dolara, diğer ülkeler grubundan yapılan ithalat % 2,6 artarak 146.111 milyon dolara yükselmiştir (Grafik 48).

Grafik 48. Belirli Ülke Gruplarına Göre İthalat

Kaynak: TÜİK.

Toplam ithalat içinde AB ülkelerinden yapılan ithalatın payı artarken, diğer ülkelerden yapılan ithalatın payı azalmıştır. Toplam ithalat içinde AB ülkelerinden yapılan ithalatın payı % 33,4, diğer ülkeler grubundan yapılan ithalatın payı % 66,6 olarak gerçekleşmiştir.

2020 yılında diğer ülkeler başlığı altında yer alan ülkelere yapılan 146.111 milyon dolarlık ithalatın 35.778 milyon doları AB haricindeki diğer Avrupa ülkelerinden, 7.305 milyon doları Afrika ülkelerinden, 19.621 milyon doları Amerika ülkelerinden, 69.231 milyon doları Asya ülkelerinden, 442 milyon doları Avustralya ve Yeni Zelanda'dan yapılmıştır.

Toplam ithalat içinde AB dışındaki Avrupa ülkelerinden yapılan ithalat % 16,3, Afrika ülkelerinden yapılan ithalat % 3,3, Amerika ülkelerinden yapılan ithalat % 8,9, Asya ülkelerinden yapılan ithalat % 31,6, Avustralya ve Yeni Zelanda'dan yapılan ithalat % 0,2 paya sahiptir.

2019 yılında % 4,2 azalan dış ticaret hacmi 2020 yılında da % 0,6 azalarak 388.879 milyon dolar olmuştur. AB ülkeleri ile olan dış ticaret hacmi % 1,0 azalarak 143.245 milyon dolara, diğer ülkeler grubu altında yer alan ülkelerle olan dış ticaret hacmi % 0,4 azalarak 245.634 milyon dolara gerilemiştir.

Diğer ülkeler grubu altında yer alan AB haricindeki diğer Avrupa ülkeleri ile olan dış ticaret hacmi % 2,0, Avustralya ve Yeni Zelanda ile olan dış ticaret hacmi % 31,5 azalırken, Afrika ülkeleri ile olan dış ticaret hacmi % 0,5, Amerika ülkeleri ile olan dış ticaret hacmi % 1,9, Asya ülkeleri ile olan dış ticaret hacmi % 1,3 artmıştır.

Seçilmiş ülke grupları itibarıyla Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerine 94.788 milyon dolar, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ülkelerine 43.712 milyon dolar, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) ülkelerine 20.253 milyon dolar, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine 10.235 milyon dolar, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ülkelerine 8.667 milyon dolar, Gelişen Sekiz Ülkeye (D-8) 7.569 milyon dolar, Türk Cumhuriyetlerine 5.421 milyon dolar, Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkelerine 1.847 milyon dolar ihracat gerçekleştirilmiştir (Tablo 108).

2020 yılında seçilmiş ülke gruplarına ihracatta bir önceki yıla göre en yüksek artış % 7,1 ile Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinde olurken, en yüksek düşüş % 10,6 ile D-8 ülkelerinde kaydedilmiştir.

Toplam ihracat içinde OECD ülkelerine yapılan ihracat % 55,9, İİT ülkelerine yapılan ihracat % 25,8, KEİ ülkelerine yapılan ihracat % 11,9, BDT ülkelerine yapılan ihracat % 6,3, EİT ülkelerine yapılan ihracat % 5,1, D-8 ülkelerine yapılan ihracat % 4,5, Türk Cumhuriyetlerine yapılan ihracat % 3,2 ve EFTA ülkelerine yapılan ihracat % 1,1 paya sahiptir.

2020 yılında en fazla ithalat 107.231 milyon dolar ile OECD ülkelerinden yapılırken, onu 30.984 milyon dolar ile İİT ülkeleri, 28.071 milyon dolar ile KEİ ülkeleri, 21.021 milyon dolar ile BDT ülkeleri, 8.478 milyon dolar ile EFTA ülkeleri, 7.056 milyon dolar ile D-8 ülkeleri, 4.609 milyon dolar ile EİT ülkeleri ve 2.972 milyon dolar ile Türk Cumhuriyetlerinden yapılan ithalat izlemiştir.

2020 yılında bir önceki yıla göre bu başlık altındaki ülke gruplarından yapılan ithalatta en yüksek azalış % 38,7 ile EİT ülkelerinde olurken, en yüksek artış % 102,8 ile EFTA ülkelerinde olmuştur.

2020 yılında seçilmiş ülke grupları dış ticaret hacminin % 51,9'u OECD ülkelerinden, % 19,2'si İİT ülkelerinden ve % 12,4'ü KEİ ülkelerinden yapılmıştır.

Tablo 108. Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Göstergeleri

(Milyon Dolar)

Seçilmiş Ülke Grupları	İhracat								
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020	
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	101.064	99.325	94.788	57,0	54,9	55,9	-1,7	-4,6	
Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)	2.332	1.795	1.847	1,3	1,0	1,1	-23,1	2,9	
Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)	19.390	20.446	20.253	10,9	11,3	11,9	5,4	-0,9	
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	8.034	8.708	8.667	4,5	4,8	5,1	8,4	-0,5	
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	8.502	9.558	10.235	4,8	5,3	6,0	12,4	7,1	
Türk Cumhuriyetleri	4.418	5.107	5.421	2,5	2,8	3,2	15,6	6,1	
İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)	44.841	48.768	43.712	25,3	27,0	25,8	8,8	-10,4	
D-8 Gelişen Sekiz Ülke ⁽¹⁾	7.995	8.463	7.569	4,5	4,7	4,5	5,9	-10,6	
Genel Toplam	177.169	180.833	169.482	100,0	100,0	100,0	2,1	-6,3	
Seçilmiş Ülke Grupları	İthalat								
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020	
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	113.161	98.858	107.231	49,0	47,0	48,9	-12,6	8,5	
Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)	3.683	4.179	8.478	1,6	2,0	3,9	13,5	102,8	
Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)	34.076	33.882	28.071	14,7	16,1	12,8	-0,6	-17,1	
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	10.999	7.514	4.609	4,8	3,6	2,1	-31,7	-38,7	
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	26.289	26.778	21.021	11,4	12,7	9,6	1,9	-21,5	
Türk Cumhuriyetleri	3.323	3.377	2.972	1,4	1,6	1,4	1,6	-12,0	
İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)	29.917	26.222	30.984	12,9	12,5	14,1	-12,4	18,2	
D-8 Gelişen Sekiz Ülke ⁽¹⁾	13.877	9.683	7.056	6,0	4,6	3,2	-30,2	-27,1	
Genel Toplam	231.152	210.345	219.397	100,0	100,0	100,0	-9,0	4,3	
Seçilmiş Ülke Grupları	Dış Ticaret Hacmi								
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020	
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	214.225	198.183	202.018	52,5	50,7	51,9	-7,5	1,9	
Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)	6.015	5.974	10.325	1,5	1,5	2,7	-0,7	72,8	
Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)	53.466	54.328	48.324	13,1	13,9	12,4	1,6	-11,1	
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	19.033	16.222	13.276	4,7	4,1	3,4	-14,8	-18,2	
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	34.791	36.336	31.256	8,5	9,3	8,0	4,4	-14,0	
Türk Cumhuriyetleri	7.741	8.485	8.393	1,9	2,2	2,2	9,6	-1,1	
İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)	74.758	74.989	74.696	18,3	19,2	19,2	0,3	-0,4	
D-8 Gelişen Sekiz Ülke ⁽¹⁾	21.872	18.146	14.625	5,4	4,6	3,8	-17,0	-19,4	
Genel Toplam	408.321	391.178	388.879	100,0	100,0	100,0	-4,2	-0,6	

Kaynak: TÜİK.

(1): Türkiye, İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır, Nijerya.

En çok ihracat yapılan ilk on ülke içinde ilk sırada % 9,4'lük pay ve 15.975 milyon dolar ihracat değeri ile Almanya yer almıştır. Almanyayı % 6,6'lık pay ve 11.237 milyon dolarlık ihracat ile Birleşik Krallık, % 6,0'lık pay ve 10.184 milyon dolarlık ihracat ile ABD izlemiştir. Bir önceki yıla göre ilk onda yer alan ülkeler içinde ABD'ye yapılan ihracat % 13,5 ve İsrail'e yapılan ihracat % 5,3 artarken, diğer ülkelere yapılan ihracatta düşüş görülmüştür. İhracatın en çok azalış gösterdiği ülkeler % 22,1 ile Birleşik Arap Emirlikleri, % 17,8 ile İspanya ve % 17,2 ile İtalya olmuştur. İlk onda yer alan ülkelere 2020 yılında toplam ihracatın % 47,9'u gerçekleştirilmiştir (Tablo 109).

Tablo 109. En Çok İhracat Yapılan İlk On Ülke

Ülkeler ⁽¹⁾	(Milyon Dolar)								
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020	
Almanya	17.353	16.617	15.975	9,8	9,2	9,4	-4,2	-3,9	
Birleşik Krallık	11.474	11.279	11.237	6,5	6,2	6,6	-1,7	-0,4	
ABD	9.073	8.971	10.184	5,1	5,0	6,0	-1,1	13,5	
Irak	9.437	10.223	9.135	5,3	5,7	5,4	8,3	-10,6	
İtalya	10.047	9.753	8.075	5,7	5,4	4,8	-2,9	-17,2	
Fransa	7.655	7.946	7.193	4,3	4,4	4,2	3,8	-9,5	
İspanya	8.121	8.139	6.686	4,6	4,5	3,9	0,2	-17,8	
Hollanda	5.101	5.762	5.190	2,9	3,2	3,1	13,0	-9,9	
İsrail	4.023	4.464	4.701	2,3	2,5	2,8	11,0	5,3	
Birleşik Arap Emirlikleri	3.254	3.627	2.825	1,8	2,0	1,7	11,5	-22,1	
İlk on ülke toplamı	85.538	86.780	81.203	48,3	48,0	47,9	1,5	-6,4	
Toplam ihracat	177.169	180.833	169.482	100,0	100,0	100,0	2,1	-6,3	

Kaynak: TÜİK.

(1): 2020 yılı ihracat değerlerine göre yapılan sıralamada, ilk 10'da yer alan ülkelerdir.

En fazla ithalat yapılan ilk on ülke içinde ilk sırayı 23.020 milyon dolar ve % 10,5'lik pay ile Çin almıştır. Çini 21.714 milyon dolar ve % 9,9'luk pay ile Almanya, 17.859 milyon dolar ve % 8,1'lik pay ile Rusya Federasyonu izlemiştir. İspanya ilk on ülke içinde 5.034 milyon dolar ithalat ve % 2,3 pay ile son sırada yer almıştır. Bir önceki yıla göre ilk onda yer alan ülkeler içinde Rusya Federasyonu'ndan yapılan ithalat % 22,7, ABD'den yapılan ithalat % 2,8 ve İtalya'dan yapılan ithalat % 1,7 azalırken diğer ülkelere yapılan ithalatta artış kaydedilmiştir. En yüksek artış % 206,2 ile Irak, % 130,2 ile İsviçre ve % 27,7 ile Birleşik Arap Emirlikleri'nden yapılan ithalatta gerçekleşmiştir. 2020 yılında ithalatta ilk onda yer alan ülkelerin toplam ithalat içindeki payı % 53,3 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 110).

Tablo 110. En Çok İthalat Yapılan İlk On Ülke

Ülkeler ⁽¹⁾	(Milyon Dolar)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Çin	21.506	19.128	23.020	9,3	9,1	10,5	-11,1	20,3
Almanya	21.535	19.280	21.714	9,3	9,2	9,9	-10,5	12,6
Rusya Federasyonu	22.711	23.115	17.859	9,8	11,0	8,1	1,8	-22,7
İtalya	10.792	9.350	9.190	4,7	4,4	4,2	-13,4	-1,7
ABD	12.996	11.847	11.518	5,6	5,6	5,2	-8,8	-2,8
Irak	1.631	2.678	8.202	0,7	1,3	3,7	64,2	206,2
Fransa	7.837	6.760	6.978	3,4	3,2	3,2	-13,7	3,2
İsviçre	2.884	3.375	7.769	1,2	1,6	3,5	17,0	130,2
Birleşik Arap Emirlikleri	3.810	4.389	5.604	1,6	2,1	2,6	15,2	27,7
İspanya	5.683	4.446	5.034	2,5	2,1	2,3	-21,8	13,2
İlk on ülke toplamı	111.385	104.369	116.887	48,2	49,6	53,3	-6,3	12,0
Toplam ithalat	231.152	210.345	219.397	100,0	100,0	100,0	-9,0	4,3

Kaynak: TÜİK.

(1): 2020 yılı ithalat değerlerine göre yapılan sıralamada, ilk 10'da yer alan ülkelerdir.

1.5.1.5 Komşu Ülkelerle Dış Ticaret

Komşu ülkelere yapılan ihracat 2020 yılında % 8,8 azalarak 20.942 milyon dolar olmuştur. Toplam ihracat içinde komşu ülkelerin payı bir önceki yıla göre 0,3 puan azalışla % 12,4'e gerilemiştir.

Komşu ülkeler içinde en fazla ihracat yapılan ülke 9.135 milyon dolar ile Irak olurken, onu 2.629 milyon dolar ile Bulgaristan ve 2.245 milyon dolar ile İran izlemiştir. 2020 yılında bir önceki yıla göre Irak'a yapılan ihracat % 10,6, Bulgaristan'a yapılan ihracat % 1,5 ve İran'a yapılan ihracat % 18,0 azalmıştır. İhracatta artış görülen tek ülke % 16,7 ile Azerbaycan-Nahçıvan olmuştur (Tablo 111).

Komşu ülkelerden yapılan ithalat 2020 yılında % 26,5 artarak 13.849 milyon dolara yükselmiştir. Komşu ülkelerin toplam ithalat içindeki payı bir önceki yıla 1,1 puan artarak % 6,3 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Komşu ülkeler içinde en fazla ithalat yapılan ülke 8.202 milyon dolar ile Irak olurken, onu 2.124 milyon dolar ile Bulgaristan ve 1.321 milyon dolar ile Yunanistan takip etmiştir. 2020 yılında bir önceki yıla göre Irak'tan yapılan ithalat % 206,3 artarken, Bulgaristan'dan yapılan ithalat % 10,9 ve Yunanistandan yapılan ithalat % 10,4 azalmıştır.

Ülkemizin komşu ülkelerle olan dış ticaret hacmi 2020 yılında % 2,6 artarak 34.791 milyon

dolara yükselmiştir. Komşu ülkelerle yapılan dış ticaret hacminin, toplam dış ticaret hacmi içindeki payı 2019 yılına göre 0,2 puan artarak % 8,9 olmuştur.

Tablo 111. Sınır Komşularımızla Dış Ticaret

(Milyon Dolar)

Komşu Ülkeler	İhracat							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Azerbaycan- Nahçıvan	1.702	1.788	2.087	1,0	1,0	1,2	5,1	16,7
Bulgaristan	2.817	2.668	2.629	1,6	1,5	1,6	-5,3	-1,5
Ermenistan	0	0	1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Gürcistan	1.439	1.578	1.455	0,8	0,9	0,9	9,7	-7,8
Irak	9.437	10.223	9.135	5,3	5,7	5,4	8,3	-10,6
İran	2.766	2.737	2.245	1,6	1,5	1,3	-1,0	-18,0
Suriye	1.788	1.731	1.595	1,0	1,0	0,9	-3,2	-7,9
Yunanistan	2.323	2.245	1.796	1,3	1,2	1,1	-3,4	-20,0
Komşu ülkeler toplamı	22.272	22.970	20.942	12,6	12,7	12,4	3,1	-8,8
Genel toplam	177.169	180.833	169.482	100,0	100,0	100,0	2,1	-6,3
Komşu Ülkeler	İthalat							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Azerbaycan- Nahçıvan	408	411	411	0,2	0,2	0,2	0,7	0,0
Bulgaristan	2.546	2.385	2.124	1,1	1,1	1,0	-6,3	-10,9
Ermenistan	2	3	3	0,0	0,0	0,0	50,0	0,0
Gürcistan	259	272	349	0,1	0,1	0,2	5,0	28,3
Irak	1.631	2.678	8.202	0,7	1,3	3,7	64,2	206,3
İran	7.041	3.608	1.193	3,0	1,7	0,5	-48,8	-66,9
Suriye	104	118	246	0,0	0,1	0,1	13,5	108,5
Yunanistan	2.059	1.475	1.321	0,9	0,7	0,6	-28,4	-10,4
Komşu ülkeler toplamı	14.050	10.950	13.849	6,1	5,2	6,3	-22,1	26,5
Genel toplam	231.152	210.345	219.397	100,0	100,0	100,0	-9,0	4,3
Komşu Ülkeler	Dış Ticaret Hacmi							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Azerbaycan- Nahçıvan	2.110	2.199	2.498	0,5	0,6	0,6	4,2	13,6
Bulgaristan	5.363	5.053	4.753	1,3	1,3	1,2	-5,8	-5,9
Ermenistan	2	3	4	0,0	0,0	0,0	50,0	33,3
Gürcistan	1.698	1.850	1.804	0,4	0,5	0,5	9,0	-2,5
Irak	11.068	12.901	17.337	2,7	3,3	4,5	16,6	34,4
İran	9.807	6.345	3.438	2,4	1,6	0,9	-35,3	-45,8
Suriye	1.892	1.849	1.841	0,5	0,5	0,5	-2,3	-0,4
Yunanistan	4.382	3.720	3.117	1,1	1,0	0,8	-15,1	-16,2
Komşu ülkeler toplamı	36.322	33.920	34.791	8,9	8,7	8,9	-6,6	2,6
Genel toplam	408.321	391.178	388.879	100,0	100,0	100,0	-4,2	-0,6

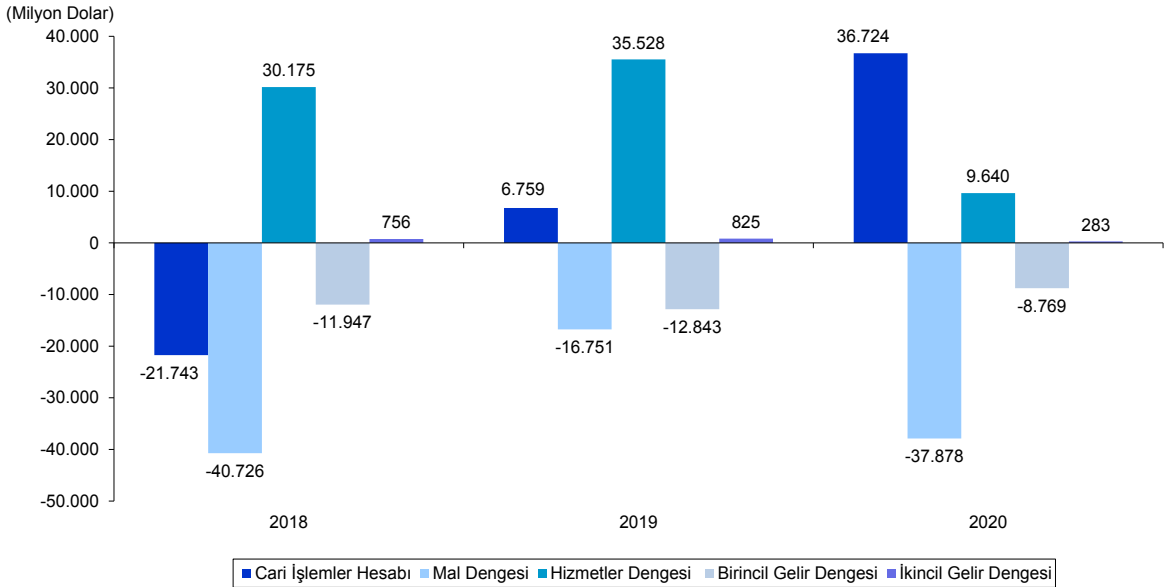
Kaynak: TÜİK.

1.5.2 Ödemeler Dengesi

2019 yılında cari işlemler dengesi ekonomik aktivitedeki yavaşlamanın ithalatta gerçekleştirdiği gerilemeyle birlikte, dış ticaret açığında meydana gelen önemli orandaki küçülme, taşımacılık ve seyahat gelirlerindeki artış ve petrol fiyatlarının bir önceki yıla oranla düşük seviyelerde seyretmesinin etkisiyle 6.759 milyon dolar fazla vermiştir. Ancak 2019 yılının Kasım ayında cari işlemler dengesinde bozulma başlamış, koronavirüs salgının etkisinin ülkemizde belirginleşmeye başladığı 2020 yılının Mart ayından itibaren bu bozulma derinleşerek yıl genelinde devam etmiştir.

2020 yılında ülkelerin salgının olumsuz etkilerine karşı aldıkları kısıtlama tedbirleri, yurt içinde uygulamaya koyulan destek ve teşvik uygulamalarından kaynaklanan hızlı kredi büyümesi ve parasal genişleme cari açığı artırıcı etki yapmıştır. İhracattaki düşüşe karşın artan ithalat talebi ve buna ek olarak altın ithalatında yıl genelinde gerçekleşen artış cari açığı desteklemiştir. Seyahat kısıtlamaları ve kapanmalar nedeniyle turizm sektörü en kötü yıllarından birini yaşarken, turizm gelirlerindeki kayıp cari açığın finansmanına olumsuz etki yapmıştır. 2020 yılında cari işlemler açığı 36.724 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Tablo 112, Grafik 49).

Grafik 49. Ödemeler Dengesi

Kaynak: TCMB.

Tablo 112. Ödemeler Dengesi

Bileşenler	(Milyon Dolar)				
	2018	2019	2020 ⁽¹⁾	Değişim (%)	
				2019	2020
Cari İşlemler Hesabı	-21.743	6.759	-36.724	-131,1	-643,3
İhracat	178.909	182.246	168.245	1,9	-7,7
İthalat	219.635	198.997	206.123	-9,4	3,6
Mal Dengesi	-40.726	-16.751	-37.878	-58,9	126,1
Hizmet Gelirleri	58.627	63.590	34.424	8,5	-45,9
Seyahat Gelirleri	25.220	29.829	10.220	18,3	-65,7
Diğer Gelirler	33.407	33.761	24.204	1,1	-28,3
Hizmet Giderleri	28.453	28.062	24.784	-1,4	-11,7
Seyahat Giderleri	4.595	4.110	1.040	-10,6	-74,7
Diğer Giderler	23.858	23.952	23.744	0,4	-0,9
Mal ve Hizmet Dengesi	-10.552	18.777	-28.238	-277,9	-250,4
Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	6.132	6.331	6.795	3,2	7,3
Faiz Gelirleri	2.743	3.108	2.423	13,3	-22,0
Diğer Gelirler	3.389	3.223	4.372	-4,9	35,7
Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	18.079	19.174	15.564	6,1	-18,8
Faiz Giderleri	7.743	8.118	6.062	4,8	-25,3
Diğer Giderler	10.336	11.056	9.502	7,0	-14,1
Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-22.499	5.934	-37.007	-126,4	-723,6
İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	756	825	283	9,1	-65,7
İşçi Gelirleri	379	184	169	-51,5	-8,2
Diğer Transferler	377	641	114	70,0	-82,2
Sermaye Hesabı	80	34	-39	-57,5	-214,7
Finans Hesabı	-481	-5.016	-8.177	942,8	63,0
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	3.587	2.943	3.102	-18,0	5,4
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	12.822	9.266	7.733	-27,7	-16,5
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	3.202	4.703	220	46,9	-95,3
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	88	3.256	-5.273	3.600,0	-261,9
Hisse Senetleri	-1.131	406	-4.255	-135,9	-1148,0
Borç Senetleri	1.219	2.850	-1.018	133,8	-135,7
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	10.368	8.775	-802	-15,4	-109,1
Merkez Bankası	0	0	0	-	-
Genel Hükümet	110	110	33	0,0	-70,0
Bankalar	7.305	6.045	-3.005	-17,2	-149,7
Diğer Sektörler	2.953	2.620	2.170	-11,3	-17,2
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	4.728	8.915	8.237	88,6	-7,6
Merkez Bankası	4.366	2.542	12.678	-41,8	398,7
Genel Hükümet	-822	-920	-423	11,9	-54,0
Bankalar	-12.502	-1.502	136	-88,0	-109,1
Diğer Sektörler	13.686	8.795	-4.154	-35,7	-147,2
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	-21.182	11.809	-28.586	-155,8	-342,1
Net Hata ve Noksan	10.805	-5.485	-3.276	-150,8	-40,3
Genel Denge	10.377	-6.324	31.862	-160,9	-603,8
Rezerv Varlıklar	-10.377	6.324	-31.862	-160,9	-603,8
Resmi Rezervler	-10.377	6.324	-31.862	-160,9	-603,8
Uluslararası Para Fonu Kredileri	0	0	0	-	-
Ödemeler Dengesi Finansmanı	0	0	0	-	-

Kaynak: TCMB.

(1): Geçici.

Ödemeler dengesinde gösterildiği şekilde 2020 yılında ihracat % 7,7 azalırken, ithalat % 3,6 artış göstermiştir. Böylece mal dengesi açığı % 126,1 artış ile 37.878 milyon dolara yükselmiştir.

2019 yılında turizm sektöründe yaşanan iyileşme 2020 yılında salgın kaynaklı seyahat kısıtlamaları nedeniyle tersine dönerek seyahat gelirlerini olumsuz şekilde etkilemiştir. Seyahat gelirleri % 65,7 azalarak 10.220 milyon dolara, seyahat giderleri % 74,7 azalarak 1.040 milyon dolara gerilemiştir. Böylece net seyahat gelirleri % 64,3 azalarak 9.180 milyon dolara düşmüştür. Taşımacılık kaleminden kaynaklanan net gelirler % 60,7 azalarak 5.735 milyon dolara, inşaat kaleminden kaynaklanan net gelirler % 17,0 azalarak 253 milyon dolara gerilemiştir. 2020 yılında net hizmet gelirleri 2019 yılına göre % 72,9 azalarak 9.640 milyon dolar olmuştur.

Ücret ödemeleri ve yatırım geliri kalemlerinden oluşan birincil gelir dengesindeki net çıkış 2020 yılında % 31,7 azalarak 8.769 milyon dolara gerilemiştir.

Genel Hükümet ve diğer sektörlerin cari transferlerinden oluşan ikincil gelir dengesinden kaynaklanan net girişler % 65,7 azalarak 283 milyon dolar olmuştur.

2020 yılında doğrudan yatırımlardan kaynaklanan net girişler bir önceki yıla göre % 26,8 azalarak 4.631 milyon dolara düşmüştür.

Portföy yatırımlarında 5.493 milyon dolarlık net giriş, diğer yatırımlarda 9.039 milyon dolarlık net çıkış gerçekleşmiştir.

2019 yılında 6.324 milyon dolar artış gösteren resmi rezervler, 2020 yılında 31.862 milyon dolar azalış göstermiştir.

Cari işlemler ile net hata ve noksan kalemleri toplamı olarak tanımlanan dış finansman ihtiyacı, 2020 yılında 40.000 milyon dolar açık vermiştir.

1.5.3 Uluslararası Doğrudan Yatırımlar

2019 yılı sonlarında ortaya çıkan ve 2020 yılında dünya genelini etkisin altına koronavirüs salgını kaynaklı geleceğe dair ortaya çıkan belirsiz ortam yatırımcıların risk algısını artırmış, uluslararası doğrudan yatırımlar önemli oranda azalmıştır. Gelişmekte olan ülkelere yönelik yatırımlardaki gerilemeye paralel olarak Türkiye'ye yönelik yatırımlar da azalmış ve net uluslararası doğrudan yatırım girişleri 2020 yılında geçen yıla göre % 22,3 azalarak 4.279 milyon dolara gerilemiştir (Tablo 113).

Tablo 113. Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Fiili Girişler)

Yıllar	Uluslararası Doğrudan Sermaye						(Milyon Dolar)	
	Sermaye			Diğer Sermaye (Net) ⁽¹⁾	Toplam (Net)	Gayrimenkul (Net)	Toplam Yatırım (Net Yüklümlülük Oluşumu)	
	Yatırım	Tasfiye	Net					
2018	6.699	470	6.229	678	6.907	5.915	12.822	
2019	5.878	369	5.509	-1.222	4.287	4.979	9.266	
2020	5.669	1.390	4.279	-949	3.330	4.403	7.733	
Değişim (%)								
2018	-9,5	-74,9	12,6	-21,8	7,9	27,4	16,1	
2019	-12,3	-21,5	-11,6	-280,2	-37,9	-15,8	-27,7	
2020	-3,6	276,7	-22,3	-22,3	-22,3	-11,6	-16,5	

Kaynak: STB.

(1): Uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları kredi değeridir.

(2): Geçici.

2020 yılında Türkiye'ye yönelik olarak 5.669 milyon dolar tutarında doğrudan sermaye girişi olurken, 1.390 milyon dolarlık sermaye çıkışı olmuştur. Böylece 4.279 milyon dolarlık net sermaye girişi ve 4.403 milyon dolarlık net gayrimenkul satışına karşılık uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarıyla olan 949 milyon dolarlık net diğer sermaye çıkışı sonucunda toplam net yatırım tutarı % 16,5 azalarak 7.733 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

2019 yılında net toplam yatırım girişleri içinde uluslararası doğrudan sermayenin % 46,3 olan payı 2020 yılında % 43,1'e gerilerken, net gayrimenkul satışlarının % 53,7 olan payı % 56,9'a yükselmiştir.

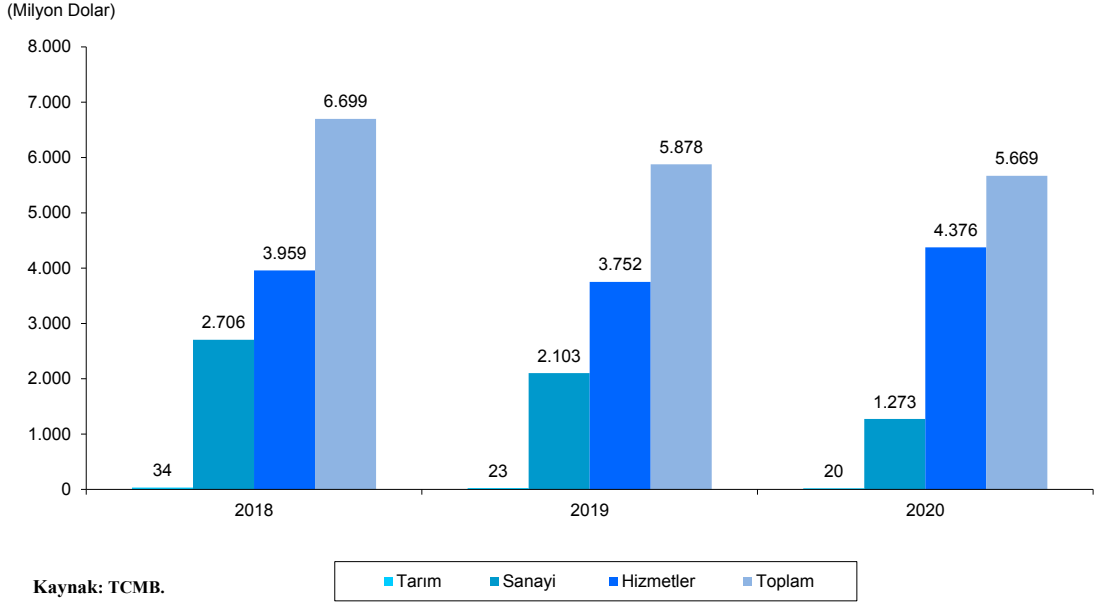
2020 yılında uluslararası doğrudan yatırım girişleri içinde en yüksek payı hizmetler sektörü almıştır. Hizmetler sektörüne yönelik yatırım girişleri içinde en büyük payı ise finans ve sigorta faaliyetleri kalemi alırken, sanayi sektöründeki yatırım girişinin büyük bölümü de imalat sanayi sektöründen kaynaklanmıştır. Tarım sektörü 2020 yılında da yabancı yatırımcıların en az ilgi gösterdiği sektör olmaya devam etmiştir. Uluslararası doğrudan yatırım sermaye girişinin % 0,4'ü olan 20 milyon doları tarım sektöründe, % 22,5'i olan 1.273 milyon doları sanayi sektöründe ve % 77,2'si olan 4.376 milyon doları da hizmetler sektöründe gerçekleştirmiştir (Tablo 114, Grafik 50).

Tablo 114. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Sektörel Dağılımı

Sektörler	(Milyon Dolar)							
	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020 ⁽¹⁾	2018	2019	2020	2019	2020
Tarım Sektörü	34	23	20	0,5	0,4	0,4	-32,4	-13,0
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	34	23	20	0,5	0,4	0,4	-32,4	-13,0
Sınai Sektörler	2.706	2.103	1.273	40,4	35,8	22,5	-22,3	-39,5
Madencilik ve taşocaklığı	81	83	132	1,2	1,4	2,3	2,5	59,0
İmalat sanayi	1.934	1.930	1.089	28,9	32,8	19,2	-0,2	-43,6
Gıda, içecek ve tütün ürünleri imalatı	456	226	80	6,8	3,8	1,4	-50,4	-64,6
Tekstil ve giyim eşyası imalatı	63	25	27	0,9	0,4	0,5	-60,3	8,0
Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Ağaç ve ağaç ürünleri imalatı	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı ve kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	107	28	39	1,6	0,5	0,7	-73,8	39,3
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	165	421	188	2,5	7,2	3,3	155,2	-55,3
Kimyasalların, kimyasal ürünlerin ve temel eczacılık ürünleri ile malzemelerinin imalatı	324	586	394	4,8	10,0	7,0	80,9	-32,8
Kauçuk ve plastik ürünleri imalatı	28	74	19	0,4	1,3	0,3	164,3	-74,3
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	272	39	11	4,1	0,7	0,2	-85,7	-71,8
Ana metal sanayi ve fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine teçhizat hariç)	88	58	46	1,3	1,0	0,8	-34,1	-20,7
Makine ve teçhizat (başka yerde sınıflandırılmamış) imalatı	22	29	16	0,3	0,5	0,3	31,8	-44,8
Bilgisayarların, elektrik-elektronik ve optik ürünlerin imalatı	156	215	125	2,3	3,7	2,2	37,8	-41,9
Ulaşım araçları imalatı	176	175	45	2,6	3,0	0,8	-0,6	-74,3
Mobilya imalatı ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalat sanayii	77	54	99	1,1	0,9	1,7	-29,9	83,3
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretim ve dağıtım	687	89	51	10,3	1,5	0,9	-87,0	-42,7
Su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	4	1	1	0,1	0,0	0,0	-75,0	0,0
Hizmetler Sektörü	3.959	3.752	4.376	59,1	63,8	77,2	-5,2	16,6
İnşaat	215	452	89	3,2	7,7	1,6	110,2	-80,3
Toptan ve perakende ticaret	1.125	892	572	16,8	15,2	10,1	-20,7	-35,9
Ulaştırma ve depolama	629	274	525	9,4	4,7	9,3	-56,4	91,6
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	271	117	109	4,0	2,0	1,9	-56,8	-6,8
Bilgi ve iletişim	208	581	1.373	3,1	9,9	24,2	179,3	136,3
Finans ve sigorta faaliyetleri	1.154	900	1.387	17,2	15,3	24,5	-22,0	54,1
Gayrimenkul faaliyetleri	60	229	27	0,9	3,9	0,5	281,7	-88,2
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	60	74	70	0,9	1,3	1,2	23,3	-5,4
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	19	83	16	0,3	1,4	0,3	336,8	-80,7
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Eğitim	0	0	6	0,0	0,0	0,1	-	-
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	103	98	85	1,5	1,7	1,5	-4,9	-13,3
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor faaliyetleri	20	2	17	0,3	0,0	0,3	-90,0	750,0
Diğer hizmet faaliyetleri	93	50	100	1,4	0,9	1,8	-46,2	100,0
Hanehalklarının işverenler olarak faaliyetleri; hanehalkları tarafından kendi kullarımlarına yönelik olarak ayırım yapılmamış mal ve hizmet üretim faaliyetleri	1	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	1	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Toplam	6.699	5.878	5.669	100,0	100,0	100,0	-12,3	-3,6

Kaynak: TCMB.

(1): Geçici.

Grafik 50. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Sektörel Dağılımı

Alt sektörler itibarıyla finans ve sigorta faaliyetleri 1.387 milyon dolar, bilgi ve iletişim faaliyetleri 1.373 milyon dolar ve imalat sanayi 1.089 milyon dolar ile yabancı sermaye girişlerinin en yoğun olduğu faaliyetler olmuştur.

2020 yılında gerçekleşen doğrudan uluslararası sermaye girişlerinin % 66,1'i olan 3.745 milyon dolarlık kısmı Avrupa ülkeleri, % 19,3'ü olan 1.092 milyon dolarlık kısmı Asya ülkeleri, % 14,4'ü olan 814 milyon dolarlık kısmı Amerika ülkeleri, % 0,3'ü olan 18 milyon dolarlık kısmı da Afrika ülkeleri kaynaklı sermayeden oluşmaktadır (Tablo 115, Grafik 51).

2019 yılında azalan Avrupa ülkelerinden uluslararası doğrudan sermaye girişi, 2020 yılında % 3,6 artış göstermiştir. Avrupa ülkeleri içinde yer alan İtalya, Lüksemburg ve Fransa'dan olan sermaye girişleri artarken, bunların dışında kalan Avrupa ülkelerinden olan sermaye girişleri azalmıştır. Afrika ülkelerinden olan sermaye girişleri % 41,9 ve Asya ülkelerinden olan sermaye girişleri % 39,0 azalırken, Amerika ülkelerinden olan sermaye girişleri % 84,6 artmıştır.

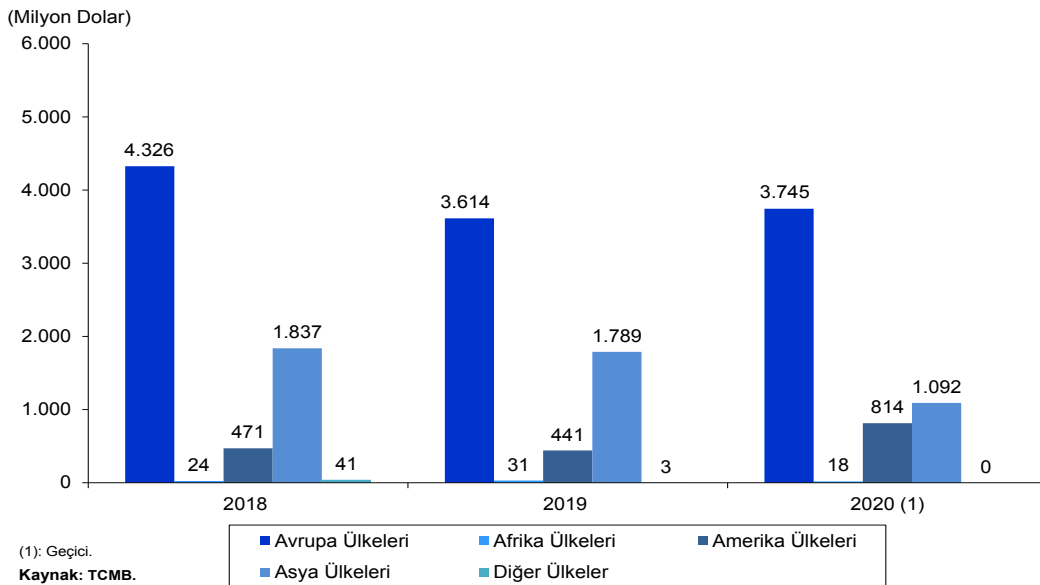
Tablo 115. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke Grupları	Değer			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020 (1)	2018	2019	2020	2019	2020
Avrupa Ülkeleri	4.326	3.614	3.745	64,6	61,5	66,1	-16,5	3,6
Almanya	298	467	312	4,4	7,9	5,5	56,7	-33,2
Avusturya	465	75	57	6,9	1,3	1,0	-83,9	-24,0
Belçika	212	69	64	3,2	1,2	1,1	-67,5	-7,2
Fransa	313	158	162	4,7	2,7	2,9	-49,5	2,5
Hollanda	855	1.169	595	12,8	19,9	10,5	36,7	-49,1
İngiltere	445	874	496	6,6	14,9	8,7	96,4	-43,2
İspanya	224	216	66	3,3	3,7	1,2	-3,6	-69,4
İtalya	523	94	977	7,8	1,6	17,2	-82,0	939,4
Lüksemburg	350	131	436	5,2	2,2	7,7	-62,6	232,8
EFTA Ülkeleri	391	264	242	5,8	4,5	4,3	-32,5	-8,3
Diğer Avrupa Ülkeleri	250	97	338	3,7	1,7	6,0	-61,2	248,5
Afrika Ülkeleri	24	31	18	0,4	0,5	0,3	29,2	-41,9
Amerika Ülkeleri	471	441	814	7,0	7,5	14,4	-6,4	84,6
ABD	435	340	798	6,5	5,8	14,1	-21,8	134,7
Kanada	0	6	3	0,0	0,1	0,1	-	-50,0
Asya Ülkeleri	1.837	1.789	1.092	27,4	30,4	19,3	-2,6	-39,0
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	982	1.328	693	14,7	22,6	12,2	35,2	-47,8
Körfez Ülkeleri	457	686	501	6,8	11,7	8,8	50,1	-27,0
Diğer Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri	516	639	192	7,7	10,9	3,4	23,8	-70,0
Diğer Asya Ülkeleri	855	461	399	12,8	7,8	7,0	-46,1	-13,4
Çin	43	4	1	0,6	0,1	0,0	-90,7	-75,0
Diğer Ülkeler	41	3	0	0,6	0,1	0,0	-92,7	-100,0
Toplam	6.699	5.878	5.669	100,0	100,0	100,0	-12,3	-3,6

Kaynak: TCMB.

(1): Geçici.

Grafik 51. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı

1.5.4 Dış Borçlar

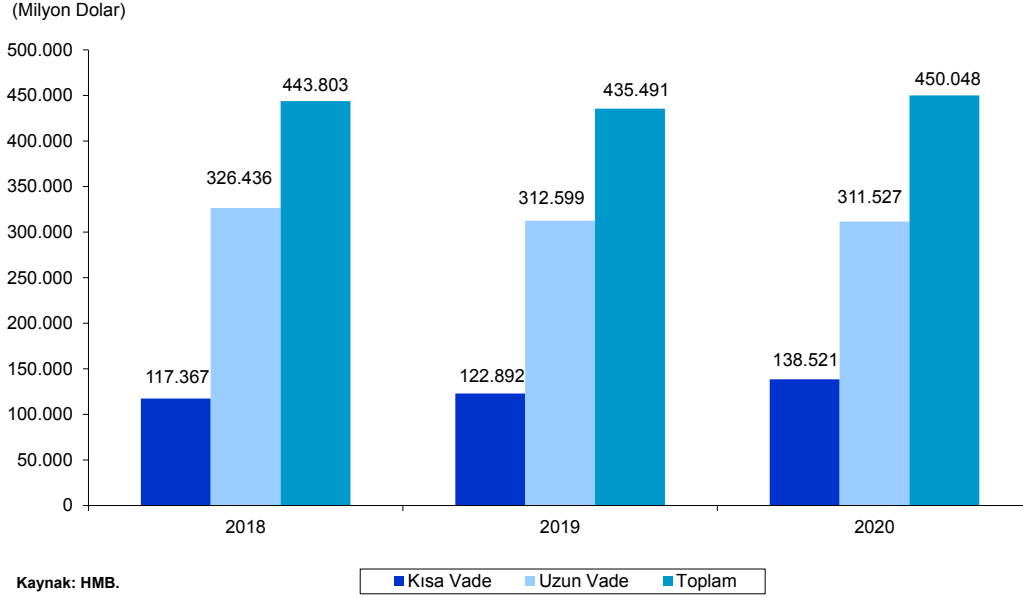
2019 yılında % 1,9 azalan brüt dış borç stoku 2020 yılında % 3,3 artış göstermiştir. Böylece 2019 yılında 435.491 milyon dolar olan brüt dış borç stoku, 2020 yılında 450.048 milyon dolara yükselmiştir.

2019 yılında % 4,7 artışla 122.892 milyon dolara yükselen kısa vadeli borçlar, 2020 yılında ivme kazanarak % 12,7 artışla 138.521 milyon dolara yükselmiştir. 2019 yılında % 4,2 azalan uzun vadeli borçlar, 2020 yılında % 0,3 azalışla 311.527 milyon dolara düşmüştür. Bu değişimlere bağlı olarak 2020 yılında dış borç stokunun vade yapısındaki değişim belirginleşmiştir. Brüt borç stoku içinde kısa vadeli borçların payı % 28,2'den % 30,8'e yükselirken, uzun vadeli borçların payı % 71,8'den % 69,2'ye gerilemiştir (Tablo 116, Grafik 52).

Tablo 116. Brüt Dış Borç Stoku

(Milyon Dolar)			
Göstergeler	2018	2019	2020
Dış borç stoku	443.803	435.491	450.048
Değişim (%)	-2,3	-1,9	3,3
Kısa vade	117.367	122.892	138.521
Değişim (%)	-2,3	4,7	12,7
Borç stoku içindeki payı (%)	26,4	28,2	30,8
Uzun vade	326.436	312.599	311.527
Değişim (%)	-2,3	-4,2	-0,3
Borç stoku içindeki payı (%)	73,6	71,8	69,2
Borçlulara Göre			
Kısa vade	117.367	122.892	138.521
Kamu	22.485	25.029	25.648
TCMB	5.914	8.413	21.382
Özel	88.968	89.450	91.491
Uzun vade	326.436	312.599	311.527
Kamu	117.372	132.071	147.446
TCMB	8	8	9
Özel	209.056	180.520	164.072
Kamu toplam	139.857	157.100	173.094
Değişim (%)	2,7	12,3	10,2
Borç stoku içindeki payı (%)	31,5	36,1	38,5
TCMB toplam	5.922	8.421	21.391
Değişim (%)	236,3	42,2	154,0
Borç stoku içindeki payı (%)	1,3	1,9	4,8
Özel toplam	298.024	269.970	255.563
Değişim (%)	-5,8	-9,4	-5,3
Borç stoku içindeki payı (%)	67,2	62,0	56,8

Kaynak: HMB.

Grafik 52. Dış Borç Stoku

2020 yılında kamu sektörünün dış borcu artarken, özel sektörün dış borcunda azalma görülmüştür. Kamu sektörünün dış borcu % 10,2 artarak 173.094 milyon dolara yükselirken, özel sektörün dış borcu % 5,3 azalarak 255.563 milyon dolara gerilemiştir. TCMB'nin dış borcu da % 154,0 ile yüksek bir artış göstererek 21.391 milyon dolar olmuştur.

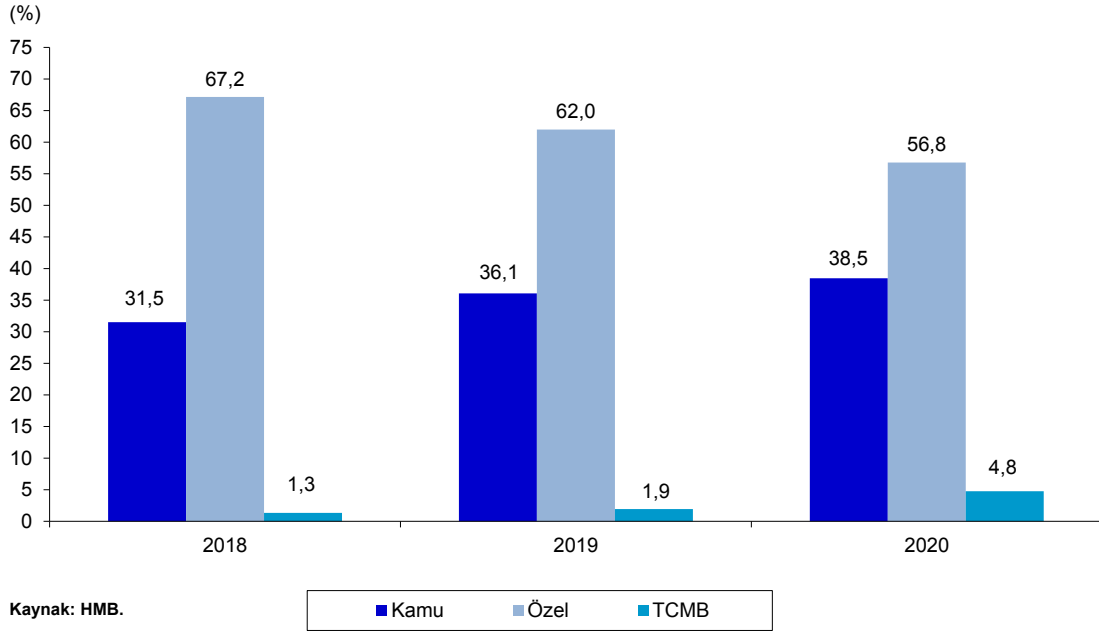
2020 yılında kamu kesimi dış borcunun 147.446 milyon dolarlık kısmı uzun vadeli, 25.648 milyon dolarlık kısmı kısa vadeli borçlardan oluşurken, özel sektör dış borcunun 164.072 milyon dolarlık kısmı uzun vadeli ve 91.491 milyon dolarlık kısmı kısa vadeli borçlardan oluşmuştur.

Toplam dış borç stoku içinde kamu sektörünün payı % 36,1'den % 38,5'e ve TCMB'nin payı % 1,9'den % 4,8'e yükselirken, özel sektörün payı % 62,0'dan % 56,8'e gerilemiştir (Grafik 53).

Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kısa ve Uzun Vadeli Kredi Borcu

Özel sektörün yurtdışından sağladığı toplam kredi borcu 2020 yılı sonu itibarıyla 2019 yılı sonuna göre % 8,1 azalarak 173.886 milyon dolara gerilemiştir. 2020 yılında özel sektörün yurtdışından sağladığı kısa vadeli kredi borçları artış gösterirken, uzun vadeli kredi borçları azalış göstermiştir. 2019 yılında toplam borcun % 4,6'sını kısa vadeli kredi borçları oluştururken, 2020 yılında bu oran % 5,6'ya yükselmiştir. 2019 yılında toplam borcun % 95,4'ünü uzun vadeli kredi borçları oluştururken, 2020 yılında ise bu oran % 94,4'e gerilemiştir (Tablo 117).

Grafik 53. Dış Borç Stokunun Borçlulara Göre Dağılımı

Tablo 117. Özel Sektörün Yurtdışından Sağladığı Kısa ve Uzun Vadeli Kredi Borçları

Borçluya Göre	Değer (Milyon Dolar)			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Kısa Vadeli								
Finansal	11.288	6.831	8.251	74,8	78,5	84,1	-39,5	20,8
Bankalar ⁽¹⁾	9.441	5.666	6.839	62,6	65,1	69,7	-40,0	20,7
Bankacılık dışı finansal kuruluşlar	1.847	1.164	1.413	12,2	13,4	14,4	-36,9	21,3
Finansal olmayan	3.798	1.867	1.563	25,2	21,5	15,9	-50,8	-16,3
Krediler	3.174	1.566	1.273	21,0	18,0	13,0	-50,7	-18,7
Yabancı sermaye sayılan krediler	624	301	290	4,1	3,5	3,0	-51,7	-3,6
Tahvil	0	0	0	0,0	0,0	0,0	-	-
Toplam	15.086	8.698	9.814	100,0	100,0	100,0	-42,3	12,8
Uzun Vadeli								
Finansal	102.749	77.233	70.719	49,1	42,8	43,1	-24,8	-8,4
Bankalar	85.318	64.532	61.119	40,8	35,7	37,3	-24,4	-5,3
Bankacılık dışı finansal kuruluşlar	17.431	12.701	9.600	8,3	7,0	5,9	-27,1	-24,4
Finansal olmayan	106.307	103.287	93.353	50,9	57,2	56,9	-2,8	-9,6
Krediler	86.771	83.811	74.475	41,5	46,4	45,4	-3,4	-11,1
Yabancı sermaye sayılan krediler	11.916	11.144	10.493	5,7	6,2	6,4	-6,5	-5,8
Ticari krediler	468	550	623	0,2	0,3	0,4	17,6	13,1
Tahvil	7.152	7.782	7.762	3,4	4,3	4,7	8,8	-0,3
Toplam	209.056	180.520	164.072	100,0	100,0	100,0	-13,6	-9,1
Toplam								
Kısa Vadeli	15.086	8.698	9.814	6,7	4,6	5,6	-42,3	12,8
Uzun Vadeli	209.056	180.520	164.072	93,3	95,4	94,4	-13,6	-9,1
Kısa Vadeli + Uzun Vadeli	224.142	189.218	173.886	100,0	100,0	100,0	-15,6	-8,1

Kaynak: TCMB.

(1): Repo işlemlerinden doğan borçlar dahil değildir.

2020 yılında özel sektörün yurt dışından sağladığı kısa vadeli kredi borcu, bir önceki yıla göre % 12,8 artarak 9.814 milyon dolar olmuştur. Kısa vadeli özel sektör kredi borcunun % 84,1'i olan 8.251 milyon doları finansal kesime, % 15,9'u olan 1.563 milyon doları finansal olmayan özel sektöre aittir.

Finansal kesime ait kısa vadeli özel sektör borcunun 6.839 milyon doları bankalara, 1.413 milyon doları ise bankacılık dışı finansal kuruluşlara aittir. Finansal olmayan özel sektörün kısa vadeli kredi borcunun 1.273 milyon doları kredilerden, 290 milyon doları yabancı sermaye sayılan kredilerden oluşmaktadır.

Özel sektörün yurt dışından sağladığı uzun vadeli kredi borcu 2020 yılında, bir önceki yıla göre % 9,1 azalarak 164.072 milyon dolar olmuştur. Toplam uzun vadeli kredi borcunun % 43,1'i olan 70.719 milyon doları finansal kesime, % 56,9'u olan 93.353 milyon doları finansal olmayan özel sektöre aittir.

Finansal kesime ait uzun vadeli özel sektör borcunun 61.119 milyon doları bankaların, 9.600 milyon doları ise bankacılık dışı finansal kuruluşların borçlarından oluşmaktadır. Finansal olmayan kesime ait uzun vadeli özel sektör borcunun 74.475 milyon doları kredilerden, 10.493 milyon doları yabancı sermaye sayılan kredilerden, 623 milyon doları ticari kredilerden ve 7.762 milyon doları da tahvillerden oluşmaktadır.

Finansal Olmayan Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kısa ve Uzun Vadeli Kredi Borcunun Sektörel Dağılımı

2020 yılında sektörler bazında finansal olmayan özel sektörün yurt dışından sağladığı kısa vadeli kredi borcunun % 60,4'ü olan 945 milyon doları sanayi, % 39,3'ü olan 614 milyon doları hizmetler ve % 0,3'ü olan 5 milyon doları tarım sektörü tarafından kullanılmıştır (Tablo 118).

Finansal olmayan özel sektörün yurt dışından sağladığı uzun vadeli kredi borcunun % 61,2'si olan 57.173 milyon doları hizmetler, % 38,3'ü olan 35.726 milyon doları sanayi ve % 0,5'i olan 455 milyon doları tarım sektörü tarafından kullanılmıştır.

Tablo 118. Finansal Olmayan Özel Sektörün Yurt Dışından Sağladığı Kısa ve Uzun Vadeli Kredi Borcunun Sektörel Dağılımı ⁽¹⁾

Sektörler	Kısa Vadeli						Uzun Vadeli					
	Değer (Milyon Dolar)			Pay (%)			Değer (Milyon Dolar)			Pay (%)		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Tarım sektörü	46	92	5	1,2	4,9	0,3	521	510	455	0,5	0,5	0,5
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	46	92	5	1,2	4,9	0,3	521	510	455	0,5	0,5	0,5
Sanayi sektörü	2.631	1.236	945	69,3	66,2	60,4	40.222	37.142	35.726	37,8	36,0	38,3
Madencilik ve taşocaklığı	11	91	5	0,3	4,9	0,3	1.318	976	833	1,2	0,9	0,9
İmalat	2.564	1.081	917	67,5	57,9	58,7	26.795	24.731	23.481	25,2	23,9	25,2
Gıda, içecek ve tütün ürünleri imalatı	252	203	202	6,6	10,9	12,9	4.134	3.787	3.824	3,9	3,7	4,1
Tekstil ve giyim eşyaları imalatı	70	50	79	1,9	2,7	5,0	2.794	2.379	2.064	2,6	2,3	2,2
Deri ve ilgili ürünleri imalatı	0	0	0	0,0	0,0	0,0	21	19	18	0,0	0,0	0,0
Ağaç ve ağaç ürünleri imalatı	0	0	0	0,0	0,0	0,0	441	392	420	0,4	0,4	0,5
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı ve kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	11	1	5	0,3	0,0	0,3	610	496	341	0,6	0,5	0,4
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	1.278	377	255	33,7	20,2	16,3	4.909	4.650	4.372	4,6	4,5	4,7
Kimyasalların, kimyasal ürünlerin ve temel eczacılık ürünleri ile malzemelerinin imalatı	139	68	101	3,6	3,6	6,4	3.279	3.019	2.633	3,1	2,9	2,8
Kauçuk ve plastik ürünleri imalatı	7	10	22	0,2	0,5	1,4	779	829	979	0,7	0,8	1,0
Diğer metalik olmayan mineral ürünleri imalatı	36	34	54	1,0	1,8	3,5	1.386	1.116	677	1,3	1,1	0,7
Ana metal sanayi ve fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine teçhizat hariç)	99	71	64	2,6	3,8	4,1	2.792	2.543	2.519	2,6	2,5	2,7
Makine ve teçhizat (başka yerde sınıflandırılmamış) imalatı	2	1	1	0,1	0,0	0,1	436	165	109	0,4	0,2	0,1
Bilgisayarların, elektrik-elektronik ve optik ürünlerin imalatı	253	144	88	6,7	7,7	5,7	2.632	2.281	2.071	2,5	2,2	2,2
Ulaşım araçları imalatı	297	96	26	7,8	5,1	1,6	2.424	2.117	2.474	2,3	2,0	2,6
Mobilya imalatı ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalat sanayi	120	29	20	3,2	1,5	1,3	158	938	980	0,1	0,9	1,0
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	56	62	21	1,5	3,3	1,4	12.019	11.350	11.318	11,3	11,0	12,1
Su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	0	3	1	0,0	0,2	0,1	91	86	93	0,1	0,1	0,1
Hizmetler sektörü	1.121	539	614	29,5	28,9	39,3	65.564	65.634	57.173	61,7	63,5	61,2
İnşaat	88	57	83	2,3	3,0	5,3	16.466	18.487	19.726	15,5	17,9	21,1
Toptan ve perakende ticaret	590	191	168	15,5	10,3	10,7	5.324	5.015	4.599	5,0	4,9	4,9
Ulaştırma ve depolama	13	10	11	0,4	0,5	0,7	21.404	21.760	13.590	20,1	21,1	14,6
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	12	9	12	0,3	0,5	0,8	1.682	1.361	1.384	1,6	1,3	1,5
Bilgi ve iletişim	153	112	115	4,0	6,0	7,4	9.299	8.119	6.364	8,7	7,9	6,8
Gayrimenkul faaliyetleri	15	13	16	0,4	0,7	1,1	5.654	5.425	5.313	5,3	5,3	5,7
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	163	29	23	4,3	1,6	1,5	304	384	420	0,3	0,4	0,4
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	75	49	139	2,0	2,6	8,9	2.031	1.538	1.195	1,9	1,5	1,3
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0	0	0	0,0	0,0	0,0
Eğitim	0	0	0	0,0	0,0	0,0	146	119	54	0,1	0,1	0,1
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	4	3	2	0,1	0,2	0,2	2.818	3.079	3.869	2,7	3,0	4,1
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor	0	0	8	0,0	0,0	0,5	300	245	264	0,3	0,2	0,3
Diğer hizmet faaliyetleri	7	66	35	0,2	3,5	2,2	135	101	393	0,1	0,1	0,4
Hanehalklarının işverenler olarak faaliyetleri	0	0	0	0,0	0,0	0,0	1	1	1	0,0	0,0	0,0
Uluslar arası örgütler ve temsilcilerinin faaliyetleri	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0	0	0	0,0	0,0	0,0
Toplam	3.798	1.867	1.563	100,0	100,0	100,0	106.307	103.287	93.353	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TCMB.

(1): Özel sektörün yurtdışından sağladığı kredi borcunun sektörel dağılımı, NACE Rev.2'ye göre yayımlanmaktadır.

2. SOSYAL GÖSTERGELER

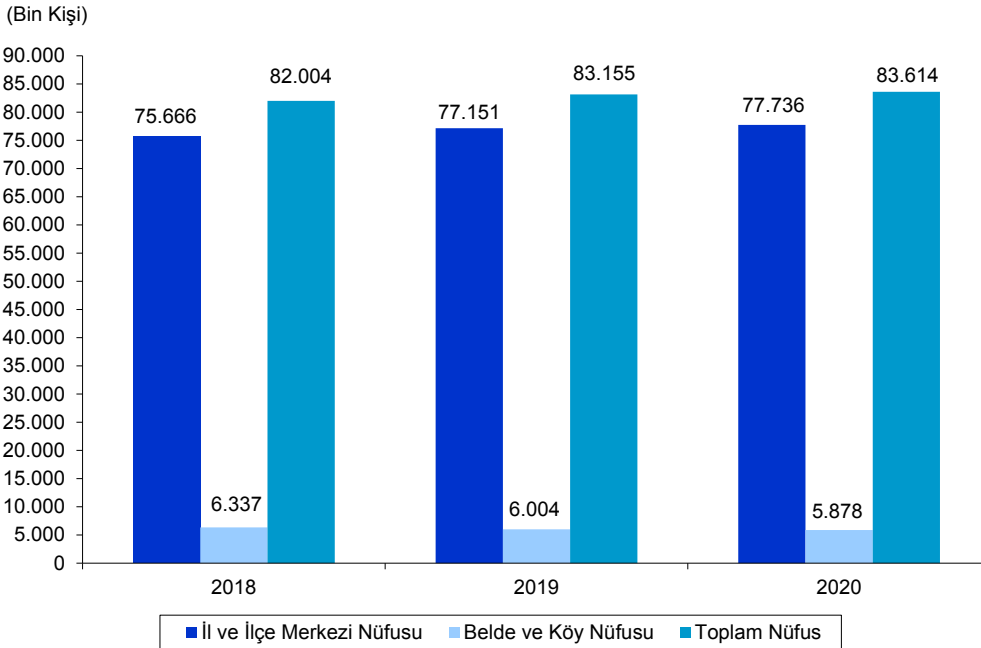
2.1. Nüfus ve Göç

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 2020 yılı sonu itibarıyla Türkiye’de ikamet eden nüfus bir önceki yıla göre 459 bin kişi artarak 83.614 bin kişi olmuştur. Toplam nüfusun 41.916 binini erkekler, 41.698 binini kadınlar oluşturmuştur. Bir önceki yıla göre erkek nüfusun oranı 0,1 puan azalarak % 50,1’e gerilerken, kadın nüfusun oranı 0,1 puan artarak % 49,9’a yükselmiştir (Tablo 119, Grafik 54).

Yıllık nüfus artış hızı 2019 yılında % 13,9 iken, 2020 yılında % 5,5’e gerilemiştir. Nüfus yoğunluğu (bir kilometrekareye düşen insan sayısı) 2019 yılında 108 kişi iken 2020 yılında 1 kişi artarak 109 kişi olmuştur.

Nüfusun 77.736 bini il ve ilçe merkezlerinde, 5.878 bini belde ve köylerde yaşamaktadır. İl ve ilçe merkezlerinde ikamet edenlerin oranı 2019 yılında % 92,8 iken, 2020 yılında % 93,0’a yükselmiştir. Belde ve köylerde ikamet edenlerin oranı ise 2019 yılında % 7,2 iken, 2020 yılında % 7,0’a gerilemiştir.

Grafik 54. İl/ilçe Merkezi ve Belde/Köy Nüfusları

Kaynak: TÜİK.

Tablo 119. Temel Nüfus Göstergeleri

Yıllar	Toplam Nüfus (Bin Kişi)			İl ve İlçe Merkezi (Bin Kişi)			Belde ve Köyler (Bin Kişi)			Yıllık Nüfus Artış Hızı (‰)	Nüfus Yoğunluğu
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın		
2018	82.004	41.140	40.864	75.666	37.912	37.754	6.337	3.228	3.110	14,7	107
2019	83.155	41.721	41.434	77.151	38.661	38.491	6.004	3.061	2.943	13,9	108
2020	83.614	41.916	41.698	77.736	38.922	38.814	5.878	2.994	2.884	5,5	109

Kaynak: TÜİK.

2020 yılında nüfusu en yüksek il 15.462 bin kişi ile İstanbul olmuştur. Türkiye nüfusunun % 18,5'inin ikamet ettiği İstanbul'u, 5.663 bin kişi ile Ankara, 4.395 bin kişi ile İzmir, 3.102 bin kişi ile Bursa ve 2.548 bin kişi ile Antalya takip etmiştir. Nüfusu en az olan il ise 82 bin kişi ile nüfusun % 0,1'inin yaşadığı Bayburt olmuş, onu 83 bin kişi ile Tunceli, 96 bin kişi ile Ardahan, 142 bin kişi ile Gümüşhane ve 143 bin kişi ile Kilis izlemiştir (Tablo 120).

Tablo 120. 2020 Yılında En Fazla ve En Az Nüfusa Sahip İlk 5 İlin Cinsiyete Göre Dağılımı

İller	Nüfus (Bin Kişi)			Toplam Nüfus içindeki Oranı (%)		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
En Fazla Nüfusa Sahip İlk 5 İl						
İstanbul	15.462	7.751	7.712	18,5	18,5	18,5
Ankara	5.663	2.806	2.857	6,8	6,7	6,9
İzmir	4.395	2.187	2.207	5,3	5,2	5,3
Bursa	3.102	1.551	1.551	3,7	3,7	3,7
Antalya	2.548	1.282	1.266	3,1	3,1	3,0
En Az Nüfusa Sahip İlk 5 İl						
Bayburt	82	42	40	0,1	0,1	0,1
Tunceli	83	45	39	0,1	0,1	0,1
Ardahan	96	50	46	0,1	0,1	0,1
Gümüşhane	142	72	70	0,2	0,2	0,2
Kilis	143	73	70	0,2	0,2	0,2
Türkiye	83.614	41.916	41.698	100,0	50,1	49,9

Kaynak: TÜİK.

Toplam nüfus içinde çalışma çağı olarak tanımlanan 15-64 yaş grubundaki nüfusun oranı, 2019 yılında % 67,8 iken, 2020 yılında % 67,7'ye düşmüştür. Çocuk yaş grubu olarak tanımlanan 0-14 yaş grubundaki nüfusun oranı 2019 yılında % 23,1 iken, 2020 yılında % 22,8'e gerilemiştir. 2019 yılında % 9,1 olan 65 ve daha yukarı yaştaki nüfusun oranı, 2020 yılında % 9,5'e yükselmiştir (Tablo 121).

Tablo. 121 Nüfusun Yaş Grupları ve Bağımlılıklara Göre Dağılımı, Ortanca Yaş

Yıllar	Toplam Nüfus İçindeki Oranı (%)			Bağımlılık Oranı (%)			Ortanca Yaş		
	0-14 Yaş	15-64 Yaş	65 + Yaş	Toplam Yaş Bağımlılık Oranı	Çocuk Bağımlılık Oranı	Yaşlı Bağımlılık Oranı	Toplam	Erkek	Kadın
2018	23,4	67,8	8,8	47,4	34,5	12,9	32,0	31,4	32,7
2019	23,1	67,8	9,1	47,5	34,1	13,4	32,4	31,7	33,1
2020	22,8	67,7	9,5	47,7	33,7	14,1	32,7	32,1	33,4

Kaynak: TÜİK.

2019 yılında % 47,5 olan çalışma çağındaki birey başına düşen çocuk ve yaşlı birey sayısını gösteren toplam yaş bağımlılık oranı, 2020 yılında % 47,7'ye yükselmiştir. Ekonomik olarak aktif olan birey başına düşen çocuk sayısını ifade eden çocuk bağımlılık oranı, 2019 yılında % 34,1 iken, 2020 yılında % 33,7'ye gerilemiştir. Çalışan birey başına düşen yaşlı birey sayısını ölçen yaşlı bağımlılık oranı ise 2019 yılında % 13,4 iken, 2020 yılında % 14,1'e yükselmiştir. 2020 yılında çalışma çağındaki her 100 kişi, 33,7 çocuğa ve 14,1 yaşlıya bakmaktadır.

Yeni doğan bebekten nüfusu oluşturan kişilerin yaşları küçükten büyüğe doğru sıralandığında ortada kalan kişinin yaşını ifade eden ortanca yaş 2020 yılında 32,4'ten 32,7'ye yükselmiştir. 2019 yılında erkeklerde 31,7 olan ortanca yaş, 2020 yılında 32,1'e ulaşmıştır. Kadınlarda da 2019 yılında 33,1 olan ortanca yaş, 2020 yılında 33,4'e çıkmıştır.

Ortanca yaş değerine göre, 2020 yılında erkek nüfus 4 ay, kadın nüfus 3 ay yaşlanırken, toplam nüfus 3 ay yaşlanmıştır. Nüfusun yaşlanmasının en anlaşılır işareti olan ortanca yaşın yükselmesi yaşlı nüfusun genç nüfusa göre daha hızlı arttığını göstermektedir.

Özetle Türkiye'de doğurganlık ve ölüm hızlarındaki azalmaya bağlı olarak yaşlı nüfusun arttığı, ortanca yaşın yükseldiği ve bunlara bağlı olarak yaşlı bağımlılığının arttığı görülmektedir.

İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e göre 2020 yılında toplam nüfusta 15.462 bin kişi ile İstanbul bölgesi birinci, 10.759 bin kişi ile Akdeniz bölgesi ikinci ve 10.689 bin kişi ile Ege bölgesi üçüncü sırada yer almıştır. Erkek nüfusa göre 7.751 bin kişi ile İstanbul bölgesi birinci, 5.398 bin kişi ile Akdeniz bölgesi ikinci ve 5.336 bin kişi ile Ege bölgesi üçüncü sırada yer alırken, kadın nüfusa göre İstanbul bölgesi 7.712 bin kişi ile birinci, Akdeniz bölgesi 5.361 bin kişi ile ikinci ve Ege bölgesi 5.353 bin kişi ile üçüncü sırada yer almıştır. Kuzeydoğu Anadolu bölgesi toplam nüfusa göre 2.192 bin kişi, erkek nüfusa göre 1.117 bin kişi ve kadın nüfusa göre 1.076 bin kişi ile son sırada yer almıştır (Tablo 122).

Tablo 122. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre Nüfusa Yönelik Seçilmiş Göstergeler

Yıllar	Bölge Kodu	İBBS Düzey-1	Nüfus (Bin Kişi)			Cinsiyet Oranı	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	Nüfus Yoğunluğu	Toplam Yaş Bağımlılık Oranı	Çocuk Bağımlılık Oranı (0-14 Yaş)	Yaşlı Bağımlılık Oranı (65+Yaş)
			Toplam	Erkek	Kadın						
2018	TR1	İstanbul	15.068	7.542	7.525	100,2	2,6	2.900	40,4	31,1	9,4
	TR2	Batı Marmara	3.570	1.808	1.761	102,7	18,7	83	43,7	25,5	18,2
	TR3	Ege	10.514	5.252	5.262	99,8	12,5	118	44,3	28,0	16,3
	TR4	Doğu Marmara	7.968	3.998	3.970	100,7	18,2	163	44,0	31,0	13,1
	TR5	Batı Anadolu	7.962	3.949	4.012	98,4	11,3	110	44,2	31,8	12,4
	TR6	Akdeniz	10.461	5.249	5.212	100,7	15,2	118	49,1	36,7	12,4
	TR7	Orta Anadolu	4.065	2.031	2.034	99,9	21,8	45	49,4	34,0	15,4
	TR8	Batı Karadeniz	4.689	2.335	2.354	99,2	24,7	64	47,4	27,8	19,6
	TR9	Doğu Karadeniz	2.719	1.356	1.363	99,5	32,0	77	46,5	27,1	19,4
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	2.211	1.129	1.082	104,4	10,4	31	55,2	43,0	12,3
	TRB	Ortadoğu Anadolu	3.930	2.008	1.922	104,5	19,2	51	54,9	44,8	10,0
	TRC	Güneydoğu Anadolu	8.848	4.481	4.367	102,6	20,9	118	65,6	57,6	8,1
	TR	Türkiye	82.004	41.140	40.864	100,7	14,7	107	47,4	34,5	12,9
2019	TR1	İstanbul	15.519	7.790	7.729	100,8	29,5	2.987	40,1	30,4	9,7
	TR2	Batı Marmara	3.602	1.824	1.778	102,5	9,0	84	44,2	25,5	18,8
	TR3	Ege	10.618	5.302	5.316	99,8	9,9	119	44,7	27,7	16,9
	TR4	Doğu Marmara	8.125	4.080	4.045	100,9	19,5	167	44,4	30,8	13,6
	TR5	Batı Anadolu	8.125	4.029	4.095	98,4	20,3	112	44,3	31,5	12,9
	TR6	Akdeniz	10.628	5.336	5.291	100,9	15,8	120	49,2	36,2	13,0
	TR7	Orta Anadolu	4.076	2.037	2.038	100,0	2,7	45	49,4	33,5	15,9
	TR8	Batı Karadeniz	4.666	2.323	2.344	99,1	-4,8	64	48,0	27,5	20,5
	TR9	Doğu Karadeniz	2.690	1.342	1.348	99,5	-10,7	76	47,4	27,1	20,3
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	2.200	1.120	1.080	103,8	-5,0	31	55,1	42,5	12,6
	TRB	Ortadoğu Anadolu	3.930	1.997	1.933	103,3	0,2	51	55,0	44,5	10,5
	TRC	Güneydoğu Anadolu	8.976	4.540	4.436	102,3	14,3	119	65,1	56,8	8,3
	TR	Türkiye	83.155	41.721	41.434	100,7	13,9	108	47,5	34,1	13,4
2020	TR1	İstanbul	15.462	7.751	7.712	100,5	-3,7	2.976	40,4	30,1	10,3
	TR2	Batı Marmara	3.632	1.834	1.799	102,0	8,4	85	45,3	25,5	19,8
	TR3	Ege	10.689	5.336	5.353	99,7	6,6	120	45,3	27,5	17,7
	TR4	Doğu Marmara	8.236	4.130	4.105	100,6	13,6	169	44,7	30,5	14,2
	TR5	Batı Anadolu	8.168	4.053	4.116	98,5	5,3	113	44,6	31,1	13,6
	TR6	Akdeniz	10.759	5.398	5.361	100,7	12,3	122	49,2	35,5	13,7
	TR7	Orta Anadolu	4.088	2.044	2.044	100,0	3,1	45	49,7	33,1	16,6
	TR8	Batı Karadeniz	4.639	2.304	2.335	98,7	-5,9	63	49,1	27,4	21,8
	TR9	Doğu Karadeniz	2.678	1.336	1.342	99,6	-4,7	76	48,9	27,2	21,7
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	2.192	1.117	1.076	103,8	-3,5	31	55,3	42,0	13,3
	TRB	Ortadoğu Anadolu	3.951	2.006	1.945	103,1	5,3	51	54,5	43,5	10,9
	TRC	Güneydoğu Anadolu	9.119	4.607	4.511	102,1	15,8	121	63,9	55,5	8,4
	TR	Türkiye	83.614	41.916	41.698	100,5	5,5	109	47,7	33,7	14,1

Kaynak: TÜİK.

Türkiye genelinde 2019 yılında 100,7 olan cinsiyet oranı, 2020 yılında 100,5 olarak gerçekleşmiştir. Her 100 kadın için erkek sayısı olan cinsiyet oranının en yüksek olduğu bölgeler; 103,8 ile Kuzeydoğu Anadolu, 103,1 ile Ortadoğu Anadolu ve 102,1 ile Güneydoğu Anadolu bölgeleridir. Cinsiyet oranının en düşük olduğu bölge ise 98,5 ile Batı Anadolu bölgesidir. Cinsiyet oranı 2020 yılında bir önceki yıla göre İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Akdeniz, Batı Karadeniz, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde azalmış, Batı Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde artmış, Orta Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde aynı kalmıştır.

2020 yılında bir önceki yıla göre Orta Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde nüfus artış hızı artarken, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde yavaşlamış, İstanbul, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde ise nüfus azalmıştır. En yüksek nüfus artışı % 15,8 ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde gerçekleşirken, % 5,9 ile Batı Karadeniz bölgesi nüfusun en fazla azaldığı bölge olmuştur.

Nüfus yoğunluğu en fazla olan İstanbul bölgesinin 2019 yılında 2.987 olan nüfus yoğunluğu, 2020 yılında 11 kişi azalarak 2.976'ya gerilemiştir. İstanbul bölgesini km²'ye düşen 169 kişi ile Doğu Marmara, 122 kişi ile Akdeniz ve 121 kişi ile Güneydoğu Anadolu bölgeleri izlemiştir. Nüfus yoğunluğunun en düşük seviyede olduğu bölge ise 31 kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesidir.

“15-64” yaş grubundaki her yüz kişi için “0-14” ve “65 ve daha yukarı yaş” gruplarındaki kişi sayısı olan toplam yaş bağımlılık oranı 2020 yılında bir önceki yıla göre 0,2 puan artarak % 47,7 olmuştur. İBBS Düzey-1'e göre toplam yaş bağımlılık oranı en yüksek değerini % 63,9 ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde, en düşük değerini ise % 40,4 ile İstanbul bölgesinde almıştır. “15-64” yaş grubundaki her 100 kişi için “0-14” yaş grubundaki kişi sayısı olan çocuk bağımlılık oranı en yüksek değerini % 55,5 ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde alırken, en düşük değerini % 25,5 ile Batı Marmara bölgesinde almıştır. Yaşlı bağımlılık oranında en yüksek değer % 21,8 ile Batı Karadeniz bölgesinde, en düşük değer ise % 8,4 ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde gerçekleşmiştir.

İBBS Düzey-1 bazında 2020 yılında net göç alan bölgeler içinde Doğu Marmara 56 bin kişi, Akdeniz bölgesi 38 bin kişi ve Ege bölgesi 35 bin kişi ile ilk üç sırada yer almıştır. Net göç hızı Doğu Marmara bölgesinde % 6,8, Akdeniz bölgesinde % 3,5, Ege bölgesinde % 3,3 olmuştur. Net göç veren bölgeler içinde İstanbul bölgesi 53 bin kişi, Kuzeydoğu Anadolu bölgesi 28 bin kişi ve Ortadoğu Anadolu bölgesi 26 bin kişi ile ilk üç sırada yer almıştır. Net göç hızı İstanbul bölgesinde % -3,4, Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde % -12,8 ve Ortadoğu Anadolu bölgesinde % -6,6 olmuştur (Tablo 123).

Tablo 123. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre Göç İstatistikleri

Bölge Kodu	İBBS Düzey-1	2018				2019				2020			
		Göç ^{(1),(2)} (Bin Kişi)			Net Göç Hızı (%)	Göç ^{(1),(2)} (Bin Kişi)			Net Göç Hızı (%)	Göç ^{(1),(2)} (Bin Kişi)			Net Göç Hızı (%)
		Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç		Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç		Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	
TR1	İstanbul	385	596	-210	-13,9	499	378	120	7,8	329	382	-53	-3,4
TR2	Batı Marmara	152	111	40	11,4	126	113	13	3,7	121	87	34	9,3
TR3	Ege	260	212	48	4,6	239	206	33	3,1	205	170	35	3,3
TR4	Doğu Marmara	250	230	20	2,5	251	202	50	6,1	218	162	56	6,8
TR5	Batı Anadolu	233	271	-37	-4,7	255	203	52	6,4	189	182	7	0,8
TR6	Akdeniz	251	256	-5	-0,4	240	237	3	0,3	217	179	38	3,5
TR7	Orta Anadolu	163	131	33	8,1	114	149	-35	-8,5	93	107	-14	-3,5
TR8	Batı Karadeniz	252	183	69	14,9	169	216	-46	-9,9	137	158	-21	-4,6
TR9	Doğu Karadeniz	194	112	82	30,5	96	153	-57	-21,1	80	88	-9	-3,2
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	100	111	-11	-4,8	79	115	-35	-16,0	61	90	-28	-12,8
TRB	Ortadoğu Anadolu	144	140	4	1,0	107	149	-42	-10,6	93	119	-26	-6,6
TRC	Güneydoğu Anadolu	183	216	-33	-3,7	169	224	-55	-6,2	157	175	-18	-1,9
TR	Türkiye	2.569	2.569	0	0,0	2.345	2.345	0	0,0	1.898	1.898	0	0,0

Kaynak: TÜİK.

(1): Bölge içindeki illerin birbirleri arasındaki göç kapsamıdır.

(2): Türkiye'de ikamet eden yabancı nüfus kapsamıdır.

2.2 Eğitim

2.2.1 Okullaşma Oranları

İlkokulda net okullaşma oranı 2019/20 eğitim öğretim yılında 2018/19 yılına göre toplamda 1,70 puan artarak % 91,92'den % 93,62'ye, erkek öğrencilerde 1,96 puan artarak % 91,78'den % 93,74'e, kız öğrencilerde 1,41 puan artarak % 92,08'den % 93,49'a yükselmiştir (Tablo 124).

Tablo 124. Eğitim Seviyelerine Göre Okullaşma Oranları^{(1),(2)}

Öğretim Yılı	Okullaşma Oranı	Okullaşma Oranları (%)											
		İlkokul			Ortaokul			Ortaöğretim			Yükseköğretim		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2017/18	Brüt	96,86	96,93	96,78	102,46	101,59	103,37	108,39	112,07	104,50	107,40	111,05	103,59
	Net	91,54	91,42	91,68	94,47	94,26	94,69	83,58	83,77	83,39	45,64	43,99	47,36
2018/19	Brüt	98,40	98,61	98,19	100,33	99,41	101,29	108,88	112,24	105,32	109,46	111,44	107,38
	Net	91,92	91,78	92,08	93,28	92,94	93,64	84,20	84,51	83,88	44,10	41,93	46,37
2019/20	Brüt	97,41	97,70	97,11	105,96	104,65	107,34	110,63	113,66	107,44	112,78	113,39	112,14
	Net	93,62	93,74	93,49	95,90	95,68	96,14	85,01	85,16	84,85	43,37	40,56	46,32

Kaynak: MEB.

(1): Okullaşma oranları Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Nüfus Sayımı sonuçlarına göre hesaplanmıştır.

(2): 2019/20 okullaşma oranları hesaplanırken, kullanılan nüfus ve öğrenci sayılarında Türkiye'de ikamet eden T.C. vatandaşları kapsamıştır. Türkiye'de ikamet eden yabancı uyruklu nüfus ve yabancı uyruklu öğrenci sayıları kapsam dışında tutularak, tamamlanmış olan en son takvim yılı sonu öğrenci rakamları ve tamamlanmış olan en son nüfus rakamları (31 Aralık 2019) kullanılarak hesaplanmıştır.

Ortaokulda net okullaşma oranı 2019/20 eğitim öğretim yılında 2018/19 yılına göre toplamda 2,62 puan artarak % 93,28'den % 95,90'a, erkek öğrencilerde 2,74 puan artarak % 92,94'ten % 95,68'e, kız öğrencilerde 2,50 puan artarak % 93,64'ten % 96,14'e yükselmiştir.

Ortaöğretimde net okullaşma oranı 2019/20 eğitim öğretim yılında 2018/19 yılına göre toplamda 0,81 puan artarak % 84,20'den % 85,01'e, erkek öğrencilerde 0,65 puan artarak % 84,51'den % 85,16'ya, kız öğrencilerde 0,97 puan artarak % 83,88'den % 84,85'e yükselmiştir.

Yükseköğretimde net okullaşma oranı 2019/20 eğitim öğretim yılında 2018/19 yılına göre, toplamda 0,73 puan azalarak % 44,10'dan % 43,37'ye, erkek öğrencilerde 1,37 puan azalarak % 41,93'den % 40,56'ya, kız öğrencilerde 0,05 puan azalarak % 47,37'den % 46,32'ye düşmüştür.

Yaş gruplarına göre 2019/20 eğitim öğretim yılında en yüksek toplam net okullaşma oranı % 98,64 ile 10-13 yaş grubundadır (Tablo 125).

Tablo 125. Yaş Gruplarına (Doğum Yıllarına) Göre Net Okullaşma Oranı ^{(1), (2)}

Öğretim Yılı	Cinsiyet	3 Yaş	4 Yaş	5 Yaş	3-5 Yaş	4-5 Yaş	6-9 Yaş	10-13 Yaş	14-17 Yaş
2017/18	Toplam	12,37	38,11	75,14	44,02	56,62	98,35	98,62	87,64
	Erkek	12,43	38,11	75,48	44,15	56,78	98,28	98,71	88,10
	Kadın	12,31	38,11	74,79	43,89	56,46	98,42	98,53	87,15
2018/19	Toplam	12,40	38,06	75,17	44,05	56,24	98,28	98,64	88,22
	Erkek	14,42	38,02	75,54	44,18	56,41	98,21	98,71	88,88
	Kadın	12,39	38,10	74,78	43,92	56,07	98,36	98,57	87,52
2019/20	Toplam	13,31	33,42	75,10	43,20	54,36	97,96	98,64	89,19
	Erkek	13,39	33,42	75,46	43,36	54,56	97,88	98,70	89,71
	Kadın	13,21	33,42	74,71	43,02	54,16	98,05	98,58	88,65

Kaynak: MEB.

(1): Yaş gruplarına (doğum yılları) göre net okullaşma oranları; öğrencinin ait olduğu eğitim kademesine (öğrenim türüne) bakılmaksızın, ilgili yaş grubunda bulunan toplam öğrencilerin, ilgili yaş grubunda bulunan toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilmiştir.

(2): 2019/20 okullaşma oranları hesaplanırken, kullanılan nüfus ve öğrenci sayılarında Türkiye'de ikamet eden T.C. vatandaşları kapsamıştır. Türkiye'de ikamet eden yabancı uyruklu nüfus ve yabancı uyruklu öğrenci sayıları kapsam dışında tutularak, tamamlanmış olan en son takvim yılı sonu öğrenci rakamları ve tamamlanmış olan en son nüfus rakamları (31 Aralık 2019) kullanılarak hesaplanmıştır.

2.2.2 Okul, Öğrenci, Öğretmen, Mezun Olan Öğrenci ve Derslik Sayısı

2019/20 eğitim öğretim yılında örgün eğitimde öğrenci sayısı 2018/19 yılına göre % 0,7 artarak 18.241.881 olurken, bunun 9.435.000'ı erkek, 8.806.881'i kız öğrencilerden oluş-

muştur. Öğrencilerin 15.189.878'i resmi okullarda, 1.468.198'i özel okullarda, 1.583.805'i de açık öğretimde eğitim görmektedir (Tablo 126).

Örgün eğitim kurumlarında görev yapan öğretmen sayısı 2019/20 eğitim öğretim yılında 2018/19 yılına göre % 11,0 artarak 1.117.686 olmuştur. Bu öğretmenlerin 942.936'sı resmi okullarda, 174.750'si özel okullarda bulunmaktadır.

Tablo 126. Okul/Kurum, Öğrenci, Öğretmen ve Derslik Sayısı

Öğretim Yılı	Okul Türü	Okul/ Kurum	Öğrenci Sayısı ⁽¹⁾			Öğretmen Sayısı ⁽²⁾	Derslik
			Toplam	Erkek	Kadın		
2017/18	Örgün Eğitim Toplamı	65.568	17.885.248	9.231.077	8.654.171	1.030.130	686.800
	Örgün Eğitim (Resmi)	53.870	14.946.713	7.604.228	7.342.485	880.673	568.645
	Örgün Eğitim (Özel)	11.694	1.351.712	739.791	611.921	149.457	118.155
	Örgün Eğitim (Açıköğretim)	4	1.586.823	887.058	699.765	-	-
2018/19	Örgün Eğitim Toplamı	66.849	18.108.860	9.394.125	8.714.735	1.007.307	706.015
	Örgün Eğitim (Resmi)	54.036	15.088.592	7.727.273	7.361.319	907.567	571.351
	Örgün Eğitim (Özel)	12.809	1.440.577	787.958	652.619	169.740	134.664
	Örgün Eğitim (Açıköğretim)	4	1.579.691	878.894	700.797	-	-
2019/20	Örgün Eğitim Toplamı	68.589	18.241.881	9.435.000	8.806.881	1.117.686	727.347
	Örgün Eğitim (Resmi)	54.715	15.189.878	7.781.791	7.408.087	942.936	588.010
	Örgün Eğitim (Özel)	13.870	1.468.198	804.170	664.028	174.750	139.337
	Örgün Eğitim (Açıköğretim)	4	1.583.805	849.039	734.766	-	-

Kaynak: MEB.

(1): Açıköğretim öğrenci sayıları, 1. ve 2. dönem yeni kayıt yaptıran ve kayıt yenileyen aktif öğrencileri kapsar.

(2): Öğretmen sayıları, sadece MEB'e bağlı okullardaki öğretmenleri kapsamaktadır. Kadroları MEB'in diğer birimlerinde (il-ilçe MEM, ASO, vb.) bulunan öğretmenler, toplam öğretmen sayısına dahil edilmemiştir.

2019/20 eğitim öğretim yılında örgün eğitimdeki okul sayısı 2018/19 yılına göre % 2,6 artarak 68.589 olmuştur. Bu okulların 54.715'i resmi, 13.870'i özel, 4'ü açık öğretim okuludur. Resmi ve özel okulların tamamındaki derslik sayısı % 3,0 artarak 727.347'ye yükselmiştir.

2019/20 eğitim öğretim yılında 2018/19 yılına göre ilkokulda okul sayısı % 0,2 artarak 24.790'a, öğretmen sayısı % 2,8 artarak 309.247'ye, öğrenci sayısı % 0,2 artarak 5.279.945'e yükselmiştir. Ortaokulda okul sayısı % 1,8 artarak 19.268'e, öğretmen sayısı % 4,9 artarak 371.590'a, öğrenci sayısı % 1,3 artarak 5.701.564'e yükselmiştir (Tablo 127).

Tablo 127. Okul Türü ve Öğretim Yılına Göre Okul/Birim, Öğretmen, Öğrenci ve Mezun Olan Öğrenci Sayısı

Okul Türü	Öğretim Yılı	Okul /Birim ⁽³⁾	Öğretmen ⁽⁴⁾	Öğrenci ^{(1) (2)}	Mezun
İlkokul	2017/18	24.967	297.176	5.104.599	-
	2018/19	24.739	300.732	5.267.378	-
	2019/20	24.790	309.247	5.279.945	-
Ortaokul	2017/18	18.745	339.850	5.590.134	1.191.856
	2018/19	18.935	354.198	5.627.075	1.233.861
	2019/20	19.268	371.590	5.701.564	-
Genel ortaöğretim	2017/18	5.717	159.579	3.074.642	556.837
	2018/19	6.242	175.275	3.250.334	594.137
	2019/20	6.925	186.914	3.412.564	-
Mesleki ve teknik ortaöğretim	2017/18	6.066	188.390	2.614.785	495.658
	2018/19	6.264	195.959	2.399.260	455.323
	2019/20	6.121	193.717	2.218.088	-
Fakülte ve yüksekokul	2017/18	3.827	158.098	7.010.598	771.460
	2018/19	3.982	166.225	7.250.129	797.138
	2019/20	3.979	174.494	7.541.890	-

Kaynak: MEB.

(1): Açık ilköğretim ve açık lise öğrencilerini de kapsar.

(2): Önlisans ve lisans düzeyindeki öğrenci sayılarını kapsar.

(3): Faal olan okullar kapsamıştır. Fakülte, yüksekokul, MYO ve enstitüleri kapsar.

(4): Toplam öğretmen, kadrolu ve sözleşmeli öğretmenleri kapsar.

Genel ortaöğretimde okul sayısı % 10,9 artarak 6.925'e, öğretmen sayısı % 6,6 artarak 186.914'e, öğrenci sayısı % 5,0 artarak 3.412.564'e yükselmiştir. Mesleki ve teknik orta-öğretimde okul sayısı % 2,3 azalarak 6.121'e, öğretmen sayısı % 1,1 azalarak 193.717'ye, öğrenci sayısı % 7,6 azalarak 2.218.088'e düşmüştür.

2019/20 eğitim öğretim yılında fakülte ve yüksekokul sayısı % 0,1 azalarak 3.979'a gerilerken, öğretmen sayısı % 5,0 artarak 174.494'e, öğrenci sayısı % 4,0 artarak 7.541.890'a yükselmiştir.

2.3 Sağlık

2019 yılında toplam hastane sayısı bir önceki yıla göre 4 adet artarak 1.538 olurken, yatak sayısı 5.591 adet artarak 237.504 olmuştur. Genel hastane sayısı bir önceki yıla göre 4 adet ve yatak sayısı 6.106 adet, göz hastalıkları hastanesi sayısı 1 adet ve yatak sayısı 25 adet artmıştır. Kadın doğum ve çocuk hastalıkları hastanesi sayısı 2 adet ve yatak sayısı 874

adet azalmıştır. 2019 yılında ülkemizde bulunan 1.538 hastanenin 1.427'sini genel hastane, 26'sını göz hastalıkları hastanesi, 23'ünü kadın doğum ve çocuk hastalıkları hastanesi, 20'sini fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanesi, bunların dışında kalan 42'sini diğer dallarda hizmet veren hastaneler oluşturmuştur (Tablo 128).

Tablo 128. Dallara Göre Hastane ve Yatak Sayıları ⁽¹⁾

Dallar	Hastane Sayısı			Yatak Sayısı		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Genel hastane	1.404	1.423	1.427	206.858	212.883	218.989
Göz hastalıkları hastanesi	25	25	26	603	316	341
Kadın doğum ve çocuk hastalıkları hastanesi	26	25	23	4.728	4.826	3.952
Fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanesi	18	19	20	2.477	2.904	2.999
Göğüs hastalıkları hastanesi	14	12	11	3.643	3.569	3.510
Psikiyatri hastanesi	11	11	11	4.019	3.887	3.932
Çocuk hastalıkları hastanesi	4	4	4	1.294	1.339	1.409
Kalp ve damar cerrahisi hastanesi	4	4	4	599	599	599
Kemik hastalıkları hastanesi	3	3	3	436	436	436
Onkoloji hastanesi	2	2	3	712	712	907
Meslek hastalıkları hastanesi	3	2	2	298	246	234
Ortopedi ve travmatoloji hastanesi	1	1	1	33	33	33
Lepa hastanesi	1	1	1	34	34	34
Lösemili çocuklar hastanesi	1	1	1	75	75	75
Spastik çocuklar hastanesi ve rehabilite merkezi	1	1	1	54	54	54
Toplam	1.518	1.534	1.538	225.863	231.913	237.504

Kaynak: SB.

(1): 2020 yılı verileri Raporun basım tarihi itibarıyla yayımlanmamıştır.

2018 yılında % 10,4 artan sağlık personeli sayısı, 2019 yılında % 1,7 artarak 1.033.767 olmuştur. 2019 yılında uzman hekim sayısı bir önceki yıla göre % 2,8 artarak 85.199'a, pratisyen hekim sayısı % 6,3 artarak 46.843'e, asistan hekim sayısı % 9,9 artarak 28.768'e yükselmiştir. Böylece toplam hekim sayısı % 5,0 artarak 160.810'a ulaşmıştır. Diş hekimi sayısı % 7,5 artarak 32.925, eczacı sayısı % 5,6 artarak 33.841, hemşire sayısı % 4,0 artarak 198.103, diğer sağlık personeli sayısı % 2,8 artarak 182.456 olmuştur. Ebe sayısı % 0,7 azalarak 55.972'ye, diğer personel ve hizmet alımı kapsamında çalıştırılan sağlık personeli sayısı % 1,8 azalarak 369.660'a gerilemiştir (Tablo 129, Grafik 55).

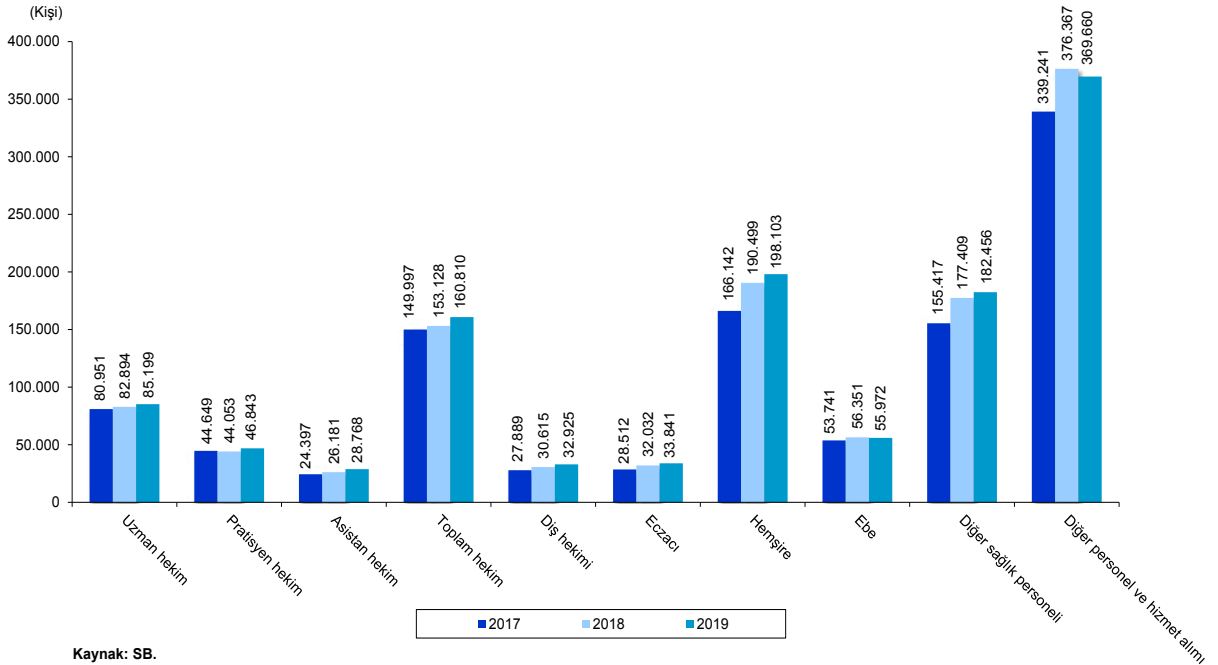
Tablo 129. Sağlık Personeli Sayıları (Tüm Sektörler) ⁽¹⁾

Sağlık Personeli	2017	2018	2019	Değişim (%)	
				2018	2019
Uzman hekim	80.951	82.894	85.199	2,4	2,8
Pratisyen hekim	44.649	44.053	46.843	-1,3	6,3
Asistan hekim	24.397	26.181	28.768	7,3	9,9
Toplam hekim	149.997	153.128	160.810	2,1	5,0
Diş hekimi	27.889	30.615	32.925	9,8	7,5
Eczacı	28.512	32.032	33.841	12,3	5,6
Hemşire	166.142	190.499	198.103	14,7	4,0
Ebe	53.741	56.351	55.972	4,9	-0,7
Diğer sağlık personeli	155.417	177.409	182.456	14,2	2,8
Diğer personel ve hizmet alımı	339.241	376.367	369.660	10,9	-1,8
Toplam personel sayısı	920.939	1.016.401	1.033.767	10,4	1,7

Kaynak: SB.

(1): 2020 yılı verileri Raporun basım tarihi itibarıyla yayımlanmamıştır.

Grafik 55. Sağlık Personeli Sayıları (Tüm Sektörler)

Kaynak: SB.

2.4 Çalışma Hayatı

2.4.1 İşgücü

2.4.1.1 Temel İşgücü Göstergeleri

Küresel ve iç piyasada bir önceki yıldan aktarılan yavaşlama ve koronavirüs (Covid-19) salgınının etkisi ile birlikte azalan talep, tasarrufların ve yatırımların düşük kalması ve istihdam yaratan sektörlerdeki küçülme işgücü piyasalarını olumsuz etkilemiştir.

2020 yılı Mart ayının ikinci yarısında koronavirüs salgınının ülkemizde de etkili olmaya başlamasıyla kademeli olarak uygulamaya koyulan sosyal hareketliliği kısıtlayıcı tedbirler, kısmi karantina uygulamaları, bazı ekonomik faaliyetlerin geçici olarak durdurulması ve işletmelerin daha düşük kapasite ile çalışmaya yönlencmeleri istihdam üzerinde baskı oluşturmuştur.

İstihdam göstergelerinin olumsuz performansında; tarım ve hizmetler sektörü istihdamındaki küçülmenin yanı sıra imalat sanayii ve inşaat alt sektörlerindeki istihdam daralmalarına bağlı olarak sanayi sektörü istihdamındaki küçülme önemli rol oynamıştır.

Koronavirüs salgınının çalışma hayatındaki olumsuz etkilerini hafifletmek amacıyla esnek ve uzaktan çalışma modellerinin yaygınlaştırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmış, kısa çalışma ödeneği uygulamasından yararlanma şartları kolaylaştırılmış, belli bir süreyle iş sözleşmelerinin feshi kısıtlanmış, çalışanların ücretsiz izne çıkarılmasına imkan verilmiş ve nakdi ücret desteğinden yararlanmaları sağlanmıştır.

2020 yılında işsizlik sigortası kapsamında 5.139.609 kişiye 6.201.456 bin TL, kısa çalışma ödeneği kapsamında 16.651.440 kişiye 25.565.354 bin TL ve nakdi ücret desteği kapsamında 7.543.100 kişiye 7.225.663 bin TL ödeme yapılmıştır.

Uygulanan bu tedbirler ve salgın nedeniyle işgücüne katılımın azalmasına bağlı olarak işsizlik oranı 0,5 puan azalarak % 13,2'ye gerilemiştir. İşsizlik oranı erkeklerde 0,1 puan azalışla % 12,3'e, kadınlarda 1,5 puan azalışla % 15,0'a gerilemiştir. Böylece işsizlik oranı 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Program hedefi % 11,8'in 1,4 puan üzerinde, 2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Program ve Yeni Ekonomi Programı 2021-2023 (Orta Vadeli Programı) gerçekleşme tahmini olan % 13,8'in 0,6 puan gerisinde gerçekleşmiştir (Tablo 130).

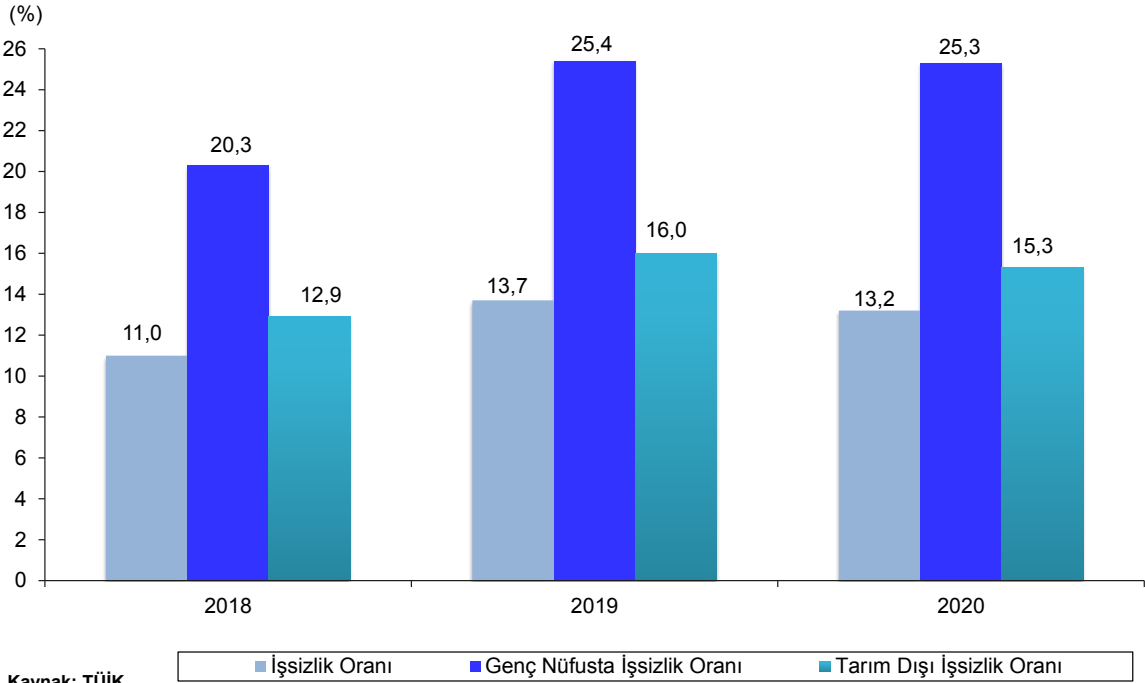
Tablo 130. Temel İşgücü Göstergeleri

Göstergeler	(15+ Yaş, Bin Kişi)				
	2018	2019	2020	2019	2020
	Toplam			Değişim (%)	
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	60.654	61.469	62.579	1,3	1,8
İşgücü	32.274	32.549	30.873	0,9	-5,1
İstihdam edilenler	28.738	28.080	26.812	-2,3	-4,5
İşsiz	3.537	4.469	4.061	26,4	-9,1
İşgücüne dahil olmayan nüfus	28.380	28.920	31.706	1,9	9,6
				Fark (Puan)	
İşgücüne katılma oranı (%)	53,2	53,0	49,3	-0,2	-3,7
İstihdam oranı (%)	47,4	45,7	42,8	-1,7	-2,9
İşsizlik oranı (%)	11,0	13,7	13,2	2,7	-0,5
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	12,9	16,0	15,3	3,1	-0,7
Genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı (%)	20,3	25,4	25,3	5,1	-0,1
	Erkek			Değişim (%)	
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	30.007	30.372	30.956	1,2	1,9
İşgücü	21.801	21.863	21.105	0,3	-3,5
İstihdam edilenler	19.720	19.156	18.506	-2,9	-3,4
İşsiz	2.082	2.707	2.599	30,0	-4,0
İşgücüne dahil olmayan nüfus	8.206	8.509	9.851	3,7	15,8
				Fark (Puan)	
İşgücüne katılma oranı (%)	72,7	72,0	68,2	-0,7	-3,8
İstihdam oranı (%)	65,7	63,1	59,8	-2,6	-3,3
İşsizlik oranı (%)	9,5	12,4	12,3	2,9	-0,1
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	10,8	13,9	13,9	3,1	0,0
Genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı (%)	17,6	22,5	22,6	4,9	0,1
	Kadın			Değişim (%)	
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	30.647	31.097	31.623	1,5	1,7
İşgücü	10.473	10.686	9.768	2,0	-8,6
İstihdam edilenler	9.018	8.924	8.306	-1,0	-6,9
İşsiz	1.455	1.762	1.462	21,1	-17,0
İşgücüne dahil olmayan nüfus	20.174	20.411	21.855	1,2	7,1
				Fark (Puan)	
İşgücüne katılma oranı (%)	34,2	34,4	30,9	0,2	-3,5
İstihdam oranı (%)	29,4	28,7	26,3	-0,7	-2,4
İşsizlik oranı (%)	13,9	16,5	15,0	2,6	-1,5
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	17,8	20,7	18,4	2,9	-2,3
Genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı (%)	25,3	30,6	30,3	5,3	-0,3

Kaynak: TÜİK.

2020 yılında tarım dışı işsizlik oranı bir önceki yıla göre 0,7 puan azalışla % 15,3 seviyesine düşerken; erkeklerde değişmeyerek % 13,9 seviyesinde gerçekleşmiş, kadınlarda 2,3 puan azalışla % 18,4'e düşmüştür. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin önemli bir sorunu olan genç işsizlik oranı (15-24 yaş) 2020 yılında 0,1 puan azalarak % 25,3'e düşmüştür. Toplam işsizlik oranının oldukça üzerinde seyreden genç nüfusta işsizlik oranı; erkeklerde 0,1 puan artışla % 22,6, kadınlarda 0,3 puan azalışla % 30,3 olmuştur (Grafik 56).

Grafik 56. İşsizlik Oranları

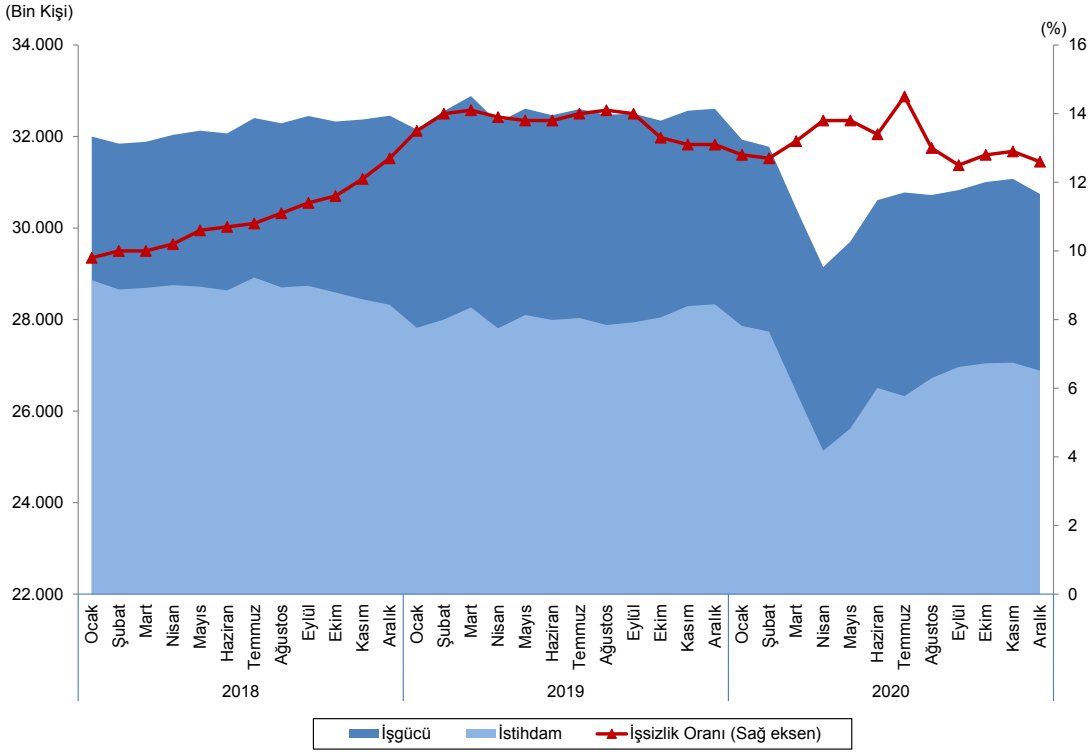

2020 yılında işgücü 1.676 bin kişi azalarak 30 milyon 873 bin kişiye düşmüştür. İşgücünün 21 milyon 105 binini erkekler, 9 milyon 768 binini de kadınlar oluşturmuştur. 2020 yılında istihdam edilen 26 milyon 812 bin kişinin 18 milyon 506 binini erkekler, 8 milyon 306 binini kadınlar oluşturmuştur. İşsiz sayısı ise 408 bin kişi azalarak 4 milyon 469 bin kişiden 4 milyon 61 bin kişiye düşerken, işsiz erkek sayısı 2 milyon 599 bin kişi, işsiz kadın sayısı da 1 milyon 462 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bir önceki yıla göre istihdam oranı 2,9 puanlık azalışla % 42,8'e gerilemiştir. İstihdam oranı erkeklerde 3,3 puanlık azalışla % 59,8, kadınlarda 2,4 puan azalışla % 26,3 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Ekonominin potansiyeli açısından önemli bir gösterge olan 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun işgücüne katılma oranı, 2020 yılında 3,7 puan azalışla % 49,3'e gerilemiştir. İşgücüne katılma oranı erkeklerde 3,8 puan azalışla % 68,2'ye gerilerken, kadınlarda 3,5 puan azalışla % 30,9'a düşmüştür.

2020 yılı Ocak ayına % 12,8 ile başlayan mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı, Temmuz ayında % 14,5 ile yılın en yüksek seviyesine çıkmış, istihdamı korumaya ve artırmaya yönelik tedbirler, ekonomik aktivitelerdeki canlanma ve büyüme hızındaki artışa paralel olarak Eylül ayında % 12,5 ile yılın en düşük seviyesine gerilemiştir (Grafik 57).

Grafik 57. Mevsim Etkilerinden Arındırılmış İşgücü Göstergeleri

Kaynak: TÜİK.

2.4.1.2 Eğitim Durumuna Göre İşgücü

İstihdam edilenler ve işsizlerin toplamı olan işgücünün yaklaşık yarısını lise altı eğitim seviyesindekiler oluşturmaktadır. 2020 yılında toplam işgücünün % 47,9'unu lise altı eğitimliler oluştururken onu, % 27,5 ile yükseköğretim mezunları, % 11,3 ile mesleki veya teknik lise mezunları, % 10,7 ile lise mezunları ve % 2,5 ile okur-yazar olmayanlar izlemiştir (Tablo 131, Grafik 58).

2020 yılında istihdam edilenlerin % 48,2'si lise altı eğitimli, % 27,6'sı yükseköğretim mezunu, % 11,1'i mesleki veya teknik lise mezunu, % 10,4'ü lise mezunu ve % 2,6'sı da okur-yazar olmayanlardan oluşmaktadır.

İşsizlerin % 46,4'ünü lise altı eğitimliler, % 26,8'ini yükseköğretim mezunları, % 12,7'sini lise mezunları, % 12,4'ünü mesleki veya teknik lise mezunları ve % 1,7'sini okur-yazar olmayanlar oluşturmaktadır.

2020 yılında bir önceki yıla göre toplam işsizler içinde okur-yazar olmayanlar ve lise altı eğitimlilerin payı azalmış, lise mezunları, mesleki veya teknik lise mezunları ve yükseköğretim mezunlarının payı ise artmıştır.

Toplam işgücü içinde lise, mesleki veya teknik lise ve yükseköğretim mezunlarının payı artarken, okur-yazar olmayanlar ile lise altı eğitimlilerin payı azalmıştır. Bu durum işgücünün eğitim seviyesinin yükseldiğini göstermektedir.

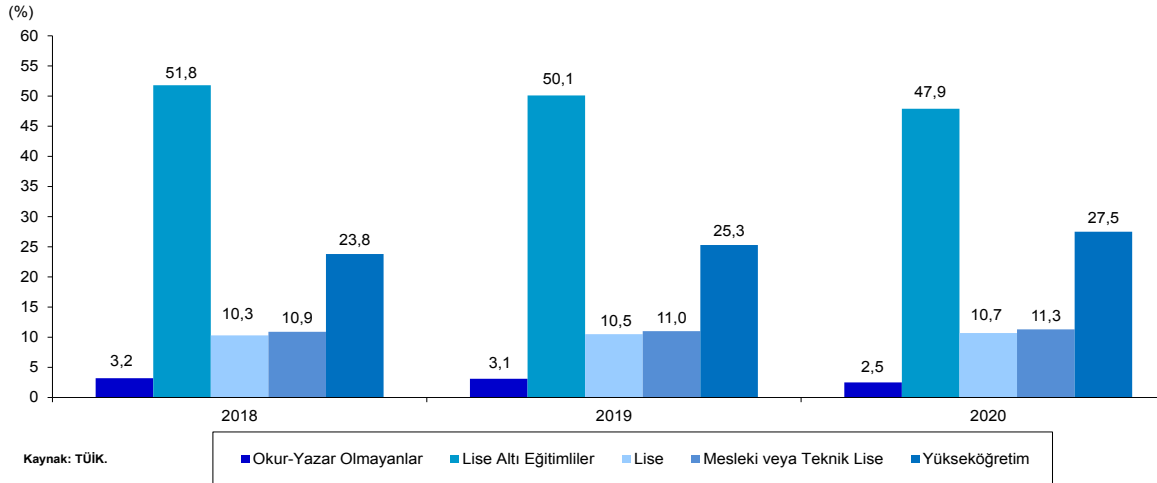

Tablo 131. Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu

		(15+ Yaş, Bin Kişi)							
Eğitim Durumu	Durumu	2018	2019	2020	Pay (%)			Değişim (%)	
					2018	2019	2020	2019	2020
Okur-yazar olmayanlar	İşgücü	1.045	1.005	774	3,2	3,1	2,5	-3,8	-23,0
	İstihdam	985	913	704	3,4	3,3	2,6	-7,3	-22,9
	İşsiz	60	92	70	1,7	2,1	1,7	53,3	-23,9
Lise altı eğitilmişler	İşgücü	16.734	16.321	14.802	51,8	50,1	47,9	-2,5	-9,3
	İstihdam	15.040	14.164	12.917	52,3	50,4	48,2	-5,8	-8,8
	İşsiz	1.694	2.157	1.885	47,9	48,3	46,4	27,3	-12,6
Lise	İşgücü	3.311	3.422	3.317	10,3	10,5	10,7	3,4	-3,1
	İstihdam	2.879	2.872	2.801	10,0	10,2	10,4	-0,2	-2,5
	İşsiz	433	550	516	12,2	12,3	12,7	27,0	-6,2
Mesleki veya teknik lise	İşgücü	3.508	3.573	3.489	10,9	11,0	11,3	1,9	-2,4
	İstihdam	3.109	3.027	2.986	10,8	10,8	11,1	-2,6	-1,4
	İşsiz	399	546	503	11,3	12,2	12,4	36,8	-7,9
Yükseköğretim	İşgücü	7.676	8.227	8.492	23,8	25,3	27,5	7,2	3,2
	İstihdam	6.725	7.104	7.404	23,4	25,3	27,6	5,6	4,2
	İşsiz	951	1.123	1.088	26,9	25,1	26,8	18,1	-3,1
Toplam işgücü		32.274	32.549	30.873	100,0	100,0	100,0	0,9	-5,1
Toplam istihdam		28.738	28.080	26.812	100,0	100,0	100,0	-2,3	-4,5
Toplam işsiz		3.537	4.469	4.061	100,0	100,0	100,0	26,4	-9,1

Kaynak: TÜİK.

Grafik 58. Eğitim Durumuna Göre İşgücünün Dağılımı

2.4.1.3 Bölgesel Düzeyde İşgücü Göstergeleri

İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) Düzey-1 işgücü istatistiklerine göre 2020 yılında da İstanbul bölgesi bütün göstergelerde ilk sırada yer almıştır. İstanbul bölgesinde 2020 yılında 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus 11 milyon 964 bin kişiye yükselirken bunun 5 milyon 363 bin kişisini istihdam edilenler ve 926 bin kişisini işsizler olmak üzere 6 milyon 289 bin kişisini işgücü, 5 milyon 675 bin kişisini de işgücüne dahil olmayan nüfus oluşturmuştur. Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde bütün göstergeler en düşük değerlerini almıştır. Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus 1 milyon 530 bin kişiye yükselirken bunun 625 bin kişisini istihdam edilenler ve 75 bin kişisini işsizler olmak üzere 700 bin kişisini işgücü, 830 bin kişisini de işgücüne dahil olmayan nüfus oluşturmuştur (Tablo 132).

Tablo 132. İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İşgücü Göstergeleri-1

		2018					2019					2020				
Bölge Kodu	İBBS Düzey-1	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus	Istihdam Edilenler	İşsiz	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus	Istihdam Edilenler	İşsiz	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus	Istihdam Edilenler	İşsiz	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus			
		İşgücü	İstihdam Edilenler	İşsiz	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus	İşgücü	Istihdam Edilenler	İşsiz	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus	İşgücü	Istihdam Edilenler	İşsiz	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus			
TR1	İstanbul	11.741	6.738	5.899	839	5.003	11.812	6.788	5.778	1.010	5.024	11.964	6.289	5.363	926	5.675
TR2	Batı Marmara	2.780	1.513	1.412	101	1.267	2.843	1.535	1.384	150	1.308	2.877	1.493	1.366	126	1.384
TR3	Ege	8.163	4.552	4.108	445	3.610	8.262	4.563	4.005	557	3.700	8.393	4.296	3.765	531	4.097
TR4	Doğu Marmara	6.035	3.252	2.941	312	2.782	6.187	3.256	2.854	402	2.931	6.304	3.144	2.802	342	3.159
TR5	Batı Anadolu	6.016	3.125	2.847	278	2.890	6.094	3.184	2.788	396	2.910	6.224	3.099	2.701	398	3.125
TR6	Akdeniz	7.611	3.958	3.477	481	3.653	7.754	3.976	3.413	563	3.777	7.962	3.839	3.321	518	4.123
TR7	Orta Anadolu	2.964	1.463	1.284	179	1.502	3.014	1.478	1.272	207	1.536	3.057	1.404	1.229	175	1.653
TR8	Batı Karadeniz	3.526	1.911	1.787	124	1.615	3.564	1.892	1.732	160	1.672	3.647	1.804	1.655	148	1.843
TR9	Doğu Karadeniz	2.038	1.113	1.045	69	925	2.097	1.181	1.065	116	916	2.095	1.102	1.005	97	993
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	1.500	738	691	47	761	1.485	707	633	74	777	1.530	700	625	75	830
TRB	Ortadoğu Anadolu	2.668	1.346	1.147	199	1.322	2.675	1.371	1.124	247	1.304	2.736	1.290	1.066	225	1.446
TRC	Güneydoğu Anadolu	5.613	2.563	2.100	464	3.049	5.682	2.618	2.031	586	3.065	5.791	2.413	1.914	499	3.377
TR	Türkiye	60.654	32.274	28.738	3.537	28.380	61.469	32.549	28.080	4.469	28.920	62.579	30.873	26.812	4.061	31.706
Pay (%)																
TR1	İstanbul	19,4	20,9	20,5	23,7	17,6	19,2	20,9	20,6	22,6	17,4	19,1	20,4	20,0	22,8	17,9
TR2	Batı Marmara	4,6	4,7	4,9	2,9	4,5	4,6	4,7	4,9	3,4	4,5	4,6	4,8	5,1	3,1	4,4
TR3	Ege	13,5	14,1	14,3	12,6	12,7	13,4	14,0	14,3	12,5	12,8	13,4	13,9	14,0	13,1	12,9
TR4	Doğu Marmara	9,9	10,1	10,2	8,8	9,8	10,1	10,0	10,2	9,0	10,1	10,1	10,2	10,5	8,4	10,0
TR5	Batı Anadolu	9,9	9,7	9,9	7,9	10,2	9,9	9,8	9,9	8,9	10,1	9,9	10,0	10,1	9,8	9,9
TR6	Akdeniz	12,5	12,3	12,1	13,6	12,9	12,6	12,2	12,2	12,6	13,1	12,7	12,4	12,4	12,8	13,0
TR7	Orta Anadolu	4,9	4,5	4,5	5,1	5,3	4,9	4,5	4,5	4,6	5,3	4,9	4,5	4,6	4,3	5,2
TR8	Batı Karadeniz	5,8	5,9	6,2	3,5	5,7	5,8	5,8	6,2	3,6	5,8	5,8	5,8	6,2	3,6	5,8
TR9	Doğu Karadeniz	3,4	3,4	3,6	2,0	3,3	3,4	3,6	3,8	2,6	3,2	3,3	3,6	3,7	2,4	3,1
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	2,5	2,3	2,4	1,3	2,7	2,4	2,2	2,3	1,7	2,7	2,4	2,3	2,3	1,8	2,6
TRB	Ortadoğu Anadolu	4,4	4,2	4,0	5,6	4,7	4,4	4,2	4,0	5,5	4,5	4,4	4,2	4,0	5,5	4,6
TRC	Güneydoğu Anadolu	9,3	7,9	7,3	13,1	10,7	9,2	8,0	7,2	13,1	10,6	9,3	7,8	7,1	12,3	10,7
TR	Türkiye	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK.

2020 yılında, İBBS Düzey-1'e göre işgücüne katılma oranının en yüksek olduğu bölge % 52,6 ile bir önceki yıla göre 4,9 puan azalış gösteren İstanbul bölgesi ve 3,7 puan azalış gösteren Doğu Karadeniz bölgesi olurken, en düşük olduğu bölge ise % 41,7 ile 4,4 puan azalış gösteren Güneydoğu Anadolu bölgesi olmuştur. İşgücüne katılma oranında hiçbir bölgede artış yaşanmazken, en fazla azalış 4,9 puan ile İstanbul bölgesinde olmuştur (Tablo 133).

Tablo 133. İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İşgücü Göstergeleri-2

Bölge Kodu	İBBS Düzey-1	2018			2019			2020		
		İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı
TR1	İstanbul	57,4	12,5	50,2	57,5	14,9	48,9	52,6	14,7	44,8
TR2	Batı Marmara	54,4	6,7	50,8	54,0	9,8	48,7	51,9	8,5	47,5
TR3	Ege	55,8	9,8	50,3	55,2	12,2	48,5	51,2	12,4	44,9
TR4	Doğu Marmara	53,9	9,6	48,7	52,6	12,3	46,1	49,9	10,9	44,4
TR5	Batı Anadolu	52,0	8,9	47,3	52,2	12,4	45,7	49,8	12,8	43,4
TR6	Akdeniz	52,0	12,2	45,7	51,3	14,2	44,0	48,2	13,5	41,7
TR7	Orta Anadolu	49,3	12,2	43,3	49,0	14,0	42,2	45,9	12,4	40,2
TR8	Batı Karadeniz	54,2	6,5	50,7	53,1	8,4	48,6	49,5	8,2	45,4
TR9	Doğu Karadeniz	54,6	6,2	51,3	56,3	9,9	50,8	52,6	8,8	48,0
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	49,2	6,4	46,1	47,7	10,5	42,7	45,8	10,8	40,8
TRB	Ortadoğu Anadolu	50,4	14,8	43,0	51,3	18,0	42,0	47,2	17,4	38,9
TRC	Güneydoğu Anadolu	45,7	18,1	37,4	46,1	22,4	35,7	41,7	20,7	33,1
TR	Türkiye	53,2	11,0	47,4	53,0	13,7	45,7	49,3	13,2	42,8

Kaynak: TÜİK.

İşsizlik oranının 2020 yılında en yüksek olduğu bölge % 20,7 ile bir önceki yıla göre 1,7 puan azalış gösteren Güneydoğu Anadolu bölgesi, en düşük olduğu bölge ise % 8,2 ile bir önceki yıla göre 0,2 puan azalış gösteren Batı Karadeniz bölgesi olmuştur. İşsizlik oranında en fazla artış 0,4 puan ile Batı Anadolu bölgesinde gerçekleşirken, en düşük artış 0,2 puan ile Ege bölgesinde görülmüştür. İşsizlik oranında en yüksek azalış 1,7 puan ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde gerçekleşirken, en düşük azalış 0,2 puan ile İstanbul bölgesi ile Batı Karadeniz bölgesinde görülmüştür.

2020 yılında istihdam oranı en yüksek değerini % 48,0 ile bir önceki yıla göre 2,8 puan azalış gösteren Doğu Karadeniz bölgesinde, en düşük değerini ise % 33,1 ile bir önceki yıla göre 2,6 puan azalış gösteren Güneydoğu Anadolu bölgesinde almıştır. İstihdam oranında bir önceki yıla göre bölgelerin tamamında azalış olurken, en fazla azalış 4,1 puan ile İstanbul bölgesinde gerçekleşmiş onu, 3,6 puan azalış ile Ege, 3,2 puan azalış ile Batı Karadeniz ve 3,1 puan azalış ile Ortadoğu Anadolu bölgeleri takip etmiştir.

2.4.2 İstihdam

2.4.2.1 İstihdamın Sektörel Dağılımı

2020 yılında bir önceki yıla göre tarım sektöründe istihdam edilenler % 7,5 azalışla 4 milyon 716 bin kişiye, sanayi sektöründe istihdam edilenler % 1,1 azalışla 7 milyon 36 bin kişiye, hizmetler sektöründe istihdam edilenler % 5,1 azalışla 15 milyon 60 bin kişiye gerilemiştir. Böylece toplam istihdam edilenler % 4,5 azalışla 26 milyon 812 bin kişi olmuştur.

2020 yılında toplam istihdam içinde tarım sektörünün payı bir önceki yıla göre 0,6 puan azalarak % 17,6'ya, hizmetler sektörünün payı 0,3 puan azalarak % 56,2'ye gerilerken, sanayi sektörünün payı 0,9 puan artarak % 26,2'ye yükselmiştir.

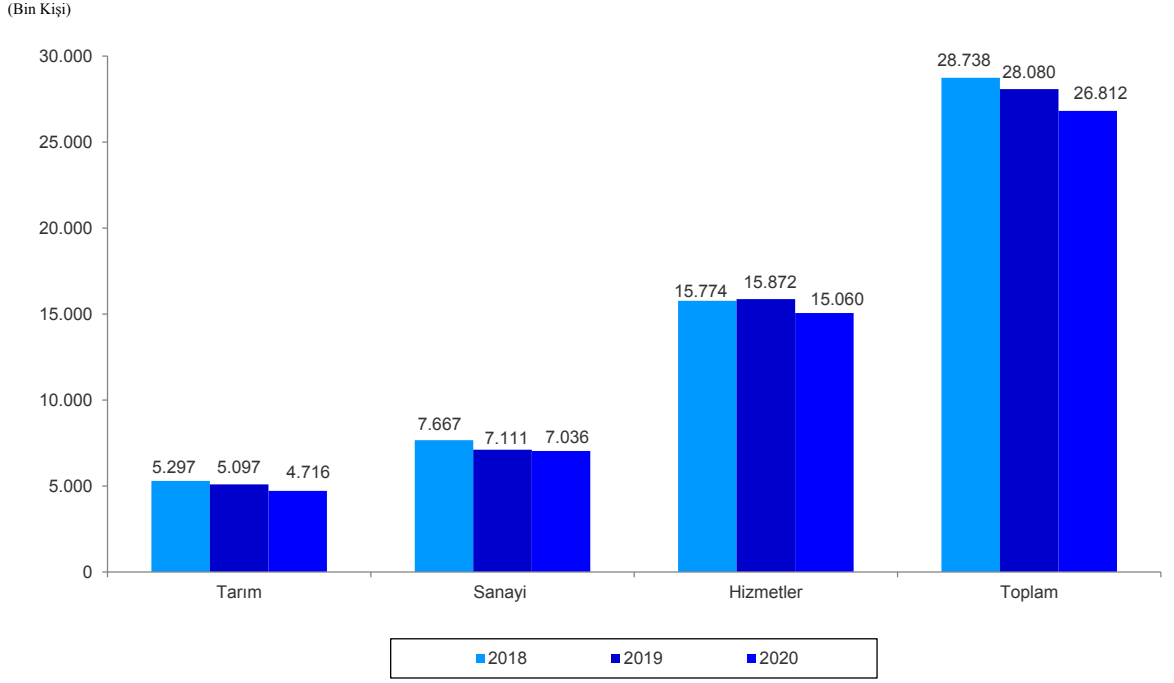
İstihdam tarım sektöründe 381 bin kişi, sanayi sektöründe 75 bin kişi ve hizmetler sektöründe 812 bin kişi azalış göstermiştir. Toplam istihdamdaki 1 milyon 268 bin kişilik azalışta kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri ve idari ve destek hizmet faaliyetleri ile tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründe yaşanan belirgin küçülme etkili olmuştur (Tablo 134, Grafik 59).

Tablo 134. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı

Sektörler	(15+ Yaş, Bin Kişi)								
				Pay (%)			Değişim (%)		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020	
Tarım	5.297	5.097	4.716	18,4	18,2	17,6	-3,8	-7,5	
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	5.297	5.097	4.716	18,4	18,2	17,6	-3,8	-7,5	
Sanayi	7.667	7.111	7.036	26,7	25,3	26,2	-7,3	-1,1	
Madencilik ve taş ocakçılığı	151	124	134	0,5	0,4	0,5	-17,9	8,1	
İmalat	5.232	5.154	5.070	18,2	18,4	18,9	-1,5	-1,6	
Elektrik, gaz, buhar, su temini ve kanalizasyon	292	283	294	1,0	1,0	1,1	-3,1	3,9	
İnşaat	1.992	1.550	1.538	6,9	5,5	5,7	-22,2	-0,8	
Hizmetler	15.774	15.872	15.060	54,9	56,5	56,2	0,6	-5,1	
Toptan ve perakende ticaret	4.038	3.920	3.723	14,1	14,0	13,9	-2,9	-5,0	
Ulaştırma ve depolama	1.255	1.256	1.209	4,4	4,5	4,5	0,1	-3,7	
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	1.630	1.701	1.377	5,7	6,1	5,1	4,4	-19,0	
Bilgi ve iletişim	231	234	241	0,8	0,8	0,9	1,3	3,0	
Finans ve sigorta faaliyetleri	255	295	315	0,9	1,1	1,2	15,7	6,8	
Gayrimenkul faaliyetleri	293	298	291	1,0	1,1	1,1	1,7	-2,3	
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	912	886	878	3,2	3,2	3,3	-2,9	-0,9	
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	1.127	962	873	3,9	3,4	3,3	-14,6	-9,3	
Kamu yönetimi ve savunma	1.811	1.940	1.965	6,3	6,9	7,3	7,1	1,3	
Eğitim	1.689	1.801	1.798	5,9	6,4	6,7	6,6	-0,2	
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	1.428	1.491	1.467	5,0	5,3	5,5	4,4	-1,6	
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor	183	172	124	0,6	0,6	0,5	-6,0	-27,9	
Diğer hizmet faaliyetleri	925	919	800	3,2	3,3	3,0	-0,6	-12,9	
Toplam	28.738	28.080	26.812	100,0	100,0	100,0	-2,3	-4,5	

Kaynak: TÜİK.

Grafik 59. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı

Kaynak: TÜİK.

2.4.2.2 Bölgesel Düzeyde İstihdam Göstergeleri

2020 yılında İBBS Düzey-1'e göre istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında tarım sektörünün en büyük değeri 728 bin kişi ile Ege bölgesinde, en küçük değeri 48 bin kişi ile İstanbul bölgesinde aldığı görülmektedir. Sanayi sektörü en büyük değeri 1 milyon 672 bin kişi ile İstanbul bölgesinde, en küçük değeri de 73 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde almaktadır. Hizmetler sektörü ise sanayi sektöründe olduğu gibi en büyük değeri 3 milyon 643 bin kişi ile İstanbul bölgesinde, en küçük değeri de 283 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde almıştır (Tablo 135).

İstihdam edilenler içinde tarım sektörünün payının en yüksek olduğu bölge % 43,0 ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesi, en düşük olduğu bölge ise % 0,9 ile İstanbul bölgesi olmuştur. Sanayi sektörünün istihdam edilenler içindeki payının en yüksek olduğu bölge % 38,3 ile Doğu Marmara bölgesi, en düşük olduğu bölge ise % 11,7 ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesidir. Hizmetler sektörünün istihdam edilenler içindeki payının en yüksek olduğu bölge % 67,9 ile İstanbul bölgesi, en düşük olduğu bölge ise % 43,3 ile Doğu Karadeniz bölgesi olmuştur.

Tablo 135. İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı

(15+ Yaş, Bin Kişi)

Yıllar	Bölge Kodu	İBBS Düzey-1	Sektörler				Pay (%)		
			Tarım	Sanayi ⁽¹⁾	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler
2018	TR1	İstanbul	70	1.900	3.929	5.899	1,2	32,2	66,6
	TR2	Batı Marmara	312	411	690	1.412	22,1	29,1	48,9
	TR3	Ege	834	1.153	2.122	4.108	20,3	28,1	51,7
	TR4	Doğu Marmara	385	1.128	1.427	2.941	13,1	38,4	48,5
	TR5	Batı Anadolu	295	715	1.838	2.847	10,4	25,1	64,6
	TR6	Akdeniz	717	721	2.039	3.477	20,6	20,7	58,6
	TR7	Orta Anadolu	323	321	640	1.284	25,2	25,0	49,8
	TR8	Batı Karadeniz	722	327	738	1.787	40,4	18,3	41,3
	TR9	Doğu Karadeniz	424	170	450	1.045	40,6	16,3	43,1
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	309	88	295	691	44,7	12,7	42,7
	TRB	Ortadoğu Anadolu	404	236	507	1.147	35,2	20,6	44,2
	TRC	Güneydoğu Anadolu	503	497	1.100	2.100	24,0	23,7	52,4
	TR	Türkiye	5.297	7.667	15.774	28.738	18,4	26,7	54,9
2019	TR1	İstanbul	69	1.839	3.869	5.778	1,2	31,8	67,0
	TR2	Batı Marmara	294	378	712	1.384	21,2	27,3	51,4
	TR3	Ege	824	1.060	2.121	4.005	20,6	26,5	53,0
	TR4	Doğu Marmara	349	1.071	1.435	2.854	12,2	37,5	50,3
	TR5	Batı Anadolu	286	640	1.862	2.788	10,3	23,0	66,8
	TR6	Akdeniz	674	667	2.072	3.413	19,7	19,5	60,7
	TR7	Orta Anadolu	292	304	675	1.272	23,0	23,9	53,1
	TR8	Batı Karadeniz	639	310	783	1.732	36,9	17,9	45,2
	TR9	Doğu Karadeniz	484	145	435	1.065	45,4	13,6	40,8
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	273	69	291	633	43,1	10,9	46,0
	TRB	Ortadoğu Anadolu	406	187	531	1.124	36,1	16,6	47,2
	TRC	Güneydoğu Anadolu	506	441	1.085	2.031	24,9	21,7	53,4
	TR	Türkiye	5.097	7.110	15.872	28.080	18,2	25,3	56,5
2020	TR1	İstanbul	48	1.672	3.643	5.363	0,9	31,2	67,9
	TR2	Batı Marmara	274	400	692	1.366	20,1	29,3	50,7
	TR3	Ege	728	1.084	1.953	3.765	19,3	28,8	51,9
	TR4	Doğu Marmara	321	1.072	1.408	2.802	11,5	38,3	50,2
	TR5	Batı Anadolu	266	670	1.765	2.701	9,8	24,8	65,3
	TR6	Akdeniz	661	657	2.003	3.321	19,9	19,8	60,3
	TR7	Orta Anadolu	300	296	634	1.229	24,4	24,1	51,6
	TR8	Batı Karadeniz	587	322	746	1.655	35,5	19,5	45,1
	TR9	Doğu Karadeniz	415	156	435	1.005	41,3	15,5	43,3
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	269	73	283	625	43,0	11,7	45,3
	TRB	Ortadoğu Anadolu	370	184	512	1.066	34,7	17,3	48,0
	TRC	Güneydoğu Anadolu	476	451	987	1.914	24,9	23,6	51,6
	TR	Türkiye	4.716	7.036	15.060	26.812	17,6	26,2	56,2

Kaynak: TÜİK.

(1): İnşaat sektörü, sanayi sektörü içinde değerlendirilmiştir.

2.4.2.3 İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu

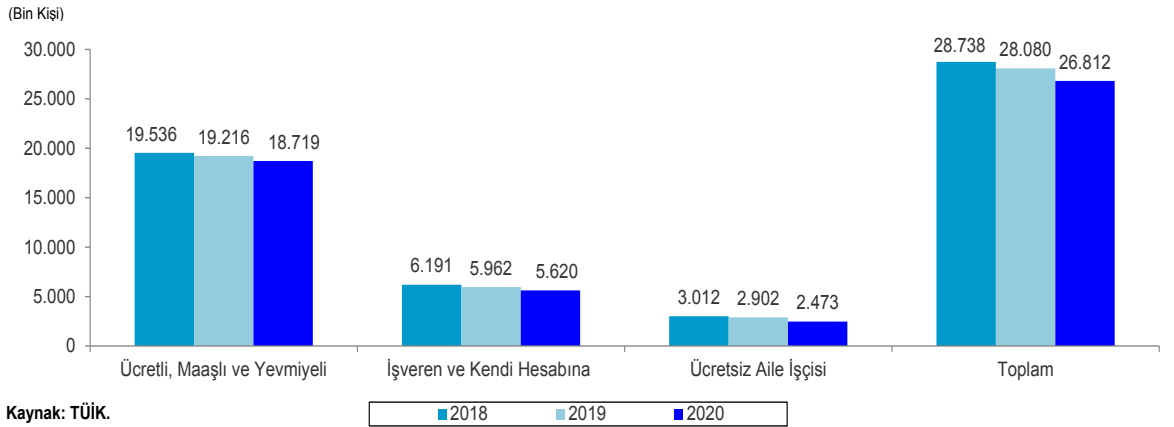
2020 yılında 15 ve daha yukarı yaşta toplam 26 milyon 812 bin kişi olan çalışan nüfusun 18 milyon 719 bin kişisi ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak istihdam edilirken, 5 milyon 620 bin kişisi işveren ve kendi hesabına müteşebbis olarak ve 2 milyon 473 bin kişisi de ücretsiz aile işçisi olarak çalışmıştır. 2020 yılında bir önceki yıla göre ücretli, maaşlı ve yevmiyeli çalışanlar % 2,6, işveren ve kendi hesabına çalışanlar % 5,7, ücretsiz aile işçisi olanlar % 14,8 oranlarında azalmıştır (Tablo 136, Grafik 60).

Tablo 136. İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu

İşteki Durum	(15+ Yaş, Bin Kişi)							
				Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Tarım	5.297	5.097	4.716	18,4	18,2	17,6	-3,8	-7,5
Ücretli, maaşlı ve yevmiyeli	544	552	594	2,8	2,9	3,2	1,5	7,6
İşveren ve kendi hesabına	2.313	2.198	2.072	37,4	36,9	36,9	-5,0	-5,7
Ücretsiz aile işçisi	2.440	2.347	2.050	81,0	80,9	82,9	-3,8	-12,7
Tarım dışı	23.441	22.983	22.096	81,6	81,8	82,4	-2,0	-3,9
Ücretli, maaşlı ve yevmiyeli	18.991	18.664	18.125	97,2	97,1	96,8	-1,7	-2,9
İşveren ve kendi hesabına	3.878	3.764	3.548	62,6	63,1	63,1	-2,9	-5,7
Ücretsiz aile işçisi	572	555	424	19,0	19,1	17,1	-3,0	-23,6
Toplam	28.739	28.080	26.812	100,0	100,0	100,0	-2,3	-4,5
Ücretli, maaşlı ve yevmiyeli	19.536	19.216	18.719	100,0	100,0	100,0	-1,6	-2,6
İşveren ve kendi hesabına	6.191	5.962	5.620	100,0	100,0	100,0	-3,7	-5,7
Ücretsiz aile işçisi	3.012	2.902	2.473	100,0	100,0	100,0	-3,7	-14,8

Kaynak: TÜİK.

Grafik 60. İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu

2020 yılında istihdam edilenlerin % 17,6'sını oluşturan 4 milyon 716 bin kişisi tarım sektöründe çalışmıştır. Tarımda çalışan nüfusun 594 bin kişisi ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak istihdam edilirken, 2 milyon 72 bin kişisi işveren ve kendi hesabına müteşebbis olarak ve 2 milyon 50 bin kişisi de ücretsiz aile işçisi olarak çalışmıştır.

İstihdam edilenlerin % 82,4'ünü oluşturan 22 milyon 96 bin kişi ise tarım dışı sektörlerde çalışmıştır. Tarım dışı sektörlerde çalışan nüfusun 18 milyon 125 bin kişisi ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak istihdam edilirken, 3 milyon 548 bin kişisi işveren ve kendi hesabına müteşebbis olarak ve 424 bin kişisi de ücretsiz aile işçisi olarak çalışmıştır.

2020 yılında İBBS Düzey-1'e göre toplam istihdamın işteki durumu itibarıyla yapılan değerlendirmede; ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak çalışanların en yüksek olduğu bölgenin 4 milyon 433 bin kişi ile İstanbul bölgesi, en düşük olduğu bölgenin 313 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesi olduğu görülmektedir. İşveren ve kendi hesabına müteşebbis olarak çalışanların en yüksek olduğu bölge 872 bin kişi ile İstanbul bölgesi, en düşük bölge ise 160 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesidir. Ücretsiz aile işçilerinin en yüksek olduğu bölge 386 bin kişi ile Ege bölgesi, en düşük olduğu bölge 57 bin kişi ile İstanbul bölgesidir (Tablo 137).

Tarım sektöründe ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak çalışanların en yüksek olduğu bölge 148 bin kişi ile Güneydoğu Anadolu bölgesi, en düşük olduğu bölge 5 bin kişi ile İstanbul bölgesidir. İşveren ve kendi hesabına müteşebbis olarak çalışanların en yüksek olduğu bölge 322 bin kişi ile Ege bölgesi, en düşük olduğu bölge ise 32 bin kişi ile İstanbul bölgesidir. Ücretsiz aile işçilerinin en yüksek olduğu bölge 319 bin kişi ile Batı Karadeniz bölgesi, en düşük olduğu bölge 11 bin kişi ile İstanbul bölgesi olmuştur.

Tarım dışı sektörlerde ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak çalışanların en yüksek olduğu bölge 4 milyon 428 bin kişi ile İstanbul bölgesi, en düşük olduğu bölge 304 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesidir. İşveren ve kendi hesabına müteşebbis olarak çalışanların en yüksek olduğu bölge 840 bin kişi ile İstanbul bölgesi, en düşük olduğu bölge ise 47 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesidir. Ücretsiz aile işçileri ise en yüksek değerini 90 bin kişi ile Ege bölgesinde, en küçük değerini de 5 bin kişi ile Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde almıştır.

Tablo 137. İktisadi Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1'e Göre İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu

(15+ Yaş, Bin Kişi)

Yıllar	Bölge Kodu	İBBS Düzey-1	Toplam				Tarım				Tarım Dışı			
			Toplam	Ücretli, Maaşlı ve Yevmiyeli	İşveren ve Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam	Ücretli, Maaşlı ve Yevmiyeli	İşveren ve Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam	Ücretli, Maaşlı ve Yevmiyeli	İşveren ve Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
2018	TR1	İstanbul	5.899	4.765	1.041	92	70	8	51	11	5.829	4.758	990	81
	TR2	Batı Marmara	1.412	876	364	172	312	30	154	127	1.101	846	210	45
	TR3	Ege	4.108	2.706	926	476	834	113	352	368	3.274	2.592	574	108
	TR4	Doğu Marmara	2.941	2.224	518	199	385	48	187	151	2.555	2.176	331	48
	TR5	Batı Anadolu	2.847	2.101	540	207	295	24	124	146	2.553	2.076	415	61
	TR6	Akdeniz	3.477	2.313	785	379	717	142	292	283	2.759	2.170	493	96
	TR7	Orta Anadolu	1.284	790	303	191	323	15	147	161	961	776	156	30
	TR8	Batı Karadeniz	1.787	865	473	449	722	20	290	412	1.065	845	183	37
	TR9	Doğu Karadeniz	1.045	508	373	164	424	6	262	156	620	501	111	8
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	691	330	181	180	309	10	124	174	383	320	57	6
	TRB	Ortadoğu Anadolu	1.147	637	266	244	404	15	160	228	743	621	106	16
	TRC	Güneydoğu Anadolu	2.100	1.422	420	258	503	112	169	222	1.597	1.310	252	36
		TR	Türkiye	28.738	19.536	6.190	3.012	5.297	544	2.313	2.440	23.441	18.991	3.878
2019	TR1	İstanbul	5.778	4.683	1.007	88	69	8	47	15	5.708	4.675	961	72
	TR2	Batı Marmara	1.384	879	338	168	294	33	138	122	1.090	845	200	45
	TR3	Ege	4.005	2.644	892	469	824	119	350	356	3.181	2.525	543	113
	TR4	Doğu Marmara	2.854	2.154	522	179	349	42	178	129	2.506	2.112	344	50
	TR5	Batı Anadolu	2.788	2.095	505	188	286	28	119	140	2.501	2.067	386	48
	TR6	Akdeniz	3.413	2.298	763	352	674	140	276	258	2.739	2.158	487	94
	TR7	Orta Anadolu	1.272	809	293	170	292	15	136	141	979	795	156	28
	TR8	Batı Karadeniz	1.732	880	452	400	639	20	257	362	1.094	860	195	38
	TR9	Doğu Karadeniz	1.065	475	373	216	484	10	267	208	580	465	107	9
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	633	310	161	162	273	9	108	157	360	302	53	5
	TRB	Ortadoğu Anadolu	1.124	604	265	254	406	12	159	235	718	592	107	19
	TRC	Güneydoğu Anadolu	2.031	1.384	390	257	506	117	164	224	1.526	1.267	226	32
		TR	Türkiye	28.080	19.216	5.962	2.902	5.097	552	2.198	2.347	22.983	18.664	3.764
2020	TR1	İstanbul	5.363	4.433	872	57	48	5	32	11	5.315	4.428	840	47
	TR2	Batı Marmara	1.366	903	324	139	274	31	133	110	1.092	872	191	29
	TR3	Ege	3.765	2.532	847	386	728	111	322	296	3.037	2.422	525	90
	TR4	Doğu Marmara	2.802	2.118	534	150	321	47	164	111	2.480	2.071	371	39
	TR5	Batı Anadolu	2.701	2.068	467	166	266	28	112	126	2.435	2.040	355	40
	TR6	Akdeniz	3.321	2.244	757	319	661	142	278	241	2.660	2.103	479	78
	TR7	Orta Anadolu	1.229	765	305	159	300	21	142	138	929	745	163	22
	TR8	Batı Karadeniz	1.655	887	424	345	587	24	244	319	1.068	863	179	26
	TR9	Doğu Karadeniz	1.005	491	344	171	415	11	240	164	590	479	104	7
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	625	313	160	151	269	9	113	146	356	304	47	5
	TRB	Ortadoğu Anadolu	1.066	608	236	222	370	17	141	211	696	591	95	11
	TRC	Güneydoğu Anadolu	1.914	1.356	350	209	476	148	150	178	1.438	1.207	200	30
		TR	Türkiye	26.812	18.719	5.620	2.473	4.716	594	2.072	2.050	22.096	18.125	3.548

Kaynak: TÜİK.

2.4.2.4 Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanların Sektör ve İşteki Durumu

2020 yılında herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların oranı, bir önceki yıla göre 3,9 puan azalarak % 30,6 olmuştur. Bu oran bir önceki yıla göre erkeklerde 3,2 puan azalarak % 27,7'ye, kadınlarda 5,1 puan azalarak % 37,1'ye düşmüştür.

Tarım sektöründe kayıt dışı çalışanların oranı 2020 yılında bir önceki yıla göre 3,1 puan azalarak % 83,5'e düşmüştür. Kayıt dışı istihdam oranının en yüksek tarım sektöründe çalışan kadınlarda olduğu görülmektedir. Tarım sektöründe kayıt dışı istihdam oranı erkeklerde 3,3 puan azalarak % 76,2'ye, kadınlarda 1,4 puan azalarak % 94,3'e düşmüştür.

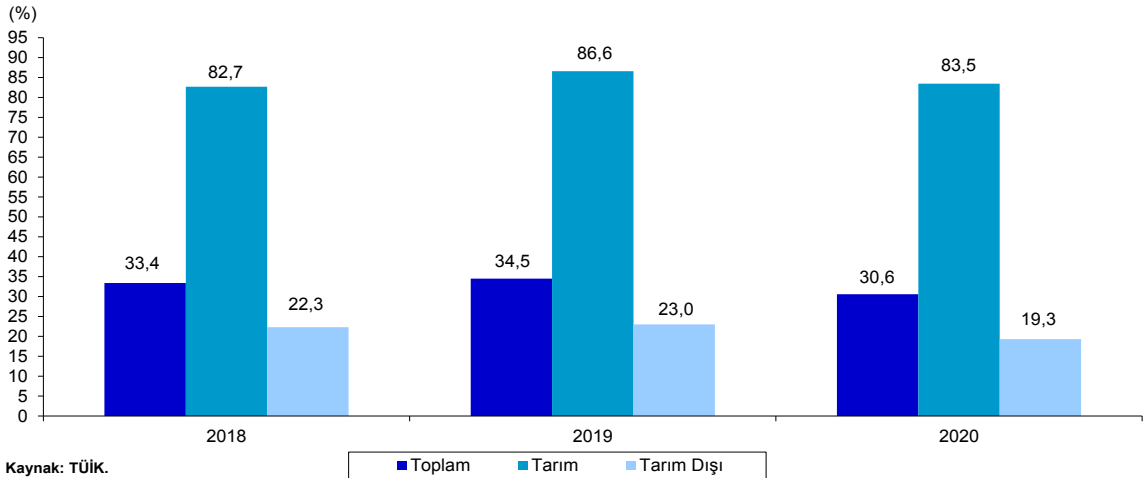
Tarım dışı sektörlerde kayıt dışı çalışanların oranı bir önceki yıla göre 3,7 puan azalarak % 19,3'e düşmüştür. Bu oran erkeklerde 3,5 puan azalarak % 18,9, kadınlarda 4,0 puan azalarak % 20,2 seviyesine gerilemiştir (Tablo 138, Grafik 61).

Tablo 138. Kayıt Dışı İstihdam Oranı

Sektör	(15+ Yaş, %)		
	2018	2019	2020
	Genel Toplam		
Toplam	33,4	34,5	30,6
Tarım	82,7	86,6	83,5
Tarım dışı	22,3	23,0	19,3
	Erkek		
Toplam	29,4	30,9	27,7
Tarım	76,2	79,5	76,2
Tarım dışı	21,2	22,4	18,9
	Kadın		
Toplam	42,1	42,2	37,1
Tarım	90,9	95,7	94,3
Tarım dışı	24,9	24,2	20,2

Kaynak: TÜİK.

Grafik 61. Kayıt Dışı İstihdam Oranı

Kaynak: TÜİK.

2.4.2.5 İş Arama Sürelerine Göre İşsizler

2020 yılında iş arama sürelerine göre işsizlerin % 74,9'unu 1 yıldan az süredir işsiz olanlar, % 25,1'ini ise 1 yıl ve daha fazla süredir işsiz olanlar oluşturmuştur. İşsizlerin en fazla yoğunlaştıkları iş arama süresinin 1-2 ay olduğu gözlenmiştir. İş arama sürelerine göre en fazla artış % 6,6 ile 6-8 aydır işsiz olanlarda olmuştur (Tablo 139).

Tablo 139. İş Arama Sürelerine Göre İşsizler

İş Arama (İşsizlik) Süresi				Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2019	2020
Bir yıldan az süreli işsizler	2.745	3.420	3.042	77,6	76,5	74,9	24,6	-11,1
1-2 ay	1.463	1.640	1.300	41,4	36,7	32,0	12,1	-20,7
3-5 ay	780	1.058	978	22,1	23,7	24,1	35,6	-7,6
6-8 ay	359	519	553	10,1	11,6	13,6	44,6	6,6
9-11 ay	143	203	211	4,0	4,5	5,2	42,0	3,9
Bir yıl ve daha fazla süreli işsizler (Uzun süreli işsizler)	792	1.050	1.019	22,4	23,5	25,1	32,6	-3,0
1 yıl ve daha fazla, 2 yıldan az	546	712	685	15,4	15,9	16,9	30,4	-3,8
2 yıl ve daha fazla, 3 yıldan az	158	222	214	4,5	5,0	5,3	40,5	-3,6
3 yıl ve daha fazla	87	116	120	2,5	2,6	3,0	33,3	3,4
İşsiz	3.537	4.469	4.061	100,0	100,0	100,0	26,4	-9,1

Kaynak: TÜİK.

2.4.3 Toplu İş Sözleşmesi ve Ücretler

2020 yılında toplu iş sözleşmesi sayısında bir önceki yıla göre % 20,6 azalış olurken, bu sözleşmelerin kapsadığı işyeri sayısında % 17,6 ve işçi sayısında % 9,4 azalış olmuştur. 2020 yılında 15.009 işyerinde 1.826 toplu iş sözleşmesi yapılmıştır. Toplu iş sözleşmelerinin kapsadığı toplam 665.046 işçinin % 22,3'ü olan 148.034 kişisi kamu kesiminde, % 77,7'si olan 517.012 kişisi ise özel sektörde çalışmaktadır (Tablo 140).

Tablo 140. Toplu İş Sözleşmelerinin Kapsadığı İşyeri ve İşçi Sayıları

Değişken	Sayı			Pay (%)			Değişim (%)	
	2018	2019 ⁽¹⁾	2020 ⁽¹⁾	2018	2019	2020	2019	2020
Yapılan sözleşme sayısı	3.515	2.300	1.826	-	-	-	-34,6	-20,6
İşyeri sayısı	11.529	18.214	15.009	-	-	-	58,0	-17,6
İşçi sayısı								
Kamu	77.362	279.777	148.034	12,5	38,1	22,3	261,6	-47,1
Özel	541.263	454.395	517.012	87,5	61,9	77,7	-16,0	13,8
Toplam	618.625	734.172	665.046	100,0	100,0	100,0	18,7	-9,4

Kaynak: AÇSHB.

(1): Geçici.

2020 yılında kamu sektöründe 2 adet grev kararı alınmış, bu grevlere katılan işçi sayısı 2 ve kaybolan işgünü sayısı 606 olmuştur. Özel sektördeki 10 adet greve 542 işçi katılmış, 55.194 işgünü kaybı olmuştur. Toplamda 12 adet greve 544 işçi katılmış, 55.800 işgünü kaybı yaşanmıştır (Tablo 141).

Tablo 141. Grev Uygulamaları

Sektör	Uygulanan Grev Sayısı			Greve Katılan İşçi Sayısı			Kaybolan İşgünü Sayısı			Kaybolan İşgünü Sayısı Değişim (%)	
	2018	2019 ⁽¹⁾	2020 ⁽¹⁾	2018	2019 ⁽¹⁾	2020 ⁽¹⁾	2018	2019 ⁽¹⁾	2020 ⁽¹⁾	2019	2020 ⁽¹⁾
Kamu	1	2	2	0	2	2	0	260	606	-	133,1
Özel	12	10	10	1.296	765	542	60.042	50.256	55.194	-16,3	9,8
Toplam	13	12	12	1.296	767	544	60.042	50.516	55.800	-15,9	10,5

Kaynak: AÇSHB.

(1): Geçici.

2020 yılında kamu kesiminde toplu iş sözleşmesi kapsamındaki net işçi ücretleri nominal olarak bir önceki yıla göre % 9,8 artışla 6.537,39 TL/aya, işgücü maliyeti de % 8,8 artışla 11.649,79 TL/aya yükselirken, reel olarak işçi ücretlerinde % 2,2, işgücü maliyetinde % 3,0 azalış gerçekleşmiştir (Tablo 142).

Tablo 142. Toplu İş Sözleşmesi Kapsamında Kamu Kesimi İşçi Ücretlerinde Gelişmeler⁽¹⁾

Yıllar	Net Ele Geçen Ücret ⁽²⁾	Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%) ⁽³⁾	İşgücü Maliyeti	(TL/Ay)	
					Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%) ⁽⁴⁾
2018	4.850,95	11,4	-4,2	9.090,08	11,2	-12,4
2019	5.955,71	22,8	6,6	10.711,93	17,8	0,2
2020	6.537,39	9,8	-2,2	11.649,79	8,8	-3,0

Kaynak: SBB, KİS, TÜİK.

(1): Belediyeler kapsam dışı bırakılmıştır.

(2): Bekar çalışanlar için net ele geçen ücret rakamının içine asgari geçim indirimi dahildir.

(3): Net ele geçen ücretteki reel artışın hesaplanmasında, TÜİK'in 2003 temel yıllık Tüketici Fiyat Endeksi on iki aylık ortalamalara göre değişimi kullanılmıştır.

(4): İşgücü maliyetindeki reel artışların hesaplanmasında, TÜİK'in 2003 temel yıllık Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi on iki aylık ortalamalara göre değişimi kullanılmıştır.

2020 yılında günlük kanuni brüt asgari ücret 98,10 TL, aylık brüt asgari ücret 2.943,00 TL, aylık net asgari ücret 2.324,71 TL olarak belirlenmiştir. 2020 yılında aylık brüt asgari ücret bir önceki yılsonuna göre % 15,0 oranında artmıştır (Tablo 143).

Tablo 143. Günlük ve Aylık Asgari Ücretler

Yürürlük Tarihleri	Brüt Asgari Ücret			Net Asgari Ücret ⁽¹⁾	
	Günlük	Aylık	Değişim (%)	Aylık	Değişim (%)
	01.01.2018 - 31.12.2018	67,65	2.029,50	14,2	1.603,12
01.01.2019 - 31.12.2019	85,28	2.558,40	26,1	2.020,90	26,1
01.01.2020 - 31.12.2020	98,10	2.943,00	15,0	2.324,71	15,0

Kaynak: AÇSHB.

(1): Net asgari ücrete 2018 yılı için 152,21 TL, 2019 yılı için 191,88 TL, 2020 yılı için 220,73 TL asgari geçim indirimi ilave edilmiştir.

2020 yılında asgari ücretin işverene maliyeti 3.458,03 TL olurken, bunun 456,17 TL'lik kısmı SGK primi işveren payı, 58,86 TL'lik kısmı işveren işsizlik sigorta primi kesintisidir (Tablo 144).

Tablo 144. Asgari Ücretin İşverene Maliyeti

	(TL/Ay)	
	01.01.2018 - 31.12.2018	
Asgari Ücret		2.029,50
SGK primi % 15,5 (işveren payı) ⁽¹⁾		314,57
İşveren İşsizlik Sigorta Primi % 2		40,59
İşverene toplam maliyet		2.384,66
		01.01.2019 - 31.12.2019
Asgari Ücret		2.558,40
SGK primi % 15,5 (işveren payı) ⁽¹⁾		396,55
İşveren İşsizlik Sigorta Primi % 2		51,17
İşverene toplam maliyet		3.006,12
		01.01.2020 - 31.12.2020
Asgari Ücret		2.943,00
SGK primi % 15,5 (işveren payı) ⁽¹⁾		456,17
İşveren İşsizlik Sigorta Primi % 2		58,86
İşverene toplam maliyet		3.458,03

Kaynak: AÇSHB.

(1): 5510 sayılı Kanunun 81. maddesinin (ı) bendine göre, bentde belirtilen şartları sağlayan işverenlere, SGK primi işveren payında 5 puanlık indirim öngörüldüğünden hesaplamalar buna göre yapılmıştır. Gerekli şartları sağlamayan işverenler için, SGK primi işveren payı % 20,5'dir. 6385 sayılı Kanunun 9. maddesiyle yapılan düzenleme ile 01.09.2013 tarihinde itibaren geçerli olmak üzere 5510 sayılı Kanunun 81. maddesi; Kısa vadeli sigorta kolları prim oranı, sigortalının prime esas kazancının % 2'sidir.

2020 yılında net ele geçen ortalama memur maaşı nominal olarak % 11,9 artışla aylık 4.671,98 TL'ye yükselmiş, ortalama maaş maliyeti de % 11,7 artışla aylık 6.155,45 TL olmuştur. Reel olarak net ortalama memur maaşında ve ortalama maaş maliyetinde % 0,4 oranında azalış gerçekleşmiştir (Tablo 145).

Tablo 145. Memur Maaşlarında Nominal ve Reel Değişimler

Yıllar	Ağırlıklı Ortalama Maaş ⁽¹⁾ ⁽²⁾	Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%) ⁽³⁾	Ortalama Maaş Maliyeti	(TL/Ay)	
					Nominal Değişim (%)	Reel Değişim (%) ⁽⁴⁾
2018	3.505,90	15,4	-0,8	4.639,13	15,2	-9,3
2019	4.176,53	19,1	3,4	5.510,96	18,8	1,0
2020	4.671,98	11,9	-0,4	6.155,45	11,7	-0,4

Kaynak: SBB, HMB, TÜİK.

- (1): Bekar çalışanlar için ortalama net maaşa asgari geçim indirimi dahildir.
- (2): Aile yardımı, olağanüstü hal tazminatı, kalkınmada öncelikli yörelerde ödenen ek tazminat, en yüksek devlet memuru aylığı üzerinden ödenen maktu fazla çalışma ücretleri ve Gelir İdaresi Geliştirme Fonu'ndan yapılan ödemeler hariç, lojman tazminatı dahildir. Tüm sınıfların ağırlıklı ortalaması alınmıştır.
- (3): Ağırlıklı ortalama maaşlardaki reel artışların hesaplanmasında, TÜİK'in 2003 temel yıllık Tüketici Fiyat Endeksi on iki aylık ortalamalara göre değişimi kullanılmıştır.
- (4): Ortalama maaş maliyetlerindeki reel artışların hesaplanmasında, TÜİK'in 2003 temel yıllık Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi on iki aylık ortalamalara göre değişimi kullanılmıştır.

EK- I TEMEL EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELER (2016-2020)

TEMEL EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELER (2016-2020)

I. EKONOMİK GÖSTERGELER	2016	2017	2018	2019	2020
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (2009=100)					
Cari fiyatlarla (Milyon TL)	2.626.560	3.133.704	3.758.316	4.320.191	5.047.909
Cari fiyatlarla (Milyon \$)	869.241	859.055	797.124	760.778	717.049
Cari fiyatlarla kişi başına GSYH (\$)	10.964	10.696	9.792	9.213	8.599
BÜYÜME HIZI (Zincirlenmiş Hacim Endeksi, %)					
GSYH büyüme hızı (%)	3,3	7,5	3,0	0,9	1,8
Tarım	-2,6	4,9	2,1	3,7	4,8
Sanayi	4,4	9,3	1,3	-1,0	2,0
İnşaat	5,1	9,4	-1,9	-8,6	-3,5
Hizmetler	0,8	11,0	5,3	1,4	-4,3
Diğer faaliyetler	5,3	5,2	4,4	3,9	4,9
GSYH-SEKTÖREL DAĞILIM (Cari fiyatlarla, %)					
Tarım	6,1	6,0	5,8	6,4	6,6
Sanayi	19,6	20,6	22,3	21,8	22,4
İnşaat	8,5	8,5	7,1	5,4	5,4
Hizmetler	21,9	22,7	23,8	24,4	22,8
Diğer faaliyetler	32,1	30,9	30,6	32,1	31,8
ÜRETİM					
Tarım katma değeri (Zincirlenmiş Hacim Endeksi, Milyon TL)	101.281	106.263	108.504	112.561	117.950
Sanayi katma değeri (Zincirlenmiş Hacim Endeksi, Milyon TL)	312.737	341.814	346.413	343.092	350.067
Sanayi üretim endeksi (Takvim etkisinden arındırılmış)	103,4	112,7	114,2	113,6	115,4
İmalat sanayi üretim endeksi (Takvim etkisinden arındırılmış)	103,4	112,7	114,0	113,3	115,4
İmalat sanayi kapasite kullanım oranı (%)	77,4	78,5	76,8	75,9	71,9
YATIRIM					
Sabit sermaye yatırımları(Cari fiyatlarla,Milyon TL)	758.830	925.663	1.106.371	1.110.551	1.222.729
Kamu (yatırım işçiliği hariç)	99.991	128.256	160.515	134.367	153.075
Özel	658.839	797.407	945.856	976.184	1.069.654
Yatırım teşvik belgeleri (Adet)	4.976	7.259	5.799	5.654	10.505
Tarım	129	239	279	381	987
Madencilik	92	167	160	127	186
İmalat	1.836	2.927	3.367	3.474	7.293
Enerji	1.830	2.245	605	394	631
Hizmetler	1.089	1.681	1.388	1.278	1.408
ENFLASYON					
Yıllık ortalama yüzde değişim					
TÜFE	7,78	11,14	16,33	15,18	12,28
Yİ-ÜFE	4,30	15,82	27,01	17,56	12,18
Yıl sonu yüzde değişim					
TÜFE	8,53	11,92	20,30	11,84	14,60
Yİ-ÜFE	9,94	15,47	33,64	7,36	25,15
PARA-BANKA (Milyon TL)					
M1	382.351	449.632	512.524	712.833	1.219.864
M2	1.406.729	1.624.675	1.940.590	2.457.543	3.325.046
M3	1.450.682	1.675.831	1.988.305	2.575.195	3.418.636
Kredi stoku	1.628.276	1.971.683	2.213.669	2.443.373	3.320.086
Mevduat	1.387.844	1.627.269	1.952.951	2.401.256	3.234.867

I. EKONOMİK GÖSTERGELER	2016	2017	2018	2019	2020
SERMAYE PİYASASI					
Borsa İstanbul işlem hacmi (Milyon TL)	1.013.562	1.468.001	1.993.296	2.130.111	6.594.272
BİST 100 endeksi (Ocak 1986=0,01)	781	1.153	913	1.144	1.477
KAMU FİNANSMANI					
Merkezi yönetim bütçesi (Milyon TL)					
Gelirler	554.140	630.490	757.996	875.280	1.029.493
Giderler	584.071	678.269	830.809	1.000.027	1.202.236
Bütçe dengesi	-29.932	-47.779	-72.813	-124.747	-172.743
Faiz dışı denge	20.315	8.932	1.148	-24.807	-38.781
Merkezi yönetim borç stoku	759.950	876.494	1.067.115	1.329.054	1.812.112
İç borç stoku (Milyon TL)	468.644	535.448	586.142	755.052	1.060.353
Dış borç stoku (Milyon TL)	291.306	341.047	480.973	574.002	751.758
Özelleştirme işlemleri (Milyon \$)	1.293	751	1.359	116	22
DÖVİZ KURLARI (Yıllık ortalama)					
TL/Dolar (Alış)	3,01854	3,64494	4,82597	5,66947	7,00551
TL/Euro (Alış)	3,33768	4,11388	5,67717	6,34689	8,01408
DIŞ TİCARET (Milyon \$)					
İhracat	149.247	164.495	177.169	180.833	169.482
İthalat	202.189	238.715	231.152	210.345	219.397
Dış ticaret dengesi	-52.942	-74.220	-53.983	-29.512	-49.915
Dış ticaret hacmi	351.436	403.210	408.321	391.178	388.879
İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)	73,8	68,9	76,6	86,0	77,2
ÖDEMELER DENGESİ (Milyon \$)					
Mal dengesi	-39.923	-58.575	-40.726	-16.751	-37.878
İhracat	152.645	169.214	178.909	182.246	168.245
İthalat	192.568	227.789	219.635	198.997	206.123
Cari işlemler dengesi	-27.039	-40.813	-21.743	6.759	-36.765
İşçi gelirleri	575	413	379	184	169
Seyahat gelirleri	18.743	22.478	25.220	29.829	10.220
ULUSLARARASI REZERVLER (Brüt, Milyon \$)					
	129.525	136.158	130.426	144.837	119.998
ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIMLAR (Milyon \$)					
Uluslararası doğrudan sermaye (Net)	9.945	6.399	6.907	4.287	3.330
Sermaye	6.958	5.532	6.229	5.509	4.279
Diğer sermaye (Net)	2.987	867	678	-1.222	-949
Gayrimenkul (Net)	3.890	4.643	5.915	4.979	4.403
Uluslararası doğrudan yatırımlar (Net yükümlülük oluşumu)	13.835	11.042	12.822	9.266	7.733
DIŞ BORÇ STOKU (Milyon \$)					
Kısa vade	101.212	120.137	117.367	122.892	138.521
Uzun vade	307.128	334.224	326.436	312.599	311.527
Toplam	408.340	454.361	443.803	435.491	450.048
Kamu	123.324	136.172	139.857	157.100	173.094
TCMB	1.110	1.761	5.922	8.421	21.391
Özel	283.906	316.427	298.024	269.970	255.563

II. SOSYAL GÖSTERGELER	2016	2017	2018	2019	2020
NÜFUS (Bin Kişi)					
Toplam nüfus	79.815	80.811	82.004	83.155	83.614
Erkek	40.044	40.535	41.140	41.721	41.916
Kadın	39.771	40.275	40.864	41.434	41.698
Yıllık nüfus artış hızı (%)	13,5	12,4	14,7	13,9	5,5
İl ve ilçe merkezleri nüfusu	73.672	74.761	75.666	77.151	77.736
İl ve ilçe merkezleri nüfusunun toplam nüfus içindeki payı (%)	92,3	92,5	92,3	92,8	93,0
Belde ve köy nüfusu	6.143	6.049	6.337	6.004	5.878
Belde ve köy nüfusunun toplam nüfus içindeki payı (%)	7,7	7,5	7,7	7,2	7,0
Nüfus yoğunluğu	104	105	107	108	109
Toplam yaş bağımlılık oranı	47,2	47,2	47,4	47,5	47,7
Çocuk bağımlılık oranı (0-14 yaş)	34,9	34,7	34,5	34,1	33,7
Yaşlı bağımlılık oranı (65+ yaş)	12,3	12,6	12,9	13,4	14,1
Ortanca yaş	31,4	31,7	32,0	32,4	32,7
EĞİTİM					
İlkokul net okullaşma oranı (Toplam)	94,9	91,2	91,5	91,9	93,6
Ortaokul net okullaşma oranı (Toplam)	94,4	95,7	94,5	93,3	95,9
Ortaöğretimde net okullaşma oranı (Toplam)	79,8	82,5	83,6	84,2	85,0
Yükseköğretimde net okullaşma oranı (Toplam)	40,9	41,7	45,6	44,1	43,4
İSTİHDAM					
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (Bin kişi)	58.720	59.894	60.654	61.469	62.579
İşgücü (Bin kişi)	30.535	31.643	32.274	32.549	30.873
İstihdam edilenler (Bin kişi)	27.205	28.189	28.738	28.080	26.812
Tarım	5.305	5.464	5.297	5.097	4.716
Sanayi ⁽¹⁾	7.283	7.478	7.667	7.111	7.036
Hizmetler	14.617	15.246	15.774	15.872	15.060
İşsiz (Bin kişi)	3.330	3.454	3.537	4.469	4.061
İşgücüne dahil olmayan nüfus (Bin kişi)	28.185	28.251	28.380	28.920	31.706
İstihdamın sektörel dağılımı (%)					
Tarım	19,5	19,4	18,4	18,2	17,6
Sanayi ⁽¹⁾	26,8	26,5	26,7	25,3	26,2
Hizmetler	53,7	54,1	54,9	56,5	56,2
İşgücüne katılma oranı (%)	52,0	52,8	53,2	53,0	49,3
İstihdam oranı (%)	46,3	47,1	47,4	45,7	42,8
İşsizlik Oranı (%)	10,9	10,9	11,0	13,7	13,2
Tarım dışı işsizlik oranı	13,0	13,0	12,9	16,0	15,3
Genç nüfusta işsizlik oranı	19,6	20,8	20,3	25,4	25,3

(1): İnşaat sektörü, sanayi sektörünün içinde değerlendirilmiştir.

EK- II İLLER VE BÖLGELER İTİBARIYLA SEÇİLMİŞ EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELER

- Tablo 1. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Cari Fiyatlarla
- Tablo 2. Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
- Tablo 3. Sanayi Kapasite Raporu Sayısı
- Tablo 4. Sanayi Kapasite Raporu Olan Tesislerde Çalışan Sayısı
- Tablo 5. Ticaret Borsaları İşlem Hacmi
- Tablo 6. Tüketici Fiyat Endeksi
- Tablo 7. Kurulan ve Kapanan Şirket Sayıları
- Tablo 8. Türkiye'nin 1000 Büyük Sanayi Kuruluşu (İSO 1000)
- Tablo 9. Protesto Edilen Senet Sayıları
- Tablo 10. Protesto Edilen Senet Tutarları
- Tablo 11. Karşılıksız İşlemi Yapılan Çek Sayıları
- Tablo 12. Karşılıksız İşlemi Yapılan Çek Tutarları
- Tablo 13. Mevduat Miktarları
- Tablo 14. Banka Grupları İtibarıyla Kredi Miktarları
- Tablo 15. Mevduatın Krediyeye Dönüşüm Oranı ve Sorunlu Kredi Oranı
- Tablo 16. Gelir Vergisi Faal Mükellef Sayıları
- Tablo 17. Kurumlar Vergisi Faal Mükellef Sayıları
- Tablo 18. Ticaret Hacmi
- Tablo 19. Dış Ticaret Göstergeleri
- Tablo 20. İl/İlçe Merkezi, Belde/Köy Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı
- Tablo 21. Cinsiyete Göre İl/İlçe Merkezi, Belde/Köy Nüfusu ve Nüfus Yoğunluğu
- Tablo 22. Göç İstatistikleri
- Tablo 23. Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranları
- Tablo 24. Nüfusun İşgücü Durumu
- Tablo 25. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı
- Tablo 26. 4/a Kapsamındaki Zorunlu Sigortalı Sayıları
- Tablo 27. 4/a Kapsamındaki İşyeri Sayıları
- Harita 1. İstihdam Oranı, İBBS 2. Düzey
- Harita 2. İşsizlik Oranı, İBBS 2. Düzey

Tablo 1. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Cari Fiyatlarla, 2009 Bazlı ⁽¹⁾

İller	Değer (Bin TL)			Pay (%)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Adana	61.022.301	70.227.215	82.074.569	1,9	1,9	1,9
Adıyaman	10.365.992	12.677.668	14.044.911	0,3	0,3	0,3
Afyonkarahisar	19.817.603	22.632.734	26.270.987	0,6	0,6	0,6
Ağrı	6.557.694	7.604.657	8.998.150	0,2	0,2	0,2
Aksaray	10.793.736	13.144.439	15.350.059	0,3	0,3	0,4
Amasya	9.105.283	10.356.826	12.068.708	0,3	0,3	0,3
Ankara	286.832.719	332.731.921	395.730.879	9,2	8,9	9,2
Antalya	92.323.878	123.351.197	149.701.206	2,9	3,3	3,5
Ardahan	2.669.672	3.003.524	3.399.122	0,1	0,1	0,1
Artvin	5.603.330	7.028.740	8.765.711	0,2	0,2	0,2
Aydın	30.056.955	35.843.653	41.842.664	1,0	1,0	1,0
Balıkesir	39.034.296	46.973.329	54.385.060	1,2	1,2	1,3
Bartın	5.251.708	5.925.577	6.393.728	0,2	0,2	0,1
Batman	10.061.228	12.308.761	14.130.047	0,3	0,3	0,3
Bayburt	1.871.555	2.317.609	2.839.510	0,1	0,1	0,1
Bilecik	9.374.787	11.335.874	12.637.109	0,3	0,3	0,3
Bingöl	5.480.846	6.437.311	7.664.159	0,2	0,2	0,2
Bitlis	5.290.893	6.278.049	7.735.340	0,2	0,2	0,2
Bolu	12.437.386	14.894.587	17.003.139	0,4	0,4	0,4
Burdur	8.652.410	9.996.549	11.433.201	0,3	0,3	0,3
Bursa	129.187.384	160.117.567	178.362.994	4,1	4,3	4,1
Çanakkale	20.246.656	24.966.776	29.062.603	0,6	0,7	0,7
Çankırı	5.251.952	6.415.165	7.746.263	0,2	0,2	0,2
Çorum	12.897.656	14.580.948	16.856.800	0,4	0,4	0,4
Denizli	35.232.717	42.297.311	48.041.273	1,1	1,1	1,1
Diyarbakır	30.033.864	34.699.596	41.246.384	1,0	0,9	1,0
Düzce	12.412.646	14.348.909	17.062.497	0,4	0,4	0,4
Edirne	12.858.254	15.305.730	18.195.865	0,4	0,4	0,4
Elazığ	14.815.704	16.827.665	19.123.331	0,5	0,4	0,4
Erzincan	7.651.542	9.272.091	11.131.030	0,2	0,2	0,3
Erzurum	18.366.265	20.366.664	23.128.497	0,6	0,5	0,5
Eskişehir	35.648.870	42.669.652	48.897.978	1,1	1,1	1,1
Gaziantep	54.805.379	67.366.341	77.108.713	1,7	1,8	1,8
Giresun	10.261.958	11.131.105	14.086.371	0,3	0,3	0,3
Gümüşhane	3.581.901	4.275.240	4.759.134	0,1	0,1	0,1
Hakkari	5.178.416	6.928.068	8.566.422	0,2	0,2	0,2
Hatay	40.481.603	49.404.487	51.655.714	1,3	1,3	1,2
İğdır	4.213.781	5.023.434	6.099.862	0,1	0,1	0,1
Isparta	13.215.666	15.798.267	18.271.206	0,4	0,4	0,4
İstanbul	973.837.089	1.157.429.335	1.327.451.596	31,1	30,8	30,7

Tablo 1. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, Cari Fiyatlarla, 2009 Bazlı (Devam)

İller	Değer (Bin TL)			Pay (%)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
İzmir	192.265.089	236.171.683	263.037.662	6,1	6,3	6,1
Kahramanmaraş	26.497.396	32.621.017	39.203.725	0,8	0,9	0,9
Karabük	7.744.585	9.904.830	9.610.565	0,2	0,3	0,2
Karaman	8.788.605	10.093.308	11.872.388	0,3	0,3	0,3
Kars	5.932.309	6.548.817	7.543.796	0,2	0,2	0,2
Kastamonu	10.684.548	12.649.295	14.781.867	0,3	0,3	0,3
Kayseri	45.463.118	53.182.219	61.830.768	1,5	1,4	1,4
Kırıkkale	9.484.199	11.068.857	11.177.600	0,3	0,3	0,3
Kırklareli	14.232.767	17.658.100	20.609.296	0,5	0,5	0,5
Kırşehir	6.308.539	7.300.223	8.186.351	0,2	0,2	0,2
Kilis	2.895.462	3.500.413	4.147.986	0,1	0,1	0,1
Kocaeli	117.591.399	148.733.409	156.746.911	3,8	4,0	3,6
Konya	65.748.280	78.707.192	90.740.391	2,1	2,1	2,1
Kütahya	17.596.701	20.992.896	24.197.100	0,6	0,6	0,6
Malatya	17.626.199	20.758.796	24.295.766	0,6	0,6	0,6
Manisa	50.877.135	63.058.022	70.990.939	1,6	1,7	1,6
Mardin	16.794.791	20.579.096	24.071.549	0,5	0,5	0,6
Mersin	55.490.346	66.886.289	79.281.899	1,8	1,8	1,8
Muğla	35.916.559	46.257.426	55.069.069	1,1	1,2	1,3
Muş	6.654.775	8.175.661	9.526.847	0,2	0,2	0,2
Nevşehir	7.167.261	8.990.601	11.044.013	0,2	0,2	0,3
Niğde	8.991.336	10.751.685	13.065.138	0,3	0,3	0,3
Ordu	16.384.984	18.887.675	23.095.923	0,5	0,5	0,5
Osmaniye	12.280.936	15.150.216	16.079.769	0,4	0,4	0,4
Rize	10.169.881	12.035.864	14.084.622	0,3	0,3	0,3
Sakarya	36.174.822	43.680.211	50.760.839	1,2	1,2	1,2
Samsun	35.051.616	39.662.423	46.706.429	1,1	1,1	1,1
Siirt	5.757.731	6.804.356	8.801.217	0,2	0,2	0,2
Sinop	5.186.987	5.834.938	6.909.994	0,2	0,2	0,2
Sivas	16.683.734	19.502.326	22.490.506	0,5	0,5	0,5
Şanlıurfa	27.959.184	31.685.823	35.884.592	0,9	0,8	0,8
Şırnak	9.861.982	11.962.314	14.373.874	0,3	0,3	0,3
Tekirdağ	52.032.178	64.185.848	73.808.083	1,7	1,7	1,7
Tokat	12.101.182	13.881.435	16.482.506	0,4	0,4	0,4
Trabzon	22.628.043	25.988.834	30.166.189	0,7	0,7	0,7
Tunceli	2.780.513	3.283.876	4.133.866	0,1	0,1	0,1
Uşak	12.017.045	13.558.241	16.156.462	0,4	0,4	0,4
Van	15.786.378	17.995.412	21.145.607	0,5	0,5	0,5
Yalova	10.196.699	12.786.685	14.671.091	0,3	0,3	0,3
Yozgat	9.454.128	11.045.764	12.147.664	0,3	0,3	0,3
Zonguldak	17.661.268	21.498.973	21.937.578	0,6	0,6	0,5
Türkiye	3.133.704.267	3.758.315.621	4.320.191.227	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK.

(1): 2020 yılı verileri 9 Aralık 2021 tarihinde açıklanacaktır.

Tablo 2. Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla ⁽¹⁾

İller	Kişi Başına GSYH (TL)			Değişim (%)		Kişi Başına GSYH (\$)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
Adana	27.623	31.658	36.821	14,6	16,3	7.573	6.715	6.484	-11,3	-3,4
Adıyaman	16.916	20.455	22.454	20,9	9,8	4.637	4.338	3.954	-6,4	-8,9
Afyonkarahisar	27.713	31.407	36.110	13,3	15,0	7.597	6.661	6.359	-12,3	-4,5
Ağrı	12.160	14.136	16.727	16,3	18,3	3.334	2.998	2.946	-10,1	-1,7
Aksaray	27.016	32.273	37.053	19,5	14,8	7.406	6.845	6.525	-7,6	-4,7
Amasya	27.750	31.037	35.743	11,8	15,2	7.607	6.583	6.294	-13,5	-4,4
Ankara	53.159	60.778	71.027	14,3	16,9	14.573	12.891	12.508	-11,5	-3,0
Antalya	39.346	51.496	60.632	30,9	17,7	10.786	10.922	10.677	1,3	-2,2
Ardahan	27.321	30.648	34.645	12,2	13,0	7.490	6.500	6.101	-13,2	-6,1
Artvin	33.532	41.327	50.833	23,2	23,0	9.192	8.765	8.952	-4,6	2,1
Aydın	27.972	32.905	37.889	17,6	15,1	7.668	6.979	6.672	-9,0	-4,4
Balıkesir	32.515	38.639	44.302	18,8	14,7	8.913	8.195	7.802	-8,1	-4,8
Bartın	27.213	30.188	32.190	10,9	6,6	7.460	6.403	5.669	-14,2	-11,5
Batman	17.315	20.786	23.399	20,0	12,6	4.747	4.409	4.120	-7,1	-6,6
Bayburt	21.945	28.491	33.982	29,8	19,3	6.016	6.043	5.984	0,4	-1,0
Bilecik	42.614	50.932	57.069	19,5	12,0	11.682	10.802	10.050	-7,5	-7,0
Bingöl	20.190	23.216	27.322	15,0	17,7	5.535	4.924	4.811	-11,0	-2,3
Bitlis	15.500	18.174	22.180	17,3	22,0	4.249	3.855	3.906	-9,3	1,3
Bolu	41.246	48.438	54.156	17,4	11,8	11.307	10.274	9.537	-9,1	-7,2
Burdur	32.888	37.391	42.289	13,7	13,1	9.016	7.930	7.447	-12,0	-6,1
Bursa	44.256	53.990	58.957	22,0	9,2	12.132	11.451	10.382	-5,6	-9,3
Çanakkale	38.557	46.620	53.680	20,9	15,1	10.570	9.888	9.453	-6,5	-4,4
Çankırı	28.392	31.882	37.589	12,3	17,9	7.783	6.762	6.619	-13,1	-2,1
Çorum	24.421	27.385	31.586	12,1	15,3	6.695	5.808	5.562	-13,2	-4,2
Denizli	34.808	41.336	46.529	18,8	12,6	9.542	8.767	8.194	-8,1	-6,5
Diyarbakır	17.808	20.219	23.645	13,5	16,9	4.882	4.288	4.164	-12,2	-2,9
Düzce	33.190	37.491	43.749	13,0	16,7	9.098	7.952	7.704	-12,6	-3,1
Edirne	31.805	37.405	44.088	17,6	17,9	8.719	7.933	7.764	-9,0	-2,1
Elazığ	25.490	28.538	32.228	12,0	12,9	6.988	6.053	5.675	-13,4	-6,2
Erzincan	33.446	39.663	47.288	18,6	19,2	9.169	8.412	8.327	-8,3	-1,0
Erzurum	24.127	26.652	30.235	10,5	13,4	6.614	5.653	5.324	-14,5	-5,8
Eskişehir	41.806	49.278	55.608	17,9	12,8	11.460	10.452	9.793	-8,8	-6,3
Gaziantep	27.542	33.399	37.633	21,3	12,7	7.550	7.084	6.627	-6,2	-6,5
Giresun	23.273	24.977	31.223	7,3	25,0	6.380	5.298	5.498	-17,0	3,8
Gümüşhane	20.934	25.683	29.084	22,7	13,2	5.739	5.447	5.122	-5,1	-6,0
Hakkari	19.053	24.645	30.192	29,3	22,5	5.223	5.227	5.317	0,1	1,7
Hatay	25.864	31.022	31.899	19,9	2,8	7.090	6.580	5.617	-7,2	-14,6
İğdır	21.745	25.615	30.738	17,8	20,0	5.961	5.433	5.413	-8,9	-0,4
Isparta	30.693	36.100	41.229	17,6	14,2	8.414	7.657	7.260	-9,0	-5,2
İstanbul	65.285	76.913	86.798	17,8	12,9	17.897	16.313	15.285	-8,9	-6,3

Tablo 2. Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ⁽¹⁾ (Devam)

İller	Kişi Başına GSYH (TL)			Değişim (%)		Kişi Başına GSYH (\$)			Değişim (%)	
	2017	2018	2019	2018	2019	2017	2018	2019	2018	2019
İzmir	45.222	54.922	60.554	21,4	10,3	12.397	11.649	10.663	-6,0	-8,5
Kahramanmaraş	23.656	28.710	34.106	21,4	18,8	6.485	6.089	6.006	-6,1	-1,4
Karabük	31.818	40.225	38.715	26,4	-3,8	8.722	8.532	6.818	-2,2	-20,1
Karaman	35.706	40.488	47.001	13,4	16,1	9.788	8.587	8.277	-12,3	-3,6
Kars	20.547	22.718	26.272	10,6	15,6	5.633	4.818	4.626	-14,5	-4,0
Kastamonu	28.518	33.475	38.758	17,4	15,8	7.818	7.100	6.825	-9,2	-3,9
Kayseri	33.237	38.449	44.211	15,7	15,0	9.111	8.155	7.785	-10,5	-4,5
Kırıkkale	34.071	39.157	39.246	14,9	0,2	9.340	8.305	6.911	-11,1	-16,8
Kırklareli	40.221	49.262	57.034	22,5	15,8	11.026	10.448	10.044	-5,2	-3,9
Kırşehir	27.162	30.648	33.772	12,8	10,2	7.446	6.500	5.947	-12,7	-8,5
Kilis	21.677	25.105	29.106	15,8	15,9	5.942	5.325	5.125	-10,4	-3,8
Kocaeli	63.323	78.494	81.228	24,0	3,5	17.359	16.648	14.304	-4,1	-14,1
Konya	30.289	35.892	40.893	18,5	13,9	8.303	7.613	7.201	-8,3	-5,4
Kütahya	30.713	36.503	41.820	18,9	14,6	8.419	7.742	7.364	-8,0	-4,9
Malatya	22.483	26.215	30.423	16,6	16,1	6.163	5.560	5.357	-9,8	-3,7
Manisa	36.212	44.365	49.467	22,5	11,5	9.927	9.410	8.711	-5,2	-7,4
Mardin	20.916	25.113	28.863	20,1	14,9	5.734	5.326	5.083	-7,1	-4,6
Mersin	31.106	37.073	43.384	19,2	17,0	8.527	7.863	7.640	-7,8	-2,8
Muğla	38.568	48.533	56.463	25,8	16,3	10.573	10.294	9.943	-2,6	-3,4
Muş	16.410	20.124	23.327	22,6	15,9	4.499	4.268	4.108	-5,1	-3,7
Nevşehir	24.577	30.440	36.731	23,9	20,7	6.737	6.456	6.468	-4,2	0,2
Niğde	25.536	29.973	35.915	17,4	19,8	7.000	6.357	6.324	-9,2	-0,5
Ordu	21.950	24.946	30.267	13,6	21,3	6.017	5.291	5.330	-12,1	0,7
Osmaniye	23.395	28.528	29.967	21,9	5,0	6.413	6.051	5.277	-5,6	-12,8
Rize	30.721	35.418	40.718	15,3	15,0	8.422	7.512	7.170	-10,8	-4,6
Sakarya	36.779	43.660	49.757	18,7	14,0	10.082	9.260	8.762	-8,2	-5,4
Samsun	26.871	29.949	34.800	11,5	16,2	7.366	6.352	6.128	-13,8	-3,5
Siirt	17.797	20.743	26.592	16,6	28,2	4.879	4.400	4.683	-9,8	6,4
Sinop	25.124	27.320	31.554	8,7	15,5	6.887	5.794	5.557	-15,9	-4,1
Sivas	26.855	30.763	34.989	14,6	13,7	7.362	6.525	6.162	-11,4	-5,6
Şanlıurfa	14.242	15.758	17.465	10,6	10,8	3.904	3.342	3.075	-14,4	-8,0
Şırnak	19.983	23.286	27.280	16,5	17,2	5.478	4.939	4.804	-9,8	-2,7
Tekirdağ	52.602	63.070	70.788	19,9	12,2	14.420	13.377	12.466	-7,2	-6,8
Tokat	20.089	22.855	26.902	13,8	17,7	5.507	4.847	4.737	-12,0	-2,3
Trabzon	28.905	32.604	37.314	12,8	14,4	7.924	6.915	6.571	-12,7	-5,0
Tunceli	33.766	38.476	47.830	13,9	24,3	9.257	8.161	8.423	-11,8	3,2
Uşak	33.210	37.020	43.783	11,5	18,3	9.104	7.852	7.710	-13,8	-1,8
Van	14.305	16.134	18.708	12,8	16,0	3.922	3.422	3.295	-12,7	-3,7
Yalova	41.377	49.808	55.029	20,4	10,5	11.343	10.564	9.691	-6,9	-8,3
Yozgat	22.518	26.186	28.712	16,3	9,6	6.173	5.554	5.056	-10,0	-9,0
Zonguldak	29.573	35.934	36.693	21,5	2,1	8.107	7.621	6.461	-6,0	-15,2
Türkiye	39.019	46.167	52.316	18,3	13,3	10.696	9.792	9.213	-8,5	-5,9

Kaynak: TÜİK.

(1): 2020 yılı verileri 9 Aralık 2021 tarihinde açıklanacaktır.

Tablo 3. Sanayi Kapasite Raporu Sayısı ⁽¹⁾

İller	2018	2019	2020	Değişim (%)		İller	2018	2019	2020	Değişim (%)	
				2019	2020					2019	2020
Adana	1.557	1.558	1.657	0,1	6,4	Kahramanmaraş	717	727	774	1,4	6,5
Adıyaman	231	236	257	2,2	8,9	Karabük	156	151	159	-3,2	5,3
Afyonkarahisar	873	874	921	0,1	5,4	Karaman	221	232	247	5,0	6,5
Ağrı	37	40	58	8,1	45,0	Kars	99	92	83	-7,1	-9,8
Aksaray	280	296	300	5,7	1,4	Kastamonu	246	244	258	-0,8	5,7
Amasya	172	182	198	5,8	8,8	Kayseri	1.544	1.526	1.499	-1,2	-1,8
Ankara	4.963	5.108	5.260	2,9	3,0	Kırıkkale	160	147	152	-8,1	3,4
Antalya	1.289	1.394	1.444	8,1	3,6	Kırklareli	354	327	347	-7,6	6,1
Ardahan	31	23	36	-25,8	56,5	Kırşehir	107	100	107	-6,5	7,0
Artvin	70	81	88	15,7	8,6	Kilis	69	67	72	-2,9	7,5
Aydın	731	751	788	2,7	4,9	Kocaeli	2.588	2.745	2.924	6,1	6,5
Balıkesir	892	959	1.000	7,5	4,3	Konya	2.691	2.852	3.121	6,0	9,4
Bartın	113	119	115	5,3	-3,4	Kütahya	397	381	421	-4,0	10,5
Batman	259	272	277	5,0	1,8	Malatya	525	543	550	3,4	1,3
Bayburt	16	18	19	12,5	5,6	Manisa	1.557	1.609	1.676	3,3	4,2
Bilecik	299	289	286	-3,3	-1,0	Mardin	266	280	319	5,3	13,9
Bingöl	79	81	91	2,5	12,3	Mersin	1.228	1.300	1.363	5,9	4,8
Bitlis	61	62	76	1,6	22,6	Muğla	598	623	650	4,2	4,3
Bolu	259	273	289	5,4	5,9	Muş	67	67	81	0,0	20,9
Burdur	347	330	337	-4,9	2,1	Nevşehir	250	258	274	3,2	6,2
Bursa	4.955	4.927	5.096	-0,6	3,4	Niğde	172	189	191	9,9	1,1
Çanakkale	392	404	403	3,1	-0,2	Ordu	309	319	309	3,2	-3,1
Çankırı	93	90	101	-3,2	12,2	Osmaniye	246	256	248	4,1	-3,1
Çorum	366	372	386	1,6	3,8	Rize	251	246	257	-2,0	4,5
Denizli	1.479	1.543	1.582	4,3	2,5	Sakarya	989	1.031	1.078	4,2	4,6
Diyarbakır	416	460	494	10,6	7,4	Samsun	564	582	637	3,2	9,5
Düzce	414	414	440	0,0	6,3	Siirt	43	45	44	4,7	-2,2
Edirne	283	268	270	-5,3	0,7	Sinop	114	104	127	-8,8	22,1
Elazığ	304	303	287	-0,3	-5,3	Sivas	290	291	302	0,3	3,8
Erzincan	116	109	118	-6,0	8,3	Şanlıurfa	720	727	748	1,0	2,9
Erzurum	133	147	133	10,5	-9,5	Şırnak	97	126	136	29,9	7,9
Eskişehir	775	802	779	3,5	-2,9	Tekirdağ	1.624	1.655	1.785	1,9	7,9
Gaziantep	2.412	2.531	2.705	4,9	6,9	Tokat	209	218	218	4,3	0,0
Giresun	167	162	175	-3,0	8,0	Trabzon	495	473	464	-4,4	-1,9
Gümüşhane	74	69	67	-6,8	-2,9	Tunceli	34	36	31	5,9	-13,9
Hakkari	35	33	37	-5,7	12,1	Uşak	547	527	593	-3,7	12,5
Hatay	710	708	780	-0,3	10,2	Van	212	199	200	-6,1	0,5
İğdır	40	51	51	27,5	0,0	Yalova	160	178	201	11,3	12,9
Isparta	317	324	332	2,2	2,5	Yozgat	160	166	171	3,8	3,0
İstanbul	21.260	22.324	23.416	5,0	4,9	Zonguldak	272	269	271	-1,1	0,7
İzmir	4.661	4.786	4.984	2,7	4,1	Toplam	73.309	75.681	79.221	3,2	4,7

Kaynak: TOBB.

(1): Yıl sonları itibarıyla geçerliliği devam eden kapasite raporu sayılarıdır.

Tablo 4. Sanayi Kapasite Raporu Olan Tesislerde Çalışan Sayısı ⁽¹⁾

İller	Değişim (%)					İller	Değişim (%)				
	2018	2019	2020	2019	2020		2018	2019	2020	2019	2020
Adana	61.203	62.705	65.816	2,5	5,0	Kahramanmaraş	45.967	47.405	51.193	3,1	8,0
Adıyaman	9.250	9.432	10.776	2,0	14,2	Karabük	10.961	11.215	11.561	2,3	3,1
Afyonkarahisar	21.978	21.721	22.485	-1,2	3,5	Karaman	16.859	16.632	16.570	-1,3	-0,4
Ağrı	1.117	1.660	2.283	48,6	37,5	Kars	1.728	1.514	1.354	-12,4	-10,6
Aksaray	12.694	12.566	13.023	-1,0	3,6	Kastamonu	10.891	11.126	11.766	2,2	5,8
Amasya	9.287	9.454	10.542	1,8	11,5	Kayseri	70.303	69.122	67.439	-1,7	-2,4
Ankara	169.878	172.585	177.608	1,6	2,9	Kırıkkale	7.587	7.875	7.607	3,8	-3,4
Antalya	35.807	37.498	37.824	4,7	0,9	Kırklareli	33.680	33.142	32.934	-1,6	-0,6
Ardahan	237	270	475	13,9	75,9	Kırşehir	5.924	5.726	6.028	-3,3	5,3
Artvin	2.945	3.137	3.249	6,5	3,6	Kilis	1.221	1.553	1.956	27,2	25,9
Aydın	29.263	29.823	30.963	1,9	3,8	Kocaeli	201.736	204.419	203.528	1,3	-0,4
Balıkesir	35.728	36.479	39.102	2,1	7,2	Konya	75.237	76.832	81.153	2,1	5,6
Bartın	9.277	9.678	9.587	4,3	-0,9	Kütahya	28.729	28.171	28.931	-1,9	2,7
Batman	11.357	13.572	13.443	19,5	-1,0	Malatya	22.294	24.539	27.653	10,1	12,7
Bayburt	253	344	374	36,0	8,7	Manisa	102.715	114.713	116.689	11,7	1,7
Bilecik	24.477	23.101	25.072	-5,6	8,5	Mardin	7.380	8.031	9.669	8,8	20,4
Bingöl	2.339	1.748	2.542	-25,3	45,4	Mersin	38.753	40.848	43.599	5,4	6,7
Bitlis	1.793	2.287	2.719	27,6	18,9	Muğla	15.235	15.558	15.927	2,1	2,4
Bolu	19.278	20.415	21.771	5,9	6,6	Muş	2.660	3.488	3.304	31,1	-5,3
Burdur	10.381	9.268	8.830	-10,7	-4,7	Nevşehir	5.835	5.998	6.140	2,8	2,4
Bursa	284.142	273.871	284.256	-3,6	3,8	Niğde	6.653	7.167	7.104	7,7	-0,9
Çanakkale	17.328	16.311	16.284	-5,9	-0,2	Ordu	14.285	15.198	17.074	6,4	12,3
Çankırı	8.942	9.003	11.055	0,7	22,8	Osmaniye	13.026	13.561	13.888	4,1	2,4
Çorum	14.978	15.496	16.494	3,5	6,4	Rize	14.105	14.030	14.409	-0,5	2,7
Denizli	70.885	68.822	71.178	-2,9	3,4	Sakarya	66.080	67.670	68.461	2,4	1,2
Diyarbakır	10.721	11.698	13.600	9,1	16,3	Samsun	21.729	22.389	23.617	3,0	5,5
Düzce	25.678	27.140	27.186	5,7	0,2	Siirt	1.644	1.226	1.556	-25,4	26,9
Edirne	14.227	14.583	15.087	2,5	3,5	Sinop	5.272	5.282	6.086	0,2	15,2
Elazığ	8.547	8.731	8.016	2,2	-8,2	Sivas	11.170	11.837	10.214	6,0	-13,7
Erzincan	4.623	4.103	5.285	-11,2	28,8	Şanlıurfa	17.343	18.033	20.371	4,0	13,0
Erzurum	4.158	3.730	3.896	-10,3	4,5	Şırnak	2.547	2.894	3.460	13,6	19,6
Eskişehir	57.441	58.764	60.335	2,3	2,7	Tekirdağ	142.284	139.570	150.407	-1,9	7,8
Gaziantep	102.017	103.589	110.758	1,5	6,9	Tokat	10.210	11.227	11.892	10,0	5,9
Giresun	6.985	7.607	7.911	8,9	4,0	Trabzon	13.636	12.756	12.640	-6,5	-0,9
Gümüşhane	1.924	2.029	2.111	5,5	4,0	Tunceli	906	748	579	-17,4	-22,6
Hakkari	599	415	492	-30,7	18,6	Uşak	22.292	22.791	22.251	2,2	-2,4
Hatay	29.158	28.438	29.384	-2,5	3,3	Van	5.422	5.515	4.784	1,7	-13,3
Iğdır	724	762	777	5,2	2,0	Yalova	10.974	10.729	16.314	-2,2	52,1
Isparta	11.410	11.482	11.456	0,6	-0,2	Yozgat	6.489	6.760	5.950	4,2	-12,0
İstanbul	663.121	677.474	704.558	2,2	4,0	Zonguldak	25.690	24.276	27.318	-5,5	12,5
İzmir	209.897	216.397	224.409	3,1	3,7	Toplam	3.133.499	3.179.754	3.306.388	1,5	4,0

Kaynak: TOBB.

(1): Çalışan sayısına diğer çalışanlar da (geçici, mevsimlik vb.) dahil edilmiştir.

Tablo 5. Ticaret Borsaları İşlem Hacmi

Borsalar	İşlem Hacmi (Bin TL)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Adana	9.312.946	8.862.213	11.076.148	-4,8	25,0
Adıyaman	687.345	722.347	943.113	5,1	30,6
Afyonkarahisar	4.217.830	5.170.438	6.070.373	22,6	17,4
Akhisar	1.797.412	2.115.046	2.437.315	17,7	15,2
Aksaray	2.189.067	2.713.045	3.523.982	23,9	29,9
Akşehir	503.886	646.700	960.630	28,3	48,5
Akyazı	377.627	584.969	545.544	54,9	-6,7
Alaca	523.204	609.625	947.101	16,5	55,4
Alaşehir	2.186.965	2.916.276	4.046.234	33,3	38,7
Ankara	12.448.423	12.855.739	12.652.965	3,3	-1,6
Antakya	1.910.431	1.967.548	2.545.215	3,0	29,4
Antalya	2.474.742	2.922.190	3.831.666	18,1	31,1
Aydın	4.581.324	4.779.047	6.341.191	4,3	32,7
Babaeski	433.564	476.775	3.018.793	10,0	533,2
Bafra	664.836	883.072	989.860	32,8	12,1
Balıkesir	4.103.929	4.224.181	5.015.942	2,9	18,7
Bandırma	4.747.895	6.102.049	8.598.200	28,5	40,9
Batman	1.204.916	1.157.115	1.231.539	-4,0	6,4
Biga	858.232	974.408	1.241.823	13,5	27,4
Boğazlıyan	582.945	747.123	757.458	28,2	1,4
Bolvadin	300.199	326.634	309.684	8,8	-5,2
Burdur	1.057.930	1.151.726	1.671.658	8,9	45,1
Bursa	3.769.260	4.574.238	5.976.018	21,4	30,6
Ceyhan	3.117.118	2.222.641	2.732.779	-28,7	23,0
Cihanbeyli	338.045	398.764	584.526	18,0	46,6
Çanakkale	1.294.555	1.342.623	1.733.548	3,7	29,1
Çankırı	875.491	828.205	1.643.882	-5,4	98,5
Çarşamba	2.245.167	3.756.376	4.667.140	67,3	24,2
Çorlu	1.429.085	2.522.865	2.921.250	76,5	15,8
Çorum	1.429.113	2.169.931	2.825.838	51,8	30,2
Çubuk	602.078	651.247	408.428	8,2	-37,3
Denizli	3.474.338	3.873.337	4.379.986	11,5	13,1
Diyarbakır	5.443.560	5.652.158	7.618.882	3,8	34,8
Düzce	4.607.853	5.704.618	7.498.468	23,8	31,4
Edirne	2.617.069	3.259.371	4.165.008	24,5	27,8
Edremit	1.353.013	1.463.745	1.680.902	8,2	14,8
Elazığ	633.327	854.732	961.026	35,0	12,4
Ereğli/Konya	1.740.973	2.226.029	3.014.451	27,9	35,4
Erzincan	393.055	421.828	438.616	7,3	4,0
Erzurum	713.728	877.576	1.195.466	23,0	36,2
Eskişehir	2.092.677	2.535.294	3.515.699	21,2	38,7
Fatsa	494.443	2.204.014	963.117	345,8	-56,3
Gaziantep	9.349.859	10.664.643	11.845.198	14,1	11,1
Gemlik	891.217	914.268	1.158.403	2,6	26,7
Giresun	3.069.549	5.040.368	5.650.772	64,2	12,1
Gönen	1.527.959	1.973.162	2.384.575	29,1	20,9
Haymana	205.123	208.712	290.217	1,7	39,1
Hayrabolu	683.426	929.141	958.045	36,0	3,1
İğdır	422.709	260.578	267.139	-38,4	2,5
İlgın	914.886	860.362	1.276.752	-6,0	48,4
İsparta	1.226.571	1.539.306	1.966.804	25,5	27,8
İpsala	599.820	835.265	1.080.128	39,3	29,3
İskenderun	1.272.247	1.185.813	1.825.408	-6,8	53,9
İstanbul	35.395.848	42.138.443	50.981.345	19,0	21,0
İzmir	16.435.938	17.874.107	22.172.865	8,8	24,1
Kadirli	655.768	603.612	631.990	-8,0	4,7
Kahramanmaraş	2.577.308	2.822.321	2.689.653	9,5	-4,7

Tablo 5. Ticaret Borsaları İşlem Hacmi (Devam)

Borsalar	İşlem Hacmi (Bin TL)			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Karacabey	2.200.654	2.563.633	2.637.217	16,5	2,9
Karaman	1.639.227	2.060.209	2.492.019	25,7	21,0
Karapınar	1.178.044	1.173.085	1.581.102	-0,4	34,8
Kars	279.353	280.578	216.421	0,4	-22,9
Kastamonu	337.921	418.677	556.229	23,9	32,9
Kayseri	2.821.620	3.303.611	4.483.475	17,1	35,7
Keşan	675.143	889.201	1.142.642	31,7	28,5
Kırıkkale	726.810	1.493.664	1.032.973	105,5	-30,8
Kırklareli	888.196	818.648	1.079.561	-7,8	31,9
Kırşehir	1.239.166	1.965.253	2.014.975	58,6	2,5
Kızıltepe	3.930.199	6.613.152	10.463.288	68,3	58,2
Konya	13.353.804	15.589.763	15.245.887	16,7	-2,2
Kozan	1.033.475	1.036.419	1.433.812	0,3	38,3
Kumluca	457.486	507.703	707.141	11,0	39,3
Kütahya	637.382	702.176	994.778	10,2	41,7
Lüleburgaz	1.753.947	2.537.056	2.704.170	44,6	6,6
Malatya	2.383.514	2.421.866	2.979.676	1,6	23,0
Malkara	899.550	1.131.143	1.545.355	25,7	36,6
Manisa	3.504.832	3.962.837	5.136.722	13,1	29,6
Mersin	7.415.642	7.810.569	10.679.182	5,3	36,7
Muğla	1.003.513	1.103.814	1.486.471	10,0	34,7
Mustafakemalpaşa	486.311	636.357	677.047	30,9	6,4
Nazilli	1.375.245	1.199.826	1.751.822	-12,8	46,0
Nevşehir	1.188.836	1.622.833	2.387.169	36,5	47,1
Niğde	910.495	1.016.996	1.334.754	11,7	31,2
Nizip	1.444.246	1.234.573	1.873.407	-14,5	51,7
Nusaybin	1.423.398	538.640	472.578	-62,2	-12,3
Ordu	4.836.049	5.986.699	7.509.125	23,8	25,4
Osmaniye	1.098.215	1.339.080	2.095.006	21,9	56,5
Ödemiş	1.558.910	1.813.267	2.365.996	16,3	30,5
Polatlı	2.348.531	3.129.923	3.424.940	33,3	9,4
Reyhanlı	702.871	979.043	1.538.093	39,3	57,1
Rize	2.736.187	3.360.016	3.886.830	22,8	15,7
Sakarya	9.491.898	11.190.699	14.359.304	17,9	28,3
Salihli	1.142.989	1.479.941	1.739.937	29,5	17,6
Samsun	4.531.785	6.174.428	8.397.470	36,2	36,0
Sandıklı	347.311	392.685	308.931	13,1	-21,3
Sivas	985.615	1.107.580	1.518.532	12,4	37,1
Söke	1.932.624	1.973.765	2.544.412	2,1	28,9
Sungurlu	383.637	492.388	777.014	28,3	57,8
Susurluk	1.360.762	1.437.113	1.698.204	5,6	18,2
Şanlıurfa	14.617.800	14.629.987	20.959.488	0,1	43,3
Tarsus	2.552.210	3.854.199	3.724.782	51,0	-3,4
Tekirdağ	4.152.300	5.693.002	7.146.295	37,1	25,5
Terme	1.199.259	1.476.937	1.981.019	23,2	34,1
Tokat	822.899	965.263	1.358.304	17,3	40,7
Trabzon	3.168.441	4.156.105	5.476.860	31,2	31,8
Turgutlu	947.634	1.303.141	1.643.629	37,5	26,1
Uşak	1.271.970	1.367.511	1.940.386	7,5	41,9
Uzunköprü	1.151.544	1.605.373	1.940.412	39,4	20,9
Ünye	3.254.750	3.513.002	5.515.469	7,9	57,0
Van	474.006	466.489	437.675	-1,6	-6,2
Yenişehir	1.039.649	1.139.947	1.626.234	9,6	42,7
Yerköy	282.907	356.814	383.624	26,1	7,5
Yozgat	1.183.792	976.047	1.924.033	-17,5	97,1
Zile	334.620	447.211	659.279	33,6	47,4
Toplam	296.157.000	345.737.898	430.851.917	16,7	24,6

Kaynak:TOBB.

Tablo 6. Tüketici Fiyat Endeksi

	Endeks			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
	Oniki Aylık Ortalama			2019	2020
(2003=100)					
İBBS Düzey-2					
İstanbul	367,16	420,79	473,13	14,61	12,44
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	363,66	420,14	469,10	15,53	11,65
Balıkesir, Çanakkale	380,70	441,30	498,94	15,92	13,06
İzmir	375,80	435,65	491,13	15,93	12,74
Aydın, Denizli, Muğla	374,89	437,88	490,22	16,80	11,95
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	363,22	422,11	473,87	16,21	12,26
Bursa, Eskişehir, Bilecik	361,97	417,96	472,10	15,47	12,95
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	371,44	426,33	480,51	14,78	12,71
Ankara	372,40	418,63	467,96	12,41	11,79
Konya, Karaman	369,82	427,86	478,85	15,69	11,92
Antalya, Isparta, Burdur	355,29	411,36	462,58	15,78	12,45
Adana, Mersin	378,67	441,78	495,78	16,67	12,22
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	367,84	424,35	474,02	15,36	11,70
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	369,23	428,76	482,12	16,12	12,44
Kayseri, Sivas, Yozgat	378,35	437,87	492,60	15,73	12,50
Zonguldak, Karabük, Bartın	365,74	421,08	471,68	15,13	12,02
Kastamonu, Çankırı, Sinop	358,43	415,86	459,97	16,02	10,61
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	368,17	426,89	481,67	15,95	12,83
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	368,52	428,56	480,65	16,29	12,16
Erzurum, Erzincan, Bayburt	368,28	428,22	484,99	16,28	13,25
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	378,63	443,69	490,81	17,18	10,62
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	365,01	420,02	466,72	15,07	11,12
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	370,82	436,10	488,53	17,61	12,02
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	379,01	438,65	494,11	15,73	12,65
Şanlıurfa, Diyarbakır	375,80	442,18	499,89	17,66	13,05
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	339,70	395,46	444,10	16,42	12,30
Türkiye	363,13	418,24	469,59	15,18	12,28
Yıl Sonu					
İstanbul	396,37	444,55	507,60	12,16	14,18
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	393,88	442,95	500,98	12,46	13,10
Balıkesir, Çanakkale	413,02	466,46	532,15	12,94	14,08
İzmir	408,73	459,63	526,25	12,45	14,49
Aydın, Denizli, Muğla	408,73	460,79	527,76	12,74	14,53
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	396,61	443,07	507,60	11,71	14,56
Bursa, Eskişehir, Bilecik	393,29	440,84	507,11	12,09	15,03
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	402,54	448,26	517,03	11,36	15,34
Ankara	399,34	440,55	499,95	10,32	13,48
Konya, Karaman	401,55	449,10	514,28	11,84	14,51
Antalya, Isparta, Burdur	385,07	432,53	499,63	12,33	15,51
Adana, Mersin	412,97	464,66	534,68	12,52	15,07
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	400,75	446,51	512,53	11,42	14,79
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	401,88	453,11	521,00	12,75	14,98
Kayseri, Sivas, Yozgat	410,70	461,69	529,49	12,42	14,69
Zonguldak, Karabük, Bartın	396,70	441,08	509,06	11,19	15,41
Kastamonu, Çankırı, Sinop	392,04	436,03	497,58	11,22	14,12
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	402,56	447,99	523,55	11,29	16,87
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	401,08	448,84	519,00	11,91	15,63
Erzurum, Erzincan, Bayburt	399,49	454,04	525,69	13,65	15,78
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	417,70	463,57	526,42	10,98	13,56
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	396,35	442,15	501,55	11,56	13,43
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	410,77	458,98	524,18	11,74	14,21
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	415,83	459,62	531,28	10,53	15,59
Şanlıurfa, Diyarbakır	417,89	463,62	544,80	10,94	17,51
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	376,14	419,17	477,37	11,44	13,88
Türkiye	393,88	440,50	504,81	11,84	14,60

Kaynak: TÜİK.

Tablo 7. Kurulan ve Kapanan Şirket Sayıları

İller	2019									2020								
	Kurulan			Tasfiye			Kapanan			Kurulan			Tasfiye			Kapanan		
	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme
Adana	1.584	20	274	277	12	251	8	335	2.094	42	397	279	10	255	8	391		
Adıyaman	198	2	65	44	8	38	9	39	266	19	123	40	2	42	7	40		
Afyonkarahisar	288	9	138	39	3	40	7	109	382	11	210	29	5	49	0	121		
Ağrı	100	0	67	10	1	9	0	30	137	3	108	12	1	8	1	36		
Amasya	118	4	31	12	6	11	2	47	145	4	51	25	1	21	2	39		
Ankara	8.673	281	985	1.256	123	1.156	90	1.453	9.760	290	1.248	1.328	43	1.152	69	1.624		
Antalya	3.778	25	698	374	42	381	35	616	4.379	35	834	387	22	445	26	636		
Artvin	61	4	42	10	9	4	2	45	91	9	30	7	4	7	6	28		
Aydın	559	21	394	101	33	87	30	437	810	26	573	79	4	112	22	457		
Balıkesir	515	17	233	55	22	68	25	269	718	21	341	88	9	69	14	268		
Bilecik	100	1	29	9	3	16	4	44	151	8	27	16	0	11	3	61		
Bingöl	96	0	31	14	1	12	0	22	129	1	77	20	1	14	0	32		
Bitlis	129	4	56	11	1	16	1	31	128	1	94	6	0	12	2	60		
Bolu	185	1	52	13	2	16	3	34	196	9	76	3	0	32	3	64		
Burdur	162	8	49	15	3	10	4	62	186	5	63	20	2	17	1	46		
Bursa	3.038	42	491	396	37	420	29	449	3.759	45	692	498	20	469	20	497		
Çanakkale	261	24	81	28	7	35	7	106	355	30	113	40	5	48	8	106		
Çankırı	42	6	12	9	11	5	7	24	66	1	29	11	6	12	6	16		
Çorum	230	29	89	28	7	24	6	180	325	33	136	26	3	31	3	171		
Denizli	721	15	384	88	17	121	13	332	923	19	569	95	6	123	10	452		
Diyarbakır	870	12	198	106	17	86	7	49	1.366	24	281	100	5	95	6	46		
Edirne	186	18	73	21	7	19	12	78	242	23	105	27	5	27	3	101		
Elazığ	234	4	119	51	4	49	7	69	320	13	261	48	2	44	2	103		
Erzincan	78	3	89	13	3	15	4	75	121	3	135	28	3	10	2	78		
Erzurum	181	8	56	29	6	32	7	44	313	19	109	28	4	27	11	58		
Eskişehir	520	20	408	92	13	114	3	551	596	28	469	123	3	121	7	438		
Gaziantep	1.996	13	468	222	2	152	3	187	2.527	17	548	208	2	344	3	263		
Giresun	120	7	50	17	3	12	3	46	205	10	67	25	4	28	4	51		
Gümüşhane	42	9	27	3	5	3	5	21	52	6	54	4	2	9	4	32		
Hakkari	73	1	47	1	0	2	0	106	100	2	51	4	0	2	1	35		
Hatay	991	14	267	157	12	128	9	154	1.119	25	388	228	7	213	4	370		
Isparta	205	9	64	31	16	53	17	87	249	26	80	41	3	53	9	85		
Mersin	1.770	30	368	251	1	186	13	325	2.369	20	505	285	9	280	5	286		
İstanbul	35.794	42	11.611	6.522	61	6.683	62	6.899	40.129	73	13.030	7.517	27	7.741	38	11.106		
İzmir	5.098	119	918	588	48	904	63	1.087	6.274	63	1.173	324	14	939	34	1.081		
Kars	53	2	30	8	4	6	3	25	53	5	69	5	2	7	1	54		
Kastamonu	110	17	40	22	6	22	9	74	181	14	82	25	4	33	1	76		
Kayseri	1.060	20	332	217	14	212	19	238	1.480	19	372	196	5	256	7	268		
Kırklareli	157	4	95	25	7	20	6	102	220	8	109	22	5	17	3	120		
Kırşehir	83	12	40	17	6	18	6	79	95	6	56	26	2	25	3	75		

Tablo 7. Kurulan ve Kapanan Şirket Sayıları (Devam)

İller	2019									2020								
	Kurulan			Tasfiye			Kapanan			Kurulan			Tasfiye			Kapanan		
	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme	Şirket	Kooperatif	Gerçek Kişi Ticari İşletme
Kocaeli	1.709	7	398	290	9	221	19	353	2.265	19	704	302	10	310	18	251		
Konya	1.618	39	520	201	29	212	41	372	2.147	71	740	194	15	227	24	422		
Kütahya	167	7	102	34	4	43	8	129	194	19	150	24	0	32	6	90		
Malatya	331	12	170	42	2	58	5	102	465	25	210	51	4	66	1	84		
Manisa	615	18	263	79	14	70	16	316	779	13	365	88	4	115	15	317		
K.Maraş	472	11	161	73	7	78	18	120	636	19	236	43	5	55	9	124		
Mardin	445	1	97	24	13	17	12	40	779	9	174	21	4	25	13	36		
Muğla	1.105	15	417	131	11	133	12	282	1.368	19	503	149	12	212	10	299		
Muş	73	2	27	14	6	10	19	19	109	2	56	13	6	11	4	23		
Nevşehir	296	16	52	27	29	20	39	60	273	30	67	30	9	30	28	62		
Niğde	124	5	37	29	5	23	3	33	178	1	89	27	4	25	2	35		
Ordu	207	5	81	36	4	36	9	112	265	4	123	40	1	46	4	161		
Rize	120	7	82	26	5	21	7	40	107	6	81	23	3	34	3	54		
Sakarya	636	7	194	69	9	86	3	144	743	12	264	108	1	103	8	169		
Samsun	610	4	202	110	6	88	11	179	781	12	314	107	3	128	5	204		
Siirt	68	3	33	10	0	12	0	17	133	4	34	10	0	10	0	11		
Sinop	45	5	22	4	4	9	5	23	66	5	42	7	0	4	2	35		
Sivas	238	9	63	52	11	49	6	65	286	25	99	53	6	71	6	117		
Tekirdağ	630	7	334	71	8	85	6	320	904	6	478	104	5	82	7	431		
Tokat	121	12	110	19	3	25	6	106	194	20	183	21	3	16	8	87		
Trabzon	402	6	91	34	7	33	6	93	468	5	115	37	4	43	5	157		
Tunceli	23	4	12	3	1	1	0	25	34	2	24	2	0	3	0	7		
Ş.Urfa	785	5	255	95	4	76	3	175	1.304	7	408	94	0	85	1	157		
Uşak	209	8	86	25	6	30	6	87	245	9	155	36	1	29	4	59		
Van	339	4	223	53	9	64	9	101	475	7	282	62	10	62	5	128		
Yozgat	100	8	83	9	8	11	6	73	135	23	121	6	3	12	4	69		
Zonguldak	175	4	88	16	6	18	2	127	187	4	100	38	4	31	2	109		
Aksaray	251	7	98	32	3	29	4	39	388	18	145	44	5	34	5	41		
Bayburt	11	0	11	4	1	4	0	13	26	0	18	2	3	6	1	7		
Karaman	102	12	79	13	4	8	4	36	171	9	124	16	2	16	5	44		
Kırıkkale	112	5	25	16	4	14	1	33	117	5	72	20	1	22	2	27		
Batman	324	5	98	48	0	32	0	31	533	18	184	54	4	52	1	30		
Şirnak	172	11	46	12	0	14	1	13	318	1	79	25	0	18	0	18		
Bartın	53	0	13	6	4	6	1	26	55	5	23	11	2	10	2	33		
Ardahan	15	1	21	2	0	2	0	10	19	1	29	1	1	3	0	8		
İğdir	56	0	76	3	0	2	2	138	82	4	110	3	1	4	0	101		
Yalova	296	3	64	29	7	35	1	46	381	4	127	65	3	48	3	41		
Karabük	71	3	36	17	4	13	16	78	96	8	48	20	3	13	6	95		
Kilis	100	1	58	8	0	5	2	16	111	0	50	9	0	9	0	17		
Osmaniye	178	2	73	43	1	38	1	52	222	5	106	41	2	33	1	48		
Düzce	239	3	57	28	1	30	3	40	268	4	69	30	1	31	4	57		
Toplam	84.102	1.161	24.459	13.019	832	13.197	853	19.044	101.318	1.476	31.036	14.304	397	15.366	583	24.136		

Kaynak: TOBB.

Tablo 8. Türkiye'nin 1000 Büyük Sanayi Kuruluşu Dağılımı (İSO 1000)

İller	2017	2018	2019	İller	2017	2018	2019
Adana	25	25	25	Konya	21	21	22
Adıyaman	0	0	0	Kütahya	6	4	2
Afyonkarahisar	2	2	2	Malatya	1	2	1
Ağrı	0	0	0	Manisa	22	22	25
Amasya	1	2	2	Kahramanmaraş	25	25	25
Ankara	58	59	60	Mardin	1	1	0
Antalya	7	7	7	Muğla	2	2	2
Artvin	0	0	0	Muş	0	0	0
Aydın	5	8	6	Nevşehir	1	1	2
Balıkesir	13	13	12	Niğde	0	0	1
Bilecik	4	5	5	Ordu	8	7	8
Bingöl	0	0	0	Rize	2	2	2
Bitlis	0	0	0	Sakarya	13	14	14
Bolu	4	4	4	Samsun	9	13	14
Burdur	2	1	1	Siirt	1	1	1
Bursa	66	64	64	Sinop	0	0	0
Çanakkale	4	5	4	Sivas	2	2	2
Çankırı	0	1	1	Tekirdağ	20	21	22
Çorum	0	0	0	Tokat	1	1	1
Denizli	22	22	18	Trabzon	4	3	3
Diyarbakır	1	1	1	Tunceli	0	0	0
Edirne	2	1	2	Şanlıurfa	0	0	0
Elazığ	1	1	1	Uşak	4	4	5
Erzincan	0	0	0	Van	0	0	0
Erzurum	1	1	1	Yozgat	0	0	0
Eskişehir	10	11	9	Zonguldak	3	4	4
Gaziantep	57	57	61	Aksaray	0	0	0
Giresun	3	3	3	Bayburt	0	0	0
Gümüşhane	0	0	0	Karaman	4	4	4
Hakkari	0	0	0	Kırıkkale	0	0	0
Hatay	15	17	14	Batman	0	0	0
Isparta	2	2	2	Şırnak	1	1	1
Mersin	10	10	11	Bartın	0	0	0
İstanbul	331	322	320	Ardahan	0	0	0
İzmir	80	79	79	Iğdır	0	0	0
Kars	0	0	0	Yalova	2	3	4
Kastamonu	1	0	1	Karabük	5	5	5
Kayseri	30	30	28	Kilis	0	0	0
Kırklareli	2	2	4	Osmaniye	4	5	3
Kırşehir	1	1	1	Düzce	4	4	5
Kocaeli	74	72	73				

Kaynak: İSO, TEPAV.

Tablo 9. Protesto Edilen Senet Sayıları (2.000 TL ve Üzeri Senetler)⁽¹⁾

İller	2018	2019	2020	Değişim (%)	
				2019	2020
Adana	15.270	14.658	9.149	-4,0	-37,6
Adıyaman	3.016	3.111	1.605	3,1	-48,4
Afyonkarahisar	6.739	6.806	4.259	1,0	-37,4
Ağrı	1.813	1.874	919	3,4	-51,0
Aksaray	4.180	3.902	2.417	-6,7	-38,1
Amasya	3.885	4.002	2.275	3,0	-43,2
Ankara	78.580	73.668	45.790	-6,3	-37,8
Antalya	29.511	31.100	22.403	5,4	-28,0
Ardahan	1.269	1.342	470	5,8	-65,0
Artvin	1.987	2.138	1.095	7,6	-48,8
Aydın	11.771	11.273	6.578	-4,2	-41,6
Balıkesir	13.513	13.523	7.858	0,1	-41,9
Bartın	1.762	1.782	1.233	1,1	-30,8
Batman	2.019	1.921	1.270	-4,9	-33,9
Bayburt	507	580	290	14,4	-50,0
Bilecik	1.616	1.725	757	6,7	-56,1
Bingöl	1.041	1.266	718	21,6	-43,3
Bitlis	1.269	1.482	928	16,8	-37,4
Bolu	3.311	3.236	1.838	-2,3	-43,2
Burdur	2.841	2.913	1.716	2,5	-41,1
Bursa	33.092	35.000	23.611	5,8	-32,5
Çanakkale	5.245	6.225	3.513	18,7	-43,6
Çankırı	1.453	1.448	684	-0,3	-52,8
Çorum	5.641	5.602	3.025	-0,7	-46,0
Denizli	12.171	12.631	7.187	3,8	-43,1
Diyarbakır	5.611	6.600	4.073	17,6	-38,3
Düzce	4.791	4.665	2.415	-2,6	-48,2
Edirne	3.960	3.926	2.202	-0,9	-43,9
Elazığ	3.037	3.228	1.531	6,3	-52,6
Erzincan	1.435	1.701	937	18,5	-44,9
Erzurum	5.348	6.107	3.795	14,2	-37,9
Eskişehir	6.710	7.149	4.424	6,5	-38,1
Gaziantep	16.582	15.717	9.955	-5,2	-36,7
Giresun	4.120	4.546	2.678	10,3	-41,1
Gümüşhane	1.085	1.150	473	6,0	-58,9
Hakkari	932	940	534	0,9	-43,2
Hatay	8.635	8.394	5.447	-2,8	-35,1
İğdır	1.305	1.277	922	-2,1	-27,8
Isparta	4.403	4.596	2.834	4,4	-38,3
İstanbul	150.120	151.788	115.653	1,1	-23,8
İzmir	46.690	49.799	32.749	6,7	-34,2
Kahramanmaraş	7.908	7.915	4.765	0,1	-39,8
Karabük	2.133	2.155	1.405	1,0	-34,8
Karaman	3.020	2.749	1.757	-9,0	-36,1
Kars	1.521	1.566	843	3,0	-46,2
Kastamonu	3.188	3.473	2.109	8,9	-39,3
Kayseri	16.308	16.123	10.622	-1,1	-34,1
Kırıkkale	2.183	2.136	1.391	-2,2	-34,9
Kırklareli	2.662	2.918	1.786	9,6	-38,8
Kırşehir	2.443	2.364	1.409	-3,2	-40,4

Tablo 9. Protesto Edilen Senet Sayıları (2.000 TL ve Üzeri Senetler)⁽¹⁾ (Devam)

İller	2018	2019	2020	(Adet)	
				Değişim (%)	
				2019	2020
Kilis	491	555	299	13,0	-46,1
Kocaeli	15.859	15.566	9.980	-1,8	-35,9
Konya	51.425	49.822	31.652	-3,1	-36,5
Kütahya	4.178	4.191	2.123	0,3	-49,3
Malatya	5.432	5.377	3.206	-1,0	-40,4
Manisa	14.208	14.345	8.752	1,0	-39,0
Mardin	2.607	2.569	1.761	-1,5	-31,5
Mersin	13.771	13.337	7.964	-3,2	-40,3
Muğla	12.591	12.871	8.634	2,2	-32,9
Muş	1.781	1.679	1.000	-5,7	-40,4
Nevşehir	3.080	2.542	2.067	-17,5	-18,7
Niğde	2.596	3.263	1.956	25,7	-40,1
Ordu	8.766	9.637	4.957	9,9	-48,6
Osmaniye	3.249	3.279	2.080	0,9	-36,6
Rize	3.217	2.995	1.624	-6,9	-45,8
Sakarya	9.919	9.240	5.452	-6,8	-41,0
Samsun	16.531	17.215	9.975	4,1	-42,1
Siirt	484	480	274	-0,8	-42,9
Sinop	1.708	2.047	1.396	19,8	-31,8
Sivas	4.618	4.997	2.859	8,2	-42,8
Şanlıurfa	8.439	8.714	5.313	3,3	-39,0
Şırnak	919	1.054	735	14,7	-30,3
Tekirdağ	7.611	7.722	4.204	1,5	-45,6
Tokat	5.007	5.135	2.812	2,6	-45,2
Trabzon	8.725	9.313	5.361	6,7	-42,4
Tunceli	179	200	120	11,7	-40,0
Uşak	4.018	4.248	2.706	5,7	-36,3
Van	4.609	5.390	3.133	16,9	-41,9
Yalova	2.130	2.207	1.236	3,6	-44,0
Yozgat	2.710	2.849	1.902	5,1	-33,2
Zonguldak	5.056	4.480	2.834	-11,4	-36,7
İl bilgisi yok	-	-	712	-	-
Toplam	775.546	783.509	507.376	1,0	-35,2
2.000 TL Altı Toplamı	162.652	132.660	64.722	-18,4	-51,2
Genel Toplam	938.198	916.169	572.098	-2,3	-37,6

Kaynak: TBBRM.

(1): Senet bazı asgari bildirim limiti 2.000 TL olup, bunun altındaki tutarlar toplu olarak bildirilmektedir.

Tablo 10. Protesto Edilen Senet Tutarları (2.000 TL ve Üzeri Senetler)⁽¹⁾

İller	2018	2019	2020	Değişim (%)	
				2019	2020
Adana	393.971	535.015	185.658	35,8	-65,3
Adıyaman	45.259	86.448	49.065	91,0	-43,2
Afyonkarahisar	85.784	105.377	59.842	22,8	-43,2
Ağrı	24.959	44.159	22.631	76,9	-48,8
Aksaray	60.540	61.622	37.681	1,8	-38,9
Amasya	86.106	68.573	35.416	-20,4	-48,4
Ankara	1.867.739	2.033.251	1.355.900	8,9	-33,3
Antalya	741.144	745.948	389.593	0,6	-47,8
Ardahan	25.603	26.059	13.985	1,8	-46,3
Artvin	49.096	31.730	16.318	-35,4	-48,6
Aydın	188.465	274.447	131.604	45,6	-52,0
Balıkesir	156.945	515.306	112.375	228,3	-78,2
Bartın	15.262	25.214	15.566	65,2	-38,3
Batman	57.418	80.846	30.862	40,8	-61,8
Bayburt	6.064	7.706	3.598	27,1	-53,3
Bilecik	22.359	31.086	15.757	39,0	-49,3
Bingöl	38.425	14.584	7.322	-62,0	-49,8
Bitlis	17.890	56.124	15.874	213,7	-71,7
Bolu	42.638	48.336	23.404	13,4	-51,6
Burdur	45.834	57.350	37.986	25,1	-33,8
Bursa	528.034	684.257	410.550	29,6	-40,0
Çanakkale	93.101	125.790	63.225	35,1	-49,7
Çankırı	17.865	37.487	14.552	109,8	-61,2
Çorum	77.031	99.349	40.924	29,0	-58,8
Denizli	217.437	285.309	100.388	31,2	-64,8
Diyarbakır	204.749	323.460	134.291	58,0	-58,5
Düzce	83.114	90.278	40.303	8,6	-55,4
Edirne	56.069	75.029	45.366	33,8	-39,5
Elazığ	49.263	60.232	24.351	22,3	-59,6
Erzincan	21.212	34.138	11.167	60,9	-67,3
Erzurum	69.077	118.036	55.583	70,9	-52,9
Eskişehir	161.882	150.226	72.349	-7,2	-51,8
Gaziantep	452.299	529.638	217.706	17,1	-58,9
Giresun	52.713	55.940	30.161	6,1	-46,1
Gümüşhane	25.523	14.490	6.493	-43,2	-55,2
Hakkari	9.019	11.434	7.420	26,8	-35,1
Hatay	163.968	280.006	111.605	70,8	-60,1
İğdır	66.542	30.130	14.539	-54,7	-51,7
İsparta	53.993	72.580	42.501	34,4	-41,4
İstanbul	5.960.840	5.918.700	3.659.200	-0,7	-38,2
İzmir	984.805	1.203.250	580.956	22,2	-51,7
Kahramanmaraş	164.470	210.541	100.837	28,0	-52,1
Karabük	24.362	23.366	15.460	-4,1	-33,8

Tablo 10. Protesto Edilen Senet Tutarları (2.000 TL ve Üzeri Senetler)⁽¹⁾ (Devam)

İller	2018	2019	2020	Değişim (%)	
				2019	2020
Karaman	35.419	47.005	22.984	32,7	-51,1
Kars	20.434	27.491	20.072	34,5	-27,0
Kastamonu	43.019	57.860	31.861	34,5	-44,9
Kayseri	390.751	410.164	229.053	5,0	-44,2
Kırıkkale	61.012	65.501	16.018	7,4	-75,5
Kırklareli	37.252	74.100	28.426	98,9	-61,6
Kırşehir	43.354	45.711	25.058	5,4	-45,2
Kilis	9.359	20.629	5.317	120,4	-74,2
Kocaeli	331.174	370.157	195.834	11,8	-47,1
Konya	792.985	817.131	488.663	3,0	-40,2
Kütahya	50.038	57.456	25.919	14,8	-54,9
Malatya	92.173	111.455	46.357	20,9	-58,4
Manisa	266.828	338.327	162.611	26,8	-51,9
Mardin	86.988	126.232	42.624	45,1	-66,2
Mersin	365.574	430.317	128.333	17,7	-70,2
Muğla	497.996	271.174	118.634	-45,5	-56,3
Muş	36.372	57.052	42.957	56,9	-24,7
Nevşehir	69.302	45.667	27.185	-34,1	-40,5
Niğde	38.161	86.675	29.938	127,1	-65,5
Ordu	97.988	131.999	54.341	34,7	-58,8
Osmaniye	95.374	119.226	43.815	25,0	-63,3
Rize	40.648	43.501	33.611	7,0	-22,7
Sakarya	185.140	178.023	100.416	-3,8	-43,6
Samsun	230.198	268.845	130.194	16,8	-51,6
Siirt	10.336	65.529	14.750	534,0	-77,5
Sinop	15.112	22.035	18.445	45,8	-16,3
Sivas	90.291	101.480	61.895	12,4	-39,0
Şanlıurfa	317.065	459.376	191.198	44,9	-58,4
Şırnak	54.988	24.406	15.148	-55,6	-37,9
Tekirdağ	141.468	211.552	90.194	49,5	-57,4
Tokat	63.560	91.310	35.692	43,7	-60,9
Trabzon	133.002	165.964	75.605	24,8	-54,4
Tunceli	3.108	2.913	1.299	-6,3	-55,4
Uşak	67.677	82.971	59.035	22,6	-28,8
Van	75.836	111.051	60.858	46,4	-45,2
Yalova	38.147	35.201	25.731	-7,7	-26,9
Yozgat	31.856	51.352	31.513	61,2	-38,6
Zonguldak	76.130	60.974	39.138	-19,9	-35,8
İl bilgisi yok	0	0	9.693	-	-
Toplam	18.544.987	20.970.663	11.140.782	13,1	-46,9
2.000 TL Altı Toplamı	192.132	164.247	78.596	-14,5	-52,1
Genel Toplam	18.737.119	21.134.910	11.219.379	12,8	-46,9

Kaynak: TBBRM.

(1): Senet bazı asgari bildirim limiti 2.000 TL olup, bunun altındaki tutarlar toplu olarak bildirilmektedir.

Tablo 11. Karşılıksız İşlemi Yapılan Çek Sayıları ⁽¹⁾

İller ve Bölgeler ⁽²⁾	2018	2019	2020	Değişim (%)	
				2019	2020
İstanbul	169.931	141.116	61.299	-17,0	-56,6
Batı Marmara	20.540	20.303	5.320	-1,2	-73,8
Balıkesir	4.403	5.340	1.705	21,3	-68,1
Çanakkale	3.844	4.158	719	8,2	-82,7
Edirne	1.443	1.466	565	1,6	-61,5
Kırklareli	2.064	1.826	390	-11,5	-78,6
Tekirdağ	8.786	7.513	1.941	-14,5	-74,2
Ege	62.720	58.286	21.189	-7,1	-63,6
Afyonkarahisar	2.444	2.679	711	9,6	-73,5
Aydın	4.882	5.034	1.564	3,1	-68,9
Denizli	6.374	5.492	1.693	-13,8	-69,2
İzmir	33.410	30.911	11.641	-7,5	-62,3
Kütahya	2.194	2.050	639	-6,6	-68,8
Manisa	5.914	5.471	2.446	-7,5	-55,3
Muğla	5.688	4.453	2.184	-21,7	-51,0
Uşak	1.814	2.196	311	21,1	-85,8
Doğu Marmara	66.512	59.546	19.623	-10,5	-67,0
Bilecik	726	1.294	455	78,2	-64,8
Bolu	1.370	1.708	489	24,7	-71,4
Bursa	24.368	21.091	7.659	-13,4	-63,7
Düzce	3.784	4.043	962	6,8	-76,2
Eskişehir	5.129	4.386	1.406	-14,5	-67,9
Kocaeli	18.331	15.709	5.279	-14,3	-66,4
Sakarya	10.236	9.416	2.770	-8,0	-70,6
Yalova	2.568	1.899	603	-26,1	-68,2
Batı Anadolu	64.391	54.973	17.698	-14,6	-67,8
Ankara	49.962	40.903	12.648	-18,1	-69,1
Karaman	1.473	1.439	313	-2,3	-78,2
Konya	12.956	12.631	4.737	-2,5	-62,5
Akdeniz	64.600	64.055	24.750	-0,8	-61,4
Adana	14.390	17.398	5.291	20,9	-69,6
Antalya	19.900	17.395	9.734	-12,6	-44,0
Burdur	1.013	1.529	380	50,9	-75,1
Hatay	5.762	6.939	2.174	20,4	-68,7
Isparta	1.616	1.163	331	-28,0	-71,5
Mersin	13.287	12.472	4.329	-6,1	-65,3
Kahramanmaraş	5.404	4.350	1.438	-19,5	-66,9
Osmaniye	3.228	2.809	1.073	-13,0	-61,8
Orta Anadolu	17.523	17.530	6.196	0,0	-64,7
Aksaray	1.210	1.676	443	38,5	-73,6
Kayseri	7.902	7.539	3.001	-4,6	-60,2
Kırıkkale	925	870	215	-5,9	-75,3
Kırşehir	701	506	314	-27,8	-37,9
Nevşehir	958	644	387	-32,8	-39,9
Niğde	1.015	1.211	544	19,3	-55,1
Sivas	3.285	3.502	720	6,6	-79,4
Yozgat	1.527	1.582	572	3,6	-63,8

Tablo 11. Karşılıksız İşlemi Yapılan Çek Sayıları (Devam)

İller ve Bölgeler ⁽²⁾	2018	2019	2020	Değişim (%)	
				2019	2020
Batı Karadeniz	22.105	24.424	7.230	10,5	-70,4
Amasya	1.400	1.332	474	-4,9	-64,4
Bartın	903	1.669	342	84,8	-79,5
Çankırı	953	1.060	343	11,2	-67,6
Çorum	2.545	2.480	1.090	-2,6	-56,0
Karabük	1.176	1.431	443	21,7	-69,0
Kastamonu	1.736	1.165	368	-32,9	-68,4
Samsun	7.547	8.908	2.584	18,0	-71,0
Sinop	470	751	239	59,8	-68,2
Tokat	1.664	2.123	579	27,6	-72,7
Zonguldak	3.711	3.505	768	-5,6	-78,1
Doğu Karadeniz	19.704	18.322	4.839	-7,0	-73,6
Artvin	1.262	1.392	525	10,3	-62,3
Giresun	3.236	2.862	596	-11,6	-79,2
Gümüşhane	705	710	319	0,7	-55,1
Ordu	3.688	3.978	759	7,9	-80,9
Rize	2.174	1.897	737	-12,7	-61,1
Trabzon	8.639	7.483	1.903	-13,4	-74,6
Kuzeydoğu Anadolu	11.936	14.692	3.880	23,1	-73,6
Ağrı	2.899	3.413	993	17,7	-70,9
Ardahan	519	969	199	86,7	-79,5
Bayburt	365	279	114	-23,6	-59,1
Erzincan	784	940	189	19,9	-79,9
Erzurum	5.351	6.360	1.502	18,9	-76,4
İğdır	1.082	1.114	391	3,0	-64,9
Kars	936	1.617	492	72,8	-69,6
Ortadoğu Anadolu	21.496	20.934	7.320	-2,6	-65,0
Bingöl	2.274	1.701	436	-25,2	-74,4
Bitlis	2.386	1.912	854	-19,9	-55,3
Elazığ	3.215	3.426	831	6,6	-75,7
Hakkari	1.219	995	613	-18,4	-38,4
Malatya	4.215	2.963	925	-29,7	-68,8
Muş	2.571	2.448	744	-4,8	-69,6
Tunceli	278	382	99	37,4	-74,1
Van	5.338	7.107	2.818	33,1	-60,3
Güneydoğu Anadolu	46.838	47.952	15.550	2,4	-67,6
Adıyaman	2.969	3.119	677	5,1	-78,3
Batman	4.258	3.908	1.409	-8,2	-63,9
Diyarbakır	9.644	10.058	3.152	4,3	-68,7
Gaziantep	12.653	12.870	3.969	1,7	-69,2
Kilis	368	345	132	-6,3	-61,7
Mardin	4.701	4.527	2.387	-3,7	-47,3
Siirt	1.228	1.519	406	23,7	-73,3
Şanlıurfa	9.089	9.421	2.734	3,7	-71,0
Şırnak	1.928	2.185	684	13,3	-68,7
Diğer⁽³⁾	1	0	0	-100,0	0,0
Toplam	588.297	542.133	194.894	-7,8	-64,1

Kaynak: TBBRM.

(1): 1.000.000.000 TL ve üstü tutara sahip karşılıksız işlemi yapılan çekler rapora dahil edilmemiştir.

(2): 22.09.2002 tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'ndaki İstatistikî Bölge Birimleri sınıflandırılması kullanılmıştır.

(3): Bankaların Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve yurt dışı şubelerine ait bildirimlerdir.

Tablo 12. Karşılıksız İşlemi Yapılan Çek Tutarları ⁽¹⁾

İller ve Bölgeler ⁽²⁾	2018	2019	2020	Değişim (%)	
				2019	2020
İstanbul	10.427.740	9.459.740	5.724.045	-9,3	-39,5
Batı Marmara	734.473	721.541	305.086	-1,8	-57,7
Balıkesir	141.675	219.848	81.878	55,2	-62,8
Çanakkale	144.861	142.945	26.245	-1,3	-81,6
Edirne	58.840	44.035	40.177	-25,2	-8,8
Kırklareli	55.192	62.251	15.615	12,8	-74,9
Tekirdağ	333.906	252.463	141.171	-24,4	-44,1
Ege	2.991.107	2.813.939	1.177.718	-5,9	-58,1
Afyonkarahisar	86.589	92.884	28.152	7,3	-69,7
Aydın	209.809	199.015	77.370	-5,1	-61,1
Denizli	364.466	352.033	85.521	-3,4	-75,7
İzmir	1.754.337	1.603.800	718.208	-8,6	-55,2
Kütahya	61.957	65.686	17.498	6,0	-73,4
Manisa	218.574	200.776	127.238	-8,1	-36,6
Muğla	242.668	211.581	113.771	-12,8	-46,2
Uşak	52.706	88.164	9.960	67,3	-88,7
Doğu Marmara	2.877.076	2.617.231	1.085.402	-9,0	-58,5
Bilecik	16.968	34.250	22.084	101,9	-35,5
Bolu	60.512	67.310	15.212	11,2	-77,4
Bursa	1.091.484	1.023.475	449.114	-6,2	-56,1
Düzce	140.773	128.591	35.230	-8,7	-72,6
Eskişehir	217.020	175.323	69.656	-19,2	-60,3
Kocaeli	857.913	797.597	347.571	-7,0	-56,4
Sakarya	387.182	323.696	107.581	-16,4	-66,8
Yalova	105.224	66.989	38.955	-36,3	-41,8
Batı Anadolu	3.836.032	3.053.278	1.117.056	-20,4	-63,4
Ankara	3.269.618	2.423.641	830.021	-25,9	-65,8
Karaman	29.241	37.163	10.724	27,1	-71,1
Konya	537.173	592.473	276.311	10,3	-53,4
Akdeniz	2.900.192	2.761.042	1.449.668	-4,8	-47,5
Adana	676.833	805.861	263.251	19,1	-67,3
Antalya	915.343	782.836	714.029	-14,5	-8,8
Burdur	35.146	49.655	19.026	41,3	-61,7
Hatay	213.256	268.797	80.645	26,0	-70,0
Isparta	57.009	38.617	18.687	-32,3	-51,6
Mersin	662.122	587.201	254.593	-11,3	-56,6
Kahramanmaraş	178.872	137.823	55.746	-22,9	-59,6
Osmaniye	161.611	90.252	43.691	-44,2	-51,6
Orta Anadolu	666.102	711.498	364.223	6,8	-48,8
Aksaray	44.399	59.933	28.156	35,0	-53,0
Kayseri	312.895	378.523	202.919	21,0	-46,4
Kırıkkale	27.079	20.468	7.842	-24,4	-61,7
Kırşehir	28.537	14.009	14.766	-50,9	5,4
Nevşehir	26.111	28.142	15.333	7,8	-45,5
Niğde	62.652	47.164	48.277	-24,7	2,4
Sivas	126.988	124.613	22.681	-1,9	-81,8
Yozgat	37.439	38.645	24.249	3,2	-37,3

Tablo 12. Karşılıksız İşlemi Yapılan Çek Tutarları (Devam) ⁽¹⁾

İller ve Bölgeler ⁽²⁾	2018	2019	2020	Değişim (%)	
				2019	2020
Batı Karadeniz	712.855	761.526	286.483	6,8	-62,4
Amasya	46.825	38.620	46.603	-17,5	20,7
Bartın	27.426	48.841	12.315	78,1	-74,8
Çankırı	24.957	29.481	9.483	18,1	-67,8
Çorum	98.178	91.620	31.281	-6,7	-65,9
Karabük	38.670	57.902	11.361	49,7	-80,4
Kastamonu	63.570	31.073	18.888	-51,1	-39,2
Samsun	233.086	264.405	101.216	13,4	-61,7
Sinop	16.785	22.026	5.652	31,2	-74,3
Tokat	47.208	72.234	19.699	53,0	-72,7
Zonguldak	116.151	105.324	29.984	-9,3	-71,5
Doğu Karadeniz	733.024	666.059	180.519	-9,1	-72,9
Artvin	45.812	34.483	17.455	-24,7	-49,4
Giresun	96.898	69.065	15.296	-28,7	-77,9
Gümüşhane	24.489	18.793	36.949	-23,3	96,6
Ordu	125.358	119.713	23.366	-4,5	-80,5
Rize	78.230	56.766	24.909	-27,4	-56,1
Trabzon	362.236	367.239	62.544	1,4	-83,0
Kuzeydoğu Anadolu	392.933	517.898	170.994	31,8	-67,0
Ağrı	82.332	78.345	35.445	-4,8	-54,8
Ardahan	17.119	34.563	7.706	101,9	-77,7
Bayburt	11.743	13.896	5.693	18,3	-59,0
Erzincan	22.681	29.848	9.097	31,6	-69,5
Erzurum	199.232	278.984	91.514	40,0	-67,2
İğdır	26.909	31.311	12.023	16,4	-61,6
Kars	32.917	50.952	9.517	54,8	-81,3
Ortadoğu Anadolu	836.707	738.976	343.776	-11,7	-53,5
Bingöl	75.812	64.825	20.772	-14,5	-68,0
Bitlis	68.752	61.040	42.795	-11,2	-29,9
Elazığ	156.536	119.380	42.985	-23,7	-64,0
Hakkari	47.617	22.314	31.516	-53,1	41,2
Malatya	161.829	96.617	40.217	-40,3	-58,4
Muş	113.449	83.382	31.299	-26,5	-62,5
Tunceli	7.783	10.750	3.270	38,1	-69,6
Van	204.929	280.667	130.922	37,0	-53,4
Güneydoğu Anadolu	2.272.235	2.493.329	922.783	9,7	-63,0
Adıyaman	106.581	139.868	42.623	31,2	-69,5
Batman	193.483	149.830	47.947	-22,6	-68,0
Diyarbakır	524.394	490.329	217.185	-6,5	-55,7
Gaziantep	619.452	784.311	247.514	26,6	-68,4
Kilis	13.412	11.937	2.612	-11,0	-78,1
Mardin	240.849	223.049	164.743	-7,4	-26,1
Siirt	41.232	53.490	14.101	29,7	-73,6
Şanlıurfa	434.289	499.442	135.020	15,0	-73,0
Şırnak	98.543	141.073	51.037	43,2	-63,8
Diğer⁽³⁾	75	0	0	-	-
Toplam	29.380.552	27.316.056	13.127.752	-7,0	-51,9

Kaynak: TBBRM.

(1): 1.000.000.000 TL ve üstü tutara sahip karşılıksız işlemi yapılan çekler rapora dahil edilmemiştir.

(2): 22.09.2002 tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'ndaki İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması kullanılmıştır.

(3): Bankaların Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve yurt dışı şubelerine ait bildirimlerdir.

Tablo 13. Mevduat Miktarları (2020)

(Bin TL)

İller	Tasarruf Mevduatı	Tasarruf Mevduatı (TL)	Tasarruf Mevduatı (DTH)	Diğer Mevduat	Diğer Mevduat (TL)	Diğer Mevduat (DTH)	Toplam Mevduat
Adana	37.536.749	20.824.977	16.711.772	12.721.038	6.673.330	6.047.708	50.257.787
Adıyaman	4.304.892	1.880.460	2.424.432	1.250.803	902.707	348.096	5.555.695
Afyonkarahisar	9.701.554	3.844.628	5.856.926	2.651.011	1.345.749	1.305.262	12.352.565
Ağrı	1.742.226	849.513	892.713	589.330	446.020	143.310	2.331.556
Aksaray	7.611.677	2.154.964	5.456.713	1.620.161	993.308	626.853	9.231.838
Amasya	3.565.704	1.584.283	1.981.421	755.438	489.110	266.328	4.321.142
Ankara	187.084.439	78.969.771	108.114.668	280.655.365	199.404.848	81.250.517	467.739.804
Antalya	64.812.671	30.162.093	34.650.578	23.137.266	8.273.498	14.863.768	87.949.937
Ardahan	691.509	412.708	278.801	169.049	150.223	18.826	860.558
Artvin	2.387.947	1.246.547	1.141.400	476.997	344.227	132.770	2.864.944
Aydın	23.832.079	12.499.005	11.333.074	4.643.655	2.792.841	1.850.814	28.475.734
Balıkesir	25.458.760	12.482.211	12.976.549	5.576.637	3.288.877	2.287.760	31.035.397
Bartın	3.128.550	1.571.537	1.557.013	552.271	403.587	148.684	3.680.821
Batman	3.383.611	1.449.280	1.934.331	1.599.709	1.316.664	283.045	4.983.320
Bayburt	647.224	227.287	419.937	174.296	151.042	23.254	821.520
Bilecik	2.560.938	1.137.323	1.423.615	920.179	655.924	264.255	3.481.117
Bingöl	2.097.221	695.658	1.401.563	534.389	441.397	92.992	2.631.610
Bitlis	1.221.003	617.614	603.389	595.993	526.644	69.349	1.816.996
Bolu	4.620.549	2.162.990	2.457.559	1.098.732	646.356	452.376	5.719.281
Burdur	4.391.613	2.052.328	2.339.285	1.020.078	558.353	461.725	5.411.691
Bursa	58.270.909	26.019.967	32.250.942	33.463.491	12.585.490	20.878.001	91.734.400
Çanakkale	10.573.098	5.846.505	4.726.593	1.913.212	1.509.898	403.314	12.486.310
Çankırı	2.329.076	1.021.536	1.307.540	534.621	430.018	104.603	2.863.697
Çorum	6.563.072	2.584.015	3.979.057	2.045.504	1.007.899	1.037.605	8.608.576
Denizli	21.842.323	10.065.765	11.776.558	10.299.793	4.070.891	6.228.902	32.142.116
Diyarbakır	10.485.248	4.728.817	5.756.431	4.211.660	2.907.487	1.304.173	14.696.908
Düzce	4.219.938	1.770.632	2.449.306	1.357.844	806.897	550.947	5.577.782
Edirne	8.160.009	4.719.747	3.440.262	2.024.167	1.187.808	836.359	10.184.176
Elazığ	7.436.429	2.685.659	4.750.770	2.571.615	1.471.942	1.099.673	10.008.044
Erzincan	3.493.515	1.466.979	2.026.536	606.614	474.754	131.860	4.100.129
Erzurum	4.612.504	1.854.344	2.758.160	1.919.020	1.501.959	417.061	6.531.524
Eskişehir	18.193.721	8.331.368	9.862.353	7.441.231	4.557.316	2.883.915	25.634.952
Gaziantep	20.530.085	8.204.463	12.325.622	24.893.934	5.967.479	18.926.455	45.424.019
Giresun	6.635.529	3.143.958	3.491.571	1.542.417	1.160.183	382.234	8.177.946
Gümüşhane	1.599.260	603.840	995.420	254.652	215.401	39.251	1.853.912
Hakkari	795.584	422.145	373.439	536.680	450.122	86.558	1.332.264
Hatay	24.102.118	10.114.273	13.987.845	6.734.991	3.288.997	3.445.994	30.837.109
İğdır	1.661.003	595.832	1.065.171	418.856	248.698	170.158	2.079.859
İsparta	8.425.764	3.457.221	4.968.543	1.713.103	1.049.752	663.351	10.138.867
İstanbul	787.021.464	293.641.983	493.379.481	662.232.314	300.356.619	361.875.695	1.449.253.778
İzmir	132.239.195	66.312.942	65.926.253	54.664.854	22.507.662	32.157.192	186.904.049

Tablo 13. Mevduat Miktarları (2020) (Devam)

(Bin TL)

İller	Tasarruf Mevduatı	Tasarruf Mevduatı (TL)	Tasarruf Mevduatı (DTH)	Diğer Mevduat	Diğer Mevduat (TL)	Diğer Mevduat (DTH)	Toplam Mevduat
Kahramanmaraş	8.912.954	3.392.036	5.520.918	4.513.296	2.064.420	2.448.876	13.426.250
Karabük	3.383.631	1.741.642	1.641.989	2.346.256	576.322	1.769.934	5.729.887
Karaman	4.162.155	1.484.114	2.678.041	1.272.331	609.071	663.260	5.434.486
Kars	1.935.064	1.094.306	840.758	687.345	521.012	166.333	2.622.409
Kastamonu	4.462.650	2.437.106	2.025.544	4.500.452	779.235	3.721.217	8.963.102
Kayseri	22.534.298	7.328.366	15.205.932	12.461.601	5.542.676	6.918.925	34.995.899
Kırıkkale	2.865.016	1.250.027	1.614.989	582.539	477.031	105.508	3.447.555
Kırklareli	7.012.255	4.006.767	3.005.488	1.497.044	1.104.763	392.281	8.509.299
Kırşehir	4.295.866	1.461.136	2.834.730	713.062	377.303	335.759	5.008.928
Kilis	862.702	323.807	538.895	286.176	233.452	52.724	1.148.878
Kocaeli	31.824.263	14.382.295	17.441.968	46.732.709	30.966.879	15.765.830	78.556.972
Konya	30.724.276	11.392.884	19.331.392	14.216.891	6.976.228	7.240.663	44.941.167
Kütahya	6.262.556	2.145.714	4.116.842	1.824.559	1.118.982	705.577	8.087.115
Malatya	9.569.358	3.926.993	5.642.365	2.037.084	1.222.760	814.324	11.606.442
Manisa	20.073.639	10.992.712	9.080.927	8.317.544	4.479.700	3.837.844	28.391.183
Mardin	3.739.719	1.498.449	2.241.270	1.394.850	860.239	534.611	5.134.569
Mersin	33.413.057	17.326.280	16.086.777	9.423.004	4.869.287	4.553.717	42.836.061
Muğla	34.371.723	17.597.251	16.774.472	7.282.415	3.666.026	3.616.389	41.654.138
Muş	1.386.664	629.253	757.411	537.058	450.555	86.503	1.923.722
Nevşehir	5.797.750	1.643.801	4.153.949	1.065.223	665.957	399.266	6.862.973
Niğde	3.414.621	1.661.728	1.752.893	1.131.302	857.059	274.243	4.545.923
Ordu	8.900.506	4.654.388	4.246.118	2.171.983	1.448.116	723.867	11.072.489
Osmaniye	3.740.775	2.028.268	1.712.507	1.050.038	766.273	283.765	4.790.813
Rize	5.038.054	2.183.414	2.854.640	1.286.353	1.068.857	217.496	6.324.407
Sakarya	12.655.612	5.437.635	7.217.977	6.055.753	3.402.892	2.652.861	18.711.365
Samsun	17.741.948	8.071.841	9.670.107	5.244.926	3.617.869	1.627.057	22.986.874
Siirt	1.354.409	657.022	697.387	549.236	443.096	106.140	1.903.645
Sinop	3.044.544	1.479.294	1.565.250	541.325	415.155	126.170	3.585.869
Sivas	8.910.740	3.522.858	5.387.882	1.982.802	1.183.184	799.618	10.893.542
Şanlıurfa	7.970.379	4.157.944	3.812.435	2.899.611	2.075.340	824.271	10.869.990
Şırnak	1.484.467	650.477	833.990	870.528	574.402	296.126	2.354.995
Tekirdağ	17.093.740	9.293.585	7.800.155	7.454.723	3.168.689	4.286.034	24.548.463
Tokat	4.919.301	2.217.980	2.701.321	1.031.348	787.496	243.852	5.950.649
Trabzon	15.971.959	6.359.598	9.612.361	4.157.422	2.536.417	1.621.005	20.129.381
Tunceli	1.974.281	894.728	1.079.553	297.727	215.291	82.436	2.272.008
Uşak	8.259.560	3.227.664	5.031.896	1.612.709	848.818	763.891	9.872.269
Van	4.504.635	2.278.733	2.225.902	1.527.292	1.213.757	313.535	6.031.927
Yalova	6.338.869	2.649.017	3.689.852	2.063.248	641.263	1.421.985	8.402.117
Yozgat	5.539.972	1.699.775	3.840.197	757.673	537.244	220.429	6.297.645
Yurt Dışı	168.741.738	33.382.154	135.359.584	39.670.864	10.614.926	29.055.938	208.412.602
Zonguldak	10.883.594	5.394.056	5.489.538	2.862.542	2.165.610	696.932	13.746.136

Kaynak: BDDK.

Tablo 14. Banka Grupları İtibarıyla Kredi Miktarları (2020)

(Bin TL)

İller	Toplam Nakdi Krediler	Nakdi Krediler	Takipteki Alacaklar	Gayrinakdi Krediler
Adana	63.015.532	59.436.500	3.579.032	11.065.555
Adıyaman	8.910.933	8.623.686	287.247	879.918
Afyonkarahisar	13.936.657	13.331.403	605.254	817.261
Ağrı	4.402.598	4.266.569	136.029	409.952
Aksaray	7.761.399	7.586.896	174.503	856.329
Amasya	6.752.386	6.532.516	219.870	309.922
Ankara	499.342.235	478.917.034	20.425.201	181.108.654
Antalya	139.924.981	135.972.009	3.952.972	19.838.023
Ardahan	1.763.691	1.676.997	86.694	53.556
Artvin	3.636.499	3.531.644	104.855	217.470
Aydın	30.077.319	29.139.007	938.312	1.913.309
Balıkesir	32.490.475	31.384.446	1.106.029	3.725.464
Bartın	3.745.467	3.582.747	162.720	457.896
Batman	6.372.444	6.091.569	280.875	2.312.219
Bayburt	1.095.644	1.071.052	24.592	58.162
Bilecik	7.072.514	6.891.880	180.634	228.816
Bingöl	2.544.034	2.466.122	77.912	364.187
Bitlis	3.866.539	3.735.747	130.792	1.116.236
Bolu	7.250.992	7.101.410	149.582	680.447
Burdur	6.097.537	5.906.946	190.591	327.705
Bursa	110.937.293	107.476.179	3.461.114	22.468.583
Çanakkale	12.973.389	12.507.000	466.389	661.086
Çankırı	4.299.894	4.175.581	124.313	208.116
Çorum	13.722.196	13.300.775	421.421	1.611.090
Denizli	60.983.366	59.773.370	1.209.996	8.641.513
Diyarbakır	22.486.500	21.134.692	1.351.808	4.931.421
Düzce	8.438.140	7.967.042	471.098	607.953
Edirne	10.776.198	10.554.452	221.746	797.806
Elazığ	14.957.333	14.494.421	462.912	4.206.804
Erzincan	3.865.996	3.642.391	223.605	278.665
Erzurum	15.666.495	15.108.812	557.683	1.861.209
Eskişehir	25.126.758	24.233.747	893.011	4.005.540
Gaziantep	92.110.726	86.937.006	5.173.720	21.704.331
Giresun	8.409.735	8.154.922	254.813	944.270
Gümüşhane	2.134.223	2.083.803	50.420	115.098
Hakkari	2.854.369	2.809.801	44.568	230.289
Hatay	42.306.471	39.606.988	2.699.483	17.630.182
İğdır	2.589.701	2.445.367	144.334	157.981
İsparta	8.318.079	8.051.757	266.322	945.137
İstanbul	1.468.721.859	1.401.732.023	66.989.836	490.378.864
İzmir	191.471.557	185.725.316	5.746.241	30.826.180

Tablo 14. Banka Grupları İtibarıyla Kredi Miktarları (2020) (Devam)

(Bin TL)

İller	Toplam Nakdi Krediler	Nakdi Krediler	Takipteki Alacaklar	Gayrinakdi Krediler
Kahramanmaraş	29.628.420	28.816.758	811.662	5.443.622
Karabük	7.253.959	7.116.989	136.970	4.940.593
Karaman	6.275.629	6.124.508	151.121	1.107.150
Kars	3.984.605	3.848.460	136.145	179.867
Kastamonu	8.866.112	8.658.429	207.683	456.856
Kayseri	37.286.633	35.829.854	1.456.779	7.635.986
Kırıkkale	5.143.123	4.913.745	229.378	605.547
Kırklareli	9.715.929	9.244.112	471.817	431.403
Kırşehir	6.736.605	6.600.293	136.312	837.644
Kilis	1.640.908	1.580.332	60.576	297.402
Kocaeli	93.456.118	88.993.202	4.462.916	27.747.079
Konya	67.610.711	64.583.163	3.027.548	9.388.752
Kütahya	10.834.001	10.078.430	755.571	1.276.147
Malatya	13.229.882	12.714.914	514.968	1.381.917
Manisa	38.059.555	36.777.384	1.282.171	4.989.035
Mardin	11.307.672	10.566.483	741.189	1.492.562
Mersin	44.722.055	42.569.036	2.153.019	6.181.218
Muğla	40.619.129	39.803.866	815.263	3.332.261
Muş	3.365.349	3.260.799	104.550	499.466
Nevşehir	6.612.623	6.459.427	153.196	431.363
Niğde	6.676.995	6.490.808	186.187	599.012
Ordu	14.015.590	13.688.787	326.803	1.156.404
Osmaniye	10.497.913	10.054.762	443.151	1.146.115
Rize	11.114.045	10.922.535	191.510	886.096
Sakarya	23.667.338	22.862.234	805.104	3.655.926
Samsun	29.170.848	28.160.409	1.010.439	4.524.155
Siirt	7.578.878	7.457.090	121.788	1.454.120
Sinop	3.809.409	3.709.619	99.790	149.205
Sivas	11.760.007	11.204.589	555.418	850.792
Şanlıurfa	20.232.606	19.190.066	1.042.540	2.126.939
Şırnak	4.273.667	4.154.905	118.762	795.829
Tekirdağ	30.406.057	29.269.199	1.136.858	3.284.288
Tokat	9.124.012	8.824.869	299.143	540.310
Trabzon	22.629.767	21.977.390	652.377	3.684.487
Tunceli	1.599.164	1.573.342	25.822	96.465
Uşak	8.894.965	8.546.198	348.767	905.659
Van	11.154.301	10.699.359	454.942	1.789.528
Yalova	8.399.629	8.200.508	199.121	6.055.260
Yozgat	7.457.133	7.233.135	223.998	461.631
Yurt Dışı	53.469.242	51.555.983	1.913.259	49.220.256
Zonguldak	11.623.133	11.147.190	475.943	1.413.639

Kaynak: BDDK.

Tablo 15. Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranı ve Sorunlu Kredi Oranı

(%)

İller	Toplam Nakdi Kredi Toplam Mevduat Oranı		Takipteki Alacaklar Toplam Nakdi Kredi Oranı	
	2019	2020	2019	2020
Adana	134,8	125,4	8,1	5,7
Adıyaman	150,6	160,4	5,5	3,2
Afyonkarahisar	131,9	112,8	5,8	4,3
Ağrı	181,9	188,8	5,0	3,1
Aksaray	84,6	84,1	3,2	2,3
Amasya	167,5	156,3	5,0	3,3
Ankara	119,5	106,8	5,1	4,1
Antalya	144,3	159,1	5,0	2,8
Ardahan	221,8	205,0	5,6	4,9
Artvin	128,2	126,9	4,8	2,9
Aydın	110,6	105,6	4,6	3,1
Balıkesir	108,4	104,7	5,4	3,4
Bartın	104,2	101,8	6,7	4,3
Batman	121,4	127,9	7,6	4,4
Bayburt	139,7	133,4	2,4	2,2
Bilecik	229,9	203,2	3,9	2,6
Bingöl	96,9	96,7	5,0	3,1
Bitlis	195,0	212,8	4,1	3,4
Bolu	124,0	126,8	3,3	2,1
Burdur	124,3	112,7	4,6	3,1
Bursa	130,7	120,9	3,9	3,1
Çanakkale	110,1	103,9	5,6	3,6
Çankırı	186,9	150,2	3,5	2,9
Çorum	169,4	159,4	4,9	3,1
Denizli	227,5	189,7	4,1	2,0
Diyarbakır	151,7	153,0	8,1	6,0
Düzce	163,1	151,3	8,6	5,6
Edirne	105,6	105,8	3,3	2,1
Elazığ	157,0	149,5	5,5	3,1
Erzincan	91,1	94,3	4,1	5,8
Erzurum	263,3	239,9	5,1	3,6
Eskişehir	97,2	98,0	5,2	3,6
Gaziantep	227,6	202,8	7,8	5,6
Giresun	112,5	102,8	4,8	3,0
Gümüşhane	127,5	115,1	3,5	2,4
Hakkari	158,8	214,3	2,0	1,6
Hatay	141,5	137,2	8,3	6,4
İğdır	131,0	124,5	8,8	5,6
Isparta	86,3	82,0	4,8	3,2
İstanbul	98,5	101,3	5,5	4,6
İzmir	103,8	102,4	4,3	3,0

Tablo 15. Mevduatın Krediyeye Dönüşüm Oranı ve Sorunlu Kredi Oranı (Devam)

İller	Toplam Nakdi Kredi Toplam Mevduat Oranı		Takipteki Alacaklar Toplam Nakdi Kredi Oranı	
	2019	2020	2019	2020
Kahramanmaraş	255,7	220,7	3,4	2,7
Karabük	145,7	126,6	3,4	1,9
Karaman	119,4	115,5	3,5	2,4
Kars	149,7	151,9	4,8	3,4
Kastamonu	109,1	98,9	3,7	2,3
Kayseri	121,9	106,6	5,1	3,9
Kırıkkale	150,9	149,2	6,5	4,5
Kırklareli	122,4	114,2	5,7	4,9
Kırşehir	141,6	134,5	3,0	2,0
Kilis	140,9	142,8	5,3	3,7
Kocaeli	121,9	119,0	6,5	4,8
Konya	175,5	150,4	6,7	4,5
Kütahya	134,4	134,0	10,3	7,0
Malatya	118,6	114,0	5,6	3,9
Manisa	146,1	134,1	6,0	3,4
Mardin	146,7	220,2	11,4	6,6
Mersin	115,8	104,4	6,5	4,8
Muğla	89,2	97,5	3,5	2,0
Muş	169,5	174,9	4,4	3,1
Nevşehir	89,9	96,4	4,2	2,3
Niğde	140,4	146,9	4,0	2,8
Ordu	137,2	126,6	4,1	2,3
Osmaniye	222,9	219,1	6,4	4,2
Rize	186,3	175,7	2,5	1,7
Sakarya	143,9	126,5	5,1	3,4
Samsun	131,5	126,9	5,2	3,5
Siirt	334,3	398,1	2,5	1,6
Sinop	108,0	106,2	3,9	2,6
Sivas	117,7	108,0	6,8	4,7
Şanlıurfa	185,6	186,1	8,0	5,2
Şırnak	139,6	181,5	4,6	2,8
Tekirdağ	135,5	123,9	5,6	3,7
Tokat	164,5	153,3	5,5	3,3
Trabzon	109,7	112,4	3,9	2,9
Tunceli	69,8	70,4	2,7	1,6
Uşak	94,0	90,1	5,2	3,9
Van	171,4	184,9	5,4	4,1
Yalova	97,1	100,0	3,9	2,4
Yozgat	131,6	118,4	5,1	3,0
Zonguldak	93,5	84,6	6,0	4,1

Kaynak: BDDK.

Tablo 16. Gelir Vergisi Faal Mükellef Sayıları

İller	Gelir Vergisi Faal Mükellef Sayıları			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Adana	46.383	48.252	51.934	4,0	7,6
Adıyaman	7.057	7.352	8.244	4,2	12,1
Afyonkarahisar	13.537	13.958	14.585	3,1	4,5
Ağrı	4.583	4.841	5.076	5,6	4,9
Amasya	6.655	6.790	7.134	2,0	5,1
Ankara	136.089	138.523	147.095	1,8	6,2
Antalya	83.033	86.775	93.111	4,5	7,3
Artvin	4.325	4.417	4.581	2,1	3,7
Aydın	25.883	26.513	27.912	2,4	5,3
Balıkesir	29.853	30.098	31.326	0,8	4,1
Bilecik	4.607	4.676	4.829	1,5	3,3
Bingöl	2.892	2.952	3.058	2,1	3,6
Bitlis	3.385	3.416	3.647	0,9	6,8
Bolu	7.123	7.219	7.328	1,3	1,5
Burdur	7.320	7.509	7.823	2,6	4,2
Bursa	85.169	87.498	93.266	2,7	6,6
Çanakkale	14.383	14.776	15.613	2,7	5,7
Çankırı	2.717	2.804	2.917	3,2	4,0
Çorum	11.222	11.302	11.831	0,7	4,7
Denizli	24.606	25.183	26.702	2,3	6,0
Diyarbakır	14.949	15.589	17.013	4,3	9,1
Edirne	9.568	9.830	10.216	2,7	3,9
Elazığ	9.066	9.234	9.784	1,9	6,0
Erzincan	4.139	4.176	4.304	0,9	3,1
Erzurum	10.046	10.145	10.560	1,0	4,1
Eskişehir	22.830	23.268	24.380	1,9	4,8
Gaziantep	41.889	43.199	46.661	3,1	8,0
Giresun	7.775	7.955	8.317	2,3	4,6
Gümüşhane	1.956	2.003	2.061	2,4	2,9
Hakkari	2.077	2.127	2.263	2,4	6,4
Hatay	26.626	27.763	29.396	4,3	5,9
Isparta	9.297	9.480	9.926	2,0	4,7
İçel	41.405	42.517	45.459	2,7	6,9
İstanbul	502.353	511.245	546.368	1,8	6,9
İzmir	131.904	134.425	141.481	1,9	5,2
Kars	3.361	3.353	3.502	-0,2	4,4
Kastamonu	8.231	8.398	8.657	2,0	3,1
Kayseri	32.636	33.761	36.332	3,4	7,6
Kırklareli	8.824	8.837	9.276	0,1	5,0
Kırşehir	4.103	4.198	4.392	2,3	4,6
Kocaeli	47.868	48.529	51.501	1,4	6,1
Konya	55.873	57.486	60.690	2,9	5,6
Kütahya	10.502	10.649	11.206	1,4	5,2
Malatya	12.286	12.362	13.247	0,6	7,2

Tablo 16. Gelir Vergisi Faal Mükellef Sayıları (Devam)

İller	Gelir Vergisi Faal Mükellef Sayıları			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Manisa	31.418	32.147	34.007	2,3	5,8
Kahramanmaraş	16.942	17.459	18.574	3,1	6,4
Mardin	8.375	8.721	9.515	4,1	9,1
Muğla	37.328	38.913	40.658	4,2	4,5
Muş	3.542	3.594	3.842	1,5	6,9
Nevşehir	7.511	7.822	8.164	4,1	4,4
Niğde	6.718	7.117	7.719	5,9	8,5
Ordu	12.244	12.495	13.386	2,0	7,1
Rize	7.148	7.334	7.501	2,6	2,3
Sakarya	21.407	21.796	22.825	1,8	4,7
Samsun	27.480	27.743	29.277	1,0	5,5
Siirt	2.380	2.490	2.619	4,6	5,2
Sinop	4.215	4.395	4.564	4,3	3,8
Sivas	10.457	10.600	11.038	1,4	4,1
Tekirdağ	25.386	25.593	27.038	0,8	5,6
Tokat	9.287	9.529	10.123	2,6	6,2
Trabzon	15.585	15.895	16.456	2,0	3,5
Tunceli	1.117	1.141	1.198	2,1	5,0
Şanlıurfa	27.140	28.178	30.351	3,8	7,7
Uşak	8.035	8.084	8.526	0,6	5,5
Van	11.060	11.291	12.102	2,1	7,2
Yozgat	7.915	8.172	8.606	3,2	5,3
Zonguldak	10.035	10.203	10.592	1,7	3,8
Aksaray	8.342	8.689	9.286	4,2	6,9
Bayburt	1.073	1.144	1.202	6,6	5,1
Karaman	4.929	4.951	5.256	0,4	6,2
Kırıkkale	4.864	4.914	5.149	1,0	4,8
Batman	5.748	5.853	6.539	1,8	11,7
Şırnak	4.467	4.014	4.109	-10,1	2,4
Bartın	3.712	3.721	3.883	0,2	4,4
Ardahan	1.239	1.245	1.318	0,5	5,9
Iğdır	2.466	2.461	2.596	-0,2	5,5
Yalova	7.096	7.242	7.518	2,1	3,8
Karabük	5.413	5.446	5.560	0,6	2,1
Kilis	2.132	2.279	2.342	6,9	2,8
Osmaniye	8.579	8.908	9.613	3,8	7,9
Düzce	7.415	7.586	8.044	2,3	6,0
Toplam	1.920.586	1.964.548	2.086.100	2,3	6,2

Kaynak: GİB.

Tablo 17. Kurumlar Vergisi Faal Mükellef Sayıları

İller	Kurumlar Vergisi Faal Mükellef Sayıları			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Adana	15.465	16.097	17.478	4,1	8,6
Adıyaman	2.300	2.338	2.493	1,7	6,6
Afyonkarahisar	4.274	4.423	4.673	3,5	5,7
Ağrı	1.529	1.558	1.649	1,9	5,8
Amasya	1.578	1.641	1.740	4,0	6,0
Ankara	88.146	91.572	97.241	3,9	6,2
Antalya	30.086	32.096	35.099	6,7	9,4
Artvin	1.054	1.082	1.159	2,7	7,1
Aydın	7.557	7.835	8.373	3,7	6,9
Balıkesir	6.377	6.659	7.288	4,4	9,4
Bilecik	1.073	1.120	1.208	4,4	7,9
Bingöl	1.525	1.548	1.642	1,5	6,1
Bitlis	1.236	1.316	1.429	6,5	8,6
Bolu	1.997	2.136	2.265	7,0	6,0
Burdur	1.887	1.979	2.090	4,9	5,6
Bursa	30.990	32.730	35.245	5,6	7,7
Çanakkale	3.637	3.819	4.112	5,0	7,7
Çankırı	804	811	838	0,9	3,3
Çorum	2.633	2.770	3.044	5,2	9,9
Denizli	7.884	8.269	8.922	4,9	7,9
Diyarbakır	7.904	8.250	9.359	4,4	13,4
Edirne	2.511	2.630	2.823	4,7	7,3
Elazığ	3.344	3.428	3.669	2,5	7,0
Erzincan	1.115	1.130	1.238	1,3	9,6
Erzurum	3.035	3.087	3.335	1,7	8,0
Eskişehir	6.760	7.003	7.463	3,6	6,6
Gaziantep	14.670	15.854	17.909	8,1	13,0
Giresun	2.033	2.092	2.245	2,9	7,3
Gümüşhane	562	598	628	6,4	5,0
Hakkari	936	959	1.041	2,5	8,6
Hatay	9.932	10.423	11.027	4,9	5,8
Isparta	2.927	3.048	3.232	4,1	6,0
İçel	15.420	16.502	18.239	7,0	10,5
İstanbul	302.285	320.576	347.889	6,1	8,5
İzmir	50.449	53.110	57.354	5,3	8,0
Kars	818	838	870	2,4	3,8
Kastamonu	1.654	1.719	1.859	3,9	8,1
Kayseri	11.248	11.867	12.898	5,5	8,7
Kırklareli	2.085	2.182	2.352	4,7	7,8
Kırşehir	1.042	1.060	1.130	1,7	6,6
Kocaeli	17.442	18.253	19.686	4,6	7,9
Konya	17.084	18.003	19.664	5,4	9,2
Kütahya	2.476	2.499	2.592	0,9	3,7
Malatya	4.016	4.172	4.471	3,9	7,2

Tablo 17. Kurumlar Vergisi Faal Mükellef Sayıları (Devam)

İller	Kurumlar Vergisi Faal Mükellef Sayıları			Değişim (%)	
	2018	2019	2020	2019	2020
Manisa	6.709	7.101	7.663	5,8	7,9
Kahramanmaraş	4.899	5.132	5.609	4,8	9,3
Mardin	4.542	4.763	5.401	4,9	13,4
Muğla	11.037	11.719	12.645	6,2	7,9
Muş	1.273	1.278	1.330	0,4	4,1
Nevşehir	2.656	2.911	3.057	9,6	5,0
Niğde	1.491	1.580	1.712	6,0	8,4
Ordu	2.850	2.931	3.105	2,8	5,9
Rize	1.949	2.033	2.066	4,3	1,6
Sakarya	6.751	7.072	7.570	4,8	7,0
Samsun	6.692	6.980	7.452	4,3	6,8
Siirt	960	981	1.103	2,2	12,4
Sinop	851	872	926	2,5	6,2
Sivas	3.204	3.343	3.521	4,3	5,3
Tekirdağ	7.942	8.376	9.138	5,5	9,1
Tokat	2.208	2.235	2.395	1,2	7,2
Trabzon	5.213	5.415	5.724	3,9	5,7
Tunceli	303	316	335	4,3	6,0
Şanlıurfa	7.816	8.120	8.942	3,9	10,1
Uşak	2.112	2.243	2.465	6,2	9,9
Van	4.935	4.984	5.307	1,0	6,5
Yozgat	1.846	1.880	1.991	1,8	5,9
Zonguldak	2.636	2.734	2.787	3,7	1,9
Aksaray	2.558	2.734	3.053	6,9	11,7
Bayburt	308	315	322	2,3	2,2
Karaman	1.469	1.504	1.623	2,4	7,9
Kırıkkale	1.334	1.392	1.489	4,3	7,0
Batman	3.034	3.101	3.686	2,2	18,9
Şırnak	2.604	2.572	2.746	-1,2	6,8
Bartın	659	687	727	4,2	5,8
Ardahan	281	280	300	-0,4	7,1
İğdır	869	896	969	3,1	8,1
Yalova	2.347	2.564	2.863	9,2	11,7
Karabük	1.246	1.259	1.305	1,0	3,7
Kilis	778	814	891	4,6	9,5
Osmaniye	2.071	2.151	2.290	3,9	6,5
Düzce	2.409	2.554	2.760	6,0	8,1
Toplam	806.622	848.904	918.229	5,2	8,2

Kaynak: GiB.

Tablo 18. Ticaret Hacmi

(Milyon TL)

İller	Değişim			İller	Değişim		
	2018	2019	(%)		2018	2019	(%)
Adana	121.232	143.357	18,3	Kahramanmaraş	51.244	61.759	20,5
Adıyaman	11.738	10.858	-7,5	Karabük	21.981	23.820	8,4
Afyonkarahisar	23.912	28.653	19,8	Karaman	12.982	16.127	24,2
Ağrı	6.068	6.865	13,1	Kars	2.756	2.855	3,6
Aksaray	16.452	19.157	16,4	Kastamonu	11.505	14.728	28,0
Amasya	8.642	10.441	20,8	Kayseri	89.240	106.452	19,3
Ankara	806.343	983.934	22,0	Kırıkkale	7.973	8.864	11,2
Antalya	152.357	185.866	22,0	Kırklareli	15.785	21.076	33,5
Ardahan	1.095	736	-32,8	Kırşehir	7.139	8.273	15,9
Artvin	2.952	3.375	14,3	Kilis	3.199	2.239	-30,0
Aydın	38.165	43.838	14,9	Kocaeli	392.232	415.202	5,9
Balıkesir	56.786	60.852	7,2	Konya	150.422	170.220	13,2
Bartın	5.692	5.871	3,1	Kütahya	14.786	17.029	15,2
Batman	19.666	22.898	16,4	Malatya	18.407	20.582	11,8
Bayburt	804	930	15,6	Manisa	72.591	79.512	9,5
Bilecik	8.455	9.706	14,8	Mardin	25.857	40.820	57,9
Bingöl	3.825	4.055	6,0	Mersin	101.150	121.178	19,8
Bitlis	6.309	5.830	-7,6	Muğla	38.815	50.426	29,9
Bolu	17.935	23.107	28,8	Muş	4.844	5.685	17,4
Burdur	12.604	11.987	-4,9	Nevşehir	12.367	15.289	23,6
Bursa	300.672	349.985	16,4	Niğde	10.042	13.456	34,0
Çanakkale	15.692	17.633	12,4	Ordu	20.563	24.671	20,0
Çankırı	6.208	7.273	17,2	Osmaniye	16.949	17.266	1,9
Çorum	62.148	56.879	-8,5	Rize	12.845	15.706	22,3
Denizli	105.294	112.504	6,8	Sakarya	81.225	96.584	18,9
Diyarbakır	54.539	59.552	9,2	Samsun	58.961	65.574	11,2
Düzce	14.609	19.113	30,8	Siirt	8.515	9.418	10,6
Edirne	14.403	17.874	24,1	Sinop	2.749	3.369	22,5
Elazığ	20.987	23.997	14,3	Sivas	17.153	18.685	8,9
Erzincan	4.706	5.328	13,2	Şanlıurfa	43.948	54.287	23,5
Erzurum	22.471	21.938	-2,4	Şırnak	11.225	12.838	14,4
Eskişehir	51.342	62.605	21,9	Tekirdağ	92.626	85.345	-7,9
Gaziantep	168.153	204.726	21,7	Tokat	11.117	12.807	15,2
Giresun	10.050	13.386	33,2	Trabzon	33.744	40.041	18,7
Gümüşhane	1.874	1.835	-2,0	Tunceli	1.117	1.392	24,6
Hakkari	2.525	2.713	7,4	Uşak	16.978	20.165	18,8
Hatay	116.140	114.219	-1,7	Van	25.382	27.832	9,7
İğdır	2.471	8.499	243,9	Yalova	15.709	17.711	12,7
Isparta	11.995	13.954	16,3	Yozgat	13.670	14.058	2,8
İstanbul	3.356.338	3.888.273	15,8	Zonguldak	61.855	54.043	-12,6
İzmir	458.072	515.804	12,6	Toplam	7.733.372	8.907.789	15,2

Kaynak: TB.

Tablo 19. Dış Ticaret Göstergeleri

İller	İhracat			İthalat			Dış Ticaret Hacmi		
	2018	2019	2020 ⁽¹⁾	2018	2019	2020 ⁽¹⁾	2018	2019	2020 ⁽¹⁾
Adana	2.017.698	1.947.764	1.868.592	2.062.409	2.114.734	2.127.538	4.080.107	4.062.498	3.996.130
Adıyaman	85.269	67.278	88.440	47.771	42.078	67.082	133.039	109.356	155.522
Afyonkarahisar	369.665	408.669	371.168	79.265	76.357	83.582	448.930	485.026	454.749
Ağrı	30.602	36.150	33.651	93.976	96.295	68.779	124.577	132.445	102.430
Amasya	109.959	114.220	91.884	48.448	39.855	38.467	158.407	154.074	130.350
Ankara	7.827.802	8.464.471	8.001.867	13.410.355	11.027.600	11.432.902	21.238.157	19.492.071	19.434.768
Antalya	1.668.718	1.769.892	1.989.954	993.249	1.055.288	1.156.794	2.661.968	2.825.180	3.146.748
Artvin	52.693	48.809	55.453	23.336	23.673	17.891	76.030	72.483	73.344
Aydın	717.904	746.879	768.721	245.139	199.303	204.079	963.043	946.182	972.800
Balıkesir	598.754	579.246	604.141	398.221	412.547	401.467	996.974	991.794	1.005.608
Bilecik	101.366	89.502	109.526	119.226	52.414	53.856	220.592	141.916	163.382
Bingöl	971	1.134	2.824	988	485	952	1.959	1.619	3.776
Bitlis	6.369	5.379	4.781	3.186	1.718	1.333	9.555	7.097	6.114
Bolu	144.544	122.652	111.173	173.379	157.832	164.698	317.923	280.485	275.871
Burdur	201.993	206.446	222.099	36.548	18.410	24.720	238.541	224.856	246.819
Bursa	11.716.921	10.898.036	9.543.515	8.892.031	7.982.429	7.600.546	20.608.952	18.880.466	17.144.061
Çanakkale	152.911	169.681	146.770	85.086	67.659	86.486	237.996	237.339	233.256
Çankırı	183.927	250.693	232.310	143.689	182.155	132.869	327.616	432.848	365.179
Çorum	714.557	1.539.823	909.374	514.916	1.656.627	2.647.194	1.229.474	3.196.449	3.556.568
Denizli	3.063.896	2.883.701	2.867.416	1.922.732	1.429.327	1.455.156	4.986.628	4.313.027	4.322.571
Diyarbakır	212.778	218.852	254.706	71.022	72.234	104.657	283.800	291.086	359.363
Edirne	51.762	60.057	68.049	66.722	90.074	108.718	118.484	150.131	176.767
Elazığ	221.191	209.767	148.929	22.688	22.166	26.818	243.879	231.933	175.747
Erzincan	11.244	14.935	20.461	4.723	1.763	1.655	15.967	16.698	22.115
Erzurum	15.283	22.362	23.523	43.095	34.106	44.442	58.378	56.468	67.965
Eskişehir	1.048.551	1.134.818	927.072	890.272	852.173	777.959	1.938.823	1.986.991	1.705.031
Gaziantep	7.208.951	7.811.872	8.165.578	4.874.476	5.065.632	5.276.466	12.083.427	12.877.504	13.442.044
Giresun	149.693	229.184	260.101	21.379	14.048	23.577	171.072	243.232	283.679
Gümüşhane	34.226	49.532	38.076	4.830	1.287	2.958	39.056	50.820	41.034
Hakkari	58.522	44.440	38.232	38.001	44.705	37.220	96.523	89.145	75.452
Hatay	2.965.359	3.063.174	2.659.266	4.142.469	3.882.827	3.733.362	7.107.828	6.946.001	6.392.627
Isparta	198.749	210.895	205.559	46.601	36.467	37.763	245.350	247.362	243.322
Mersin	2.814.211	3.091.336	3.208.219	2.293.598	2.767.004	2.839.143	5.107.809	5.858.340	6.047.362
İstanbul	88.203.471	88.827.640	82.748.194	125.175.604	109.280.926	126.831.498	213.379.075	198.108.566	209.579.693
İzmir	12.264.536	12.168.872	11.597.422	10.585.579	8.676.072	8.465.301	22.850.115	20.844.944	20.062.723
Kars	208	487	1.246	10.350	3.241	1.046	10.559	3.728	2.292
Kastamonu	124.748	94.494	300.706	238.641	87.262	149.145	363.390	181.756	449.852
Kayseri	2.362.967	2.496.210	2.624.146	1.340.390	1.066.746	1.229.317	3.703.357	3.562.956	3.853.463
Kırklareli	175.743	188.102	179.559	149.754	190.144	152.144	325.497	378.246	331.703
Kırşehir	225.213	222.932	203.440	326.462	281.822	251.499	551.675	504.755	454.938
Kocaeli	9.035.750	9.917.083	7.705.023	14.508.972	8.848.257	9.527.444	23.544.722	18.765.340	17.232.467
Konya	1.782.997	1.990.513	2.163.838	828.158	752.777	876.521	2.611.154	2.743.290	3.040.359
Kütahya	217.305	220.825	234.645	104.410	83.804	131.104	321.715	304.630	365.750
Malatya	224.177	278.957	288.949	102.412	94.189	115.492	326.590	373.146	404.441
Manisa	2.269.716	2.438.424	2.276.057	2.750.865	2.382.351	2.431.589	5.020.582	4.820.775	4.707.645
Kahramanmaraş	978.598	890.749	861.695	1.126.245	1.134.298	982.365	2.104.843	2.025.047	1.844.060

Tablo 19. Dış Ticaret Göstergeleri (Devam)

İller	İhracat			İthalat			Dış Ticaret Hacmi		
	2018	2019	2020 ⁽¹⁾	2018	2019	2020 ⁽¹⁾	2018	2019	2020 ⁽¹⁾
Mardin	905.276	832.736	962.657	151.829	261.592	327.533	1.057.105	1.094.328	1.290.190
Muğla	508.257	567.509	609.306	248.252	318.136	280.502	756.509	885.645	889.808
Muş	5.948	1.633	134.863	1.371	1.315	111.663	7.319	2.947	246.526
Nevşehir	54.539	69.545	51.008	47.942	40.664	23.304	102.481	110.209	74.313
Niğde	59.106	58.414	62.836	36.839	45.578	60.151	95.946	103.992	122.987
Ordu	204.168	245.986	234.761	35.981	20.970	22.490	240.149	266.956	257.252
Rize	151.009	169.351	164.957	16.287	26.984	34.259	167.296	196.335	199.216
Sakarya	5.735.632	5.351.062	4.622.463	3.244.739	3.035.322	2.914.681	8.980.370	8.386.384	7.537.144
Samsun	642.185	730.349	729.722	828.304	706.924	806.664	1.470.489	1.437.273	1.536.386
Siirt	19.762	39.485	75.080	40.565	25.944	13.886	60.326	65.429	88.966
Sinop	28.624	30.225	29.969	10.040	7.371	8.114	38.663	37.596	38.083
Sivas	96.098	92.752	92.275	50.958	45.692	37.488	147.056	138.444	129.763
Tekirdağ	1.913.609	1.948.239	1.924.243	1.707.202	1.639.959	1.615.567	3.620.811	3.588.198	3.539.811
Tokat	19.318	18.817	34.193	17.605	14.621	12.779	36.923	33.437	46.972
Trabzon	1.064.045	1.164.033	1.060.208	87.873	90.319	98.358	1.151.919	1.254.352	1.158.566
Tunceli	646	229	225	93	478	430	740	706	656
Şanlıurfa	150.115	153.873	153.482	148.534	203.018	231.488	298.649	356.892	384.969
Uşak	244.766	253.834	241.701	208.473	165.217	180.424	453.239	419.052	422.126
Van	38.797	49.591	25.186	83.147	163.016	18.073	121.944	212.608	43.259
Yozgat	9.522	13.499	15.278	21.884	25.331	20.978	31.405	38.830	36.256
Zonguldak	471.771	404.698	409.015	1.350.582	1.177.306	1.174.556	1.822.353	1.582.004	1.583.571
Aksaray	113.748	119.092	111.929	73.734	36.420	39.571	187.482	155.512	151.500
Bayburt	1.227	485	7	225	4	72	1.452	490	79
Karaman	301.870	266.526	257.187	89.356	87.267	101.854	391.226	353.793	359.041
Kırıkkale	11.124	12.731	11.128	11.924	20.824	11.071	23.048	33.555	22.199
Batman	44.443	35.728	36.846	68.856	40.407	42.535	113.299	76.135	79.381
Şırnak	429.143	464.039	642.061	46.719	69.205	60.876	475.862	533.244	702.937
Bartın	33.585	29.025	25.715	12.881	6.269	4.199	46.466	35.294	29.914
Ardahan	1.315	1.893	3.582	-	-	157	1.315	1.893	3.740
Iğdır	91.360	76.377	84.865	21.378	15.508	13.047	112.738	91.886	97.912
Yalova	310.864	438.857	528.488	573.198	641.957	649.680	884.062	1.080.814	1.178.168
Karabük	367.166	382.771	414.935	733.438	742.764	615.352	1.100.604	1.125.535	1.030.287
Kilis	94.543	71.293	68.207	65.091	36.984	50.787	159.633	108.278	118.994
Osmaniye	273.180	306.476	205.311	709.091	480.150	494.671	982.271	786.626	699.982
Düzce	109.025	184.610	224.967	82.215	118.182	134.555	191.239	302.792	359.522
Belirsiz	40.502	21	6.939	177.350	6.024	20.311	217.852	6.046	27.250
Gizli veri	-	-	-	21.086.862	27.624.317	17.239.472	21.086.862	27.624.317	17.239.472
Toplam	177.168.756	180.832.722	169.481.945	231.152.483	210.345.203	219.397.191	408.321.239	391.177.924	388.879.136

Kaynak: TÜİK.

(1): Geçici.

Tablo 20. İl/ilçe Merkezi, Belde/Köy Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı

İller	Toplam		İl ve İlçe Merkezleri		Belde ve Köyler		Yıllık Nüfus Artış Hızı ⁽¹⁾ (%)	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Adana	2.237.940	2.258.718	2.237.940	2.258.718	-	-	8,0	9,2
Adıyaman	626.465	632.459	431.758	441.165	194.707	191.294	3,1	9,5
Afyonkarahisar	729.483	736.912	436.233	444.452	293.250	292.460	5,4	10,1
Ağrı	536.199	535.435	307.539	310.896	228.660	224.539	-6,4	-1,4
Aksaray	416.367	423.011	293.878	301.897	122.489	121.114	10,1	15,8
Amasya	337.800	335.494	245.778	245.236	92.022	90.258	0,9	-6,8
Ankara	5.639.076	5.663.322	5.639.076	5.663.322	-	-	24,2	4,3
Antalya	2.511.700	2.548.308	2.511.700	2.548.308	-	-	34,6	14,5
Ardahan	97.319	96.161	39.272	38.739	58.047	57.422	-16,2	-12,0
Artvin	170.875	169.501	106.389	106.858	64.486	62.643	-18,2	-8,1
Aydın	1.110.972	1.119.084	1.110.972	1.119.084	-	-	12,0	7,3
Balıkesir	1.228.620	1.240.285	1.228.620	1.240.285	-	-	1,7	9,4
Bartın	198.249	198.979	86.527	89.879	111.722	109.100	-3,8	3,7
Batman	608.659	620.278	492.312	505.849	116.347	114.429	15,8	18,9
Bayburt	84.843	81.910	52.517	50.423	32.326	31.487	30,7	-35,2
Bilecik	219.427	218.717	178.534	178.781	40.893	39.936	-18,2	-3,2
Bingöl	279.812	281.768	179.821	183.613	99.991	98.155	-5,0	7,0
Bitlis	348.115	350.994	206.402	210.118	141.713	140.876	-3,7	8,2
Bolu	316.126	314.802	226.629	227.724	89.497	87.078	13,7	-4,2
Burdur	270.796	267.092	185.501	183.404	85.295	83.688	3,2	-13,8
Bursa	3.056.120	3.101.833	3.056.120	3.101.833	-	-	20,4	14,8
Çanakkale	542.157	541.548	328.736	329.202	213.421	212.346	2,8	-1,1
Çankırı	195.789	192.428	135.140	134.666	60.649	57.762	-99,9	-17,3
Çorum	530.864	530.126	393.522	394.250	137.342	135.876	-10,5	-1,4
Denizli	1.037.208	1.040.915	1.037.208	1.040.915	-	-	9,1	3,6
Diyarbakır	1.756.353	1.783.431	1.756.353	1.783.431	-	-	13,7	15,3
Düzce	392.166	395.679	258.802	263.728	133.364	131.951	11,1	8,9
Edirne	413.903	407.763	306.464	301.887	107.439	105.876	5,8	-14,9
Elazığ	591.098	587.960	450.551	455.220	140.547	132.740	-7,7	-5,3
Erzincan	234.747	234.431	177.564	179.972	57.183	54.459	-5,5	-1,3
Erzurum	762.062	758.279	762.062	758.279	-	-	-7,6	-5,0
Eskişehir	887.475	888.828	887.475	888.828	-	-	18,5	1,5
Gaziantep	2.069.364	2.101.157	2.069.364	2.101.157	-	-	19,9	15,2
Giresun	448.400	448.721	299.792	302.259	148.608	146.462	-12,2	0,7
Gümüşhane	164.521	141.702	100.157	83.871	64.364	57.831	10,8	-149,3
Hakkari	280.991	280.514	165.140	166.101	115.851	114.413	-19,3	-1,7
Hatay	1.628.894	1.659.320	1.628.894	1.659.320	-	-	11,8	18,5
İğdır	199.442	201.314	113.134	115.412	86.308	85.902	10,0	9,3
İsparta	444.914	440.304	328.678	324.279	116.236	116.025	7,9	-10,4
İstanbul	15.519.267	15.462.452	15.519.267	15.462.452	-	-	29,5	-3,7
İzmir	4.367.251	4.394.694	4.367.251	4.394.694	-	-	10,8	6,3

Tablo 20. İl/ilçe Merkezi, Belde/Köy Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı (Devam)

İller	Toplam		İl ve İlçe Merkezleri		Belde ve Köyler		Yıllık Nüfus Artış Hızı ⁽¹⁾ (%)	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Kahramanmaraş	1.154.102	1.168.163	1.154.102	1.168.163	-	-	8,0	12,1
Karabük	248.458	243.614	191.536	189.534	56.922	54.080	1,8	-19,7
Karaman	253.279	254.919	190.269	192.314	63.010	62.605	5,4	6,5
Kars	285.410	284.923	138.934	141.389	146.476	143.534	-12,1	-1,7
Kastamonu	379.405	376.377	237.783	238.902	141.622	137.475	-10,4	-8,0
Kayseri	1.407.409	1.421.455	1.407.409	1.421.455	-	-	12,7	9,9
Kırıkkale	283.017	278.703	246.634	244.006	36.383	34.697	-12,6	-15,4
Kırklareli	361.836	361.737	259.302	262.853	102.534	98.884	2,7	-0,3
Kırşehir	242.938	243.042	191.417	193.470	51.521	49.572	4,4	0,4
Kilis	142.490	142.792	108.172	109.566	34.318	33.226	-0,4	2,1
Kocaeli	1.953.035	1.997.258	1.953.035	1.997.258	-	-	24,2	22,4
Konya	2.232.374	2.250.020	2.232.374	2.250.020	-	-	12,1	7,9
Kütahya	579.257	576.688	413.102	414.810	166.155	161.878	2,3	-4,4
Malatya	800.165	806.156	800.165	806.156	-	-	3,9	7,5
Manisa	1.440.611	1.450.616	1.440.611	1.450.616	-	-	7,6	6,9
Mardin	838.778	854.716	838.778	854.716	-	-	11,5	18,8
Mersin	1.840.425	1.868.757	1.840.425	1.868.757	-	-	14,2	15,3
Muğla	983.142	1.000.773	983.142	1.000.773	-	-	16,1	17,8
Muş	408.809	411.117	189.102	193.279	219.707	217.838	2,0	5,6
Nevşehir	303.010	304.962	194.058	197.126	108.952	107.836	15,5	6,4
Niğde	362.861	362.071	217.640	219.588	145.221	142.483	-5,1	-2,2
Ordu	754.198	761.400	754.198	761.400	-	-	-23,2	9,5
Osmaniye	538.759	548.556	416.335	427.804	122.424	120.752	8,1	18,0
Rize	343.212	344.359	223.584	228.670	119.628	115.689	-15,6	3,3
Sakarya	1.029.650	1.042.649	1.029.650	1.042.649	-	-	18,6	12,5
Samsun	1.348.542	1.356.079	1.348.542	1.356.079	-	-	9,6	5,6
Siirt	330.280	331.070	218.553	220.812	111.727	110.258	-4,2	2,4
Sinop	218.243	216.460	134.385	134.457	83.858	82.003	-6,8	-8,2
Sivas	638.956	635.889	475.643	477.931	163.313	157.958	-11,9	-4,8
Şanlıurfa	2.073.614	2.115.256	2.073.614	2.115.256	-	-	18,4	19,9
Şırnak	529.615	537.762	335.652	343.301	193.963	194.461	10,3	15,3
Tekirdağ	1.055.412	1.081.065	1.055.412	1.081.065	-	-	24,4	24,0
Tokat	612.747	597.861	395.106	398.991	217.641	198.870	0,2	-24,6
Trabzon	808.974	811.901	808.974	811.901	-	-	1,3	3,6
Tunceli	84.660	83.443	54.595	53.919	30.065	29.524	-40,9	-14,5
Uşak	370.509	369.433	278.806	279.885	91.703	89.548	8,1	-2,9
Van	1.136.757	1.149.342	1.136.757	1.149.342	-	-	11,5	11,0
Yalova	270.976	276.050	200.274	203.628	70.702	72.422	32,8	18,6
Yozgat	421.200	419.095	275.026	275.935	146.174	143.160	-8,9	-5,0
Zonguldak	596.053	591.204	369.112	367.758	226.941	223.446	-6,1	-8,2
Toplam	83.154.997	83.614.362	77.151.280	77.736.041	6.003.717	5.878.321	13,9	5,5

Kaynak: TÜİK.

(1): Yıllık nüfus artış hızları hesaplanırken son yıl idari bölünüş yapısı dikkate alınmıştır.

Tablo 21. Cinsiyete Göre İl/İlçe Merkezi, Belde/Köy Nüfusu ve Nüfus Yoğunluğu (2020)

İller	Toplam			İl ve İlçe Merkezleri			Belde ve Köyler			Nüfus Yoğunluğu
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	
Adana	2.258.718	1.127.516	1.131.202	2.258.718	1.127.516	1.131.202	-	-	-	162
Adıyaman	632.459	318.755	313.704	441.165	221.126	220.039	191.294	97.629	93.665	90
Afyonkarahisar	736.912	367.399	369.513	444.452	221.271	223.181	292.460	146.128	146.332	51
Ağrı	535.435	276.800	258.635	310.896	158.627	152.269	224.539	118.173	106.366	47
Aksaray	423.011	211.232	211.779	301.897	150.460	151.437	121.114	60.772	60.342	56
Amasya	335.494	167.624	167.870	245.236	122.644	122.592	90.258	44.980	45.278	59
Ankara	5.663.322	2.805.877	2.857.445	5.663.322	2.805.877	2.857.445	-	-	-	231
Antalya	2.548.308	1.281.943	1.266.365	2.548.308	1.281.943	1.266.365	-	-	-	123
Ardahan	96.161	49.811	46.350	38.739	19.940	18.799	57.422	29.871	27.551	20
Artvin	169.501	85.523	83.978	106.858	53.537	53.321	62.643	31.986	30.657	23
Aydın	1.119.084	557.066	562.018	1.119.084	557.066	562.018	-	-	-	143
Balıkesir	1.240.285	619.765	620.520	1.240.285	619.765	620.520	-	-	-	87
Bartın	198.979	98.451	100.528	89.879	44.303	45.576	109.100	54.148	54.952	96
Batman	620.278	312.137	308.141	505.849	253.902	251.947	114.429	58.235	56.194	133
Bayburt	81.910	42.002	39.908	50.423	25.949	24.474	31.487	16.053	15.434	22
Bilecik	218.717	111.190	107.527	178.781	90.812	87.969	39.936	20.378	19.558	51
Bingöl	281.768	142.670	139.098	183.613	91.567	92.046	98.155	51.103	47.052	34
Bitlis	350.994	180.982	170.012	210.118	107.931	102.187	140.876	73.051	67.825	50
Bolu	314.802	156.340	158.462	227.724	113.527	114.197	87.078	42.813	44.265	38
Burdur	267.092	134.124	132.968	183.404	92.958	90.446	83.688	41.166	42.522	39
Bursa	3.101.833	1.550.767	1.551.066	3.101.833	1.550.767	1.551.066	-	-	-	298
Çanakkale	541.548	271.456	270.092	329.202	164.668	164.534	212.346	106.788	105.558	55
Çankırı	192.428	97.065	95.363	134.666	67.691	66.975	57.762	29.374	28.388	26
Çorum	530.126	262.590	267.536	394.250	193.240	201.010	135.876	69.350	66.526	41
Denizli	1.040.915	518.742	522.173	1.040.915	518.742	522.173	-	-	-	89
Diyarbakır	1.783.431	899.516	883.915	1.783.431	899.516	883.915	-	-	-	118
Düzce	395.679	198.032	197.647	263.728	132.046	131.682	131.951	65.986	65.965	154
Edirne	407.763	205.775	201.988	301.887	151.568	150.319	105.876	54.207	51.669	67
Elazığ	587.960	291.461	296.499	455.220	224.897	230.323	132.740	66.564	66.176	70
Erzincan	234.431	119.325	115.106	179.972	90.484	89.488	54.459	28.841	25.618	20
Erzurum	758.279	378.661	379.618	758.279	378.661	379.618	-	-	-	30
Eskişehir	888.828	443.227	445.601	888.828	443.227	445.601	-	-	-	64
Gaziantep	2.101.157	1.060.820	1.040.337	2.101.157	1.060.820	1.040.337	-	-	-	308
Giresun	448.721	223.738	224.983	302.259	149.705	152.554	146.462	74.033	72.429	66
Gümüşhane	141.702	71.943	69.759	83.871	41.556	42.315	57.831	30.387	27.444	22
Hakkari	280.514	148.967	131.547	166.101	88.264	77.837	114.413	60.703	53.710	39
Hatay	1.659.320	833.146	826.174	1.659.320	833.146	826.174	-	-	-	285
İğdir	201.314	103.059	98.255	115.412	58.360	57.052	85.902	44.699	41.203	56
Isparta	440.304	218.526	221.778	324.279	160.886	163.393	116.025	57.640	58.385	53
İstanbul	15.462.452	7.750.836	7.711.616	15.462.452	7.750.836	7.711.616	-	-	-	2.976
İzmir	4.394.694	2.187.226	2.207.468	4.394.694	2.187.226	2.207.468	-	-	-	366

Tablo 21. Cinsiyete Göre İl/İlçe Merkezi, Belde/Köy Nüfusu ve Nüfus Yoğunluğu (2020) (Devam)

İller	Toplam			İl ve İlçe Merkezleri			Belde ve Köyler			Nüfus Yoğunluğu
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	
Kahramanmaraş	1.168.163	592.920	575.243	1.168.163	592.920	575.243	-	-	-	81
Karabük	243.614	121.875	121.739	189.534	93.076	96.458	54.080	28.799	25.281	59
Karaman	254.919	127.829	127.090	192.314	95.965	96.349	62.605	31.864	30.741	29
Kars	284.923	147.150	137.773	141.389	72.552	68.837	143.534	74.598	68.936	28
Kastamonu	376.377	187.264	189.113	238.902	118.249	120.653	137.475	69.015	68.460	29
Kayseri	1.421.455	712.710	708.745	1.421.455	712.710	708.745	-	-	-	83
Kırıkkale	278.703	139.281	139.422	244.006	121.432	122.574	34.697	17.849	16.848	61
Kırklareli	361.737	184.250	177.487	262.853	133.511	129.342	98.884	50.739	48.145	58
Kırşehir	243.042	119.725	123.317	193.470	94.746	98.724	49.572	24.979	24.593	38
Kilis	142.792	72.652	70.140	109.566	54.790	54.776	33.226	17.862	15.364	100
Kocaeli	1.997.258	1.009.533	987.725	1.997.258	1.009.533	987.725	-	-	-	553
Konya	2.250.020	1.118.850	1.131.170	2.250.020	1.118.850	1.131.170	-	-	-	58
Kütahya	576.688	284.575	292.113	414.810	204.913	209.897	161.878	79.662	82.216	48
Malatya	806.156	401.610	404.546	806.156	401.610	404.546	-	-	-	68
Manisa	1.450.616	728.724	721.892	1.450.616	728.724	721.892	-	-	-	111
Mardin	854.716	428.780	425.936	854.716	428.780	425.936	-	-	-	97
Mersin	1.868.757	933.368	935.389	1.868.757	933.368	935.389	-	-	-	121
Muğla	1.000.773	508.504	492.269	1.000.773	508.504	492.269	-	-	-	78
Muş	411.117	209.647	201.470	193.279	97.355	95.924	217.838	112.292	105.546	51
Neveşehir	304.962	151.134	153.828	197.126	96.591	100.535	107.836	54.543	53.293	57
Niğde	362.071	181.692	180.379	219.588	109.767	109.821	142.483	71.925	70.558	49
Ordu	761.400	380.031	381.369	761.400	380.031	381.369	-	-	-	128
Osmaniye	548.556	276.776	271.780	427.804	213.760	214.044	120.752	63.016	57.736	176
Rize	344.359	172.469	171.890	228.670	113.591	115.079	115.689	58.878	56.811	88
Sakarya	1.042.649	522.388	520.261	1.042.649	522.388	520.261	-	-	-	216
Samsun	1.356.079	670.675	685.404	1.356.079	670.675	685.404	-	-	-	149
Siirt	331.070	168.939	162.131	220.812	113.427	107.385	110.258	55.512	54.746	60
Sinop	216.460	107.689	108.771	134.457	65.926	68.531	82.003	41.763	40.240	37
Sivas	635.889	318.771	317.118	477.931	237.774	240.157	157.958	80.997	76.961	22
Şanlıurfa	2.115.256	1.066.402	1.048.854	2.115.256	1.066.402	1.048.854	-	-	-	113
Şırnak	537.762	279.486	258.276	343.301	176.228	167.073	194.461	103.258	91.203	75
Tekirdağ	1.081.065	552.587	528.478	1.081.065	552.587	528.478	-	-	-	171
Tokat	597.861	297.311	300.550	398.991	196.802	202.189	198.870	100.509	98.361	60
Trabzon	811.901	402.224	409.677	811.901	402.224	409.677	-	-	-	174
Tunceli	83.443	44.815	38.628	53.919	28.378	25.541	29.524	16.437	13.087	11
Uşak	369.433	184.225	185.208	279.885	140.496	139.389	89.548	43.729	45.819	69
Van	1.149.342	585.854	563.488	1.149.342	585.854	563.488	-	-	-	60
Yalova	276.050	138.860	137.190	203.628	101.508	102.120	72.422	37.352	35.070	326
Yozgat	419.095	209.257	209.838	275.935	137.692	138.243	143.160	71.565	71.595	30
Zonguldak	591.204	293.068	298.136	367.758	180.950	186.808	223.446	112.118	111.328	179
Toplam	83.614.362	41.915.985	41.698.377	77.736.041	38.921.666	38.814.375	5.878.321	2.994.319	2.884.002	109

Kaynak: TÜİK.

Tablo 22. Göç İstatistikleri (2019-2020)⁽¹⁾

İller	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
Adana	2.258.718	47.088	45.832	1.256	0,6
Adıyaman	632.459	16.163	16.936	-773	-1,2
Afyonkarahisar	736.912	18.439	19.434	-995	-1,3
Ağrı	535.435	14.626	24.353	-9.727	-18,0
Aksaray	423.011	12.208	12.311	-103	-0,2
Amasya	335.494	12.241	11.347	894	2,7
Ankara	5.663.322	153.162	141.165	11.997	2,1
Antalya	2.548.308	83.035	62.325	20.710	8,2
Ardahan	96.161	4.085	5.215	-1.130	-11,7
Artvin	169.501	6.358	7.801	-1.443	-8,5
Aydın	1.119.084	35.455	30.996	4.459	4,0
Balıkesir	1.240.285	40.715	31.561	9.154	7,4
Bartın	198.979	7.585	7.441	144	0,7
Batman	620.278	18.598	17.593	1.005	1,6
Bayburt	81.910	4.427	7.433	-3.006	-36,0
Bilecik	218.717	8.297	8.439	-142	-0,6
Bingöl	281.768	9.497	10.633	-1.136	-4,0
Bitlis	350.994	12.050	14.223	-2.173	-6,2
Bolu	314.802	11.430	12.565	-1.135	-3,6
Burdur	267.092	9.201	11.422	-2.221	-8,3
Bursa	3.101.833	77.039	53.940	23.099	7,5
Çanakkale	541.548	21.055	19.022	2.033	3,8
Çankırı	192.428	9.955	12.614	-2.659	-13,7
Çorum	530.126	15.672	15.051	621	1,2
Denizli	1.040.915	22.534	21.370	1.164	1,1
Diyarbakır	1.783.431	39.101	42.992	-3.891	-2,2
Düzce	395.679	11.757	10.565	1.192	3,0
Edirne	407.763	12.252	14.264	-2.012	-4,9
Elazığ	587.960	15.529	21.166	-5.637	-9,5
Erzincan	234.431	10.907	10.998	-91	-0,4
Erzurum	758.279	20.405	30.220	-9.815	-12,9
Eskişehir	888.828	25.376	25.533	-157	-0,2
Gaziantep	2.101.157	42.040	41.179	861	0,4
Giresun	448.721	17.654	17.368	286	0,6
Gümüşhane	141.702	7.151	19.116	-11.965	-81,0
Hakkari	280.514	7.227	8.421	-1.194	-4,2
Hatay	1.659.320	35.160	29.265	5.895	3,6
Iğdır	201.314	7.452	7.266	186	0,9
Isparta	440.304	12.879	17.905	-5.026	-11,4
İstanbul	15.462.452	328.632	381.654	-53.022	-3,4
İzmir	4.394.694	107.172	92.400	14.772	3,4

Tablo 22. Göç İstatistikleri (2019-2020) (Devam)⁽¹⁾

İller	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
Kahramanmaraş	1.168.163	25.056	23.696	1.360	1,2
Karabük	243.614	8.148	12.750	-4.602	-18,7
Karaman	254.919	8.074	8.304	-230	-0,9
Kars	284.923	8.168	12.910	-4.742	-16,5
Kastamonu	376.377	14.177	15.328	-1.151	-3,1
Kayseri	1.421.455	31.766	30.033	1.733	1,2
Kırıkkale	278.703	8.597	13.021	-4.424	-15,7
Kırklareli	361.737	13.852	11.596	2.256	6,3
Kırşehir	243.042	9.960	10.835	-875	-3,6
Kilis	142.792	5.035	6.432	-1.397	-9,7
Kocaeli	1.997.258	75.093	52.543	22.550	11,4
Konya	2.250.020	43.788	48.780	-4.992	-2,2
Kütahya	576.688	15.347	18.688	-3.341	-5,8
Malatya	806.156	24.198	23.329	869	1,1
Manisa	1.450.616	37.003	29.833	7.170	5,0
Mardin	854.716	25.373	24.744	629	0,7
Mersin	1.868.757	53.325	40.242	13.083	7,0
Muğla	1.000.773	41.468	28.088	13.380	13,5
Muş	411.117	11.720	16.548	-4.828	-11,7
Nevşehir	304.962	9.309	8.958	351	1,2
Niğde	362.071	11.349	13.588	-2.239	-6,2
Ordu	761.400	26.898	21.406	5.492	7,2
Osmaniye	548.556	17.734	14.954	2.780	5,1
Rize	344.359	13.143	13.290	-147	-0,4
Sakarya	1.042.649	30.929	24.888	6.041	5,8
Samsun	1.356.079	43.054	35.442	7.612	5,6
Siirt	331.070	9.044	12.958	-3.914	-11,8
Sinop	216.460	10.292	11.070	-778	-3,6
Sivas	635.889	18.490	23.885	-5.395	-8,4
Şanlıurfa	2.115.256	37.720	47.194	-9.474	-4,5
Şırnak	537.762	14.461	15.008	-547	-1,0
Tekirdağ	1.081.065	50.764	28.468	22.296	20,8
Tokat	597.861	24.840	41.746	-16.906	-27,9
Trabzon	811.901	23.761	24.506	-745	-0,9
Tunceli	83.443	5.791	6.311	-520	-6,2
Uşak	369.433	8.756	10.428	-1.672	-4,5
Van	1.149.342	26.621	38.114	-11.493	-9,9
Yalova	276.050	14.661	10.281	4.380	16,0
Yozgat	419.095	14.109	17.604	-3.495	-8,3
Zonguldak	591.204	15.243	19.593	-4.350	-7,3
Toplam	83.614.362	2.258.726	2.258.726	0	0,0

Kaynak: TÜİK.

(1): Türkiye'de ikamet eden yabancı nüfus kapsamıştır.

Tablo 23. Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranları (2019/2020)

İller	Okullaşma Oranı ⁽¹⁾	İlkokul			Ortaokul			Ortaöğretim (Lise)			Genel Ortaöğretim ⁽¹⁾			Mesleki ve Teknik Ortaöğretim ⁽²⁾		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
İstanbul	Brüt	97,79	97,89	97,68	107,14	105,39	108,98	121,32	123,66	118,82	71,14	70,34	71,98	50,18	53,32	46,84
	Net	94,58	94,63	94,53	96,59	96,44	96,75	89,24	88,98	89,51	47,89	45,27	50,68	41,35	43,71	38,84
Tekirdağ	Brüt	98,42	98,50	98,33	105,19	104,29	106,15	112,99	114,36	111,50	68,67	64,03	73,74	44,32	50,33	37,77
	Net	94,89	94,79	94,99	95,86	95,72	96,02	85,47	85,17	85,80	48,57	43,59	54,00	36,90	41,57	31,80
Edirne	Brüt	100,17	99,72	100,66	104,10	103,58	104,65	107,04	109,13	104,83	69,05	65,01	73,31	37,99	44,12	31,51
	Net	95,13	94,78	95,50	95,13	95,02	95,25	85,52	85,45	85,59	53,28	48,65	58,18	32,24	36,81	27,42
Kırklareli	Brüt	98,42	98,92	97,89	106,27	105,95	106,60	111,33	114,41	108,05	72,01	67,02	77,32	39,33	47,39	30,73
	Net	94,33	94,78	93,86	96,12	96,10	96,14	87,40	87,73	87,05	54,19	48,24	60,52	33,21	39,49	26,52
Balıkesir	Brüt	97,58	97,84	97,30	104,58	103,42	105,80	114,10	116,24	111,82	67,14	61,41	73,24	46,96	54,84	38,59
	Net	94,53	94,58	94,47	96,83	96,61	97,06	89,35	89,07	89,64	50,90	44,94	57,24	38,44	44,13	32,40
Çanakkale	Brüt	98,44	98,53	98,35	104,13	102,78	105,52	113,98	115,18	112,70	73,42	66,13	81,17	40,55	49,05	31,53
	Net	94,52	94,50	94,54	95,54	95,16	95,94	89,96	89,92	90,00	56,32	49,41	63,66	33,64	40,51	26,34
İzmir	Brüt	97,51	97,83	97,18	107,29	105,03	109,70	120,95	123,20	118,55	75,18	70,02	80,67	45,77	53,18	37,88
	Net	94,31	94,36	94,26	96,45	96,15	96,76	89,37	88,90	89,87	52,33	46,29	58,75	37,04	42,61	31,12
Aydın	Brüt	97,36	97,54	97,17	104,43	103,31	105,61	110,29	113,88	106,48	71,29	66,32	76,57	39,00	47,56	29,92
	Net	94,35	94,25	94,45	96,46	96,17	96,77	87,84	88,58	87,05	55,71	49,85	61,93	32,13	38,73	25,12
Denizli	Brüt	98,41	98,70	98,11	102,96	102,41	103,53	111,05	112,97	109,00	70,59	65,79	75,68	40,46	47,18	33,32
	Net	94,19	94,12	94,27	95,32	94,97	95,68	89,81	88,96	90,71	55,46	49,52	61,77	34,35	39,44	28,95
Muğla	Brüt	97,29	97,76	96,78	104,00	103,30	104,74	115,58	118,80	112,14	78,00	72,86	83,47	37,58	45,94	28,66
	Net	93,91	94,10	93,71	95,73	95,49	95,98	88,17	87,61	88,76	57,50	50,59	64,87	30,67	37,03	23,89
Manisa	Brüt	97,54	97,72	97,35	104,62	103,72	105,57	109,86	113,26	106,19	57,68	50,70	65,21	52,18	62,56	40,98
	Net	94,51	94,45	94,57	96,98	96,67	97,31	87,74	88,21	87,23	44,60	37,54	52,22	43,14	50,66	35,01
Afyonkarahisar	Brüt	96,08	96,31	95,85	103,87	102,56	105,25	105,12	108,66	101,37	58,54	53,76	63,61	46,58	54,90	37,76
	Net	93,33	93,49	93,15	95,82	95,44	96,22	82,91	82,89	82,93	42,82	36,37	49,66	40,09	46,52	33,27
Kütahya	Brüt	96,88	97,04	96,72	104,13	102,70	105,64	120,59	120,23	120,99	67,08	60,41	74,25	53,51	59,82	46,74
	Net	94,42	94,42	94,41	97,10	97,11	97,10	92,98	92,45	93,55	47,94	42,44	53,84	45,04	50,01	39,71
Uşak	Brüt	97,72	98,05	97,36	103,23	102,26	104,28	116,74	120,31	112,92	69,64	64,02	75,67	47,10	56,29	37,26
	Net	94,21	94,08	94,36	96,61	96,06	97,19	91,40	90,89	91,95	54,51	48,82	60,61	36,89	42,07	31,34
Bursa	Brüt	97,66	97,81	97,49	103,91	102,56	105,34	112,33	113,42	111,16	61,56	56,96	66,48	50,77	56,47	44,68
	Net	94,53	94,52	94,53	96,21	96,01	96,42	89,03	89,03	89,03	47,25	43,20	51,58	41,79	45,83	37,45
Eskişehir	Brüt	97,65	98,04	97,24	104,43	102,72	106,23	121,48	121,93	121,00	79,34	70,47	88,63	42,14	51,46	32,37
	Net	94,57	94,61	94,53	96,56	96,23	96,89	94,19	94,32	94,05	60,53	53,50	67,88	33,66	40,82	26,16
Bilecik	Brüt	97,31	97,86	96,76	103,66	103,10	104,25	116,18	118,49	113,66	57,96	53,66	62,66	58,22	64,84	51,00
	Net	94,59	95,11	94,06	95,74	95,37	96,13	90,08	88,42	91,89	41,30	35,45	47,68	48,78	52,97	44,21
Kocaeli	Brüt	97,28	97,52	97,03	105,43	103,45	107,54	124,40	126,30	122,37	68,45	63,65	73,58	55,96	62,65	48,79
	Net	94,43	94,47	94,38	96,84	96,56	97,13	92,24	91,82	92,69	48,52	43,93	53,43	43,72	47,89	39,25
Sakarya	Brüt	97,74	98,15	97,30	104,16	102,53	105,89	116,20	116,66	115,72	60,80	53,36	68,61	55,40	63,30	47,11
	Net	94,54	94,80	94,27	96,33	96,20	96,47	90,01	89,67	90,37	47,04	41,44	52,91	42,97	48,23	37,46
Düzce	Brüt	96,05	96,52	95,55	103,87	102,53	105,29	113,87	113,70	114,05	57,31	50,43	64,33	56,56	63,28	49,62
	Net	93,52	93,97	93,05	96,37	96,40	96,33	88,87	87,59	90,18	42,99	36,63	49,47	45,89	50,97	40,71
Bolu	Brüt	96,55	96,32	96,79	103,40	102,11	104,77	129,09	138,05	119,65	71,86	65,73	78,32	57,23	72,32	41,33
	Net	94,01	93,61	94,44	96,14	95,82	96,49	99,44	105,63	92,92	54,41	49,29	59,80	45,03	56,34	33,12
Yalova	Brüt	97,61	97,63	97,59	103,88	103,06	104,75	116,46	116,22	116,72	72,39	67,91	77,17	44,07	48,31	39,55
	Net	93,86	93,89	93,83	95,10	94,88	95,33	88,67	88,00	89,38	52,83	49,12	56,77	35,84	38,88	32,61
Ankara	Brüt	97,52	97,73	97,31	105,51	103,41	107,73	121,56	122,53	120,53	78,89	74,25	83,77	42,67	48,28	36,76
	Net	94,73	94,70	94,76	96,87	96,57	97,18	93,58	93,33	93,83	58,41	53,93	63,13	35,17	39,40	30,71
Konya	Brüt	97,02	97,23	96,80	103,50	102,59	104,47	110,48	114,22	106,54	61,51	60,44	62,63	48,98	53,78	43,91
	Net	93,72	93,75	93,68	95,64	95,29	96,01	86,16	86,55	85,74	45,50	43,00	48,14	40,65	43,56	37,59
Karaman	Brüt	96,05	96,31	95,78	104,31	103,23	105,43	120,21	122,31	118,01	79,22	73,21	85,52	41,00	49,09	32,49
	Net	93,39	93,44	93,33	96,69	96,29	97,10	92,70	91,44	94,01	59,34	52,35	66,68	33,35	39,09	27,33
Antalya	Brüt	97,59	97,92	97,23	104,57	102,90	106,33	119,74	121,86	117,49	78,48	74,19	83,03	41,26	47,66	34,46
	Net	93,85	93,82	93,89	95,33	95,00	95,67	89,77	89,39	90,17	56,55	51,58	61,82	33,22	37,81	28,35
Isparta	Brüt	97,72	97,85	97,58	103,22	102,74	103,74	119,25	121,39	116,97	73,99	69,10	79,21	45,26	52,30	37,76
	Net	94,03	93,74	94,35	95,98	95,84	96,13	95,27	94,82	95,76	58,24	52,52	64,33	37,04	42,29	31,43
Burdur	Brüt	98,98	99,48	98,42	104,10	103,52	104,72	116,03	118,00	113,93	72,97	66,24	80,13	43,07	51,76	33,80
	Net	93,82	93,90	93,74	93,67	93,00	94,38	89,32	87,51	91,24	55,68	47,84	64,02	33,64	39,67	27,22
Adana	Brüt	97,99	98,47	97,48	105,27	104,09	106,52	108,40	112,24	104,35	67,70	63,64	71,99	40,70	48,60	32,37
	Net	93,91	93,98	93,82	95,89	95,51	96,30	83,57	83,72	83,40	53,74	48,95	58,79	29,83	34,77	24,61
Mersin	Brüt	97,72	98,09	97,33	105,49	104,40	106,63	110,70	114,99	106,17	67,96	64,93	71,15	42,75	50,06	35,02
	Net	94,09	94,14	94,04	96,56	96,15	96,99	87,04	88,08	85,95	53,24	48,97	57,75	33,80	39,10	28,20

Tablo 23. Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranları (2019/'2020) (Devam)

İller	Okullaşma Oranı ⁽³⁾	İlkokul			Ortaokul			Ortaöğretim (Lise)			Genel Ortaöğretim ⁽¹⁾			Mesleki ve Teknik Ortaöğretim ⁽²⁾		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Hatay	Brüt	97,48	97,76	97,18	104,07	103,26	104,93	104,42	108,37	100,33	64,01	62,16	65,92	40,42	46,22	34,41
	Net	94,01	94,15	93,85	96,25	96,01	96,49	85,21	85,73	84,68	51,83	48,24	55,55	33,38	37,48	29,13
Kahramanmaraş	Brüt	96,67	96,95	96,38	103,96	102,96	105,02	105,06	109,44	100,44	59,81	58,05	61,67	45,25	51,39	38,78
	Net	93,36	93,35	93,36	95,70	95,21	96,22	83,16	83,66	82,62	45,67	41,94	49,59	37,49	41,72	33,03
Osmaniye	Brüt	100,87	101,68	100,01	103,69	103,10	104,31	106,90	109,49	104,17	62,00	58,27	65,92	44,90	51,22	38,25
	Net	93,92	94,03	93,80	92,84	92,11	93,60	84,27	83,54	85,04	48,50	43,42	53,84	35,78	40,12	31,20
Kırıkkale	Brüt	97,88	98,27	97,46	104,10	103,14	105,11	118,41	122,93	113,77	64,02	57,51	70,68	54,39	65,43	43,09
	Net	94,33	94,58	94,06	96,86	96,76	96,97	91,24	91,50	90,98	48,62	42,87	54,52	42,62	48,63	36,47
Aksaray	Brüt	95,62	96,36	94,86	101,30	100,01	102,69	103,79	106,38	101,09	60,33	54,78	66,13	43,46	51,60	34,96
	Net	92,29	92,68	91,89	94,34	93,83	94,89	81,85	81,77	81,94	45,40	39,64	51,43	36,45	42,13	30,51
Niğde	Brüt	97,88	96,63	96,46	103,97	103,34	104,63	100,06	100,81	99,28	61,98	57,11	67,11	38,08	43,71	32,17
	Net	93,30	93,18	93,43	96,45	96,09	96,83	81,97	79,57	84,51	48,97	42,30	55,99	33,00	37,27	28,52
Nevşehir	Brüt	96,38	96,97	95,75	104,08	103,17	105,02	108,47	111,75	105,04	65,22	63,04	67,50	43,25	48,72	37,54
	Net	93,42	93,71	93,11	96,74	96,51	96,98	86,72	86,43	87,02	49,84	46,39	53,45	36,87	40,04	33,57
Kırşehir	Brüt	96,25	96,60	95,88	100,92	100,74	101,11	115,85	118,88	112,71	68,30	60,90	75,98	47,56	57,98	36,73
	Net	92,82	92,90	92,73	94,49	94,65	94,34	92,33	91,89	92,78	54,78	47,37	62,48	37,54	44,52	30,30
Kayseri	Brüt	97,39	97,57	97,21	104,15	102,80	105,57	116,86	119,50	114,08	67,12	61,81	72,72	49,74	57,69	41,37
	Net	94,51	94,46	94,56	96,89	96,59	97,20	90,84	90,56	91,15	50,26	44,38	56,47	40,58	46,18	34,68
Sivas	Brüt	95,76	96,20	95,28	104,07	102,76	105,44	116,92	119,82	113,89	70,59	66,94	74,40	46,34	52,88	39,50
	Net	93,44	93,86	92,99	96,82	96,79	96,85	90,11	89,85	90,58	51,83	47,36	56,51	38,27	42,30	34,07
Yozgat	Brüt	93,12	93,19	93,04	99,35	98,36	100,40	105,99	110,90	100,95	61,15	57,10	65,30	44,84	53,79	35,65
	Net	90,39	90,54	90,23	92,26	92,25	92,27	83,19	84,63	81,72	45,34	39,36	51,49	37,85	45,26	30,24
Zonguldak	Brüt	97,01	97,41	96,58	103,58	102,02	105,20	115,88	113,83	118,04	67,54	58,61	76,95	48,34	55,23	41,09
	Net	94,55	94,71	94,39	97,60	97,28	97,94	91,92	91,53	92,32	54,63	47,47	62,17	37,28	44,06	30,15
Karabük	Brüt	98,01	98,32	97,70	105,33	104,29	106,45	124,04	125,21	122,78	76,29	70,41	82,60	47,75	54,80	40,18
	Net	94,83	95,03	94,62	97,11	97,23	96,98	96,43	96,10	96,78	58,12	52,67	63,97	38,31	43,43	32,81
Bartın	Brüt	97,08	97,40	96,74	104,84	103,32	106,42	121,32	120,21	122,53	60,58	54,64	67,03	60,74	65,57	55,49
	Net	94,64	94,70	94,57	98,24	98,06	98,42	95,93	95,31	96,60	45,50	40,45	50,98	50,43	54,86	45,62
Kastamonu	Brüt	96,23	96,19	96,27	106,53	104,71	108,44	119,08	117,90	120,28	68,14	59,32	77,15	50,94	58,58	43,13
	Net	94,07	94,03	94,11	97,78	97,64	97,92	91,40	92,09	90,70	47,22	40,68	53,89	44,19	51,41	36,81
Çankırı	Brüt	92,80	92,66	92,94	98,63	97,47	99,86	111,79	113,74	109,77	63,86	57,63	70,28	47,93	56,12	39,49
	Net	89,66	89,37	89,96	90,23	89,42	91,10	82,57	82,27	82,89	43,03	36,72	49,52	39,55	45,55	33,36
Sinop	Brüt	96,18	96,53	95,81	103,09	102,19	104,02	112,32	113,60	110,94	63,35	57,59	69,57	48,97	56,01	41,38
	Net	92,45	92,59	92,30	94,34	94,50	94,17	86,12	85,67	86,62	45,13	39,47	51,24	40,99	46,20	35,37
Samsun	Brüt	96,47	96,75	96,18	104,62	103,23	106,08	117,32	118,79	115,78	69,61	64,67	74,78	47,70	54,12	41,00
	Net	93,79	93,89	93,69	97,30	96,91	97,72	91,20	90,68	91,74	52,76	47,24	58,52	38,44	43,44	33,23
Tokat	Brüt	89,21	89,43	88,97	96,83	95,35	98,39	108,37	111,64	104,97	57,66	53,57	61,90	50,71	58,07	43,07
	Net	86,24	86,33	86,15	89,39	88,89	89,91	85,98	87,40	84,51	43,73	39,42	48,21	42,25	47,98	36,30
Çorum	Brüt	96,93	97,19	96,64	103,85	102,46	105,31	118,91	121,86	115,85	72,98	67,34	78,84	45,93	54,52	37,01
	Net	93,76	93,73	93,79	95,71	95,29	96,15	91,56	93,01	90,04	53,81	48,46	59,37	37,75	44,56	30,67
Amasya	Brüt	96,78	96,61	96,98	105,33	103,98	106,75	121,60	123,59	119,50	68,66	63,95	73,66	52,94	59,64	45,84
	Net	94,40	94,18	94,64	97,89	97,91	97,87	95,15	95,51	94,76	52,44	47,58	57,59	42,71	47,92	37,17
Trabzon	Brüt	96,86	96,97	96,73	104,38	103,83	104,95	120,07	121,80	118,31	68,21	65,71	70,75	51,87	56,09	47,56
	Net	93,92	93,78	94,07	97,62	98,10	97,12	94,93	94,74	95,12	54,04	50,56	57,60	40,89	44,19	37,52
Ordu	Brüt	95,92	96,16	95,66	103,30	102,32	104,35	110,82	111,64	109,95	59,30	52,66	66,24	51,52	58,98	43,71
	Net	93,67	93,83	93,50	97,30	97,13	97,49	91,37	90,36	92,42	48,21	41,50	55,22	43,17	48,86	37,21
Giresun	Brüt	94,26	94,65	93,85	101,12	100,10	102,18	112,97	115,04	110,79	62,53	57,27	68,04	50,44	57,77	42,75
	Net	91,84	91,89	91,78	94,72	94,46	94,99	92,88	93,21	92,53	49,50	43,88	55,41	43,38	49,34	37,12
Rize	Brüt	95,12	95,12	95,11	107,27	107,55	106,99	135,07	141,76	128,18	67,82	63,01	72,79	67,25	78,74	55,39
	Net	92,73	92,75	92,71	98,91	100,86	96,84	100,00	100,00	98,18	49,78	44,87	54,84	51,92	60,25	43,33
Artvin	Brüt	95,22	95,60	94,82	104,72	103,67	105,80	119,15	119,34	118,94	71,50	64,60	78,80	47,65	54,74	40,14
	Net	93,31	93,67	92,94	97,42	97,84	96,98	94,63	95,06	94,18	55,69	50,48	61,21	38,94	44,58	32,97
Gümüşhane	Brüt	69,54	69,41	69,68	74,00	73,16	74,87	80,47	82,38	78,39	48,82	48,60	49,06	31,65	33,77	29,34
	Net	68,20	68,00	68,41	68,90	68,92	68,89	63,28	64,39	62,07	36,09	34,89	37,41	27,18	29,50	24,65
Erzurum	Brüt	96,60	96,78	96,40	107,52	105,93	109,18	102,15	107,22	97,00	61,65	63,26	60,01	40,51	43,96	36,99
	Net	92,60	92,78	92,41	95,65	95,08	96,24	77,15	77,76	76,53	45,59	43,84	47,38	31,56	33,92	29,15
Erzincan	Brüt	97,02	97,33	96,70	103,41	102,10	104,75	118,61	121,22	115,82	70,94	68,04	74,03	47,67	53,18	41,79
	Net	93,92	94,00	93,83	95,53	95,16	95,90	91,40	92,48	90,25	51,47	48,25	54,92	39,93	44,23	35,33

Tablo 23. Eğitim Seviyesine Göre Okullaşma Oranları (2019/2020) (Devam)

İller	Okullaşma Oranı ⁽²⁾	İlkokul			Ortaokul			Ortaöğretim (Lise)			Genel Ortaöğretim ⁽¹⁾			Mesleki ve Teknik Ortaöğretim ⁽²⁾		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Bayburt	Brüt	92,59	93,14	92,02	100,07	98,88	101,31	117,67	121,96	113,05	63,23	60,60	66,07	54,43	61,36	46,98
	Net	90,11	90,61	89,59	92,50	92,48	92,52	88,97	88,50	89,47	45,20	40,53	50,23	43,77	47,97	39,24
Ağrı	Brüt	98,14	98,78	97,47	114,63	114,56	114,70	76,19	76,26	76,12	47,45	47,78	47,10	28,75	28,49	29,03
	Net	91,50	92,13	90,83	94,31	94,25	94,38	59,59	57,39	61,89	36,22	34,32	38,21	23,37	23,07	23,68
Kars	Brüt	95,77	96,09	95,44	110,95	110,62	111,29	89,85	89,43	90,30	58,78	56,02	61,70	31,07	33,40	28,60
	Net	91,50	91,82	91,15	96,65	96,40	96,91	72,65	69,48	76,01	45,81	40,69	51,22	26,84	28,79	24,79
İğdır	Brüt	97,17	98,45	95,81	110,38	109,07	111,76	93,11	87,80	98,74	58,89	52,22	65,95	34,22	35,59	32,78
	Net	92,19	92,95	91,39	96,31	95,56	97,11	75,91	69,95	82,21	47,18	40,27	54,48	28,73	29,68	27,73
Ardahan	Brüt	95,02	95,13	94,91	109,04	109,82	108,23	102,23	102,31	102,14	58,52	55,54	61,66	43,71	46,77	40,48
	Net	91,81	92,01	91,61	98,43	98,74	98,11	83,35	80,52	86,34	44,52	39,25	50,10	38,82	41,27	36,23
Malatya	Brüt	97,42	97,73	97,10	105,41	104,03	106,84	118,21	121,40	114,83	73,39	70,93	75,99	44,83	50,47	38,84
	Net	94,02	94,02	94,03	97,13	96,70	97,57	93,23	92,93	93,54	58,23	54,32	62,38	34,99	38,61	31,16
Elazığ	Brüt	95,71	95,83	95,58	106,23	104,89	107,67	114,71	118,63	110,54	70,27	68,58	72,07	44,44	50,04	38,47
	Net	92,55	92,73	92,35	96,96	96,72	97,21	89,48	89,98	88,94	54,00	50,40	57,83	35,48	39,58	31,11
Bingöl	Brüt	95,28	95,60	94,96	107,95	106,69	109,24	101,68	105,76	97,49	61,30	62,15	60,44	40,38	43,61	37,05
	Net	91,62	91,78	91,45	96,01	96,00	96,01	78,74	79,60	77,86	45,55	43,91	47,22	33,19	35,68	30,64
Tunceli	Brüt	94,38	94,41	94,34	101,01	101,08	100,93	115,22	116,61	113,72	83,74	82,18	85,43	31,48	34,43	28,30
	Net	92,09	92,37	91,77	94,70	95,69	93,64	85,04	84,75	85,35	64,41	62,65	66,31	20,63	22,10	19,04
Van	Brüt	98,20	99,05	97,33	111,57	110,99	112,18	87,96	90,53	85,26	50,09	52,94	47,10	37,86	37,59	38,15
	Net	91,91	92,63	91,17	94,50	94,27	94,74	67,08	66,09	68,12	37,18	36,94	37,43	29,90	29,15	30,68
Muş	Brüt	98,32	98,98	97,63	108,55	108,08	109,05	72,89	78,66	66,79	37,67	40,25	34,95	35,21	38,41	31,83
	Net	91,49	92,15	90,80	92,25	92,60	91,86	56,39	59,45	53,16	27,48	28,04	26,89	28,90	31,40	26,26
Bitlis	Brüt	96,85	97,53	96,12	109,76	109,14	110,42	87,01	96,83	76,55	51,39	57,65	44,72	35,61	39,17	31,83
	Net	91,48	91,84	91,10	95,45	95,07	95,86	65,60	70,67	60,20	36,44	38,77	33,96	29,16	31,90	26,24
Hakkari	Brüt	96,25	97,04	95,43	108,17	107,03	109,36	96,94	102,31	91,35	54,09	56,23	51,86	42,85	46,08	39,49
	Net	88,19	88,94	87,41	90,03	90,62	89,42	71,09	71,24	70,93	38,16	36,20	40,21	32,92	35,04	30,72
Gaziantep	Brüt	98,14	98,47	97,80	106,11	105,06	107,20	101,89	105,91	97,68	66,74	65,60	67,93	35,16	40,31	29,75
	Net	94,01	94,17	93,85	95,53	95,30	95,77	79,36	78,93	79,81	50,92	47,14	54,88	28,44	31,79	24,93
Adıyaman	Brüt	96,14	96,52	95,73	105,82	105,65	106,00	106,73	111,20	102,04	60,16	60,95	59,34	46,57	50,25	42,69
	Net	92,96	93,15	92,77	96,35	96,15	96,57	84,42	84,12	84,73	47,13	44,87	49,49	37,29	39,25	35,24
Kilis	Brüt	97,53	98,10	96,93	105,72	103,77	107,83	107,19	114,98	99,06	58,78	57,78	59,82	48,41	57,20	39,24
	Net	92,95	93,11	92,78	94,91	94,09	95,79	82,03	83,43	80,57	42,24	36,76	47,96	39,79	46,67	32,60
Şanlıurfa	Brüt	99,08	99,27	98,88	110,79	109,71	111,91	80,52	89,89	70,59	48,61	52,50	44,50	31,91	37,39	26,09
	Net	91,79	92,18	91,38	93,43	93,54	93,32	62,44	67,04	57,57	36,57	37,55	35,53	25,87	29,49	22,04
Diyarbakır	Brüt	97,53	98,13	96,91	108,54	107,64	109,49	93,04	97,82	88,02	56,27	56,79	55,73	36,76	41,03	32,30
	Net	92,74	93,16	92,31	95,90	95,71	96,09	71,45	71,86	71,02	42,22	39,80	44,75	29,23	32,06	26,27
Mardin	Brüt	97,33	97,52	97,12	109,94	108,39	111,55	90,93	96,73	84,95	55,51	56,25	54,74	35,42	40,48	30,21
	Net	91,36	91,66	91,04	95,47	95,11	95,85	71,78	72,83	70,69	42,02	39,77	44,33	29,76	33,06	26,35
Batman	Brüt	96,77	97,36	96,15	108,70	107,85	109,59	97,74	102,70	92,53	61,12	61,54	60,68	36,63	41,17	31,86
	Net	91,84	92,22	91,43	95,88	95,46	96,33	74,89	75,31	74,45	45,75	43,01	48,63	29,14	32,30	25,82
Şırnak	Brüt	98,43	99,13	97,69	111,07	110,49	111,67	88,46	93,99	82,61	54,60	55,00	54,19	33,85	38,99	28,42
	Net	89,88	90,45	89,28	93,41	92,94	93,89	67,13	67,53	66,71	39,31	36,11	42,71	27,81	31,42	24,00
Siirt	Brüt	98,84	99,39	98,27	109,38	109,07	109,69	90,63	102,19	78,35	49,70	56,36	42,62	40,93	45,83	35,73
	Net	91,55	92,16	90,91	94,67	94,76	94,58	67,84	71,89	63,54	34,64	36,36	32,82	33,20	35,52	30,72
Türkiye	Brüt	97,41	97,70	97,11	105,96	104,65	107,34	110,63	113,66	107,44	66,04	63,47	68,76	44,59	50,19	38,68
	Net	93,62	93,74	93,49	95,90	95,68	96,14	85,01	85,16	84,85	48,73	44,88	52,79	36,28	40,28	32,06

Kaynak: MEB.

Not 1. IBBS 3. düzey okullaşma oranları Türkiye İstatistik Kurumu tarafından hesaplanmıştır.

Not 2. 2019/20 okullaşma oranları hesaplanırken, kullanılan nüfus ve öğrenci sayılarında Türkiye'de ikamet eden T.C. vatandaşları kapsamıştır. Türkiye'de ikamet eden yabancı uyruklu nüfus ve yabancı uyruklu öğrenci sayıları kapsam dışında tutularak, tamamlanmış olan en son takvim yılı sonu öğrenci rakamları ve tamamlanmış olan en son nüfus rakamları (31 Aralık 2019) kullanılarak hesaplanmıştır.

(1): Anadolu Lisesi, Anadolu Öğretmen Lisesi, Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi ve Özel Liseler.

(2): İmam Hatip Lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesi, Mesleki ve Teknik Liseler, Güzel Sanatlar Lisesi, Spor Lisesi, Özel Eğitim Meslek Liseleri ve Özel Meslek Liseleri.

(3): Ortaokul brüt okullaşma oranları hesaplanırken Açık Öğretim Ortaokulu öğrencileri dahil edilmiştir. Ortaöğretim de ise brüt ve net okullaşma oranları hesaplanırken Açık Öğretim Lise öğrencileri dahil edilmiştir.

Tablo 24. Nüfusun İşgücü Durumu (2020)

İBBS Düzey-2	(15+ yaş - Bin Kişi)										
	15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücüne dahil olmayan nüfus	İşgücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	Tarım dışı işsizlik oranı (%)	Toplam istihdam oranı (%)	Erkek istihdam oranı (%)	Kadın istihdam oranı (%)
İstanbul	11.964	6.289	5.363	926	5.675	52,6	14,7	14,8	44,8	62,1	28,0
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	1.456	815	741	73	642	55,9	9,0	10,4	50,9	67,9	33,6
Balıkesir, Çanakkale	1.421	678	625	53	743	47,7	7,8	10,1	44,0	59,9	28,4
İzmir	3.476	1.797	1.491	307	1.679	51,7	17,1	18,1	42,9	58,9	27,2
Aydın, Denizli, Muğla	2.494	1.275	1.152	123	1.220	51,1	9,6	11,8	46,2	60,9	31,4
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	2.422	1.224	1.123	101	1.198	50,5	8,3	11,2	46,4	63,7	29,2
Bursa, Eskişehir, Bilecik	3.270	1.610	1.455	155	1.660	49,2	9,6	10,5	44,5	61,6	27,4
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	3.034	1.535	1.347	187	1.499	50,6	12,2	13,6	44,4	63,1	26,1
Ankara	4.390	2.207	1.880	327	2.182	50,3	14,8	15,2	42,8	60,6	25,7
Konya, Karaman	1.834	891	820	71	943	48,6	8,0	10,2	44,7	65,1	25,2
Antalya, Isparta, Burdur	2.522	1.351	1.186	165	1.171	53,6	12,2	14,5	47,0	61,5	32,6
Adana, Mersin	3.040	1.427	1.236	191	1.614	46,9	13,4	16,0	40,6	57,8	23,9
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	2.400	1.061	899	162	1.339	44,2	15,2	17,4	37,5	54,9	20,7
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	1.199	570	502	68	629	47,6	12,0	15,5	41,9	60,2	23,9
Kayseri, Sivas, Yozgat	1.857	834	727	106	1.024	44,9	12,8	15,8	39,2	57,4	21,4
Zonguldak, Karabük, Bartın	824	389	353	36	435	47,2	9,3	12,2	42,8	57,9	27,8
Kastamonu, Çankırı, Sinop	634	320	299	21	314	50,5	6,6	10,3	47,2	60,9	34,0
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	2.188	1.095	1.004	91	1.093	50,0	8,3	12,6	45,9	62,1	30,5
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	2.095	1.102	1.005	97	993	52,6	8,8	14,0	48,0	61,5	34,7
Erzurum, Erzincan, Bayburt	775	367	329	37	409	47,3	10,1	14,8	42,5	61,2	24,5
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	755	333	295	38	421	44,2	11,4	20,7	39,1	52,6	25,5
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	1.319	615	550	65	704	46,6	10,6	14,0	41,7	59,9	24,5
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	1.417	675	516	160	742	47,6	23,6	33,9	36,4	52,4	20,1
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	1.898	908	790	118	990	47,8	13,0	15,2	41,6	62,5	20,4
Şanlıurfa, Diyarbakır	2.396	921	736	185	1.476	38,4	20,1	25,2	30,7	46,9	15,1
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1.497	585	389	196	912	39,1	33,5	37,2	26,0	40,4	12,6
Türkiye	62.579	30.873	26.812	4.061	31.706	49,3	13,2	15,3	42,8	59,8	26,3

Kaynak: TÜİK.

Tablo 25. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (2020)

İBBS Düzey-2	(15+ yaş - Bin Kişi)						
	Toplam	Tarım	Sanayi ⁽¹⁾	Hizmet	Tarım (%)	Sanayi (%) ⁽¹⁾	Hizmet (%)
İstanbul	5.363	48	1.672	3.643	0,9	31,2	67,9
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	741	117	268	356	15,8	36,2	48,0
Balıkesir, Çanakkale	625	157	132	336	25,1	21,1	53,8
İzmir	1.491	123	497	870	8,2	33,4	58,4
Aydın, Denizli, Muğla	1.152	265	256	630	23,0	22,2	54,7
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	1.123	340	331	452	30,3	29,4	40,3
Bursa, Eskişehir, Bilecik	1.455	148	588	718	10,2	40,4	49,4
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	1.347	173	484	690	12,8	35,9	51,2
Ankara	1.880	60	442	1.379	3,2	23,5	73,3
Konya, Karaman	820	206	228	387	25,1	27,8	47,1
Antalya, Isparta, Burdur	1.186	237	171	778	20,0	14,4	65,6
Adana, Mersin	1.236	260	265	710	21,0	21,5	57,5
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	899	164	221	514	18,3	24,5	57,2
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	502	136	106	261	27,0	21,1	51,9
Kayseri, Sivas, Yozgat	727	164	190	373	22,6	26,1	51,3
Zonguldak, Karabük, Bartın	353	93	89	170	26,4	25,4	48,3
Kastamonu, Çankırı, Sinop	299	117	54	128	39,2	17,9	42,9
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	1.004	377	179	448	37,6	17,8	44,6
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	1.005	415	156	435	41,3	15,5	43,2
Erzurum, Erzincan, Bayburt	329	116	39	174	35,3	11,7	53,0
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	295	152	35	108	51,6	11,7	36,7
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	550	160	97	293	29,1	17,7	53,2
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	516	209	87	219	40,6	16,9	42,5
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	790	149	242	399	18,9	30,6	50,5
Şanlıurfa, Diyarbakır	736	263	122	350	35,8	16,6	47,6
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	389	64	86	238	16,5	22,2	61,2
Türkiye	26.812	4.716	7.036	15.060	17,6	26,2	56,2

Kaynak: TÜİK.

(1): İnşaat sektörü, sanayi sektörü içinde değerlendirilmiştir.

Tablo 26. 4/a Kapsamındaki Zorunlu Sigortalı Sayıları ⁽¹⁾

İller	2019			2020			Pay (%)			
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	2019		2020	
							Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Adana	215.405	85.865	301.270	230.710	89.854	320.564	71,5	28,5	72,0	28,0
Adıyaman	41.775	13.927	55.702	46.004	14.623	60.627	75,0	25,0	75,9	24,1
Afyonkarahisar	66.731	23.897	90.628	72.561	24.849	97.410	73,6	26,4	74,5	25,5
Ağrı	22.429	8.129	30.558	23.687	8.671	32.358	73,4	26,6	73,2	26,8
Amasya	28.121	11.365	39.486	30.781	12.329	43.110	71,2	28,8	71,4	28,6
Ankara	753.823	362.677	1.116.500	794.274	371.670	1.165.944	67,5	32,5	68,1	31,9
Antalya	331.137	172.432	503.569	334.160	172.618	506.778	65,8	34,2	65,9	34,1
Artvin	19.624	6.193	25.817	23.015	6.344	29.359	76,0	24,0	78,4	21,6
Aydın	99.575	50.366	149.941	107.020	52.735	159.755	66,4	33,6	67,0	33,0
Balıkesir	117.258	55.646	172.904	133.308	59.225	192.533	67,8	32,2	69,2	30,8
Bilecik	32.443	12.334	44.777	36.086	13.030	49.116	72,5	27,5	73,5	26,5
Bingöl	20.167	5.972	26.139	23.096	7.077	30.173	77,2	22,8	76,5	23,5
Bitlis	21.549	6.411	27.960	24.276	6.872	31.148	77,1	22,9	77,9	22,1
Bolu	38.448	20.079	58.527	42.917	20.945	63.862	65,7	34,3	67,2	32,8
Burdur	24.199	9.075	33.274	25.507	9.485	34.992	72,7	27,3	72,9	27,1
Bursa	455.442	226.661	682.103	481.797	235.867	717.664	66,8	33,2	67,1	32,9
Çanakkale	60.029	25.408	85.437	65.796	26.882	92.678	70,3	29,7	71,0	29,0
Çankırı	17.824	7.538	25.362	21.029	8.023	29.052	70,3	29,7	72,4	27,6
Çorum	38.917	16.839	55.756	44.429	18.056	62.485	69,8	30,2	71,1	28,9
Denizli	117.307	69.306	186.613	127.221	72.654	199.875	62,9	37,1	63,7	36,3
Diyarbakır	115.266	36.240	151.506	128.237	39.792	168.029	76,1	23,9	76,3	23,7
Edirne	36.862	23.682	60.544	39.408	24.281	63.689	60,9	39,1	61,9	38,1
Elazığ	50.549	16.215	66.764	74.624	17.336	91.960	75,7	24,3	81,1	18,9
Erzincan	20.803	7.423	28.226	23.464	7.693	31.157	73,7	26,3	75,3	24,7
Erzurum	60.661	19.410	80.071	65.465	20.685	86.150	75,8	24,2	76,0	24,0
Eskişehir	115.462	55.002	170.464	123.693	55.796	179.489	67,7	32,3	68,9	31,1
Gaziantep	238.009	61.799	299.808	267.635	67.342	334.977	79,4	20,6	79,9	20,1
Giresun	34.545	18.765	53.310	38.758	20.037	58.795	64,8	35,2	65,9	34,1
Gümüşhane	10.622	3.832	14.454	11.861	4.038	15.899	73,5	26,5	74,6	25,4
Hakkari	19.611	5.203	24.814	19.537	4.634	24.171	79,0	21,0	80,8	19,2
Hatay	123.322	45.124	168.446	132.506	46.335	178.841	73,2	26,8	74,1	25,9
Isparta	39.739	18.769	58.508	42.845	19.084	61.929	67,9	32,1	69,2	30,8
Mersin	176.993	71.314	248.307	196.395	75.105	271.500	71,3	28,7	72,3	27,7
İstanbul	2.719.631	1.410.947	4.130.578	2.792.197	1.456.578	4.248.775	65,8	34,2	65,7	34,3
İzmir	579.054	310.802	889.856	619.098	326.136	945.234	65,1	34,9	65,5	34,5
Kars	16.713	6.806	23.519	16.885	7.110	23.995	71,1	28,9	70,4	29,6
Kastamonu	33.530	14.310	47.840	38.043	15.160	53.203	70,1	29,9	71,5	28,5
Kayseri	167.544	52.723	220.267	183.794	55.150	238.944	76,1	23,9	76,9	23,1
Kırklareli	43.915	24.205	68.120	47.633	25.410	73.043	64,5	35,5	65,2	34,8
Kırşehir	18.365	5.592	23.957	20.439	5.962	26.401	76,7	23,3	77,4	22,6
Kocaeli	362.543	137.783	500.326	407.578	152.785	560.363	72,5	27,5	72,7	27,3

Tablo 26. 4/a Kapsamındaki Zorunlu Sigortalı Sayıları ⁽¹⁾ (Devam)

İller	2019			2020			Pay (%)			
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	2019		2020	
							Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Konya	238.988	67.980	306.968	259.665	71.426	331.091	77,9	22,1	78,4	21,6
Kütahya	60.886	21.918	82.804	65.841	22.792	88.633	73,5	26,5	74,3	25,7
Malatya	74.327	25.092	99.419	84.810	26.818	111.628	74,8	25,2	76,0	24,0
Manisa	164.080	74.118	238.198	179.966	78.544	258.510	68,9	31,1	69,6	30,4
Kahramanmaraş	116.067	28.643	144.710	126.856	30.229	157.085	80,2	19,8	80,8	19,2
Mardin	67.158	16.660	83.818	76.234	19.254	95.488	80,1	19,9	79,8	20,2
Muğla	127.957	54.790	182.747	141.691	57.592	199.283	70,0	30,0	71,1	28,9
Muş	21.987	7.346	29.333	22.983	7.640	30.623	75,0	25,0	75,1	24,9
Neveşehir	30.992	11.484	42.476	32.278	11.651	43.929	73,0	27,0	73,5	26,5
Niğde	26.807	9.517	36.324	29.163	9.679	38.842	73,8	26,2	75,1	24,9
Ordu	52.077	31.830	83.907	59.013	32.506	91.519	62,1	37,9	64,5	35,5
Rize	32.400	13.208	45.608	35.253	13.519	48.772	71,0	29,0	72,3	27,7
Sakarya	125.296	54.268	179.564	138.304	56.296	194.600	69,8	30,2	71,1	28,9
Samsun	109.933	56.755	166.688	121.904	58.862	180.766	66,0	34,0	67,4	32,6
Siirt	25.170	5.501	30.671	25.831	5.781	31.612	82,1	17,9	81,7	18,3
Sinop	15.776	8.143	23.919	17.819	8.927	26.746	66,0	34,0	66,6	33,4
Sivas	54.685	17.906	72.591	59.133	19.562	78.695	75,3	24,7	75,1	24,9
Tekirdağ	182.855	86.112	268.967	202.490	93.629	296.119	68,0	32,0	68,4	31,6
Tokat	40.520	17.796	58.316	45.561	18.614	64.175	69,5	30,5	71,0	29,0
Trabzon	80.727	35.317	116.044	84.543	35.367	119.910	69,6	30,4	70,5	29,5
Tunceli	6.072	2.609	8.681	6.618	2.695	9.313	69,9	30,1	71,1	28,9
Şanlıurfa	111.747	35.670	147.417	119.214	37.319	156.533	75,8	24,2	76,2	23,8
Uşak	42.929	20.378	63.307	48.945	22.034	70.979	67,8	32,2	69,0	31,0
Van	72.056	21.987	94.043	74.735	23.309	98.044	76,6	23,4	76,2	23,8
Yozgat	30.331	9.876	40.207	33.452	10.350	43.802	75,4	24,6	76,4	23,6
Zonguldak	64.517	22.327	86.844	68.199	22.872	91.071	74,3	25,7	74,9	25,1
Aksaray	38.467	11.874	50.341	43.526	12.456	55.982	76,4	23,6	77,7	22,3
Bayburt	5.877	2.229	8.106	6.630	2.264	8.894	72,5	27,5	74,5	25,5
Karaman	25.963	13.356	39.319	29.692	13.949	43.641	66,0	34,0	68,0	32,0
Kırıkkale	25.008	8.557	33.565	29.078	9.693	38.771	74,5	25,5	75,0	25,0
Batman	52.772	16.848	69.620	60.351	19.232	79.583	75,8	24,2	75,8	24,2
Şırnak	40.798	8.847	49.645	42.245	9.144	51.389	82,2	17,8	82,2	17,8
Bartın	18.086	9.084	27.170	20.045	9.261	29.306	66,6	33,4	68,4	31,6
Ardahan	6.287	2.604	8.891	5.965	2.681	8.646	70,7	29,3	69,0	31,0
İğdır	11.835	4.419	16.254	13.233	4.450	17.683	72,8	27,2	74,8	25,2
Yalova	46.216	15.013	61.229	52.135	15.846	67.981	75,5	24,5	76,7	23,3
Karabük	26.262	10.197	36.459	26.981	9.979	36.960	72,0	28,0	73,0	27,0
Kilis	11.869	4.589	16.458	12.305	4.747	17.052	72,1	27,9	72,2	27,8
Osmaniye	37.843	13.107	50.950	42.340	13.861	56.201	74,3	25,7	75,3	24,7
Düzce	45.914	24.813	70.727	51.507	26.032	77.539	64,9	35,1	66,4	33,6
Toplam	9.875.479	4.438.834	14.314.313	10.574.303	4.629.120	15.203.423	69,0	31,0	69,6	30,4

Kaynak: SGK.

(1): 4/a: 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamına göre hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılan sigortalılar.

Tablo 27. 4/a Kapsamındaki İşyeri Sayıları

İller	2019					2020					2020/2019 T. Değişim (%)
	Daimi (I)	Geçici (II)	Kamu (I)	Özel (II)	Toplam (I+II)	Daimi (I)	Geçici (II)	Kamu (I)	Özel (II)	Toplam (I+II)	
Adana	38.905	2.862	889	40.878	41.767	40.298	2.985	842	42.441	43.283	3,6
Adıyaman	6.741	1.085	364	7.462	7.826	6.924	1.267	311	7.880	8.191	4,7
Afyonkarahisar	11.784	1.508	914	12.378	13.292	12.020	1.738	817	12.941	13.758	3,5
Ağrı	2.405	437	349	2.493	2.842	2.435	577	284	2.728	3.012	6,0
Amasya	5.542	760	325	5.977	6.302	5.755	889	269	6.375	6.644	5,4
Ankara	135.491	8.968	3.320	141.139	144.459	139.748	9.019	2.887	145.880	148.767	3,0
Antalya	70.213	4.338	963	73.588	74.551	72.257	5.247	1.004	76.500	77.504	4,0
Artvin	3.416	588	341	3.663	4.004	3.534	574	287	3.821	4.108	2,6
Aydın	25.184	2.196	879	26.501	27.380	25.771	2.475	771	27.475	28.246	3,2
Balıkesir	26.532	3.166	1.019	28.679	29.698	27.301	3.974	975	30.300	31.275	5,3
Bilecik	4.126	617	343	4.400	4.743	4.080	703	282	4.501	4.783	0,8
Bingöl	2.191	444	271	2.364	2.635	2.250	582	261	2.571	2.832	7,5
Bitlis	2.257	458	350	2.365	2.715	2.326	587	316	2.597	2.913	7,3
Bolu	6.413	777	402	6.788	7.190	6.496	889	369	7.016	7.385	2,7
Burdur	5.320	660	387	5.593	5.980	5.196	699	277	5.618	5.895	-1,4
Bursa	73.734	4.820	1.106	77.448	78.554	76.627	5.424	1.011	81.040	82.051	4,5
Çanakkale	12.859	1.484	649	13.694	14.343	13.390	1.666	619	14.437	15.056	5,0
Çankırı	2.589	483	348	2.724	3.072	2.552	599	265	2.886	3.151	2,6
Çorum	7.764	977	610	8.131	8.741	7.874	1.335	557	8.652	9.209	5,4
Denizli	23.797	2.014	677	25.134	25.811	24.660	2.527	628	26.559	27.187	5,3
Diyarbakır	15.792	1.225	835	16.182	17.017	16.457	1.363	724	17.096	17.820	4,7
Edirne	8.926	854	516	9.264	9.780	8.960	942	447	9.455	9.902	1,2
Elazığ	7.247	1.063	469	7.841	8.310	7.433	1.292	411	8.314	8.725	5,0
Erzincan	3.326	549	326	3.549	3.875	3.295	721	302	3.714	4.016	3,6
Erzurum	8.935	1.333	865	9.403	10.268	9.043	1.287	826	9.504	10.330	0,6
Eskişehir	18.538	2.350	684	20.204	20.888	18.971	2.621	662	20.930	21.592	3,4
Gaziantep	31.709	1.993	624	33.078	33.702	32.869	2.355	465	34.759	35.224	4,5
Giresun	7.852	1.435	606	8.681	9.287	8.141	1.434	538	9.037	9.575	3,1
Gümüşhane	1.836	419	244	2.011	2.255	1.800	480	228	2.052	2.280	1,1
Hakkari	1.068	335	227	1.176	1.403	1.119	377	196	1.300	1.496	6,6
Hatay	21.891	2.201	681	23.411	24.092	22.613	2.392	582	24.423	25.005	3,8
Isparta	8.385	890	552	8.723	9.275	8.471	1.024	468	9.027	9.495	2,4
Mersin	34.660	3.131	873	36.918	37.791	35.962	3.531	703	38.790	39.493	4,5
İstanbul	515.239	22.743	5.366	532.616	537.982	532.141	23.314	4.829	550.626	555.455	3,2
İzmir	123.444	7.799	2.228	129.015	131.243	127.164	9.074	2.014	134.224	136.238	3,8
Kars	2.463	474	348	2.589	2.937	2.433	501	331	2.603	2.934	-0,1
Kastamonu	6.667	1.104	716	7.055	7.771	6.784	1.121	624	7.281	7.905	1,7
Kayseri	29.596	2.827	686	31.737	32.423	30.698	3.018	601	33.115	33.716	4,0
Kırklareli	7.504	902	500	7.906	8.406	7.674	982	449	8.207	8.656	3,0
Kırşehir	3.309	518	283	3.544	3.827	3.360	655	230	3.785	4.015	4,9
Kocaeli	41.499	5.081	849	45.731	46.580	43.332	5.688	672	48.348	49.020	5,2
Konya	42.345	4.079	1.212	45.212	46.424	43.057	4.597	1.077	46.577	47.654	2,6
Kütahya	9.339	1.334	553	10.120	10.673	9.475	1.460	488	10.447	10.935	2,5
Malatya	11.344	1.351	483	12.212	12.695	11.784	1.509	532	12.761	13.293	4,7

Tablo 27. 4/a Kapsamındaki İşyeri Sayıları (Devam)

İller	2019					2020					2020/2019 T. Değişim (%)
	Daimi (I)	Geçici (II)	Kamu (I)	Özel (II)	Toplam (I+II)	Daimi (I)	Geçici (II)	Kamu (I)	Özel (II)	Toplam (I+II)	
Manisa	24.935	2.813	898	26.850	27.748	25.687	3.136	818	28.005	28.823	3,9
Kahramanmaraş	14.600	1.681	594	15.687	16.281	14.945	1.864	490	16.319	16.809	3,2
Mardin	6.038	824	416	6.446	6.862	6.462	952	349	7.065	7.414	8,0
Muğla	33.280	3.021	752	35.549	36.301	34.710	3.773	655	37.828	38.483	6,0
Muş	2.024	344	319	2.049	2.368	2.076	395	246	2.225	2.471	4,3
Nevşehir	6.321	664	298	6.687	6.985	6.255	794	260	6.789	7.049	0,9
Niğde	5.363	872	291	5.944	6.235	5.471	1.050	279	6.242	6.521	4,6
Ordu	12.034	1.460	599	12.895	13.494	12.541	1.513	555	13.499	14.054	4,1
Rize	6.844	839	434	7.249	7.683	7.001	827	413	7.415	7.828	1,9
Sakarya	21.065	1.994	634	22.425	23.059	21.465	2.569	584	23.450	24.034	4,2
Samsun	23.262	2.856	874	25.244	26.118	24.098	3.048	804	26.342	27.146	3,9
Siirt	2.107	386	285	2.208	2.493	2.102	383	228	2.257	2.485	-0,3
Sinop	3.607	506	319	3.794	4.113	3.663	595	249	4.009	4.258	3,5
Sivas	8.824	1.191	614	9.401	10.015	8.957	1.304	543	9.718	10.261	2,5
Tekirdağ	21.870	2.149	582	23.437	24.019	22.853	2.468	544	24.777	25.321	5,4
Tokat	7.857	1.016	560	8.313	8.873	7.988	1.173	435	8.726	9.161	3,2
Trabzon	17.491	2.262	696	19.057	19.753	17.451	2.097	591	18.957	19.548	-1,0
Tunceli	1.132	216	247	1.101	1.348	1.087	239	209	1.117	1.326	-1,6
Şanlıurfa	11.797	2.004	571	13.230	13.801	12.517	2.411	530	14.398	14.928	8,2
Uşak	8.542	888	305	9.125	9.430	8.657	1.282	284	9.655	9.939	5,4
Van	8.371	1.069	664	8.776	9.440	8.738	1.150	554	9.334	9.888	4,7
Yozgat	5.194	823	549	5.468	6.017	5.252	905	514	5.643	6.157	2,3
Zonguldak	10.155	1.114	590	10.679	11.269	10.105	1.158	443	10.820	11.263	-0,1
Aksaray	6.620	877	304	7.193	7.497	6.761	1.139	254	7.646	7.900	5,4
Bayburt	1.021	211	141	1.091	1.232	1.001	235	132	1.104	1.236	0,3
Karaman	4.132	556	308	4.380	4.688	4.122	711	283	4.550	4.833	3,1
Kırkkale	4.117	625	301	4.441	4.742	4.091	751	255	4.587	4.842	2,1
Batman	4.591	582	249	4.924	5.173	4.860	754	215	5.399	5.614	8,5
Şırnak	2.502	479	296	2.685	2.981	2.752	510	249	3.013	3.262	9,4
Bartın	3.832	404	230	4.006	4.236	3.897	448	188	4.157	4.345	2,6
Ardahan	1.051	211	211	1.051	1.262	1.040	184	161	1.063	1.224	-3,0
Iğdır	1.858	307	265	1.900	2.165	1.854	327	209	1.972	2.181	0,7
Yalova	6.291	806	264	6.833	7.097	6.685	949	253	7.381	7.634	7,6
Karabük	4.580	547	280	4.847	5.127	4.511	563	243	4.831	5.074	-1,0
Kilis	1.389	315	208	1.496	1.704	1.341	389	152	1.578	1.730	1,5
Osmaniye	6.191	776	348	6.619	6.967	6.390	873	293	6.970	7.263	4,2
Düzce	7.358	769	316	7.811	8.127	7.750	832	278	8.304	8.582	5,6
Toplam	1.748.423	143.089	51.044	1.840.468	1.891.512	1.801.666	159.245	45.173	1.915.738	1.960.911	3,7

Kaynak: SGK.

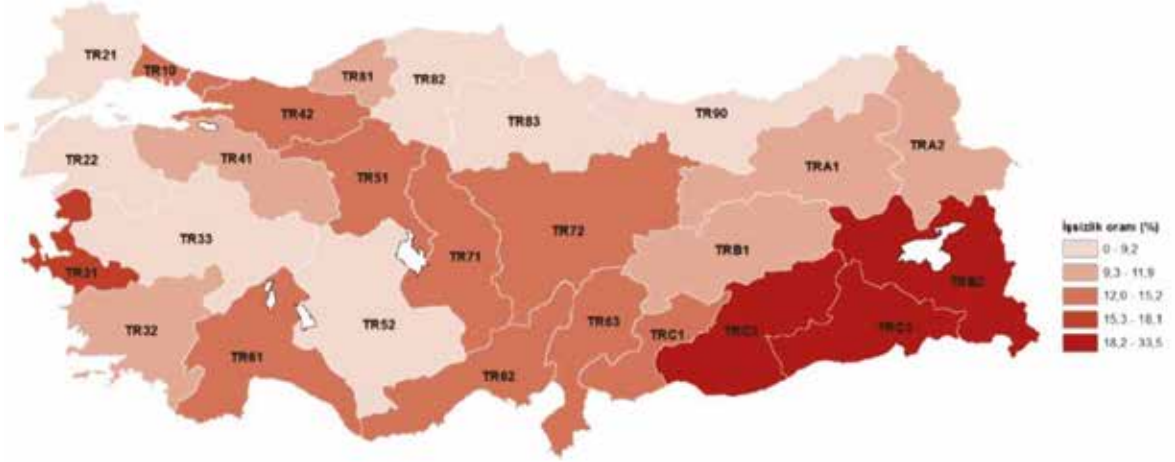
İstihdam Oranı, İBBS 2. Düzey (2020)

Kaynak: TÜİK.

TR10 (İstanbul)	TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)
TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)
TR31 (İzmir)	TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)
TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)
TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)
TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)
TR51 (Ankara)	TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)
TR52 (Konya, Karaman)	TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)
TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)
TR62 (Adana, Mersin)	TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)

İşsizlik Oranı, İBBS 2. Düzey (2020)

Kaynak: TÜİK.

TR10 (İstanbul)	TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)
TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)
TR31 (İzmir)	TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)
TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)
TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)
TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)
TR51 (Ankara)	TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)
TR52 (Konya, Karaman)	TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)
TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)
TR62 (Adana, Mersin)	TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)